

69.
PĒTERA STUČKAS LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE

AUDZINĀŠANAS JAUTĀJUMI PADOMJU SKOLĀ

II

RĪGA 1964

AUDZINĀŠANAS JAUTĀJUMI PADOMJU SKOLĀ

II

RIGĀ 1964

REDAKCIJAS KOLEĢIJA

Doc., ped. zin. kand. J. Anspaks
Doc., ped. zin. kand. O. Ivaščenko
Doc. v. i. N. Klēgeris
Vec. pasn. A. Zemītāns

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Доц., канд. пед. наук Я. И. Анспак,
Доц., канд. пед. наук О. А. Иващенко.
И. о. доц. Н. П. Клегерис
Ст. преп. А. М. Земитан

ZINĀTNISKIE RAKSTI УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

69. SĒJUMS — ТОМ 69

Pedagoģijas un psiholoģijas zinātnes
Педагогические и психологические науки

2. LAIDIENS — ВЫПУСК 2

Вопросы воспитания в советской школе

II

PRIEKŠVARDI

P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas katedras otrais rakstu krājums veltīts aktuāliem komunistiskās audzināšanas jautājumiem, kurus izvirza PSKP XX, XXI un XXII kongress, jaunā partijas Programa.

Partija prasa, lai padomju skola audzinātu skolēnus komunisma garā, izveidotu viņiem zinātnisko pasaules uzskatu, attīstītu augstu komunistisko apzinīgumu, iesakņotu audzēkņu apziņā, uzvedībā un paradumos cildenos komunisma cēlāju morāles kodeksa tikumiskos principus.

Pedagogu kolektīvi ciešā sadarbībā ar pionieru un komjaunatnes organizācijām, vecākiem un visu apkārtējo sabiedrību lielā pacilātībā risina svarīgāko skolas uzdevumu — audzina jaunu cilvēku, kura rīcību nosaka cēli ideāli un augsti tikumiskie principi. Skolotāji apzinās, ka ikviens jauniešs jāaudzina par nelokāmu un vīrišķīgu komunisma izcīnītāju un cēlāju, par gādīgu savas zemes saimnieku, kas dziļi cienī visu, ko radījušas vecākās paaudzes, kas ar savu darbu vairo Dzimtenes bagātības, godu un slavu. Pedagogu kolektīvi rūpīgi pārvērtē savu darbu, radoši meklē un rod jaunas iespējas mācību un audzināšanas darba uzlabošanai skolā. Tiek rasti ceļi mācību un audzināšanas saliedēšanai vienotā plūsmā, skolēnu patstāvības un aktivitātes attīstīšanai, viņu sabiedriski politiskās audzināšanas pilnveidošanai, programētās apmācības ieviešanai mācību procesā, audzēkņu sagatavošanai radoša darba dzīvei.

Skolu pozitīvā pieredze un eksperimentālā darba rezultāti šo jautājumu risināšanā raduši arī atspoguļojumu katedras docētāju 1963. un 1964. gadā veiktajos pētījumos.

Rakstu krājumā aplūkota mācību un audzināšanas vienotība un tās īstenošanas ceļi vispārīzglītojošā skolā, vērtēti pirmie rezultāti kibernetisko iekārtu konstruēšanā mācību vajadzībām un mācību materiāla programēšanā, vispārināta gūtā pieredze skolēnu sabiedriski politiskajā audzināšanā ārpusklases nodarbībās, sniegts padomju skolas tradīciju raksturojums un parādīta to loma komunistiskās uzvedības paradumu veidošanā.

Atsevišķi raksti veltīti skolēnu intelektuālās aktivitātes izraisīšanai mācību procesā, skolēnu kritiskās domāšanas attīstībai, racionāla dienas režīma higieniskajam pamatojumam. Jauno uzdevumu skatījumā iztirzāti estētiskās audzināšanas jautājumi, parādīta tās nozīme komunistiskās sabiedrības cilvēka veidošanā. Šajā rakstu krājumā vispārināta kā vispārizglītojošo politehnisko darba vidusskolu, tā arī internātskolu un vakara (maiņu) skolu darba pieredze.

Pirmrindas skolu pieredzes radoša izmantošana un ieviešana praksē palīdzēs pedagogu kolektīviem kvalitatīvi uzlabot mācību un audzināšanas darbu, sekmējot jaunā cilvēka personības vispusīgu un harmonisku attīstību.

* *
*

Redkolēģija ar pateicību saņems atsauksmes un uzklusīs kritiskās piezīmes par krājumā publicētajiem rakstiem un tajos ietvertajām rekomendācijām, ko lūdzam sūtīt P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas katedrai Rīgā, Ļeņina ielā 32.

J. Anspaks

MĀCĪBU UN AUDZINĀŠANAS VIENOTĪBA PADOMJU VISPĀRIZGLITOJOŠAJĀ SKOLĀ

Mūsu sabiedrības progresu dziļi ietekmē skolas nodarbību saturs un virzība, mācību un audzināšanas darba kvalitāte. Ētiskā principa īstenošana par mācību savienošanu ar sabiedriski derīgu un ražošanas darbu paver audzēkņiem iespējas apgūt ne tikai dziļas un daudzpusīgas zināšanas, bet arī kļūt par aktīviem, harmoniski attīstītiem jaunās dzīves izcīnītājiem un veidotājiem. Mērķtiecīgā pedagogu kolektīvu vadībā pionieri un komjaunieši, paužot savu iniciatīvu un aktivitāti, gatavojas dzīvei tādā sabiedrībā, kur nodibināsies komunistiskā sabiedriskā pašpārvalde, kur darbs sabiedrības labā kļūs par pirmo vajadzību un apzinātu nepieciešamību, kur ikviena spējas tiks izlietotas tā, lai tauta gūtu vislielāko labumu [1; 56]. Skolās tiek rastas iespējas un nepieciešamie nosacījumi jaunās paaudzes veidošanai par cilvēces vēsturē vēl nepieredzēti nozīmīgu, radošu jauncelsmes spēku, kurā partija saskata mūsu zemes komunistiskās pārkārtošanas paātrinātāju.

PSKP Centrālās Komitejas 1963. gada jūnija Plēnumā sevišķi uzsvērtā skolas, pedagogu kolektīvu, pionieru un komjaunatnes organizāciju, vecāku un visas sabiedrības lielā ietekme bērnu pasaules uzskata, apziņas un uzvedības veidošanā. Plēnumā noteikto ideoloģiskā darba galveno uzdevumu īstenošana, t. i., visu darbaļaužu komunistiskā pasaules uzskata veidošana, pagātnes palieku pārvarēšana padomju cilvēku apziņā un uzvedībā, aktīvu un apzinīgu komunisma cēlāju audzināšana darbā un darbam, tautas audzināšana padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma garā, izšķirošā cīņā pret anti-komunismu un visām buržuāziskās ideoloģijas formām — ievērojamā mērā bagātina skolas idejiskās audzināšanas darba saturu, paaugstina komunistiskās audzināšanas iedarbīgumu rītdienas cilvēka personības īpašību un dzīves virzības veidošanā.

Republikas labāko skolotāju radošajos meklējumos gūta interesanta pieredze vienotā audzinošo un izglītojošo mērķu īstenošanā un mācību audzinošās nozīmes palielināšanā. Tomēr šajā darba jomā skolotāji sastopas ar nopietnām grūtībām.

PSKP Centrālās Komitejas jūnija Plēnuma lēmumā akcentēts mūsu skolas būtiskais trūkums — cenšanās aprobežot skolas uzdevumus ar mācībām vien, mākslīgi sadalot organiski vieno to mācību un audzināšanas procesu [2].

Mācību un audzināšanas saliedēšana vienotā plūdumā ir neatliekams uzdevums, no kura sekmīga atrisinājuma gaidāms kvalitatīvi jauns pacēlums skolas darbā. Pārvarot tīri formālu skolotāja un audzinātāja funkciju sadalījumu, racionālāk organizējot skolēnu dzīvi un garīgo darbību, rodas iespējas mācību un audzināšanas procesā vairāk ievērot skolēna pozīciju, dziļāk ietekmēt viņa rīcību stimulējošos iekšējos spēkus. Vienotajā pedagoģiskajā procesā vispusīgāk izpaužas ikviena skolēna personība ar savu subjektīvo izjūtu un pārdzīvojumu pasauli, ar savu domu, jūtu, gribas un rakstura individuālajām īpatnībām. Patstāvīga, dzīva, daudzšķautņaina un organiski vienota pedagoģiskā procesa pētišana ir galvenais pedagoģijas zinātnes uzdevums, lai nodrošinātu optimālus apstākļus katra atsevišķa audzēkņa kā neatkārtojamas individualitātes attīstības vadišanai saliedētā mācību un audzināšanas procesā.

Padomju skola ir guvusi nozīmīgus panākumus materiālistiskā pasaules uzskata, komunistiskā idejiskuma un morāles ieaudzināšanā jaunajā paaudzē. Vairāku didaktiķu (Š. Ganelina, I. Kairova, M. Skatkina, I. Duhovņija, P. Gruzdeva, D. Lordkipanidzes, S. Rivesa, M. Danilova, G. Ščukinas, Z. Ravkina, V. Suhomlinska, I. Kamenogradska u. c.) darbos aplūkota skolēnu audzināšana mācību procesā. Tomēr pēdējos gados audzinošo mācību jautājumiem, it sevišķi nepieciešamo nosacījumu noskaidrošanai mācību audzinošās nozīmes palielināšanai padomju didaktiķi veltījuši visai maz uzmanības. Līdzšinējos pētījumos ir veiksmīgi mēģinājumi noskaidrot mācību un audzināšanas specifiskos uzdevumus (I. Fursenko u. c.). Raksturīgi, ka pašlaik tikpat kā nav pētījumu, kur būtu izstrādāti zinātniski pamatoti varianti mācību un audzināšanas saliedēšanai organiskā vienotībā noteiktiem skolēnu vecuma posmiem. Šobrīd šādu pētījumu nepieciešamību akcentē L. Zankovs [3, 4].

Šajā rakstā ir aplūkoti daži jautājumi vienota pedagoģiskā procesa organizēšanai, vairāk akcentējot iespējas palielināt mācību audzinošo nozīmi.

* *

*

Jautājums par pedagogiskā procesa viengabalainību ir viens no centrālajiem pedagogijas teorijā un audzināšanas praksē. Daudzās neveiksmes un vilšanās jaunās paaudzes sagatavošanā dzīvei un praktiskajai darbībai izskaidrojamas ar zināmu atrautību mācīšanas, idejiskās pārliecības veidošanas un sabiedriskās uzvedības audzināšanas darbā. Dažādu apstākļu radītā mācību un audzināšanas izolētība ieguvusi atpalikušo tradīciju formu un tāpēc arī radusi dziļu noturīgumu ievērojamās skolotāju daļas apziņā. Šā iemesla dēļ viņiem audzināšanas darbā sazeļ formālisms, kas izpaužas «garīgo aizbildņu» atrautībā no audzēkņu dzīves.

Mācību un audzināšanas saliedēšanai vienotā plūdumā ir vispārējās pedagogiskās likumsakarības raksturs. Taču tās izmantošanas iespējas nosaka vairāki apstākļi, vispirms skolotāja spēja izprast šīs likumsakarības būtību.

Skolotājiem labi zināma jau sen pamatotā tēze: mācot mēs audzinām, bet audzinot — mācām. Lai gan izvirzītā tēze ir pareiza un marksistiskā vērtējumā arī atspoguļo audzināšanas mērķu atkarību no valdošās šķiras politikas, tomēr šādā vispārējā veidā tā dažkārt rada vai nu iluzorisku priekšstatu par audzināšanas iespējām mācību procesā, vai arī orientē skolotāju uz stihiskumu audzināšanas darba organizēšanā. Pa laikam skolotāji apgalvo, ka viņa mācāmais priekšmets jau ar savu saturu vienmēr audzina. Tomēr daudzi fakti pārliecina, ka mācību un audzināšanas darba rezultāti dažādiem skolotājiem ir ļoti atšķirīgi, kaut arī attiecīgās programmas ir vienādas. Var būt pat tādi apstākļi, ka pedagogiskā darba rezultāti ir pilnīgi pretēji skolotāja iecerei — audzēkņiem izveidojas negatīvi paradumi, nevēlamas rakstura īpašības utt. Tas nozīmē, ka izglītības saturs pats par sevi vēl nenodrošina gaidītos rezultātus apziņas un it sevišķi sabiedriskās uzvedības veidošanā.

Paļaušanās uz to, ka labvēlīgi objektīvie apstākļi jau tīri automātiski nosaka pozitīvu iznākumu jaunā cilvēka apziņas, morāles, paradumu un psiholoģijas veidošanā, pedagogiskā darbā sagādā rūgtu vilšanos. Uz šā pamata savā laikā radās «bezreligiskās» audzināšanas teorija un arī mūsu skolās nostiprinājās uzskats, ka izglītības saturs pats no sevis veido pareizu objektīvās īstenības atspoguļojumu skolēnu apziņā. Prakse parādīja, ka šāda neitrāla attieksme pret reliģiju nevar nodrošināt audzēkņu sagatavošanu par karojošiem ateistiem. Šos aplamos uzskatus palīdzēja pārvarēt vairāki partijas un valdības lēmumi, kur izpaužas dziļas rūpes par to, lai jaunatnei veidotos nesamierināma attieksme pret visām pagātnes paliekām. Bez pašu skolēnu aktivizēšanas mācību un audzināšanas darbā, bez mērķtiecīgas iedarbības uz jūtu sfēru, arī zinātniski ateistiskajā

audzināšanā nevar gūt gaidītos rezultātus. Zināms, ka religiozitātes cēloņi meklējami ne tik daudz pusaudžu domāšanas darbībā, bet galvenokārt jūtu sfērā. Tāpēc, kā to jau norādījusi N. Krupskaja, ir ļoti svarīgi pētīt skolēnu noskaņojumus, zināt reliģisko pārdzīvojumu cēloņus: vides atpalikušo tradīciju ietekmi, reliģisko rituālu izraisīto emocionālo pārdzīvojumu, vientulības jūtas u. c. Atkarībā no audzēkņu subjektīvo pārdzīvojumu rakstura arī jāmeklē efektīvākie ceļi antireliģiskajā audzināšanā.

Tas nozīmē, ka apgūtās zināšanas tīri automātiski neklūst par skolēnu apziņas veidotāju un viņu uzvedības regulētāju faktoru. Šā sarežģītā procesa pamatā ir pastāvīgi darbojošās vispārējās likumsakarības, kuras nosaka mācību, audzināšanas un attīstības ciešo vienotību, kā arī tikai konkrētam bērnu vecuma un attīstības posmam raksturīgās likumsakarības [5; 4]. Šādos apstākļos var ievērot personības veidošanās procesā radušās iekšējās pretrunas, jaunās iespējas, skolēnu subjektīvos noskaņojumus, pilnvērtīgāk izmantot mācību un audzināšanas saturu, formas un metodes viņu attīstības vadīšanai. Lai skolēniem nodrošinātu dziļu zināšanu apguvi, ieaudzinātu viņiem zinātniskā pasaules uzskata pamatus, izveidotu komunistisku pārliecību, paradumus un noteiktas rakstura īpatnības, nepieciešama pastāvīga, organiska mācību un audzināšanas saliedēšana vienotā nedalāmā plūdumā. Šajā sakarībā pievērsīsimies pedagoģiskās domas vēsturei.

Noteiktu sakarību starp mācībām un audzināšanu centās pamatot tādi izcili klasiskās pedagoģijas pārstāvji kā J. Komenskis, J. Pestalocijs, Ā. Distervegs, K. Ušinskis, N. Pirogova u. c. Izcilais krievu pedagogs K. Ušinskis mācības uzlūkoja par galveno «audzināšanas orgānu», kas nosaka apziņas attīstību, kā arī dziļi ietekmē jūtu, gribas un tikumisko paradumu veidošanos. Krievu revolucionārie demokrāti A. Hercens, V. Beļinskis, N. Dobroļubova un N. Černiševskis aicināja mācības saistīt ar dzīvi, ar tautas cīņas ideāliem, lai audzinātu aktīvus cīnītājus par «tautas labumu», veidotu jaunatnei zinātnisku pasaules uzskatu. Tomēr šie progresīvie centieni antagonistisku šķiru sabiedrībā neguva īstenojumu un tāpēc arī nevarēja dot kaut cik nozīmīgu ieguldījumu pretrunu pārvarēšanā starp pedagoģiskā procesa sastāvdaļām — mācībām un audzināšanu. Raksturīgi, ka pirmsmarksisma posma pedagoģijai vairāk tipiska ir nosliece mācīšanu un audzināšanu vai nu vienādot vai arī pretnostatīt.

Var izsekot, ka mēģinājumiem vienādot mācības un audzināšanu ir visai sena vēsture. Pirmoreiz šī ideja guva pamatojumu J. Herbarta pedagoģiskajā mācībā. Vācu reakcionārais

pedagogs J. Herbarts norāda, ka bērna rīcība un uzvedība pilnīgi izriet tikai no mācībās iegūtajām zināšanām [6; 153]. Tā ir intelektuālistiskā koncepcija audzināšanā, kura kopš trīsdesmito gadu beigām līdz pat piecdesmitajiem gadiem guva zināmu izplatību arī padomju pedagogijā. Personības kulta apstākļos mūsu skolās iezīmējās teorijas atrautība no prakses, ieviesās verbalisms audzināšanā. Dominēja paskaidrojumi, norādījumi, aizliegumi, pavēles. Tika noniecināta paradumu nozīme un iekšējo vajadzību audzināšana. A. Makarenko norādīja, ka audzināšana ar vārdiem bez «uzvedības ģimnastikas» ir visnoziedzīgākā kaitniecība. Šādas audzināšanas būtiskākais trūkums ir tas, ka apziņa, kas netiek veidota praktiskajā darbībā, nostiprināta rīcībā un kolektīva tradīcijās, vienmēr ir vārga un nespējīga. Tikai tie morāles jēdzieni, kuri bazējas uz skolēnu individuālo pieredzi un nostiprināti paradumos, kļūst par viņu pārliecību, par pamatu apzinātas rīcības motīvu izveidošanai.

Daudzi fakti pārliecina, ka skolēnu uzvedība ar to vien vēl neuzlabojas, ja viņi zina morāles kodeksa tikumiskos principus vai skolas iekšējās kārtības noteikumus. Šādas audzināšanas procesā skolēniem izveidotie priekšstati un jēdzieni par morāles vai pasaules uzskata jautājumiem ir abstrakti un tiek apgūti formāli, jo netiek ieaudzināta pareiza sabiedriskās uzvedības prakse. Intelektuālisms rada bīstamu atrautību starp domu un vārdu, starp vārdu un rīcību. Šādas vienpusīgas audzināšanas rezultātā aug jaunieši, kuru sabiedriskā uzvedība ir kliezdoša nesaskaņā ar skolā iegūtajām zināšanām.

Intelektuālisma rezultātā arī skolēnu sabiedriski politiskā audzināšana nereti tiek aizstāta ar politisko izglītošanu.

Nevar gaidīt visu personības veidošanas uzdevumu atrisināšanu tikai ar mācībām un verbālajiem audzināšanas līdzekļiem. Ja audzēkņiem nav dota iespēja praksē izmantot iegūtās teorētiskās atziņas, norūdīt gribu, gūt spēcīgu pārdzīvojumu to realizēšanas priekā, tad šāda zināšanu apgūšana var arī neskart skolēna kā personības attīstību un tās kļūst par neitrālu procesu. Mācību un audzināšanas saliedēšana vienotā plūdumā ir nepieciešams nosacījums harmoniskas, viengabalainas komunistiskās apziņas un sabiedriskās uzvedības izveidošanai. Ļeņiniskā principa īstenošana par mācību, audzināšanas un izglītības sakariem ar ikdienas praktisko darbu un brāzmaino dzīvi palīdz veidot audzēkņu apziņu un uzvedību ciešā vienotībā. Partijas Programā ietvertā prasība, lai katra mūsu sabiedrības locekļa rīcībā komunistiskas idejas organiski apvienotos ar komunistiskiem darbiem, kļūst par mūsu skolas galveno principu jaunā cilvēka audzināšanā.

Mūsdienu buržuāziskajā skolā bez centieniem vienādot mācības un audzināšanu, it sevišķi ASV, visai krasī iezīmējas arī pilnīgi pretēja tendence — mācību un audzināšanas pretnostatīšana, cenšanās pedagoģiskā darba smaguma centru no mācībām pārnest uz «rakstura audzināšanu». Neotomists Makhokens uzskata, ka īsta katoļa audzināšana ir nozīmīgāka nekā cieņas ieaudzināšana pret Šekspīra mantojumu. Reliģiskā audzināšana tiek uzlūkota par galveno nosacījumu stipra rakstura veidošanai.

Jāatzīmē, ka visas «jaunākās» buržuāziskās pedagoģiskās teorijas (pragmatisms, neotomisms, personālisms, eksistencialisms u. c. virzieni pedagoģijā) ir vienotas savā karagājienā pret zinātņi, vienotas mācību un audzināšanas pretnostatīšanā vai arī vienādošanā. Taču visas šīs teorijas ir nespējīgas atrisināt asās pretrunas starp vienotā pedagoģiskā procesa divām cieši saistītajām pusēm. Šķiru ideoloģiskās pretrunas plosa arī mūsdienu buržuāzisko skolu [7]. Šo neatrisināmo pretrunu rezultātā, kā norāda daži buržuāziskie autori (Garsija Hoca), tiek radīti nopietni defekti bērnu rakstura un prāta attīstībā.

Uz marksistiski leņiniskās teorijas pamatiem padomju pedagoģijā izstrādātā ideja par mācību, audzināšanas un personības attīstības ciešo vienotību ieguvusi patiesi zinātnisku pamatojumu un palīdz pārvarēt pretrunas starp vienotā pedagoģiskā procesa sastāvdaļām. Arī progresīvie aizrobežu pedagogi (Braians Saimons u. c.) atzīmē, ka padomju pedagoģijā un psiholoģijā izstrādātā personības attīstības teorija rada labvēlīgus apstākļus pedagoģijas zinātnes progresam. Padomju skolai nav raksturīgas tās būtiskās pretrunas starp mācībām un audzināšanu, kādas plosa buržuāzisko skolu.

Jaunā cilvēka, kas harmoniski apvienotu sevī garīgu bagātību, morālisku skaidrību un fizisku pilnību, audzināšana prasa, lai viengabalainā pedagoģiskajā procesā būtu nodrošināti cieši sakari starp visām komunistiskās audzināšanas sastāvdaļām. V. Leņina tēze, ka viss jaunatnes audzināšanas, izglītības un mācīšanas darbs ir komunistiskās morāles audzināšana jaunatnē, orientē vienoti veikt vispārīgās, politehniskās, tikumiskās, estētiskās un fiziskās audzināšanas uzdevumus.

Pedagoģijas teorijā ir pētījumi, kur noskaidrota ciešā sakarība starp garīgo attīstību un tikumisko audzināšanu (I. Kairovs, O. Ruta), starp vispārīgo un politehnisko izglītību un tikumisko audzināšanu (M. Skatkins, V. Suhomlinskis, J. Krasnobajevs, R. Gurova, V. Jakovļevs). Šobrīd mazāk ir pētījumu par estētiskās un fiziskās audzināšanas sakariem ar citām komu-

nistiskās audzināšanas sastāvdaļām. Taču šādi pētījumi ir ļoti nepieciešami. Ir cieša sakarība starp cilvēka garīgo attīstību un estētisko izaugsmi. Mērķtiecīga mākslas līdzekļu iekļaušana pedagoģiskajā procesā ir nepārvērtējami nozīmīgs izziņas līdzeklis. Speciāls pētījums parādīja, ka atmiņā visilgāk un noturīgāk saglabājas no mākslas darbiem smeltās zināšanas [8]. Piemēram, pusaudzī atzīmē, ka zināšanas par dzimtbūšanu Krievijā visspilgtāk saglabājušās atmiņā no krievu klasiskās literatūras darbiem, ģeografijā — no vērotajiem attēliem. Mākslas līdzekļiem bez nozīmīgās izziņas vērtības ir stipra audzinoša ietekme emocionālās atsaucības, gribas mērķtiecības, estētiskās gaumes veidošanā un jaunrades spēju izkopšanā. A. Makarenko pedagoģiskā pieredze spilgti parāda, ka skaistuma ieviešana audzēkņu dzīvē un darbībā vienmēr nodrošina labus rezultātus jaunā cilvēka audzināšanā.

Cilvēka garīgo bagātību raksturo zinātnisks pasaules uzskats, idejiska pārliecība, plašs vispārīgais un politehniskais redzesloks, augsta iekšējā un ārējā kultūra, attīstīta estētiskā gaume. Sprototams, ka šo komplicēto uzdevumu kompleksu var atrisināt tikai saskaņotā pedagoģiskā procesā.

Cilvēkā viss ir cieši savstarpēji saistīts. Psihologu pētījumi parāda, ka personības attīstība, norisinoties galvenokārt mērķtiecīgi organizētā mācīšanas un audzināšanas ietekmē, visnotaļ ir vienots, kompakts process, kurā radušās dažādas psihiskās un morālās iezīmes un personības īpašības ir savstarpēji saistītas un atrodas noteiktā mijiedarbībā [9; 66]. Cilvēku nevar audzināt pa daļām. Cilvēkam nav atsevišķu izolētu īpašību. Skolā nevar sadalīt jaunā cilvēka veidošanas funkcijas tā: es mācīšu, došu zināšanas, izkopšu izziņas spējas, cits — klases audzinātājs — audzinās.

Līdzšinējo pedagoģiska rakstura pētījumu galvenais trūkums ir tas, ka atsevišķi mācību vai audzināšanas jautājumi tiek pētīti izolēti, bieži vien atrauti no personības attīstību noteicošajiem faktoriem. Jau K. Ušinskis pamatoti norādīja, ka nekur vienpusība nav tik kaitīga kā audzināšanas darbā, it sevišķi, ja tā izpaužas mēģinājumos izolēti aplūkot mācību no audzināšanas darba jautājumiem.

Iespējas palielināt mācību audzinošo nozīmi nedrīkst ierobežot tikai ar izglītības satura analīzi un ar morāli politisko ideju atklāsmes un apguves ceļu noskaidrošanu vai ar iespējām kāda atsevišķa mācību priekšmeta ietvaros veikt skolēnu materiālistiskā pasaules uzskata pamatu veidošanu, kā arī tikai ar skolēnu izziņas spēju un garīgo spēku attīstību. Audzinošo mācību likumsakarība būtībā realizējās sakarības

izpaušmēs starp mācībām, audzināšanu un personības attīstību. Audzinošo mācību likumsakarības īstenošana skolas praksē palīdz pārvarēt vēl sastopamo vienpusību personības attīstības pedagoģiskajā vadīšanā.

Audzinošo mācību likumsakarības realizēšana mācību procesā izpaužas tādejādi, ka apgūtās zināšanas kļūst par pamatu komunistiskā pasaules uzskata veidošanai un skolēnu uzvedības regulēšanai. Skolēnu uzskatu veidošana un viņu sagatavošana praktiskajai darbībai ir tikpat vienotas puses, kā nav šķirami psihiskie procesi no individa darbības regulācijas.

Mācību audzinošā nozīme skolu praksē nosacīti realizējas pa diviem galvenajiem ceļiem. Pirmais ceļš saistās ar īstenības atspoguļošanu, kad iegūtās zināšanas dod pareizu priekšstatu par objektīvo īstenību, tās attīstības likumsakarībām un ir pamats zinātniskā pasaules uzskata veidošanai. Otrais ceļš saistās ar skolēnu darbības un sabiedriskās uzvedības regulāciju, gribas un rakstura audzināšanu, spēju, interešu, tieksmju un vajadzību attīstību, ar skolēnu sagatavošanu sistemātiskam fiziskam un garīgam darbam un aktīvai sabiedriskai darbībai.

Panākumi mācību audzinošās nozīmes palielināšanā ir atkarīgi no skolu kolektīvu darba virzības (pedagoģiskās un organizatoriskās) un skolotāju pedagoģiskās meistarības atbilstošu nepieciešamo nosacījumu radīšanā. Labāko skolotāju pieredze parāda, ka skolēnu idejiskās audzināšanas realizēšanai mācību procesā jāievēro šādi nosacījumi:

zināšanu sistematizēšana un sakarības nodrošināšana starp atsevišķiem mācību priekšmetiem;

skolēnu individuālās pieredzes un iepriekšējo zināšanu ievērošana un izmantošana mācību procesā;

apgūstamo zināšanu nozīmīguma atklāsmē un izpratnes paugstināšana skolēniem;

praktiskā darba intelektuālā satura bagātināšana;

daudzveidīgas darbības organizēšana un skolēnu patstāvības attīstība un citi.

Skolu pieredzes pētījumi parāda, ka minēto nosacījumu realizēšana palīdz nodrošināt mācību idejiski politisko virzību un personības komunistiskā apzinīguma audzināšanu. Mācību saikne ar dzīvi, ar komunistiskās celtniecības praksi, apgūstamo zināšanu nozīmīguma atklāsmē un citi pasākumi skolēnu garīgās darbības racionālākai organizēšanai sekmē emociju un sabiedriski nozīmīgu motīvu attīstību, kā arī personības virzības veidošanos, kas izpaužas audzēkņu uzvedībā, viņu attieksmē pret apkārtējo īstenību un prasībās pret sevi.

Audzinošās mācības — nozīmīgākais ceļš skolēnu pievēršanai mērķtiecīgam un sistemātiskam pašaudzināšanas un paš-

izglītības darbam. Plānveidīgai un apzinīgai sevis veidošanai audzēkņus sagatavo visa iepriekšējā personības attīstības un audzināšanas gaita. Pati cilvēciskākā vajadzība pēc nemitīgas pilnveidošanās un attīstības audzēkņos rodas tad, kad viņiem izveidojas apzinīga attieksme pret īstenību un saviem pienākumiem, kad skolēni sāk izstrādāt savu dzīves plānu, izprot, ka iecerētā mērķa sasniegšanai nepieciešamas noteiktas īpašības un sagatavotība. Tādējādi pašaudzināšanas un pašizglītības pasākumus sekmīgi var realizēt tikai tad, kad saliedētā mācību un audzināšanas procesā skolēns ieguvīš spēju un prasmi analizēt savas īpašības un savu uzvedību, kā arī pareizi novērtēt prasības, kādas tam izvirza sabiedrība, audzēkņu kolektīvs, pedagogi, vecāki. Norūdot audzēkņu gribu un nostiprinot atbilstošus paradumus, pašaudzināšanas process turpināsies visu cilvēka dzīvi. Svarīgi, lai šādas patstāvīgas un aktīvas personības izveidošana tiktu īstenota ciešā vienotībā mācību un audzināšanas procesā, risinot visus komunistiskās audzināšanas uzdevumus.

Pētot un pedagoģiskajā procesā īstenojot sakarību starp visām komunistiskās audzināšanas sastāvdaļām, ir jāievēro, ka katra no tām ietver sevī kā izglītojošos, tā arī audzinošos elementus. Tas nozīmē, ka mācībām vienmēr jāiegūst audzinošs raksturs, bet audzināšanai — izglītojoša nozīme. Katra skolotāja praktiskais uzdevums ir mācību nodarbībās organiski ieliedēt audzināšanas darbu, bet ārpusklases darbā — bagātu izglītojošu saturu.

Ja katrs skolotājs dziļi apzinās savu atbildību kā mācību, tā arī audzināšanas darba jomā, tad mācību procesā un ārpusklases darbā gūst risinājumu visi galvenie audzināšanas uzdevumi: zinātniskā pasaules uzskata un rakstura veidošana, sabiedriskās uzvedības un jūtu izkopšana, izziņas spēju un morālā attīstība, estētiskās gaumes un emocionālās atsaucības audzināšana, daudzpusīgas darbības un jaunrades organizēšana praktiskā darba vai mākslas virzienā utt.

Katrs skolotājs labi zina, kādas grūtības rada izglītojošo un audzinošo mērķu īstenošana. Vēl ir jāsaprotas ar daudziem faktiem, ka skolotājs savu darbību ierobežo ar šauru didaktisko mērķu īstenošanu — zināšanu, prasmju un iemaņu nododšanu skolēniem. Piemēram, kāds fizikas skolotājs tikai no gadījuma uz gadījumu «pieskaras» kursa galvenajām zinātniskajām idejām (pasaules materialitāte, kustība kā matērijas esamības forma u. c.), bet vēl mazāk — emocionālās atsaucības, estētiskās gaumes un jūtu veidošanai. Sprototams, ka šādās stundās trūkst mērķtiecīgas pedagoģiskās vadības, lai skolēni varētu nonākt pie plašākiem zinātniskiem vispārinājumiem par pasaules

uzskata jautājumiem. Šādu mācību ietekme rakstura audzināšanā, sabiedriski politisko uzskatu kaldināšanā, dzīves perspektīvo ceļu veidošanā ir gaužam niecīga.

Par mācību lomas sašaurināšanu līdz šauru didaktiska rakstura uzdevumu risināšanai spilgtu liecību sniedz cits piemērs. Kādā vidusskolā veiktā skolēnu aptauja parādīja, ka mācību priekšmetu nodarbībās skolēni nav ieguvuši gandrīz nekādas zināšanas par dažādām profesijām un darba veidiem. Katrs pusaudzis varēja daudz maz sīkāk raksturot 2—3 profesijas. Izrādījās, ka attiecīgās zināšanas skolēni bija smēlušies ārpusklasses nodarbībās. Šo trūkumu rezultātā mācības zaudē savu audzinošo iedarbību skolēnu personības virzības un turpmākā dzīves plāna veidošanā, izziņas un profesionālo interešu audzināšanā, pašaudzināšanas vajadzības nostiprināšanā.

Skolotājiem, kā arī klašu audzinātājiem, koordinējot darbu, jāraugās, lai audzēkņu domas un jūtas saistītos ar aktīvu intelektuālu un praktisku darbību. Vārdi bez pastiprinājuma sabiedriski nozīmīgā, priekpilnā darbā var arī neietekmēt sabiedriskās uzvedības normu apguvi un noturīgu garīga darba paradumu izveidošanu. Ja mācības kalpo zināšanu uzkrāšanai atmiņā un skolēni tās izmanto tikai vistuvākajam mērķim — atzīmes iegūšanai, tad tās ieveido audzēkņos kaitīgu īpašību — vienaldzību. Mācību un audzināšanas mērķu vienotība tieši parādās tur, secina V. Suhomlinskis, kur tiek pārvarēta vienaldzība, kur skolēni nepaliek neitrāli ne pret vienu domu, ne pret vienu atziņu, ko viņi apgūst mācību un audzināšanas procesā [10; 127]. Šādās stundās skolēni ne tikai apgūst zināšanas, bet arī mācās dzīvot. Te tikumiskās idejas skolēni uztver saistošā un spraigā intelektuālā darbībā, kur nereti prāta piepūle sakausējas ar roku darbu.

Tomēr vēl bieži nākas novērot, ka skolā apgūstamā mācību viela un pašu audzēkņu garīgā dzīve veido it kā divas dažādas sfēras. Pusaudži iegūtās zināšanas neprot izmantot noskatīto apkārtējo parādību vai biedru rīcības vērtēšanā, sabiedriski derīgajā un ražošanas darbā.

Vājie teorijas un prakses sakari skolēnu apziņā rada divas izolētu zināšanu sistēmas vienā un tajā pašā novadā. Mācību kurss veido vienu zināšanu sistēmu, kas vajadzīgas skolā, bet līdzās pastāv arī otra zināšanu sistēma, kas «apkalpo» skolēna dzīves praksi [11; 327]. Šajā sakarībā mēs veicām vairākās republikas skolās nelielu pētījumu, lai rastu jaunas iespējas zinātniski ateistiskās audzināšanas darba efektivitātes celšanai. Te minēsim dažas pētījumā gūtās atziņas.

Raksturīgi, ka audzēkņi bieži vien it kā vienaldzīgi uztver skolā sniegtās zinātniskās atziņas un parādību izskaidrojumus

un tikpat vienaldzīgi tās izklāsta savās atbildēs. So skolēnu vienaldzību un bezpersonisku attieksmi pret mācību materiālu un no tā izrietošajiem pasaules uzskata jautājumiem parasti neizdodas pārvarēt pat tādos gadījumos, kad skolotājs arī plašāk iekļauj mācību procesā attiecīgus ateistiska rakstura un citus materiālus. Acīmredzot šajos gadījumos nepieciešams mērķtiecīgi organizēts un saliedēts mācību un audzināšanas darbs, kura gaitā skolēni iemācās patstāvīgi domāt, kritiski vērtēt apgūstamos faktus, likumus, atziņas un viņiem izveidojas kritiska attieksme pret apkārtējā īstenībā vērotajiem faktiem un parādībām.

Skolās veiktais pētījums rāda, ka, piemēram, ticējumu valgos nokļuvušie skolēni nereti arī neapzinās pretrunas, kādas pastāv starp viņiem zināmajiem reliģiskiem ticējumiem un apkārtējo parādību zinātnisku izskaidrojumu. Viņu apziņā turpina «lidzās pastāvēt» iegūtās zinātniskās atziņas un bieži vien arī aplami priekšstati. Reliģiozi noskaņotā ģimenē augusi VIII klases skolniece Vera vaļsirdīgā sarunā izsakās, ka skolā viņu pārlicina skolotāja paskaidrojumi, bet mājās šīs pašas zināšanas (par t. s. «brīnumiem» un «svēto vietām») izraisa šaubas. «Es nezinu, kam galu galā ticēt», — tā meitene pārrunā vaļsirdīgi rezumē savas pārdomas.

Cik daudz, izrādās, aplamu priekšstatu paliek skolēnu apziņā pat pēc attiecīgu priekšmetu apguves! Kā jaunatklājumā pārejas vecuma pusaudži klausās atbildēs uz šādiem viņu izvirzītajiem jautājumiem: Kā cēlušies visi dzīvnieki, visas dzīvās būtnes? Kāpēc tagad no pērtiķa nerodas cilvēks? Kāpēc tagad no dzīvnieku pasaules neattīstās kāda gudrāka būtne par cilvēku? Kā ietekmē daži dzīvnieki no ūdens pārgāja dzīvot uz sauszemi un no sauszemes — uz dzīvi kokos? Kad cilvēku sabiedrībā radās reliģija? Kā Lata sievai bija iespējams pārvērsties par sāls stubu?

Raksturīgi, ka vairākiem skolēniem šajos jautājumos bija savs «viedoklis» — nezinātnisks izskaidrojums. Šie fakti vēlreiz parāda, ka mācības nav sasniegušas savu mērķi un mācību process nav sekmējis materiālistiskas izpratnes izveidi par daudzām parādībām.

Skolu pieredzes analīze parāda, ka pusaudži apgūtās zināšanas ne vienmēr spēj izlietot dažādu ticējumu un māņticības kritikai. VIII klases audzēknis Vilnis mācību gada noslēgumā cilvēka anatomijas un fizioloģijas stundā paskaidro, ka reliģijas dogma par «mirstīgo miesu» un «nemirstīgo dvēseli» ir nezinātniska. Audzēknis visai sīki izklāsta reliģijas dogmas par «dvēseles nemirstību», taču kritikai nespēj izmantot apgūtās zināšanas par cilvēka augstāko nervu darbību, vielu maiņas un

citiem dzīvības procesiem, kur būtībā rodama zinātniska atbilde tieši uz izvirzīto jautājumu. Rodas tāds stāvoklis, ka dažu skolēnu apziņā it kā sadzīvo patiesi zinātniskas atziņas, kā arī pilnīgi aplami priekšstatī. Pie kam šie aplamie priekšstatī traucē jaunu zināšanu apguvi un to pārvēršanu pārliecībā.

Kā zināms, zināšanu apguvei ir raksturīga ne tikai jaunu pagaidu sakaru sistēmu veidošanās, bet arī jau esošo pagaidu sakaru sistēmu pārkārtošanās. Bieži vien audzēkņi no dažādiem avotiem iegūst aplamu izpratni par paradībām, pirms vēl attiecīgais jautājums zinātniski noskaidrots skolā. Skolēnu apziņā, viņu nervu pagaidu sakaru sistēmā nostiprinās parādību nezinātniska izpratne, un tās noturīgumu vēl pastiprina iegūto aplamo atziņu nozīmīgums praktiskajā dzīvē. Piemēram, ticējumus un māņus aktualizē atpalikušās sadzīves tradīcijas un ierāšas. Aplamu uzskatu nostiprināšanā liela loma subjektīviem pārdzīvojumiem.

Šādu stāvokli palīdz zinātniski izskaidrot akad. I. Pavlova mācība par dinamiskā stereotipa funkcionālās pārkārtošanās grūtībām. Padomju psihologu (I. Solovjova, T. Kormanis u. c.) pētījumi parāda, ka var būt tāds stāvoklis, kad noturīgākas izrādās agrāk iegūtās nepareizās vai pilnīgi aplamās zināšanas, turpretī jaunapgūtās zinātniskās atziņas dažkārt nav noturīgas un ātri tiek aizmirstas. I. Pavlova pētījumos parādīts, ka vecais, labi iefiksētais stereotips pēc kāda laika var ieņemt jaunā stereotipa vietu. Jaunais stereotips nevar nostiprināties bez iepriekšējā salaušanas, t. i., bez aplamo uzskatu izkritizēšanas, to pārvarēšanas saliedētā mācību un ārpusklases darbā.

Ievērojot stereotipu noslāņošanos un konkurējošās attieksmes starp tiem, var rasties tāds stāvoklis, ka agrāk iegūtās atziņas it kā nostājas pretī vai pat pilnīgi izspiež skolā iegūtās zināšanas. Noteiktos apstākļos skolēnu apziņā zinātniskās atziņas var pastāvēt blakus nezinātniskajam kā pilnīgi atsevišķa pasaule. Apkārtējā vidē iegūtie ticējumi, noklausītie māņi un aplamie apgalvojumi kā sava veida trauma traucē bērnu garīgo attīstību. Šādos apstākļos nepietiek tikai ar zinātnisku parādību izskaidrojumu. Skolotāja uzdevums ir palīdzēt skolēniem radušās iekšējās un ārējās pretrunas apzināties un tās atrisināt.

Skolotāji ne vienmēr palīdz audzēkņiem šīs pretrunas savlaicīgi pārvarēt. Neņemot vērā skolēnu subjektīvos pārdzīvojumus un noskaņojumus, nepazīstot vidi, sadzīves apstākļus, kur skolēni arī gūst pirmos izskaidrojumus par parādībām, mācībās un audzināšanas pasākumos izvērsas cīņa pret ticējumiem un māņiem vispār. Skolotāji izmanto piemērus no mācību grāmatām vai brošūrām, nemaz neņemot vērā, ka attiecīgie ticējumi zināmā apvidū nav populāri. Būtisku trūkumu skolēnu zināt-

niski ateistiskajā audzināšanā pieļauj tie skolotāji, kas nepietiekami novērtē ciņas nepieciešamību pret konkrētām ticējumu izpausmēm, kuras tā vai citādi ietekmē bērnu un pusaudžu apziņu un uzvedību. Arī daudzos metodiskajos norādījumos skolotāji tiek orientēti vērsties pret reliģiskajiem ticējumiem un māņiem vispār, kas dažādu priekšmetu mācīšanā parasti izvēršas atsevišķu piemēru «pievilkšanā» vai audzinošu pasākumu mākslotā «izdomāšanā».

Sekmes zinātniski ateistiskajā audzināšanā lielā mērā ir atkarīgas no tā, kā mācību procesā tiek organizēta skolēnu garīgā dzīve, ievēroti viņu noskaņojumi un subjektīvās attieksmes. Zinātniska, ateistiska pasaules uzskata veidošanās process ir ļoti komplicēts un vispirms ir cieši saistīts ar skolēnu izziņas spēju attīstību un viņu garīgās darbības racionālāku organizēšanu. Skolu pieredzes analīze apstiprina to ciešo sakarību, kāda pastāv starp skolēnu izziņas spēju attīstību un pasaules uzskata izveidošanu. Panākumus pasaules uzskata pamatu audzināšanā nosaka skolotāju prasme izmantot mācību vielu materiālistiskiem secinājumiem un vispārinājumiem par pasaules uzskata jautājumiem (pasaules materialitāte, organiskās un neorganiskās pasaules vienotība, organisma un tā dzīves apstākļu vienotība u. c.).

Zinātniskā pasaules uzskata veidošanā liela nozīme aktīvējošām mācību metodēm, lai skolēni izprastu parādības, to secību, savstarpējās sakarības, cēloņus un sekas, salīdzinoši parādītu kopīgo un atšķirīgo parādībās un procesos, analizētu un kritiski vērtētu dažādus apgalvojumus, ticējumus un māņus, paškritiski vērtētu savas zināšanas un varētu patstāvīgi konstatēt pretrunas zināšanās. Tā skolēniem tiek veidota paškontroles spēja un izkopta kritiskā domāšana.

Vairāku republikas skolu pieredze rāda, ka vērsšanās pret konkrētiem ticējumiem, māņiem un aplamiem apgalvojumiem aktīvai un skolēnu izpratnē ceļ ateistisko zināšanu personisko nozīmīgumu.

Ciņa pret skolēniem zināmiem konkrētiem ticējumiem nevar izveidot ateistiskās audzināšanas darba galveno saturu. Vērsšanās pret ticējumu izpausmēm un skolēnu noskaņojumu pētišana ir nepieciešams ievadījums ateistiskās audzināšanas darbam: skolēniem palīdz atklāt pasaules uzskata jautājumu svarīgumu, izraisa interesi par zinātnisko ateismu.

Skolēnu individuālās dzīves pieredzes un agrāk apgūto zināšanu ievērošana un prasmīga izmantošana pedagoģiskajā procesā paver iespējas pārvarēt pretrunas, kādas rodas starp mācību darba uzdevumiem, ko veic skolotājs, un skolēnu objektīvajām iespējām. Šādos apstākļos skolēnu garīgā pasaule

cieši saliedējas ar skolas nodarbību kursu, dziļi ietekmējot pusaudžu apziņas un sabiedriskās uzvedības veidošanos.

Pārvarot mācību atrautību no skolēnu ikdienas dzīves prakses, vienlaikus jārisina cits ne mazāk svarīgs uzdevums, proti, — jārada iespējas, lai audzēkņi, it īpaši pusaudži zināšanas izmantotu daudzpusīgā darbībā. Kā zināms, pusaudžu posma vērtība tieši arī izpaužas plašos meklējumos, «spēku izmēģināšanā» visdažādākajos virzienos.

Sobrīd vēl daudzu skolu būtisks trūkums ir tas, ka skolēni nerod iespēju apgūtās zināšanas pielietot daudzpusīgā darbībā. Šajā sakarībā bieži vien tiek vainoti bērni pasivitātē, atzīmēts materiālās bāzes trūkums utt. Būfībā vaina meklējama mācību un ārpusklases darba organizācijā. Ja apgūtās zināšanas neliiek pusaudzim meklēt iespējas savas prāta spējas un prasmi pielietot kādā darbības veidā, tad šādā gadījumā mācību process nav sasniedzis savu mērķi. Apgūtās zināšanas bez pielietojuma praksē kļūst formālas, bet darbs savukārt iegūst amatniecisku raksturu. Zinātnes atziņu audzinošais un attīstošais spēks var patiesi atraisīties tikai tādā skolā, kur mācības ir cieši saistītas ar darbu. M. Gorkijs ļoti spilgti ataino šo darba un mācību ciešo sakarību, norādot, ka cilvēka attīstība vislabāk norisinās tad, kad viņa galva un rokas māca viena otru un tā kopā kļūst stiprākas. Darbs paver iespēju audzēkņiem izmantot savas zināšanas praksē, izjust un dziļi pārdzīvot tā radošo un pārveidojošo spēku. Darbā gūtie panākumi spārno bērnus uz jaunu fizisko un garīgo spēku piepūli, nostiprina gribu, rada vajadzību pēc zināšanām, veido tikumiskās jūtas. Daudzpusīgā darbība palīdz pārvarēt barjēru starp mācībām un ārpusmācību nodarbībām, ir galvenais ceļš sabiedriskās aktivitātes ieaudzināšanai skolēnos.

Plašu aptaujas materiālu analīze parāda, ka audzēkņi tiecas pēc sabiedriski nozīmīga, interesanta un intelektuāli bagāta darba. Paši skolēni ierosina, lai veicamais sabiedriski derīgais darbs vairāk tiktu saistīts ar apgūtajām zināšanām, iegūtu radošu raksturu, uzdevumu izpildē būtu lielāka patstāvība.

Mācību un skolēnu sabiedriski derīgā un ražošanas darba saskaņošana dod iespēju audzēkņu apziņā izveidot vairāk asociāciju starp apgūtajiem zinātnes likumiem un apkārtējās dzīves daudzveidīgajām parādībām. Šajā sakarībā M. Skatkins secina, ka asociāciju sistēmu izveidošana starp mācāmiem zinātnes likumiem un dzīves daudzveidīgajām parādībām, vispirms tām, ar kurām audzēkņi sastapušies vai sastapsies darba procesā, ir svarīgākā forma mācību saistīšanai ar darbu, ir nozīmīgākais līdzeklis skolēnu sagatavošanai radošam darbam [12; 17].

Darba procesā skolēniem kļūst tuva komunisma cēlāju morāles kodeksa galvenā iezīme — dziļa uzticība komunisma ideāliem. Skolēnu apziņā arvien vairāk nostiprinās doma, ka komunisms, personības laime un radošs darbs nav šķirami. Astotās klases audzēkne Anna T. saka: «Mūsu dzīves skaistuma pamatu varam meklēt radošā darbā. Bez darba, tāpat kā bez gaisa un saules, nav iedomājama dzīve. Darbs saista mūs visus draudzīgā kolektīvā, te nostiprinās savstarpējā palīdzība. Darbs kolektīvā katram no mums palīdz pārvarēt grūtības, un līdz ar to padara mūsu dzīvi skaistāku un bagātāku.»

Radošā un priekpilnā darbā izpaužas skolēnu izaugsme, parādās viņa garīgais spēks un morālais skaistums. Audzēkņi, iekļaujoties sabiedriski derīgā un ražošanas darbā, redz jauno sabiedrisko attiecību veidošanos starp cilvēkiem, dziļi pārdzīvo masu darba varonību, izcila darba paraugos gūst ierosmi savai rīcībai.

Pastāvošo plaису starp teoriju un praksi, starp mācībām un sabiedriskās uzvedības veidošanu palīdz pārvarēt plaši izvērstis ārpusklases darbs. Daudzveidīgās ārpusklases nodarbības paplašina sabiedriskās audzināšanas iedarbības sfēru, sekmē audzēkņu interešu, spēju, sabiedriskās aktivitātes un patstāvības attīstību. 8. klases komjaunietis Juris saka: «Darba dzīvei vajadzīgi apzinīgi un vispusīgi izglītoti cilvēki. Zināšanu un darba māku nekad nebūs par daudz, bet — gluži otrādi — par maz. Jāmācās un daudz jāprot, lai kļūtu par pilnvērtīgu mūsu sabiedrības cilvēku. Ļoti daudz manai turpmākajai dzīvei devušas fakultatīvās nodarbības un līdzdalība sabiedriski derīgajā darbā. Mācības un darbs man palīdzēs izvēlēties turpmāko dzīves ceļu».

Speciālā pētījumā mēs pārliecinājamies, ka ārpusklases nodarbībās pusaudžu lielākā daļa nopietnāk sāk apzināties apgūstamo zināšanu nozīmīgumu. Šādos apstākļos šīs nodarbības iegūst ārkārtīgi svarīgu nozīmi zināšanu pārvēršanā dziļā idejiskā pārliecībā.

Pašreizējā mūsu skolas attīstības posmā radusies nepieciešamība atrisināt problēmu par mācību un ārpusklases darba vienotību [13; 13].

Acīmredzot, katram skolotājam jānodrošina iespēja audzēkņiem realizēt savas zināšanas ārpusklases nodarbībās un sabiedriski derīgajā darbā. Arī klases audzinātājs nevar būt tikai bērnu uzraugs. Skolotājs vai audzinātājs bez zelta rokām, bez aizraušanās iemīļotā sabiedriski derīgā darba veidā nevar sekmīgi vadīt savu audzēkņu attīstību. Ko šāds audzinātājs uzsāks ar saviem audzēkņiem brīvajā laikā? Bezdarbībā bērni drauskuļosies. Audzinātāja «pedagoģiskā» vadība izvērtīsies bērnu

savaldīšanā, apsaukšanā, sodīšanā ... Tā ir noslīdēšana bīstamajās verbālisma pozīcijās.

Sādos gadījumos klases audzinātājs mēdz apgalvot, ka pusaudžus un jauniešus esot grūti iekvēlināt ar cildeniem ideāliem un idejām. Šīs grūtības izraisa vairāki cēloņi. Vispirms tie mēklējami audzinātāja atrautībā no audzēkņu garīgās dzīves un viņu subjektīvajiem pārdzīvojumiem. Mēs konstatējam, ka ētisko pārrunu saturs par morāles un pasaules uzskata jautājumiem parasti ir nabadzīgs, ja tajās nerod realizējumu dažādos mācību priekšmetos, ārpusklases nodarbībās un audzēkņu savstarpējo attiecību praksē iegūtās zināšanas un pieredze. Audzināšanas darbā maz tiek ievērotas skolēnu intereses un vecuma īpatnības. Pusaudži tiecas savus spēkus izmēģināt vairākos praktiskā darba, mākslas, tehnikas u. c. virzienos, taču atbilstoši savām interesēm dažādos ārpusklases darba veidos iekļaujas tikai daļa no viņiem (30—40%). Būtiskākais trūkums ir tas, ka mūsu skolās nav izveidota sistēma skolēnu dzīves un tādas daudzveidīgas darbības organizēšanai, kur audzēkņi savā personīgajā tikumiskajā praksē iegūtu komunistiskās uzvedības pieredzi, to nostiprinātu paradumos un kolektīva tradīcijās. Šo uzdevumu atrisināšanu šobrīd pietiekami nesekmē arī līdzšinējās audzināšanas programmas.

Raksta ietvari mums neatļauj plašāk iztirzāt visus tos faktorus, kas nosaka personības tikumisko attīstību saliedētā mācību un audzināšanas procesā. Tomēr uzskatām par lietderīgu te minēt Rīgas L. Paegles 1. vidusskolas skolotājas A. S. pieredzi savu audzēkņu veidošanā ar labu paraugu, izcilas personības dzīvinošo spēku. Šā uzdevuma veikšanai skolotāja radījusi noteiktu darba sistēmu.

Skolotāja A. S. savu klasi audzina jau četrus gadus — tagad tā ir vidusskolas izlaiduma klase. Iejūtīgā audzinātāja ievēroja, ka viņas skolēni — toreiz vēl astotklasnieki — meklē atdarināšanas cienīgus paraugus pazīstamos cilvēkos, izcilās personībās. Audzēkņi sastapās ar pazīstamiem darba pirmrindniekiem, māksliniekiem, zinātniekiem, studentiem — bijušajiem skolas absolventiem. Audzinātāja pievērsa viņu uzmanību savu vecāku darba gaitām, mācīja saskatīt skaistumu visdažādākajās profesijās un specialitātēs. Pārrunās, novērojumos un sabiedriski derīgajā darbā gūtos iesaļaidus audzēkņi apkopoja gada sacerējumā «Kādu cilvēku es varu cienīt?» Raksturīgi, ka vissirsnīgākos vārdus sacerējumos audzēkņi veltījuši saviem vecākiem un iemīļotajiem pedagogiem. Apkārtējā dzīvē un klases kolektīva darbībā smeltie iesaļaidi un pieredze saliedējās ar literatūras un valodas stundās gūtajām atziņām par literāro varoņu tikumisko skaistumu, padziļināja morāles koncepciju izpratni. Laba pa-

rauga ietekmē audzēkņi nopietnāk pievērsās pārdomām par dzīves mērķi, rada jaunas ierosmes sava rakstura veidošanai.

Kādas iezīmes raksturo izcilu personību? Uz šo jautājumu centās rast atbildi devītās klases audzēkņi. Mācību stundās un ārpusklases nodarbībās skolēni turpināja iepazīt V. I. Ļeņina tēlu. Viņi sastapās ar proletariāta vadoņa laikabiedriem. Komjaunatnes sapulcēs aizsākās sarunas par savām un savu biedru stiprajām un vājajām pusēm, izvērtās strīdi, kritika un paškritika. V. I. Ļeņina piemiņas dienās audzēkņi rakstīja sacerējumu «Ļeņiniskais raksturs».

Desmitās klases audzēkņiem uzmanības centrā bija J. Raiņa personība. Gada sacerējuma tēmat — «J. Raiņa personības liecums».

Vienpadsmitās klases audzēkņu uzdevums pēc izvēles izpētīt kādas vienas izcilas personības dzīvi, darbu, novērtēt gūtos sasniegumus. Šoreiz tēmata izvēli nosaka audzēkņu intereses, viņu iecerētais dzīves ceļš. Tie, kas pievērsušies sabiedriski politiskām disciplinām, pēti K. Marksa, Fr. Engelsa, V. Ļeņina, P. Stučkas dzīvi un darbību; teātra entuziasti raksta par K. Staņislavski; nākošie mediķi — par I. Pavlovu, P. Stradiņu; jaunie fiziķi — par A. Einšteinu utt. Šo gada darbu audzēkņi veica ar ļoti lielu atbildību, tajā parādot savu garīgo un morālo izaugsmi.

Radošo sacerējumu uzrakstīšana, to analīzes mācību stundās ir nozīmīgs ne tikai kā apgūto zināšanu pielietošanas ceļš, bet arī svarīgs nosācijums tikumisko ideju pārvēršanai par skolēnu uzvedības motivu. Laba parauga ietekmē apgūtās tikumiskās idejas dziļi ietekmē skolēnu jūtas, gribu, visas topošās personības puses.

Zināšanu pārvēršanās idejiskā pārlicībā vispirms ir atkarīga no skolotāja un skolnieka garīgās tuvības, kas veidojas kopīgajā radošajā darbībā, viņu savstarpējo attiecību praksē. Skolotāja un audzinātāja funkciju saliedējums ļauj skolēniem savā garīgajā aizbildnī saskatīt vecāko biedru, draugu un padomdevēju. Šāda pedagoga personības ietekmi labi raksturo skolotājas A. S. audzēknis Dainis Z.: «Ir labi, ļoti labi, ja klases audzināšana uzticēta tādām pedagogam kā mūsu latviešu valodas skolotāja... Domājot par viņu, var teikt tikai vienu: «Kāds lielisks pedagogs un interesants, liels, bagātas dvēseles cilvēks.» Četros vidusskolas gados viņa mācīja mums ne tikai izprast, iemīlēt un cienīt literatūru, pareizi, veikli izteikties un rakstīt. Daudz vairāk — viņa mācīja mūs būt biedriskiem, cienīt un saprast vienam otru un citus cilvēkus, būt neatlaidīgiem, nebīties grūtības, nekad neapmierināties ar sasniegto, būt godīgiem, stingriem prasībās pret sevi un citiem, nekad neapstāties sevis

pilnveidošanā. Šis īpašības noderēs visam mūžam. Audzinātāja pret mums izturas ar lielu sirsnību, iejūtību un taktu. Mēs viņas acīs sen vairs neesam bērni vai tikai skolēni, bet gan jau jaunieši, katrs ar savu raksturu un individualitāti. Viņa saprot un ievēro mūsu intereses un vēlēšanās, savukārt mēs cenšamies saprast un neapbēdināt savu audzinātāju. Protams, tas mums izdodas sliktāk nekā viņai un ne vienmēr. Ir bijuši strīdi un nepatīkamāki gadījumi, taču vienmēr esam raduši kopīgu valodu un visus konfliktus esam atrisinājuši veiksmīgi. Audzinātāja mums katram ir padomdevējs un krietns, atsaucīgs, saprotošs draugs gan prieka, gan arī neveiksmju brīžos. Šī draudzība turpināsies pēc skolas beigšanas. Vēl pēc daudziem gadiem, jau būdami lieli, nobrieduši cilvēki, ar mīlestību un pateicību vienmēr atcerēsies savu audzinātāju».

Savstarpējās tuvības un uzticēšanās atmosfērā var novērst tādu stāvokli, ka skolēni kļūst tikai par zināšanu patērētājiem.

Grūtības audzināšanas darbā rada vēl pastāvošā mācību un audzināšanas funkciju sadalīšana. Ir vēl sastopami skolotāji, kas cenšas aprobežot savus uzdevumus galvenokārt ar «tīro» mācību darbu. Vai skolotājam ir tiesības kļūt tikai par «stundu devēju»? Vai ar akmens sienu var norobežot mācības no audzināšanas? Noteikti — nē. Bez tuva garīga kontakta skolotājs mācību procesā saviem audzēkņiem nevar nodrošināt apgūto zināšanu pārvēršanu dziļā idejiskā pārlicībā, cildenos ideālos. «Stundu devējs» nespēj rast ceļu uz katra skolēna sirdi. Saprotams, ka šādu skolotāju darbā audzināšanas uzdevumi mācību darbā tiek reducēti līdz «audzināšanas momentiem» vai mākslīgiem sakarības meklējumiem starp mācībām un audzināšanu.

Vairāku republikas skolu pieredzes pētījumi rāda, ka skolotājs, aprobežojoties ar tīri didaktiskiem uzdevumiem, atstāj novārtā audzināšanas un personības attīstības vadišanas un nepieciešamo nosacījumu radīšanas iespējas skolēnu audzināšanai mācībās un sabiedriski derīgajā darbā.

Mācības iegūst komunistiski audzinošu raksturu ne ar atsevišķiem audzinošiem piemēriem, pasākumiem un momentiem, bet skolotājiem darbā konsekvēti realizējot komunistisko mērķtiecīgumu, nodrošinot mācību idejiski politisko virzību, kas ir «ikvienā skolā pats svarīgākais» (V. Ļeņins). Mācību audzinošā virzība rod savu izpausmi izglītības satura atlasē un atklāsmē, mācību darba organizācijā, aktivizējošu metožu izvēlē, pedagoga personības ietekmē uz audzināmo, tā kļūstot par svarīgu faktoru skolēna personības attīstībai un attieksmju veidošanai pret apkārtējo īstenību un sevi.

Viengabalaina pasaules uzskata, komunistiskās apziņas un sabiedriskās uzvedības veidošanu sekmē racionāla mācību darba un skolēnu garīgās darbības organizācija, mācību metožu aktivizēšanas, pionieru un komjauniešu patstāvības un aktivitātes palielināšana.

Mācību darba radikālo pārkārtojumu rezultātā zināšanu apguve arvien vairāk iegūst radošu raksturu. Tā tiek pārvarēts vēl visai izplatīts uzskats par mācību procesu kā tādu, kur skolotājs bērniem piemērotā veidā un noteiktā sistēmā nodod zināšanas. Šādas mācības bieži vien apslāpē skolēnu intereses, viņu radošo domu aizstāj intensīvs atmiņas darbs.

Mācību audzinošais efekts ir atkarīgs no pašu skolēnu aktivitātes un radītajām iespējām viņiem paust patstāvīgo domu, jūtas, gribu, iztēli. Šo pārdzīvojumu vadība, kaut arī tā ir pilnīgi attiecināma uz audzināšanas sfēru, palīdz aktivizēt skolēnu mācības.

Kombinētās stundas struktūra ar tai raksturīgajiem elementiem (atprasīšana, jaunās vielas izklāsts, nostiprinājums, mājas darbu uzdošana) sarausta vieno pedagoģisko procesu un ierobežo skolēnu aktivitāti. Stundas struktūru nosaka ne iepriekš noteikta shēma, bet mācību materiāla iekšējā loģika un bērnu attīstību noteicošie faktori.

Vienpusīgi būtu arī mācību metodes uzlūkot tikai par zināšanu nodošanas līdzekli skolēniem. Mācību metodes kļūst arī par skolēnu daudzveidīgās darbības un attīstības avotu. Likumā par skolas darba pārkārtošanu noteikts, ka mācību metožu pilnveidošana jāvirza skolēnu iniciatīvas un patstāvības attīstības virzienā. Ar skolēnu patstāvību saprotam skolēnu prasmi izmantot apgūtās zināšanas jaunā situācijā (mācību darbā, sabiedriski derīgajā darbā, ražošanas darbā). Šāds skolēnu patstāvības kritērijs parāda apgūto zināšanu pamatīgumu, to apzinīgu apguvi. Skolēnu patstāvība izpaužas arī tādejādi, ka viņi apgūst zināšanu, prasmi un iemaņu iegūšanas metodes. Beidzot, skolēnu patstāvība izpaužas audzēkņu vajadzībā patstāvīgi iegūt zināšanas, prasmes un iemaņas. Pēdējais apstāklis mūsprāt ir sevišķi nozīmīgs, jo tie ārējā pedagoģiskā iedarbība pārāug iekšējā vajadzībā. Pēdējais kritērijs ir vadošais, kas parāda audzēkņu patieso patstāvību, viņu pārliecību, pasaules uzskatu, kā arī prasmi strādāt, radoši organizēt savu darbu.

Skolēnu patstāvības izkopšanai kalpo visa mācību un audzināšanas virzība, kā arī patstāvīgā darba organizācija. Tomēr ne jau skolēnu patstāvīgais darbs pats par sevi attīsta skolēnu patstāvību. Patstāvīgā darba apjoma paplašināšana vēl negarantē to, ka skolēniem izveidosies vajadzībā patstāvīgi iegūt jaunas atziņas, prasmi. Tas sevišķi attiecināms uz tiem gadījumiem,

miem, kad mācību procesu skolotājs ierobežo ar šauru didaktisku uzdevumu atrisināšanu. V a j a d z ī b a s izveide patstāvīgi iegūt zināšanas, kā likums, saistās ar attālāku mērķu izvirzīšanu un realizēšanu, ar perspektīvo dzīves ceļu plānošanu. Skolēna interešu, tieksmju, nākotnes nodomu vai pat aizraušanās ievērošana mācību un audzināšanas darbā dziļi ietekmē skolēnu apziņas un sabiedriskās uzvedības veidošanos.

Aktīva zināšanu apguve noris ciešā vienotībā ar skolēnu garīgo attīstību, ar loģiskās domāšanas paņēmieni nemitīgu pilnveidošanu, radot nepieciešamu pamatu objektīvās īstenības atspoguļošanai apziņā. Kā zināms, a p z i ņ u veido visas zināšanas, kuras, vispārinātā veidā atspoguļojot objektīvo īstenību, parāda priekšmetus un parādības ciešā sakarībā un nosacītībā. Taču izolētās mācības mūsu skolā traucē radīt asociāciju sistēmas, kas ir nepieciešams nosacījums materiālistiskā pasaules uzskata izveidošanai. Šo grūtību pārvarēšanā skolās liela vērtība tiek veltīta zināšanu vispārināšanai un sistematizēšanai, vadošo zinātnes ideju un jēdzienu apguvei, sakarības nodrošināšanai starp atsevišķiem mācību priekšmetiem un dzīvi.

Skolotāji savā pieredzē dziļi pārliecinājušies par N. Krupskajas tēzes pareizību, ka sakarības nodrošināšana starp mācību priekšmetiem palīdz skolēniem veidot materiālistisku pasaules uzskatu, attīsta prasmī ciešā sakarībā izprast apkārtējo dzīvi, māca loģiski domāt, pielietot zināšanas dzīves pārveidošanai un uzlabošanai. Sakarība starp mācību priekšmetiem realizējas mācību darba ciešā saiknē ar dzīvi.

Skolas pieredze pārliecinoši apstiprina, ka s t u n d u s i s t ē m a s izstrādāšana ir nepieciešama, lai atklātu temata idejiski audzinošo jēgu, galveno ideju (likumsakarības, morāles jautājumu, teoriju), lai noskaidrotu mācību sakarību ar mūsdienām. Stundu sistēmas vai temata plānošana sekmē arī sakarības nodrošināšanu starp atsevišķiem mācību priekšmetiem. Te minēsim ķīmijas skolotājas V. A. veikto temata «Vielas un to īpašības. Molekulārā teorija. Ķīmiskās un fizikālās pārvērtības» plānojumu VII klasē. Tas ir pirmais ķīmijas kursa temats, kura sekmīgas apguves nosacījums ir prasmīga bazēšanās uz fizikā un dabaszinībās apgūto materiālu.

Kā to redzam no izstrādātās stundu sistēmas, šāds temata plānojums dod iespēju skolotājam pārdomāt uzdevumus katrai stundai, noteikt to saturu, mērķi un atsevišķu stundu tipus. Temata plānojums, kur norādīta sakarība ar atsevišķiem mācību priekšmetiem, dod iespēju rosināt skolēnu izzīņas spējas, sevišķi aktivizēt vispāriņošās domāšanas darbību.

Stundu sistēmas izstrādājumam ir liela nozīme kā skolotāja darba mērķtiecīgā plānošanā, tā arī skolēnu garīgās darbības racionālā organizēšanā.

Tēмата «Vielas un to īpašības. Molekulārā teorija. Ķīmiskās un fizikālās pārvērtības» plānojums

Mācību stundas pēc kārtas	Ķīmijā mācāmais materiāls	Fizikā un dabaszinībās mācītā viela, kura nepieciešama tēмата apguvei un sakarības nodrošināšanai starp mācību priekšmetiem	Stundas tips
1. stunda	Priekšmeti un vielas. Vielu fizikālās īpašības, Ķīmijas nozīme. Jēdziens «ķīmija».	Fizikālie ķermeņi, vielas un fizikālās parādības. Ipatnējais svars. Kušana un sacietēšana. Vārišanās.	Ievada stunda.
2. stunda	Vielas dabā. Maisījumi un tīras vielas.	Tīras vielas tehnikā un ikdienas dzīvē. Uzdevumi vielu īpatnējā svara noteikšanā (izmantojot fizikā iztīrziāto «Ipatnējo svaru tabulu»).	Apvienotā stunda.
3. stunda	Šķīdumi. Vielas šķīst un vielas kūst. Vielu šķīdība.	Vielas fizikālā stāvokļa maiņa. Vielu šķīdināšana ūdenī, šķīstošas un nešķīstošas vielas.	Apvienotā stunda.
4. stunda	Vielu attīrīšanas paņēmieni: nostādināšana, filtrēšana un destilēšana.	Ķermeņu peldēšana. Tvaika kondensācija. Ūdens filtrēšana un destilēšana. Dzeramais ūdens un tā tīrīšanas paņēmieni.	Apvienotā stunda.
5. stunda	Praktiskais darbs: Vārāmās sāls iegūšana.	Prast izmantot zināšanas par vielu fizikālām īpašībām.	Stunda zināšanu pielietošanai praksē un prasmju apguvei.
6. stunda	Mācība par vielas uzbūvi.	Vielas molekulārā uzbūve. Iz-tvaikošana un kondensācija no vielas molekulārās teorijas uzbūves mācības viedokļa.	Apvienotā stunda.
7. stunda	Fizikālās un ķīmiskās pārvērtības, to nozīme cilvēku praktiskajā darbībā.	Fizikālās pārvērtības (skat. Enerģijas nezūdamības un pārvēršanās likums u. c.).	Apvienotā stunda.
8. stunda	Praktiskais darbs: Vielu attīrīšana pārtvaicējot.	Pamatojoties uz tēmatā apgūtajām zināšanām un prasmēm.	Stunda zināšanu pielietošanai praksē.

Stundu sistēmā ievada stundai ir īpaši nozīmīga vieta izglītojošo un audzinošo mērķu īstenošanā. Tāpēc nav nejaušība, ka šajās stundās dažkārt it kā novārtā paliek šaurie mācību mērķi, bet uzmanības centrā izvirzās personības veidošanas uzdevumu risināšana. Svarīgi ir skolēnos izraisīt interesi par jauno mācību priekšmetu, atklāt viņiem apgūstamo zināšanu nozīmīgumu. Un to izdarīt skolotājam ir visas iespējas, liekot skolēniem saskatīt ķīmiju apkārtējā dzīvē vai kādā ražošanas nozarē. Šajā pārrunā labi parādās skolēnu dzīves pieredze un agrāk apgūtās zināšanas. Skolotāja V. A. ievada stundā arī parāda, ka jaunais mācību priekšmets nav rotaļa; ķīmijas zinātnes noslēpumu apguve prasīs rūpīgu mācību darbu. Ķīmijas priekšmeta saturs skolēniem tiek noskaidrots pakāpeniski. Pirmajā stundā tiek parādīta ķīmija kā dabaszinātņu nozare, kura, līdzīgi botānikai, zoologijai un fizikai, palīdz izziņāt dabas parādības. Atkārtojot fizikā apgūtās zināšanas par fizikāliem ķermeņiem, skolēni nonāk pie secinājumiem, ka priekšmeti sastāv no vielām vai vielu maisījumiem. Skolēni nosauc arī pazīstamās vielas — naftu, akmeņogles utt. Patstāvīgajā darbā pēc demonstrētajiem paraugiem skolēni nosauc priekšmetus, kuri sastāv no vienas vielas, mācās atšķirt vielas ar vienādu fizikālo stāvokli, parāda tās dažādos fizikālos stāvokļos utt. Skolēni pārliecinās, ka, piemēram, ķīmiski pārstrādājot akmeņogles, var iegūt daudz un dažādus produktus. Pirmās ķīmijas stundas noslēgumā skolēni nonāk pie secinājuma, ka ķīmija ir zinātne par vielām un to pārvērtībām. Ievada stundas efekts ir atkarīgs no tā, kā audzēkņi organizēti aktīvai ķīmijas kursa apguvei.

Nodrošinot ciešu sakarību ar fizikas un dabaszinību kursu, ķīmijas pirmā tēma mācīšanās katrā stundā ir iespēja vispusīgi apjēgt agrāk apgūtās zināšanas un pakāpeniski veidot tādas jēdzienus, kas ir viela, kā vielas pazīt, kas ir maisījumi un tīras vielas, vielu attīrīšana, vielu uzbūve no molekulām, fizikālās un ķīmiskās pārvērtības, ķīmisko pārvērtību pazīmes. Šajās stundās (sevišķi t. s. apvienotajās stundās) plašu pielietojumu rod tādas loģiskās operācijas kā analīze un sintēze, indukcija un dedukcija, salīdzināšana un vispārināšana.

Nepievēršot vajadzīgo uzmanību sakarības nodrošināšanai ar citiem mācību priekšmetiem, ķīmijas kursa pirmā tēma mācīšana norit abstrakti, skolēni materiālu apgūst tīri deduktīvā ceļā. Turpretī bazēšanās uz fizikā apgūto mācību vielu ļauj skolotājam ķīmijas kursā plašāk izmantot skolēnu iepriekšējās zināšanas un viņu pieredzi, tēma mācīšana pamatos iegūst induktīvu raksturu. Šāda skolēnu izziņas darbības īpatnību ievērošana ir ļoti svarīga, jaunu mācību kursu uzsākot. Noskaidrojot jautājumus «Vielas dabā. Maisījumi un tīras vielas», skolēni no-

sauc vielas dabā. Vienkāršā mēģinājumā viņi no maisījumiem iegūst tīras vielas, nosaka to īpašības. Sarunā audzēkņi pastāsta, ka ikdienas dzīvē šādas tīras vielas ir ļoti nepieciešamas. Par to jau arī runāts fizikas nodarbībās. Piemēram, tvaika turbīnām der tikai tīrs ūdens, jo citādi tvaika katlos var rasties katla akmens, kas izsauc eksplozijas, rada lieku kurināmā patēriņu.

Ciešā sakarībā ar agrāk mācīto fizikas un dabaszinību vielu un apkārtējo dzīvi tiek noskaidroti visi šā tēмата jautājumi.

Praktisko darbu stundās skolēni rod iespēju pielietot apgūtās zināšanas un vēlreiz pārliecināties par apgūto zināšanu pareizību.

Skolas pieredzes novērojumi parāda, ka skolotāji, atstājot novārtā stundu tematisko plānu izstrādāšanu, dažkārt «aizmirst» akcentēt kursa galvenās idejas, likumsakarības, kuras pakāpeniski skolēniem jāatklāj. Protams, 5. klases skolēniem dažās stundās nevar noskaidrot tādu ideju kā pasaules materialitāte. Tomēr skolas uzdevums ir pakāpeniski veidot audzēkņu apziņā domu par pasaules materialitāti, par organiskās un neorganiskās pasaules vienotību, par organisma un tā dzīves apstākļu vienotību utt. Šo jēdzienu veidošanai nav paredzētas īpašas stundas. Kā zināms, šos jēdzienus un idejas nevar atklāt arī kāda viena mācību priekšmeta ietvaros.

Sniegtais ķīmijas kursa pirmā tēмата plānojums dod iespēju saskatīt to loģisko ceļu pēctecības nodrošināšanai attiecīgu jēdzienu un kursa galveno ideju apguvē, palīdz jaunā situācijā maksimāli izmantot un pilnveidot fizikā un dabaszinībās apgūto materiālu, kuram ir liela nozīme priekšstatu veidošanā par pasaules materialitāti, par parādību kopsakarību un vienotību. Bāzēšanās uz fizikā un dabaszinībās mācīto vielu ir ļoti nepieciešama, lai ķīmijas kursa apguves gaitā skolēni iemācītos vielas pazīt, izprastu to pārvērtības un apgūto jēdzienu — kas ir viela. Šādas sakarības nodrošināšanas rezultātā skolēni dziļāk apjēdz kopsakaru starp fizikālām un ķīmiskām pārvērtībām, labāk izprot šo pārvērtību praktisko nozīmi.

Pārdomāta stundu sistēma palīdz skolotājam mērķtiecīgāk skolēnu apziņā veidot objektīvās īstenības parādību kopsakaru un sekmē atrisināt idejiskās audzināšanas uzdevumus, ko nekad nevar dot t. s. audzinošie «momenti» stundā.

Komunistisko, materiālistisko pasaules uzskatu nevar skolēniem nodot gatavā veidā. Tāpēc zinātniskā pasaules uzskata izveidošanā ir ļoti svarīgi likt pašiem skolēniem domāt, patstāvīgi spriest, secināt, apšaubīt apgalvojumus, pārdzīvot. Ja skolēni nav radināti patstāvīgi domāt, secināt, kritiski vērtēt parādības, tad viņu galvās sadzīvo gan zinātniskas atziņas, gan arī aplami priekšstati.

Kā zināms, V. I. Ļeņins vairākkārt uzsver, ka izveidot zinātnisku pasaules uzskatu nozīmē panākt, lai komunisma secinājumi balstītos uz apgūtiem zinātņu pamatiem, kļūtu par pašu secinājumiem, kas no mūsdienu izglītības viedokļa ir nenovēršami.

Skolas sakaru nostiprināšana ar dzīvi rada vislabvēlīgākos apstākļus skolēnu audzināšanai pasaules materialistiskās izpratnes garā un palīdz viņos nostiprināt nesamierināmu attieksmi pret visām pagātnes paliekām. Pasaules uzskata veidošanā liela nozīme audzēkņu līdzdalībai dažādos izmēģinājumos (mākslīgā apputekšņošana, potēšana, acošana u. c.), novērojumos un sabiedriski derīgajā darbā, kur viņi izjūt emocionālu pārdzīvojumu, pārliecinās par apgūto zinātnes atziņu pareizību un cilvēka varu pār dabu. Audzēkņus aizrauj meteoroloģiskie un fenoloģiskie novērojumi, uz kuru pamata skolēni nereti uzstāda laika prognozi, mācās izprast elementārās sakarības dabā.

Radošu aktivitāti un emocionālu pārdzīvojumu izraisa skolēnu iekļaušana dažādu parādību izskaidrošanā, ticējumu un māņu kritizēšanā, ateistiska rakstura demonstrējumu sagatavošanā, ateistu stūrīša iekārtošanā un citos pasākumos, kas bērnu dzīvi padara bagātu ar kolektīviem pārdzīvojumiem.

Skolēnu aktivizēšanai, kritiskas domāšanas izveidošanai tiek izmantots tāds metodiskais paņēmieni, kas liek skolēniem izanalizēt un, izmantojot apgūtās zināšanas, kritiski vērtēt dažādus apgalvojumus.

Piemēram: 1. Kāpēc ir aplams apgalvojums, ka augu daba esot nemainīga? 2. Kas liecina par dzīvnieku valsts mainību? Kāda ir reliģijas nostāja šajā jautājumā? Skolēni novērtē dažādus izteicienus, tautas ticējumus un novērtējumus.

Arī skolotāji mācību stundās ievieš īsus skolēnu ziņojumus, vērtē dažādus apgalvojumus. Šādi paņēmieni aktivizē skolēnus, liek domāt, secināt, bet bieži vien starp skolēniem izraisa polemiku, mācību procesā ienes diskusijas elementus. Vēršanās pret dažādiem ticējumiem un aplamiem uzskatiem palīdz skolēnus pievērst dažādu apgalvojumu analīzei un kritiskam vērtējumam, liek paškritiski vērtēt savus uzskatus un zināšanas, patstāvīgi konstatēt pretrunas zināšanās. Tā skolēniem tiek veidots ļoti nozīmīgs domāšanas elements — paškontroles spēja. Tikai šādos apstākļos sākas īsta zināšanu apguve un to pārvēršana pārliecībā.

Zinātniskā pasaules uzskata veidošana skolēniem saistās ne tikai ar prāta, bet arī jūtu un gribas procesiem, prasa no pedagoga pārdomātu darbu. Pasaules uzskata jautājumu nozīmīguma atklāsmē, intereses radīšana par šiem jautājumiem — nepieciešams nosacījums sekmīgam pasaules uzskata veidošanas

darbam. Skolēniem parasti rodas daudzi jautājumi, kas saistās ar reliģisko svētku svinēšanu, reliģisko morāli, dzīvības rašanos, cilvēka izcelšanos. Uz tiem ir jārod atbilde, jo tikai tad mācības mūsu skolā iegūst patiesi audzinošu raksturu. Skolotājam ir jāzina skolēna šaubas, neskaidrība, jāpanāk viņu atklātība vai sirīgās pārrunās.

Pasaules uzskata, pārliecības veidošanā panākumi ir atkarīgi no skolotāja mākas pretstatījumā un salīdzinājumā izkritizēt nezinātniskus uzskatus, liekot pašiem skolēniem apzināties pretrunas savās zināšanās, kritiski vērtēt apgalvojumus un izdarīt secinājumus par pasaules uzskata jautājumiem. Paškontroles un pašregulēšanas spēju izveide un prasme analizēt savas zināšanas galvenokārt ir atkarīga no pašu izveidotās patstāvības, kas ir nepieciešams nosacījums minēto pretrunu sekmīgai pārvarēšanai un skolēnu audzināšanai pasaules parādību materiālistiskās izpratnes garā.

Audzinašanā izšķiroša nozīme pieder skolotāja personībai, viņa pārliecībai un attieksmēm pret saviem audzēkņiem. Skolotāja personībai jābūt kā dzīvinošam saules staram, lai skolēniem rādītu ceļu uz zinātnisku parādību izpratni.

Pasaules uzskata veidošanos dziļi ietekmē kolektīva dzīve, tās organizācija, kas skolēnus optimistiski noskaņo, attīsta un nostiprina biedriskuma un draudzības jūtas, mērķtiecīgi ievirza subjektīvos pārdzīvojumus, tonizē viņa darbību, intereses un tieksmes, — tā ir pretinde ticējumiem un ar reliģiskiem pārdzīvojumiem saistītām bailu, neziņas, nospēstības un vientulības izjūtām. Komjauniete Ilze sācerējumā «Ko es darītu, ja visu spētu» raksta: «Ja es varētu, tad katrā ziņā visiem cilvēkiem izstāstītu un izskaidrotu, ka nekāds dievs nevalda pār zemi, ka tas nesadziedē brūces, ka cilvēka ciešanām un nāvei nav nekāda sakara ar dievu un ticējumiem...» Mācību procesā un daudzpusīgajā ārpusklases darbā skolniece pārliecinājās par reliģijas anti-humāno raksturu.

Skolēnu kolektīvā, kas dzīvo pilnasinīgu dzīvi, kur tā locekļi vadās pēc principa: «Visi par vienu, viens par visiem», nav un nevar būt vietas vientulības jūtām un reliģiskiem ticējumiem. Daudzpusīgā un saturīgā kolektīvā darbā veidojas cilvēks ar jaunu pasaules uzskatu, ar jaunu morāli.

Mācību un ārpusklases darba audzinošo ietekmi, protams, nedrīkst izprast pārāk vienkāršoti un cerēt, ka no atsevišķiem pasākumiem vai pārrunām audzēkņiem izveidosies noteiktas rakstura īpašības vai sabiedriskās uzvedības motīvi. Vēl mazāku audzinošo efektu var sagaidīt no pašu skolotāju sagudrotiem «pasākumiem», kuri parasti norit «gludi», bet gan nekādā ziņā neietekmē skolēnu tikumisko izaugsmi. Bieži vien skolotājs

galveno vērību veltī tīri ārējās pedagoģiskās iedarbības nodrošināšanai, bet mazāk ievēro personības attīstības iekšējās likumsakarības. Šādos apstākļos it kā tiek notušētas iekšējās pretrunas, dažādu apstākļu ietekmē radušies konflikti, maz tiek ievērota skolēna pozīcija. Taču šī bezkonfliktu teorija pedagoģijā nevis palīdz pārvarēt pastāvošās iekšējās pretrunas, bet gan vēl vairāk tās saasina, radot nepārvaramu iedomu un aizdomu barjeru starp skolotāju un skolēniem. Mācību un audzināšanas saliedēšana nav iedomājama bez personības iekšējo un ārējo attīstības faktoru atklāsmes. Pedagoģiskajā procesā nedrīkst ignorēt bērna daudzpusīgo psihisko dzīvi. Audzēkņu psihiskās dzīves nepietiekama ievērošana rada vienpusīgu mācību un audzināšanas procesa izpratni — uzmanības centrā paliek ārējā pedagoģiskā iedarbība, vispirms, skolotāja darbība.

N. Krupskajas apcerējumos izvirzīta un attīstīta atziņa, ka mācības dod jo lielāku audzinošo efektu, jo vairāk to procesā tiek ievērotas skolēnu psihiskās attīstības likumsakarības un pareizi tiek atrisināts jautājums par audzināšanas un personības attīstības savstarpējo sakarību. Kā zināms, šis jautājums plaši tika apspriests 1956.—1958. gadu diskusijā par audzināšanas un attīstības savstarpējo sakarību. Noskaidrojot personības ārējo un iekšējo attīstības cēloņu (faktoru) lomu un to mijiedarbību vienotajā mācību un audzināšanas procesā, diskusijā tika pārvarēti vienpusīgie, pēc būtības — shematiskie, uzskati par bērnu kā pasīvas audzināšanas objektu, kas izpaužas pieņemumā, ka it kā ārējā vide un audzināšana automātiski ietekmē topošā cilvēka veidošanos un viņa iedzimtās nervu organizācijas īpatnības. Padomju psihologu A. Ļeontjeva, S. Rubiņšteina, B. Ananjeva, V. Mjasiščeva, A. Kovaļeva, G. Kostjuka u.c. izstrādātā personības attīstības teorija, bazējoties uz marksistiski-ļeņinisko mācību par personību un I. Sečenova — I. Pavlova atziņām par organisma un vides vienotību, atzīst, ka personības attīstību nosaka iedzimtā un iegūtā vienotība, šo pušu «sakausējums», kas, radot jaunas iespējas personības attīstībai, audzināšanai un personības «paškustībai» (V. Ļeņins), līdz ar skolēna attīstību tiek pakļauta nemitīgām likumsakarīgām pārmaiņām. Sociālā vide un audzināšana ir individa attīstības nepieciešams nosacījums; personības attīstības avots ir tai piemītošās iekšējās pretrunas, kas rodas skolēnu apkārtējās vides, kā arī mācību un audzināšanas ietekmē.

Jāatceras marksistiskā tēze, ka personības attīstību nosaka dzīves apstākļi un audzināšana. Taču mācību un audzināšanas darbā ir jāievēro, ka ārējie personības attīstības nosacījumi it kā atspoguļojas caur individa iekšējo prizmu, caur viņa jau agrāk izveidoto garīgo pasauli. Akad. I. Pavlovs eksperimentāli pierā-

dīja, ka jaunu pagaidu sakaru veidošanos nosaka ne tikai tiešā signāla iedarbība, bet arī agrāk izveidoto pagaidu sakaru sistēma, kurā organiski iekļaujas katrs jaunizveidotais nosacījuma reflekss.

Atkarībā no skolēna iepriekšējās pieredzes, viņa ieņemamās pozīcijas un subjektīvajām attieksmēm pret lietām un parādībām mācību un audzināšanas darba rezultāti var būt ļoti atšķirīgi un ļoti dažādi var ietekmēt personības dzīves virzības veidošanos.

Audzēkņi no dažādiem avotiem iegūst zināšanas, parādību izskaidrojumus, kas dažkārt ir pretrunā ar komunistiskās audzināšanas mērķiem. Jāatzīmē, ka šie priekšstati un zināšanas nostiprinās nervu pagaidu sakaru sistēmā; to noturīgumu pastiprina izlietojums personīgā dzīvē; tās rod pielietojumu vai arī izraisa pārdzīvojumu, kas palīdz saglabāt atpalikušās tradīcijas. Izrādās, ka dažkārt noturīgākas izrādās agrāk iegūtās nepareizās vai pat pilnīgi aplamās zināšanas. Šīs aplamās zināšanas, nezinātniskie priekšstati (ticējumi, māņi, aplami spriedumi par sabiedriski politiskiem jautājumiem) kā murgs nomāc skolēnu apziņu, aizkavē audzēkņu garīgo attīstību.

Grūtības morāli politiskā un ateistiskajā audzināšanā šķiet gandrīz vai nepārvaramas bez tuva garīgā kontakta, bez tuvības starp skolēnu un skolotāju — audzinātāju. Kā lai audzēknei kļūst par pārliecību tās daudzās morālās idejas, kādas ietvertas dažādos mācību priekšmetos, ja viņa noliec sabiedrības attīstības progresu un uzskata, ka mūsdienu jaunatnei nav nekā svēta, ir reliģiski noskaņota?

Iekšējo pretrunu pārvarēšana, kuras pusaudžu vecumā arvien vairāk un vairāk nosaka personības tikumisko attīstību, nav iespējama bez audzinātāja rūpīgas iedziļināšanās audzēkņu subjektīvo pārdzīvojumu pasaulē.

Saprotams, ka bez savstarpējās cieņas un uzticēšanās pēc būtības arī nevar veikt audzināšanas darbu. Grūti ir ietekmēt skolēna uzskatu veidošanos, kas turas tālu no kolektīva dzīves un sava audzinātāja.

Iedziļinoties audzēkņu subjektīvo pārdzīvojumu pasaulē, izzinot viņu rīcību stimulējošos «ideālos spēkus» (Engelss), var ar audzēkņiem rast nepieciešamo garīgo kontaktu. Jautājums par skolotāja un skolēnu savstarpējo attieksmju raksturu, attieksmju stilu šobrīd mūsu skolā ir ļoti aktuāls, lai varētu pēc būtības runāt par mācību un audzināšanas saliedēšanu vienotā plūsmā. Savā laikā N. Krupskaja izteica cerību, ka brīvā darba skola tuvinās bērnus un skolotājus ar bērniem, ka skolas oficiālās attieksmes nomainīs intīmās, draudzības attiecības, kas dos

plašas iespējas bērna individualitātes un radošo spēku attīstībai [14; 218].

Pāreja uz vienotu skolēnu pašpārvaldi palielina pionieru un komjaunatnes organizāciju lomu visu skolas dzīves jautājumu kārtošānā, visos audzēkņos arvien vairāk tiek nostiprināta saimnieka pozīcija, mācību darbs arvien vairāk kļūst par kolektīvu darba uzdevumu, ārpusklases darbā balstās uz pionieru un komjauniešu iniciatīvu, rodas apstākļi jauno, draudzīgo attiecsmju veidošanai starp skolotājiem un audzēkņiem.

Sobrīd sevišķu aktualitāti iegūst skolēnu un skolotāju savstarpējo attiecību veidošanas jautājumi. Svarīgi ir katrā skolas kolektīvā rast formas tāda savstarpējo attiecību stila izveidošanai un nostiprināšanai, kur visā savā daudzveidībā varētu izpausties audzēkņu saimnieka pozīcija. Kustība par komunistiska darba kolektīva nosaukuma iegūšanu, kas radusi plašu atsaucību skolotāju vidū, palīdz visu jauno arī nostiprināt skolu darbā.

* * *

Padomju pedagogijas galvenais uzdevums — pamatot mācību un audzināšanas organisko vienotību un izstrādāt nepieciešamos nosacījumus to saliedēšanai vienotā plūdumā.

Pedagoģiskā procesa vienotību nosaka tas apstāklis, ka audzināšana praktiski nav iespējama bez tā bagātā idejiskā satura, ko sniedz mācības; turpretī mācības nevar būt rezultatīvas bez apzinātu rīcības motīvu veidošanas, bez pareizu attiecsmju ieaudzināšanas pret mācībām, darbu, kolektīva sabiedrisko domu, biedriem un sevi. Lai gan nereti personības attiecsmju izveidi, pasaules uzskata, idejiskās pārliecības, uzvedības normu un paradumu, revolucionāro un darbā tradīciju, jūtu, rakstura, gribas veidošanu, fizisko attīstību un estētisko izaugsmi uzlūko tikai par audzināšanas specifisku uzdevumu, tomēr būtībā šo uzdevumu īstenošana organiski saplūst ar mācību procesu. Tikai nosacīti var izšķirt vienotā pedagoģiskā procesa divas savstarpēji saistītas puses, lai mācību galveno specifisko uzdevumu saskatītu īstenības atspoguļošanā, bet audzināšanas — attiecsmju veidošanā.

Kā zinām, apziņa ir apzināta esamība, tās subjektīvs un aktīvs atspoguļojums, kas iegūts no visu zināšanu un iepriekšējās pieredzes kopuma. Bez atspoguļotājas funkcijas apziņu var raksturot arī kā attiecsmju sistēmu pret objektīvo īstenību un pret sevi, kura regulē individa praktiskās darbības procesu. Objektīvās īstenības atspoguļošana un individa darbības regulācija ir neatdalāmas un cieši saistītas puses. Minētais apstāklis vēl vai-

rāk saasina nepieciešamību skolēniem nodrošināt pareizu objektīvās realitātes atspoguļojumu un pareizu attieksmju audzināšanu pret šo īstenību.

Taču apziņa un sabiedriskā uzvedība neveidojas stihiski, tās veidošanai nepieciešama mērķtiecīga pedagogiska vadība. No attieksmju psiholoģijas pozīcijām (V. Mjasiščevs) atspoguļošana un attieksmes tiek traktētas kā viens process, jo arī cilvēka attieksmes pret īstenību ir iepriekšējā atspoguļojuma rezultāts.

Noskaidrojot mācīšanas un audzināšanas vienotību un sakarības nodrošināšanas ceļus un nosacījumus, jāievēro, ka mācības un audzināšana ir atšķirīgi procesi, kuriem ir katram sava iekšējā loģika un savi specifiski uzdevumi. Mācīšana un audzināšana ir vienotā pedagogiskā procesa divas puses un nekādā ziņā nav vienādojamas.

Mācību galvenais specifiskais uzdevums ir zināšanu, prasmju un iemaņu sistēmas veidošana, izziņas spēju attīstība un uz to bāzes zinātniskā pasaules uzskata audzināšana; audzināšana galvenokārt saistās ar personības īpašību, rakstura iezīmju un uzvedības paradumu veidošanu. Noteiktu zināšanu apguve ir īslaicīgāks un šķietami vienkāršāki veicams uzdevums. Audzināšana ir ilgstošs un daudz sarežģītāks process nekā mācības. Audzēkņa attieksme parādās domās, spriedumos, vērtējumā, rīcībā, emocionāli jutekliskos pārdzīvojumos, idejiskā un morālā virzībā, kaislībās utt. Audzināšana aptver ne tikai audzēkņa apziņas sfēru, bet arī emocionālos pārdzīvojumus un praktisko darbību, vienmēr saistās ar dažādu nelabvēlīgu ietekmējumu pārvarēšanu. Ja noteiktus jēdzienus (ūdensšķirtne, taisne) mēs audzēkņiem varam zināmā mērā nodot gatavā veidā uz visiem laikiem, tad morāles priekšstatus, jēdzienus, rakstura īpašības un personības iezīmes veidojam ilgstošā procesā, pārvarot «materiāla pretestību» audzināšanā.

Pilnvērtīga audzināšanas uzdevumu īstenošana mācībās, bet mācību — audzināšanas darbā ir iespējama mērķtiecīgi organizētā, viengabalainā pedagogiskajā procesā. Analizējot labāko skolotāju un skolu pieredzi mācību un audzināšanas saliedēšanā vienotā plūdumā, var pamatot dažus ceļus pedagogiskā darba efektivitātes celšanai.

L I T E R A T Ū R A

1. Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programa, R., LVI, 1961.
2. Par partijas ideoloģiskā darba kārtējiem uzdevumiem. PSKP CK Plēnuma 1963. gada 21. jūnija Lēmums, «Cīņa», 1963. g. 22. jūnijā.
3. Л. В. З а н к о в. О предмете и методах дидактических исследований, изд-во АПН РСФСР, М., 1962.

4. Л. В. Занков. О начальном обучении, изд-во АПН РСФСР, М., 1963.
5. А. Г. Ковалев. Возрастная педагогика и индивидуальный подход к детям. Сб. статей «Вопросы возрастной педагогики», изд-во Ленинградского университета, 1956.
6. И. Ф. Гербарт. Избранные педагогические сочинения, т. 1, М., 1940.
7. М. С. Бернштейн. Критика новейших буржуазных теорий, М., 1959.
8. Р. Г. Лемберг. Слить в единый поток воспитание и обучение, «Советская педагогика», 1963, № 11.
9. Г. С. Костюк. О взаимоотношении воспитания и развития ребенка. «Советская педагогика», 1956, № 12.
10. В. А. Сухомлинский. Формирование коммунистических убеждений молодого поколения, изд-во АПН РСФСР, М., 1961.
11. Ю. А. Самарин. Очерки психологии ума, изд-во АПН РСФСР, М., 1962.
12. М. И. Скаткин. Обогащение интеллектуального содержания труда школьников и некоторые проблемы психологии, «Вопросы психологии», 1957, № 3.
13. А. И. Каиров. Новая программа КПСС и задачи педагогической науки, изд-во АПН РСФСР, М., 1963.
14. Н. К. Крупская. Семья и школа. Пед. соч., т. 1, М., изд-во АПН РСФСР, 1959.

Я. И. Анспак

ЕДИНСТВО ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В СОВЕТСКОЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье рассматривается вопрос о целостности педагогического процесса, показываются некоторые пути слияния обучения и воспитания в единый поток в советской общеобразовательной школе. Этому содействует более качественная организация учебных занятий, активизация методов обучения, обеспечения связи учебной и внеклассной работы, повышение роли самостоятельности пионерской и комсомольской организаций и т. д.

Основная задача советской педагогической науки обоснование органического единства обучения и воспитания. Единство воспитания и обучения в советской школе однако не означает тождества между этими двумя сторонами целостного педагогического процесса. Условно можно утверждать, что специфика обучения главным образом заключается в отражении человеком действительности, а процесс воспитания — в формировании отношений и в выработке общественного поведения.

EDUCATION AND UPBRINGING AS A SINGLE PROCESS IN SOVIET COMPREHENSIVE SCHOOLS

The paper surveys the question of the pedagogical process as an entity, dwelling on various methods of uniting tuition and upbringing in Soviet comprehensive schools. This is furthered by improved organisation of classes, more active methods of tuition, closer interrelations between class work and extra-curricular work, by allowing more initiative to the pioneer and komsomol organisations, etc.

It is the basic task of Soviet pedagogical science to make education and upbringing merge into one single process. This does not mean, however, that these two aspects of the pedagogical process can be identified. It may be conditionally stated that educational work amounts to reflecting reality, while the process of upbringing is tantamount to shaping interrelations and attitudes, to inculcating proper social behaviour.

A. Blaus

DAZI PROGRAMĒTĀS APMĀCĪBAS JAUTĀJUMI

Sakarā ar straujo zinātnes un tehnikas attīstību gadu no gada pieaug to zināšanu daudzums, kas jāapgūst studentiem augstākajās mācību iestādēs.

Tā kā mācību laika pagarināšana ir ierobežota, bet jauno speciālistu sagatavošanas kvalitāte nedrīkst samazināties — tieši otrādi, mūsu dienu speciālisti jāsagatavo labāk, — tad ļoti aktuāla mācību iestādēs ir kļuvusi problēma par mācību procesa racionalizēšanu, tā iekšējo rezervju atsegšanu un izmantošanu, efektīvākām mācību metodēm un plašu jaunās tehnikas pielietošanu, lai atvieglotu zināšanu apguvi.

Mācību iestāžu galvenā raksturīgā iezīme tā, ka tās ir masveida mācību iestādes, kur mācības organizētas pa grupām un plūsmām ar lekcijām kā galveno mācību formu.

Šādi organizētam mācību procesam, kas vēsturiski izveidojies ilgas attīstības rezultātā, ir daudz ievērojamu trūkumu. Lekcijas mācību spēks sniedz informāciju attiecīgajā disciplīnā, kas visiem studentiem būtu vienlīdz labi jāuztver un jāapgūst.

Kā to rāda psihologu un fiziologu pētījumi, cilvēku uztveres un atmiņas spējas ir dažādi attīstītas, viņu reaģēšanas un izprašanas ātrums ir dažāds, tādēļ lekcija, ko lasa visai grupai, ne visiem grupas dalībniekiem ir vienlīdz labi uztverama: vājākie studenti nespēj lektora domai sekot un paliek pasīvi pierakstītāji, spējīgāko studentu domas aizsteidzas priekšā lektora stāstījumam, un viņi tiek nevajadzīgi kavēti. Pašam mācību spēkam pie grupu apmācības un lekciju metodes nav nekāda pārskata par to, kā studenti vielu uztver un izprot, kādas ir atsevišķa studenta zināšanas. Kontroles darbi, ieskaites un eksāmeni sniedz tikai epizodiskas ziņas, bez tam tie saistīti ar lielu laika patēriņu. Tā kā trūkst pietiekama pārskata par mācību

procesa gaitu (t. s. nepietiekama atpakaļnākošā informācija), mācību spēkam nav iespējas savlaicīgi operatīvi iejaukties mācību procesā un vadīt to.

Šie trūkumi mācību darbu padara maz efektīvu. Augošās prasības studentu sagatavošanā ir pievērsušas augstāko mācību iestāžu mācību spēku uzmanību pašreiz ļoti populārajai un daudzsološajai programētās apmācības metodei, kas pamatojas uz jaunajiem matemātikas, kibernetikas, psiholoģijas un fizioloģijas zinātņu atzinumiem.

Šī metode, būdama jauna, vēl ir maz izpētīta, tās teorētiskie pamati vēl tiek izstrādāti, un praktiskā pieredze šīs metodes lietošanā ir maza. Tādēļ šai metodei pašreiz ir ne vien piekritēji, bet arī pretinieki.

Programētās apmācības būtība ir šāda.

1. Atlasa dotajai disciplīnai būtisko pamatmateriālu, kas visraksturīgāk atspoguļo tās būtību un atbilst visjaunākajiem zinātnes un tehnikas sasniegumiem šajā nozarē.

2. Atlasīto materiālu analizē no tā struktūras viedokļa un sakārto stingri loģiskā un didaktiski pamatotā secībā.

3. Materiālu sadala nelielās elementārdaļās; katra šāda daļa satur noslēgtu informācijas daudzumu, kas, patstāvīgi mācoties, viegli saprotams un apgūstams.

4. Atkārtotām un tipiski izpildāmām darbībām izstrādā un ievieš konkrētas rīcības algoritmus (algoritms — vienoizīmīgi noteiktu darbību secība; šīs darbības jāizpilda precīzi noteiktā kārtībā, lai atrisinātu dotās kategorijas uzdevumu).

5. Katras vielas elementārdaļas apgūšanu kontrolē ar atbilstošiem jautājumiem, uz kuriem studentam jānodod atbildes.

6. Pāreju uz nākošo vielas elementārdaļu pieļauj tikai pēc iepriekšējās vielas apguves un pieļauto kļūdu noskaidrošanas.

Šie principi — pēctecība, sistemātiskums, apguves kontrole — nav jauni, tie ir sen zināmi didaktikas principi, tikai programētās apmācības metodē šie didaktikas principi tieši parādās pašā mācību procesā — stingri reglamentētajā programā. Līdz šim, lietojot parastās mācību metodes, šo principu realizēšana mācību procesā bija atkarīga no paša pasniedzēja; cik pilnīgi pasniedzējs tos realizēja, to noteica viņa pedagoģiskā meistarība.

Mācību procesa programēšanai ir vairākas acīm redzamas priekšrocības, kas nosaka tās efektivitāti. Galvenokārt atzīmējamas šādas priekšrocības: a) ar mācību procesa programu tiek nodrošināta iepriekš izplānota, līdz sīkumam pārdomāta mācību procesa norise; tiek panākta didaktiski pareiza materiāla atlase, nodrošināta pēctecība un sistemātiskums vielas izklāstā; mācību process vairs nav pakļauts pasniedzēja iespējamai paviršībai un

gadījuma kļūdām; b) tiek nodrošināta nepārtraukta un pilnīga materiāla apguves kontrole, kas savukārt atvieglo turpmākās vielas saprašanu; c) rodas iespēja mācību procesu individualizēt, katrs students var strādāt ar programēto materiālu savām spējām atbilstošā maksimālā ātrumā; spējīgiem studentiem ar to dota iespēja attiecīgo kursu veikt īsākā laikā vai izņemt to plašāk; d) ar programēto apmācību tiek aktivizēta studenta darbība; students, strādājot individuāli ar programēto materiālu, visu laiku ir intensīvi nodarbināts, nav pasīvu pauzu, kādas rodas grupu nodarbībās, kad pasniedzējs stāsta vai studentam jānoklausās citu studentu atbildes; viņam jākoncentrē uzmanība, lai izprastu vielu, jo tālāk seko uzdevumi un jautājumi, uz kuriem jāatbild; students darbā ir ieinteresēts, lai prastu atbildēt pareizi.

Programētās apmācības realizēšanai nepieciešams sastādīt speciālus mācību līdzekļus — grāmatas, uzdevumu krājumus utt.

Programētā apmācība ir vēl efektīvāka, ja mācību procesā izmanto arī apmācošās mašīnas. Ar mašīnām var panākt vēl stingrāku programmas realizēšanu — nodrošināt pāreju uz nākamo jautājumu tikai tad, ja iepriekšējais apgūts; mašīnas atvieglo arī studenta darbu, pastiprina kontroli, reģistrē pieļautās kļūdas un dod zināmu novērtējumu par apmācības procesa norisi kopumā, — tas svarīgi arī pasniedzējam, lai viņš zinātu stāvokli un varētu aktīvi iesaistīties mācību procesa vadīšanā.

Pasreizējā momentā, kad apmācošo mašīnu plašā lietošanā vēl nav, programētā apmācība galvenokārt bazējama uz programētajiem mācību līdzekļiem.

Programētie mācību līdzekļi ievērojami atšķiras no parastajiem. Tie satur a) vielas izklāsta devas, b) kontroles uzdevumus jeb jautājumus, c) atbildes.

Pēc savas uzbūves programētie mācību līdzekļi iedalās divās pamatgrupās, — tie sastādīti vai nu pēc lineārās, vai sazarotās shēmas atkarībā no tā, kā tiek vadīts mācību process.

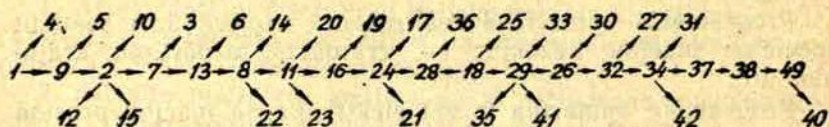
Pēc lineārā principa sastādītajos programētajos mācību līdzekļos students iepazīstas ar attiecīgo vielas devu, pēc tam izlasa uzdevumu vai jautājumu, apdomājas, dod atbildi un to pārbauda. Ja atbilde pareiza, students lasa nākamo vielas devu; ja atbilde nepareiza, students, saņemis norādījumus, vēlreiz pārdomā, izlabo atbildi un tikai tad pāriet pie nākamās vielas devas.

Sazarotajos programētajos mācību līdzekļos students atbildes uz jautājumiem dod pēc t. s. atbildes izvēles principa; atkarībā no tā, kādu atbildi students izvēlas, viņam vai nu atļauj pāriet pie nākamās vielas devas (ja atbilde bijusi pareiza), vai arī

sniedz papildu paskaidrojumus par pieļauto kļūdu un tikai pēc atkārtotas pareizas atbildes atļauj iet tālāk.

Sazarotie programētie mācību līdzekļi paver plašas iespējas mācību procesa individualizēšanā; spējīgam studentam, strādājot ar šādu pēc izvērsta principa programētu mācību līdzekli, iespējams ātrāk virzīties uz priekšu; ja viņš tūdaļ dod pareizas atbildes, viņam nav vajadzīga daudzu papildu paskaidrojumu lasīšana, kas nepieciešama mazāk spējīgiem.

Piemēram, 1961. g. Ņujorkā izdotajā programētajā R. Hjuges un P. Paipa mācību grāmatā «Ievads elektronikā» 1. tēmas «Līdzstrāvas elektriskā ķēde» iedalījums veidots pēc šādas izvērstas shēmas (1. attēls).

1. attēls. Vielas izkārtojuma shēma programētā mācību līdzeklī, kas sastādīts pēc sazarotās shēmas.

Lasītājam, kas uz visiem jautājumiem atbild pareizi, jālasa tikai 18 lappuses no kopējā 42 lappušu skaita, t. i., mazāk nekā puse no visa materiāla.

Pēc lineārā principa sastādītajos mācību līdzekļos katram studentam jālasa viss materiāls neatkarīgi no viņa atbildes pareizības; spējīgiem studentiem, strādājot ātrākā tempā, arī iespējams izņemt materiālu īsākā laikā.

Strādājot pēc programētās apmācības, mācību grāmatām ir svarīgāka nozīme nekā darbā ar parastajām mācību metodēm. Pašreizējie mācību līdzekļi, grāmatas, uzdevumu krājumi u. c. ir pēc apjoma prāvi, un, kaut arī tie satur pareizu un visumā vajadzīgu informāciju, tomēr bieži vien studentam dotajā situācijā tā ir nevajadzīga; bieži šie mācību līdzekļi satur tādu materiāla daudzumu, kas ievērojami pārsniedz tā apgušanas iespējas mācību iestādē; svarīgas pamatproblēmas tur ir aizplīvurotas. To zina daudzi pasniedzēji, tādēļ, lai atvieglotu studentiem darbu, tie cenšas izdot saīsinātus kursus, pēc kuriem studenti mācās daudz labprātāk nekā pēc plašajiem kursiem.

Ievērojot to, ka programētais mācību līdzeklis ne tikai sniedz vajadzīgo informāciju, bet arī koriģē un vada visu mācību gaitu, tajā jābūt dažādiem metodiskiem norādījumiem un rekomendā-

cijām, kas palīdz orientēties mācību procesā, norāda uz atsevišķu jautājumu nozīmi un uz labāko šo jautājumu izprašanas — studēšanas veidu.

Mācību materiāla programēšana ir ļoti atbildīgs darbs, tas prasa daudz lielāku laika patēriņu nekā parasto mācību līdzekļu sastādīšana; šis darbs pa spēkam tikai labiem metodiķiem un savas disciplīnas speciālistiem; no sastādītās programmas taču atkarīgs viss mācību darba rezultāts.

Programētā apmācība sevi attaisnos un būs efektīva tikai tad, ja programma būs laba — pareizi sastādīta, un otrādi, — tai nebūs nekāda efekta, ja programma būs slikta, pavirši sastādīta.

Pašreizējā programētās apmācības sākuma stadijā, kad vēl nav pilnīgi izstrādāti programētās apmācības teorētiskie pamati un programēšanas metodes, kad vēl vispār maza pieredze šīs metodes lietošanā, programēto mācību līdzekļu izstrādāšana būtu veicama autoru kolektīviem, sīki analizējot un apspriežot sastādāmā programētā mācību līdzekļa nodaļas tās eksperimentāli pārbaudot un vajadzības gadījumā konsultējoties ar citu nozaru speciālistiem (pedagogiem, psihologiem, fiziologiem, arī matemātiķiem un kibernetiķiem).

Izstrādājot programētos mācību līdzekļus vienā un tajā pašā disciplīnā dažādos variantos — piemērojot tos dažādu studentu uztveres un atmiņas īpatnībām, šāda sadarbība ir sevišķi nepieciešama.

Programētais mācību materiāls paver plašas iespējas mācību procesā ieviest un izmantot jauno tehniku, galvenokārt kibernetiskās ierīces, kas izpilda dažādas loģiskas funkcijas.

Pēdējos gados ārzemēs un pie mums daudz darīts šādu jaunās tehnikas ierīču izstrādāšanā un ieviešanā mācību procesā. Par apmācošo mašīnu «tēvu» uzskata amerikāņu psihologu S. L. Presu, kas jau 1926. g. apskatīja šo jautājumu teorētiski un deva arī pirmās mašīnas aprakstu. Tajā laikā tās vēl dzīvē neieviesās, jo nebija pietiekami izstrādāti apmācības procesa teorētiskie pamati. Apmācošo mašīnu lietošana tika atsākta tikai ap 1954. g. pēc B. F. Skinnera (Harvardas universitātes psiholoģijas profesora) iniciatīvas.

Sākumā lietojamās ierīces bija vienkāršas — mehāniskas un optiskas; vēlāk parādījās elektromehāniskas ierīces, kurās izmantoja gan diafilmas, gan magnetofonu, gan kino un televīziju; pēdējā laikā izstrādāti apmācošo mašīnu kompleksi, kuros ietilpst arī ātri darbojošās elektronu skaitļošanas mašīnas. Programētais materiāls apmācošajās mašīnās tiek ierakstīts speciālās kartītēs, diapozitīvos, kinolentās vai magnetofona lentās.

Mūsu laiku tehnika atļauj realizēt jebkuru ieceri attiecībā uz mācību procesa mehanizāciju un automatizāciju.

Ļeņingradā, piemēram, izstrādāta un darbā pārbaudīta apmācoša iekārta ar elektronu skaitļošanas mašīnu, kas automātiski vada vācu valodas nodarbības.

Šādas iekārtas ir dārgas, un tuvākajos 5—10 gados nevar ar tām rēķināties. Tuvākajā laikā plašās perspektīvas ir t. s. mazajai mācību procesa automatizācijai ar nelielu, lētu un vienkāršu dažādas loģiskas funkcijas izpildošu kibernetisku ierīču izmantošanu. Šajā virzienā tad arī izvērstā darbība mūsu valstī, un šajā darbā jau iekļāvušies vairāki institūti un zinātniskās pētniecības iestādes, galvenokārt Maskavā, Ļeņingradā un Kijevā. Radīti pirmie šādu ierīču paraugi. 1962. g. sākumā, kad sākās šis darbs, bija tikai viena ierīce, bet tagad to skaits jau sasniedz vairākus desmitus.

Apmācošās mašīnas iedala pēc šādām būtiskām pazīmēm:

1) pēc apmācības veida — individuālai, grupu un plūsmu apmācībai;

2) pēc programēšanas veida — lineāra, sazarota un jaukta programēšana;

3) pēc programmas sastādīšanas veida — individuāla, tipveida, kombinēta;

4) pēc lietošanas mācību procesā — apmācošās, konsultējošās, kontrolējošās un trenējošās;

5) pēc darbības principa — mehāniskās, elektromagnētiskās, elektronu, elektronu skaitļošanas, modulējošās u. c.;

6) pēc atbildes ievadīšanas veida — izvēles, skaitļu, rezultativās, kombinētās;

7) pēc iedarbības veida — uz redzi, uz dzirdi un kombinēti.

Ilustrācijas dēļ apskatīsim dažas raksturīgas iekārtas; pēc sarežģītuma pakāpes tās varētu būt dažādi izveidotas.

Par vienu no vienkāršākajām varētu apzīmēt, piemēram, ierīci, kas paredzēta loģiskā secībā izpildāmu darbības operāciju secības kontrolei. Uz panela novietoti 10 slēdži un 2 signālspludzes. Blakus slēdžiem novietota karte, uz kuras atzīmētas visas operācijas. Atsevišķo operāciju nosaukumi novietoti pretī slēdžiem, bet to kārtība sajaukta; studentam jāizvēlas pēc kārtas izpildāmās operācijas un jāieslēdz pareizā secībā attiecīgie slēdži. Ja visi slēdži ieslēgti pareizā secībā, iedegas zaļā signālspludze ar uzrakstu «Pareizi»; ja, izvēloties operācijas, to secībā kļūdās un ieslēdz nepareizo slēdzi, iedegas sarkanā signālspludze ar uzrakstu «Nepareizi». Tādā veidā var pārbaudīt, vai studenti apguvuši aparāta lietošanas instrukcijas (piemēram, pielaižot pie laboratorijas darbiem), vai studenti apguvuši kādas rīcības algoritmu, utt.

Pēc konstrukcijas un lietošanas iespējām apmēram līdzīga ir ierīce, kurā ar 10 slēdžiem (2 stāvokļi) var dot atbildes pēc

principa «jā» — «nē» un kura dod kopēju novērtējumu par visām 10 atbildēm; atsevišķas atbildes var būt pareizas un nepareizas.

Mazliet sarežģītākas ierīces ir tādas, ar kurām var pārbaudīt studentu atsevišķos jautājumos, pēc atbilžu izvēles (vai arī atbilžu konstruēšanas) principa. Šādas ierīces var būt izveidotas šādi: uz ierīces priekšējā paneļa 10 ligzdām novietotas 10 kartītes; katrā kartītē viens jautājums (var arī būt zīmējums) un vairāki atbilžu varianti (3—5), no kuriem viena atbilde ir pareizā; zem katras kartītes atrodas slēdzis, kuru var pārslēgt dažādos stāvokļos atbilstoši izvēlētajai atbildei; kopējo novērtējumu par visām atbildēm dod ar 10 signālspludzēm, — ja visas 10 atbildes dotas pareizi, deg visas 10 spuldzes; katra signālspludze izsaka 10% no iespējamā kopējā 100% novērtējuma.

Nākošā pēc sarežģītuma ir vēl vairāk papildinātā ierīce, ar kuru pārbauda veselu rindu loģiskā secībā sakārtotu jautājumu; pāreja uz nākamo jautājumu atļauta tikai pēc tam, kad dota atbilde uz iepriekšējo jautājumu (šāds mācību automāts MA-1 turpmāk aprakstīts sīkāk).

Pie šīs grupas ierīcēm vēl atzīmējami dažādi parbaudes un mācību automāti (arī automāti, kas sniedz izziņu kādā jautājumā), kur kartīšu vietā var būt jautājumi, fiksēti diafilmās; var būt arī automāti, kur atbildes dod pēc zināma izstrādāta koda; automāti, kuros ierobežots laiks apdomāšanai utt. Izveidoti arī automāti šauri speciālām vajadzībām.

Apmācošās mašīnas ar lineāru darbības programmu ir sarežģītākas; programētais materiāls var būt ierakstīts kartītēs, diafilmās vai filmās, kadri nomainās automātiski, kad dota pareizā atbilde; atsevišķās iekārtās ir paredzēti arī ieraksti magnetofona lentā un skaļruņu paskaidrojumi.

Apmācošajās mašīnās ar sazarotu programmu iekārta reaģē atkarībā no dotās atbildes; ja atbilde ir pareiza, tā atļauj pāriet pie nākamās vielas devas (automātiski nomainās kadri); ja atbilde nepareiza, mašīnas reakcija ir dažāda atkarībā no pieļautās kļūdas rakstura; mašīna var dot paskaidrojumus, uzvedinošus jautājumus utt.; lai pārietu uz jauno vielas devu, noteikti jāatbild uz otru kontroljautājumu; ja atbilde uz otro kontroljautājumu arī ir nepareiza, mašīna atkal sniedz paskaidrojumus, utt. Šādās ierīcēs parasti ietilpst elektronu skaitļošanas mašīna, kuras atmiņā tiek ierakstīta vajadzīgā darbības programma.

Dažādu kibernetisku ierīču lietošanai mācību procesā nākotnē neapšaubāmi ir lielas perspektīvas.

Apmācošo mašīnu lietošana mācību procesā var ievērojami celt mācību darba efektivitāti galvenokārt šādu apsvērumu dēļ:

a) ar apmācošajām mašīnām var realizēt aktivāku programētā mācību materiāla apmaiņu starp studentu un programētāju; b) mašīna novērš iespēju, ka kāds programmas punkts paliktu neizpildīts, t. i., likvidē pārleķšanu (strādājot tikai ar programētiem mācību līdzekļiem, šāda iespējamība var gadīties); tā neatļauj pāriet uz nākamo vielas devu, pirms nav apgūta iepriekšējā; mašīna dod tikai to mācību materiālu, kam students sagatavots; c) apmācošās mašīnas, kam ir paredzētas dažādas papildu ierīces, var izlietot, lai reģistrētu apdomāšanās laiku, pielautās kļūdas un iegūtu statistiskas ziņas programmas uzlabošanai. Tām liela nozīme psiholoģiskos un pedagoģiskos pētījumos, jo tās novērš eksperimentētāja ietekmi un ļauj pēc vajadzības atkārtot dažādas situācijas un variantus.

Programētās apmācības un apmācošo mašīnu problēmas pēdējā laikā arvien vairāk un vairāk piesaista padomju pedagogu uzmanību. Tās ir darba kārtībā gandrīz katrā lielākā konferencē un sanāksmē.

1963. g. 17.—19. decembrī Kijevā notika pirmā Ukrainas konference par programēto apmācību, kur tika demonstrēta 51 dažāda veida apmācoša ierīce (32 kontrolējošas ierīces, 13 apmācošas ierīces un 3 elektrificētu klašu iekārtas); eksponātus bija izstādījušas 9 augstākās un vidējās speciālās mācību iestādes. Atsevišķas ierīces, ka piemēram, Ļvovas politehniskā institūta ierīce Alfa-2 un Kijevas inženierceltniecības institūta ierīce КИЦИ-Э2 jau tiek ražotas masveidā.

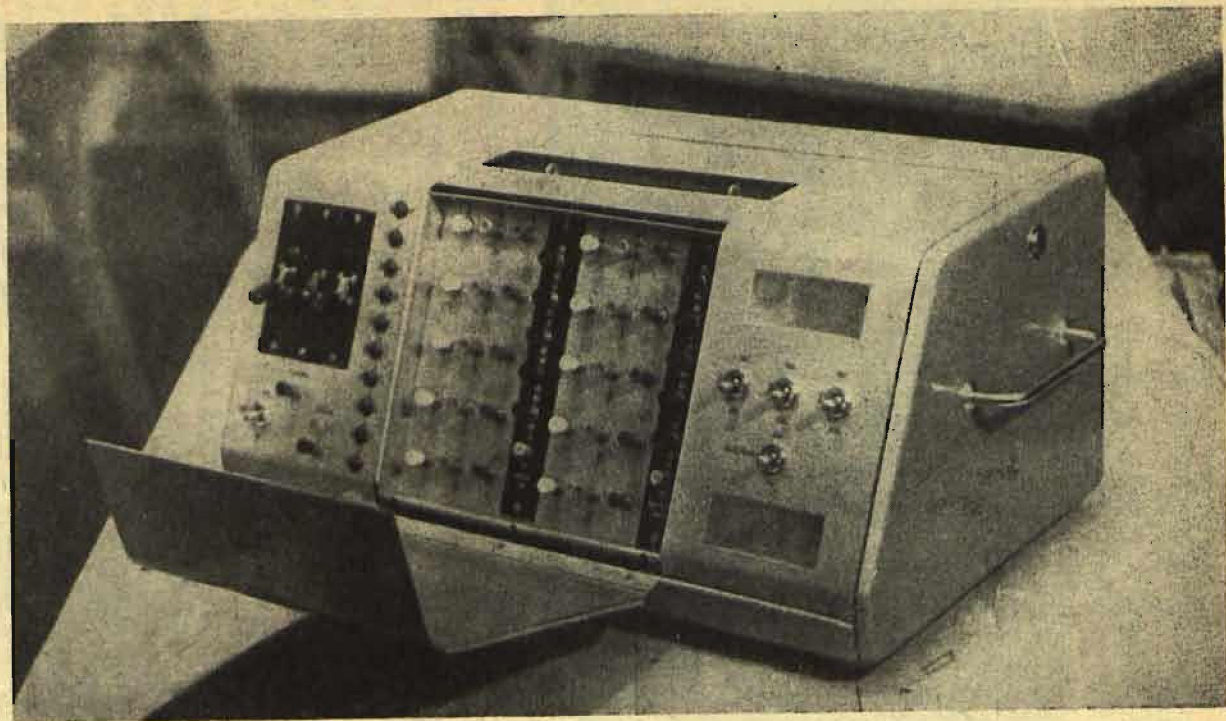
Pašreiz Ukrainas PSR ieņem redzamu vietu programētās apmācības realizēšanā un ir pirmajā vietā apmācošo mašīnu konstruēšanā.

Konferencē atzīmēja, ka pašreiz programētajā apmācībā kontroles ierīces un metodika ir jau tik tālu izstrādātas un pārbaudītas, ka tās var rekomendēt masveida ieviešanai praksē kā augstākajās, tā vidējās mācību iestādēs.

Dažāda veida kontroles ir darbietilpīgi procesi, kas jāautomatizē vispirmām kārtām; kā rāda vairāku mācību iestāžu pieredze, ar mašīnām laika patēriņu kontrolēm var samazināt 2—4 reizes.

Arī mūsu republikā pēdējā laikā vērojama dzīva interese par apmācošām mašīnām. Lielu sabiedrības interesi izraisīja RPI konstruētais mācību automāts MA-1 — pirmais mūsu republikā (2. attēls).

MA-1 ir elektromagnētiska kibernetiska ierīce, kas ar speciāli sastādītu kartiņu palīdzību realizē attiecīga temata apmācību vai kontroli. Vienas kartītes maksimālajā programā ietilpst 10 jautājumi un 30 atbilžu varianti (katram jautājumam 3 atbil-

2. attēls. Mācību automāts MA-1 ar atvērtu priekšpaneli individuālās programmas iestādīšanai.

des, no kurām viena ir pareizā)*. Kartīte tiek novietota uz automāta priekšējā slīpā paneļa vidusdaļas speciālās slīdes tā, lai attiecīgie sanumurētie jautājumi atrastos pretī zaļajām signālspuļdzēm.

Strādājot ar automātu, students izlasa jautājumu, padomā un atbildi ievada automātā, ieslēdzot vienu no atbildes slēdžiem A, B vai C (priekšpaneļa labās puses vidusdaļā; sk. 2. attēlu). Šie slēdži atbilst attiecīgajiem kartītes atbildes variantiem. Ja atbilde ir pareiza, iegaismojas uzraksts «Pareizi, turpiniet» (priekšpaneļa labajā pusē augšā; sk. 2. attēlu) un, kad atbildes slēdzi izslēdz, iedegas signālspuldze pret nākamo kartītes jautājumu, utt. Ja atbilde nepareiza, iegaismojas uzraksts «Nepareizi, dodiet pareizo atbildi». Iespējams kartītē paredzēt vienam jautājumam arī divas pareizas atbildes, tad pēc pirmās pareizās atbildes iegaismojas uzraksts «Pareizi, dodiet vēl otru atbildi». Automātā drīkst ievadīt atbildi tikai uz to jautājumu, pret kuru deg zaļā signālspuldze. Automāts neatļauj pāriet uz nākamo jautājumu, ja nav pareizi atbildēts iepriekšējais. Automāta lietošana vienkārša, un studenti to apgūst 2—3 minūtēs. Automāts nepareizās atbildes reģistrē un beigās sniedz kopējo novērtējumu pēc 4 ballu sistēmas (5, 4, 3, 2). Novērtējuma cipari iegaismojas lodziņos (priekšpaneļa labajā pusē apakšā, sk. 2. attēlu), kad ieslēdz slēdzi «Novērtējums», kas atrodas virs šiem lodziņiem (sk. 2. attēlu).

3. attēlā parādīts automāts MA-1 darbā: students kārtro programēto atprasīšanu tēlotājas ģeometrijas seminārā.

Varbūtība saņemt pozitīvu novērtējumu uzminēšanas ceļā, strādājot ar automātu MA-1, pēc varbūtības teorijas nav liela. Skaitliski (ja ir 10 jautājumi un 30 atbilžu varianti) to var izteikt šādi:

Iespējamā varbūtība uzminēšanas ceļā saņemt 3 ir 0,003

“ “ “ “ “ 4 “ 0,0003

5	0,00002
---	---------

Tātad iespējamība saņemt novērtējumu 3 uzminēšanas ceļā ir 0,3%, t. i., no 1000 studentiem 3 studentiem jeb 1 no 333 studentiem.

Automāta darba programās iestādīšana paredzēta divējāda — tipveida un individuāla.

Tipa programmas iestāda ar 3 programmas atslēgām (aparāta priekšpaneļa kreisajā pusē: sk. 2. attēlu) dažādās to kombinācijās; atslēgām ir 3 stāvokļi — uz augšu, uz leju un vidējais — neitrālais stāvoklis.

* Atsevišķos gadījumos — atkarībā no jautājuma būtības — var būt arī tikai divas atbildes.

Ar šīm atslēgām iespējamas

$2^n = 2^3 = 8$ kombinācijas, t. i., 8 tipa programmas.

Individuālās programmas iestāda ar pogām, kas novietotas zem automāta priekšpaneļa vidējā atvēruma vāka (sk. 2. attēlu); katram jautājumam ir 3 atbildes pogas un vēl 4. — papild-

3. attēls. Mācību automāts MA-1 darbā.

poga, kas jāpiespiež, ja vienam jautājumam iespējams 2 pareizas atbildes. Pēc programmas iestādīšanas vāku aizver un noslēdz.

Novērtēšanai paredzēti divi kļūdu diapazoni (3 un 5 kļūdām), kurus iestāda ar pogu «Novērtējuma īpatsvars», kas novietota zem tā paša atveramā un noslēdzamā vāka.

Automāta mehānismus nostāda izejas stāvoklī ar pogām «Dzēšana» un «Palaišana». Automātu pieslēdz tīklam ar slēdzi «Tikls». Ja automāts kārtībā, deg zaļā signālspuldze pret pirmo jautājumu. Novērtējuma atzīme, sākot darbu, ir «5»; ja pieļauj kļūdas, tā attiecīgi samazinās.

Daži tehniskie dati: automāts neliels, erti pārnēsams no vienas auditorijas uz otru; izmēri $465 \times 205 \times 280$ mm; svars apm. 16,8 kg; patērētā jauda 60 līdz 70 W, ja tīkla spriegums 220 V. Izmaksā sērijveida ražošanā apm. 150 rubļu.

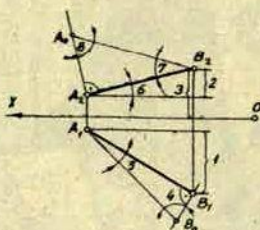
Automāts nav šauri specializēts, bet ir diezgan universāls; to var izmantot gan zināšanu kontrolei, gan apmācībai dažādās

disciplinās, gan arī citām mācību procesa operācijām. Atkarībā no kartes sastādīšanas metodikas iespējams pastiprināt vai nu kontrolējošo, vai apmācošo funkciju.

Apmācošo funkciju pastiprināšanai izmantojama iespēja dot vienam jautājumam divas pareizas atbildes, ar to var vingrināties izprast vienu un to pašu domu, kas formulēta dažādos veidos; tāpat apmācošā momenta uzsvēršanai nozīmīga ir tā iespēja, ka automāts neatļauj pāriet pie nākamā jautājuma, kamēr nav dota pareiza atbilde uz iepriekšējo.

Programa:

0 0 ×
× × 0

- Kādā stāvotnē ir dotais nogrieznis AB?
A — horizontālā B — speciālā C — vispārējā
- Kurš no nogriežņa AB gala punktiem ir augstāk virs plaknes P_1 ?
A — punkts A B — punkts B
- Kāds leņķis attēlā apzīmēts ar 6?
A — α projekcija B — leņķis α C — leņķis β
- Kam vienlīdzīgs B_1B_0 ?
A — 3 B — 2 C — 1
- Kurš no taisnleņķa trīsstūra $A_1B_1B_0$ leņķiem ir α ?
A — 4 B — 5
- Kurš no punktiem A vai B ir tālāk no frontālās projekciju plaknes?
A — punkts A B — punkts B
- Kāda ir punktu A un B attālumu starpība līdz plaknei P_2 ?
A — 3 B — 2 C — 1
- Kam vienlīdzīgs A_2A_0 ?
A — 3 B — 2 C — 1
- Ar kādu ciparu attēlā apzīmēts leņķis β ?
A — 6 B — 7 C — 8
- Vai $A_1B_0 = A_0B_2$?
A — jā B — nē

4. attēls. Kartīte programētai atprasišanai tēlotājas ģeometrijas seminārā.

4. attēlā parādīta viena no kartītēm programētai atprasīšanai tēlotājas geometrijas seminārā; semināra temats — «Taisnleņķa trīsstūra paņēmieni taisnes nogriežņa īstā garuma noteikšanā».

Kartīti sastādot, ievērots princips — no vispārīgā uz speciālo. Pirmie jautājumi kartītē ir vispārīga rakstura, lai pārbaudītu, vai students izprot situāciju, kādā viņam jārikojas, — vai students pēc projekcijām izprot, kādā stāvotnē ir taisne un ko nozīmē projekcijās redzami leņķi. Tad seko šauri speciāli jautājumi, ar kuriem pārbauda, vai students zina uzdevuma risināšanas metodi — taisnes nogriežņa īstā garuma noteikšanu pēc projekcijām ar taisnleņķa trīsstūra paņēmieni; beidzot ir dažī jautājumi, kas jau prasa no studenta radošu pieeju, — salīdzināt rezultātus, kas iegūti divu konstrukciju rezultātā, un izdarīt secinājumus. Apmēram šādā pašā veidā pasniedzējs izjautā studentu pie tāfeles vai pārbaudījumā.

Šāda kartītes sastādīšanas metodika — no vispārīgā uz šauri speciālo atbilst arī automāta darbības principam; automāts neatļauj pāriet pie nākamā jautājuma, kamēr nav atbildēts iepriekšējais. Tas arī ir loģiski, — ja students neorientējas situācijā, nav nozīmes prasīt no viņa kādu konkrētu rīcību uzdevuma risināšanā; ja students neprot metodi, nevar prasīt, lai viņš atrisina uzdevumu un salīdzina rezultātus.

Sadalot plašākus tematus apakštematos un jautājumus izkārtējot pa vairākām kartītēm, uz automāta var programēt jebkura apjoma vielu.

Ar automātu var veikt šādus kontroles pasākumus mācību procesā.

- 1) pasniedzēji — studentu pārbaudēm;
 - a) regulārai programētai atprasīšanai semināros (sākumā un beigās), pārbaudot zināšanas, pielaižot pie laboratorijas darbiem (arī pēc laboratorijas darbu izpildīšanas), kolokvijos, ieskaitēs utt.,
 - b) iepriekšējai pārbaudei, pielaižot otro reizi pie kontrol-darbiem vai pie otrreizēja eksāmena;
- 2) studenti — paškontrolei un treniņiem:
 - a) gatavojoties uz kontroldarbiem, pārbaudījumiem,
 - b) strādājot ar programētiem mācību līdzekļiem.

Studentu paškontroles un treniņu nodarbībās, kur studenti parasti strādā bez pasniedzēja (piemēram, kopmītnēs, internātos utt.), vajag, lai studentiem pašiem būtu iespēja automātā iestādīt katrai kartei atbilstošu programu; MA-1 šī iespēja ir. Šeit ar trim minētajām atslēgām iespējams sastādīt 8 dažādas tipa

programas, kas pilnīgi pietiekamas šādām vajadzībām. Šī tipveida programēšanas iespēja atļauj arī nespeciālistiem sagatavot aparātu, piemēram, studentu aptuvenai pārbaudei, izšķirot jautājumu par studentu atkārtotu pielaišanu pie eksāmeniem dažādās disciplīnās; tāda vajadzība ir, piemēram, dekanāta un mācību daļas darbiniekiem.

Tomēr jāuzsver, ka automāta lietošanas iespējas nedrīkst pārvērtēt; tas var būt neatvietojams mācību procesā atkārtotajos dažādu darbietilpīgu masveida kontroles darbu automatizēšanai, bet nekādā ziņā nevar pretendēt uz vispusīgu studentu zināšanu pārbaudi, kā tas, piemēram, notiek eksāmenos. Šeit pasniedzējs nav atvietojams ne ar kādiem automātiem.

Pašreiz automāts pārbaudīts darbā RPI Tēlotājas ģeometrijas un rasēšanas katedrā. Ar to pieņemts kolokvijs par mašīnbūvniecības rasēšanas noformēšanas standartiem. Regulāri to izmanto programētai atprasīšanai tēlotājas ģeometrijas semināros. Ar automātu katrā semināra nodarbībā var iegūt no katra studenta individuālas atbildes uz 10 jautājumiem, kas pie parastajām mācību metodēm nav iespējams, pie tam tas netraucē nodarbību un neprasa papildu laiku.

Automāta lietošanas pieredze vēl ir par mazu, lai būtu iespējams izdarīt kādus tālejošus secinājumus: pirmie novērojumi un rezultāti ir pozitīvi, un automāts līdz šim sevi pilnīgi attaisnojis. Jau tagad redzams, ka automāta lietošana ievērojami stimulē studentu sistemātisku darbu un nodrošina pasniedzējam labu pārskatu par katru studentu. Lietojot šo pirmo automātu, apgūstam arī pieredzi programēšanas metodikā, un tas savukārt dos materiālu turpmākiem teorētiskiem secinājumiem. Pakāpeniski izstrādājot visiem tematiem kartītes, noskaidrojas jautājumu un atbilžu sastādīšanas principi un iespējas tēlotājas ģeometrijas programētā mācību līdzekļa sastādīšanai. Šo pieredzi varēs vispārināt un izmantot arī citās disciplīnās.

Studenti jauno metodi uzņēma atzinīgi; lūk, kā par jauno kolokvija kārtēšanas veidu izteicās Elektroenerģētikas fakultātes I kursa students G. Fogelsons («Jaunais Inženieris», 1963. g. 14. X); «Kolokvijs vairs nav jākārt rakstiski, students var atbildēt daudz īsākā laikā, atbildes rezultātus un novērtējumu automāts dod uzreiz un ļoti objektīvi. Mani kursa biedri ļoti atzinīgi uzņēma jauno kibernetikas sasniegumu. Cerams, ka arī citus kolokvijus un ieskaites palīdzēs kārtot MA-1». Turpat Tēlotājas ģeometrijas un rasēšanas katedras asistents U. Čečiņš atzīmē: «Salīdzināju pārbaudes efektivitāti, pieņemot kolokviju kā parasti (mutiskā un rakstiskā veidā) un ar automātu. Konstatēju, ka rezultāti aptuveni saskan. Daži studenti, sevišķi pirmajā

kursā, kārtojot kolokviju pie pasniedzēja, nervozēja, bet pie automāta strādāja mierīgi.

Automātam ir plašas pielietošanas iespējas katedras disciplīnās. Tagad tikai katedras mācību spēkiem izvirzījies uzdevums apgūt automāta pielietošanas un programēšanas metodiku.»

Sagaidāms, ka automāta plašāka ieviešana un nepieciešamība programēt materiālu ievērojami aktivizēs arī katedras locekļu zinātniski metodisko darbu un palīdzēs realizēt vienveidīgas prasības visās mācību grupās pie dažādiem pasniedzējiem; tas stimulēs arī jaunos pasniedzējus ātrāk apgūt vecāko pasniedzēju pieredzi, lai varētu strādāt ar programētiem mācību līdzekļiem, lai paceltu savu mācību darba līmeni līdz katedras labāko pasniedzēju līmenim, kas atspoguļosies kartotēkā un tiks objektīvi kontrolēts.

Pirmais mācību automāts izraisījis lielu interesi arī citās institūta katedrās, par to interesējas institūta Augstākās matemātikas, Mašīnu elementu un mehānismu, Materiālu pretestības u. c. katedras.

Automāta konstrukcija un turpmākās lietošanas iespējas apspriestas Automātikas un skaitļošanas fakultātes zinātniskās padomes sēdē. Automāta lietošanas iespējas mūsu republikā apspriestas LVU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras paplašinātajā seminārā 1963. g. 26. novembrī un LPSR HTO Tēlotājas ģeometrijas un inženiergrafikas seminārā 1963. g. 28. novembrī.

Automāts bija izstādīts un tika demonstrēts arī LKP Rīgas pilsētas organizācijas XIV konferencē VEF Kultūras pilī un XII Republikāniskajā radioizstādē.

Dzīvā sabiedrības interese liecina, ka jautājums par šādu ierīču ieviešanu mācību procesā ir nobriedis un gaida atrisinājumu. Institūts programētās apmācības materiāli tehniskās bāzes radīšanai paredz institūtā ierīkot speciālu kabinetu un pārsūtīt atsevišķu katedru vajadzībām lielāku sēriju automātu MA-1.

Par automātu dzīvi interesējas arī mūsu republikas vidusskolu skolotāji un speciālo mācību iestāžu pasniedzēji; lai iepazītos ar automātu, institūtā bija ieradušās jau vairākas skolotāju ekskursijas.

Tas ir labi saprotams, jo arī vidusskolās problēma par skolēnu darba aktivizēšanu un patstāvīgā darba pastiprināšanu ir ļoti aktuāla. Šajā virzienā tiek izcelta padomju pirmrindas skolotāju pieredze, piemēram, Lipeckas, Rostavas apgabala un Tātārijas APSR. Atzīstot šo skolotāju nopelnus mācību darba pilnveidošanā, tomēr jāatzīmē, ka viņu darbā vēl daudzi pedagoģiski jautājumi gaida atrisinājumu, piemēram, nav atrisināts jautā-

jums par diferencētu pieeju katram skolēnam, kā arī jautājums par tādu mācību apstākļu radīšanu, lai katrs skolēns varētu strādāt savām spējām un dotībām atbilstošā tempā; kā tas novērots, minēto pirmrindas skolotāju darba temps klasēs nereti ir ļoti straujš un neatbilst skolēnu individuālām spējām. Daļu skolēnu tas ļoti nogurdina. Ļoti iespējams, ka programētās apmācības metode palīdzēs atrisināt tieši šos neatrisinātos jautājumus. Programētās apmācības problēmas pašreiz ir ne tikai augstskolu, bet arī vispārizglītojošo skolu pedagogu darba kārtībā.

Bez tiri zinātniskā rakstura pētījumiem šajā laikā jau daudz kas veikts arī šīs metodes izmēģināšanai skolās. Tā, piemēram, 1962./63. m. g. Maskavas pilsētas V. I. Ļeņina Pedagoģiskā institūta 715. eksperimentālās skolas pedagoģiskajā laboratorijā izmēģināta ķīmijas mācīšana pēc programētās apmācības metodes VII klasē. Kā rādījusi pieredze, patstāvīgais darbs klasēs ar programētajiem mācību līdzekļiem, apvienots ar citām mācību darba formām, ievērojami cēlis darba efektivitāti; skolēni ātri apguvuši patstāvīgā un radošā darba prasmi, izrādījuši lielāku aktivitāti un iniciatīvu darbā. Strādājot pēc programētās apmācības, ievērojami samazinājusies vajadzība pēc mājas darbiem, jo lielāko daļu vielas skolēni apguvuši uz vietas klasēs un laboratorijās; pēc parastajām metodēm ķīmijas stundās apgūst 20—30% vielas, bet galvenā slodze tiek novelta uz mājas darbiem; lielu daļu laika skolēni klasēs neizmanto aktīvi.

Tā kā pēc programētās apmācības metodes skolēni strādā individuāli, tad, lai neciestu kolektivismā jūtu izkopšana (dalīšanās panākumos ar saviem biedriem, savstarpēja biedriska palīdzība utt.), vispārizglītojošās skolās programētā apmācība obligāti būtu apvienojama ar citām kolektīvā darba formām (lekcijām, sarunām, ekskursijām, sabiedriski derīgo darbu utt.).

Pašreizējie ieskati ir tādi, ka programētās apmācības metode būtu plaši ieviešama vidusskolās kā viena no galvenajām metodēm patstāvīgā darba stimulēšanai. Mācību materiāla programēšana nevar radīt nekādas grūtības tādās disciplinās kā matemātika, fizika, ķīmija, kuru uzbūves struktūra jau pati par sevi ir stingri loģiska; tāpat nevarētu būt lielu grūtību bioloģijas, ģeogrāfijas un tehnisko disciplīnu, kā arī praktisko darbu programēšanai. Jaunākie pētījumi liecina, ka var programēt arī valodu (dzimtās valodas un svešvalodu) mācīšanu, jo arī šeit izdalāmi stingri formulēti likumi un apgūstams noteiks vārdu krājums un sarunu paraugi; sevišķi tas attiecas uz svešvalodas mācīšanu.

Strādāšana ar programētiem mācību līdzekļiem prasa zināmu patstāvīgā darba prasmi un iemaņas, kas attīstās tikai attiecīgā

vecumā, tādēļ programētā apmācība būtu praktizējama pirmām kārtām vecākajās vidusskolas klasēs. Tā ļoti piemērota vakara vidusskolās, kur mācās pieaugušie, kas skaidri apzinās sava darba nozīmi. Programētā mācību metode tāpat būtu vietā, atkārtojot lielāka apjoma mācību materiālu, piemēram, gatavojoties eksāmeniem. Ja izraisīta pietiekama interese (kaut vai, piemēram, ar visvienkāršākajām apmācošām un kontrolējošām ierīcēm), programētā apmācība būtu lietojama arī jaunākajās klasēs.

SECINĀJUMI

1. Programētās apmācības metode ir jauna un daudzsološa pedagoģiskā darba metode, kas pašreiz pelna vislielāko ievērību un prasa dažādu nozaru apvienotu speciālistu līdzdalību tās teorētisko pamatu tālākā izstrādāšanā.

2. Programētā apmācība nav jāsaprot kā universāla, visur un visos gadījumos lietojama vienīgā mācību metode; tā izmantojama mācību procesā kopā ar citām līdz šim lietotajām metodēm; tās lietošanas iespēju (kādā disciplīnā, tematā, temata iedalījumā utt.) noteikšana ir viens no pirmām kārtām noskaidrojamiem jautājumiem.

3. Programētās apmācības ieviešana pirmām kārtām sākama ar programētiem mācību līdzekļiem, grāmatām, uzdevumu krājumiem utt., jo tie neprasa papildu līdzekļu ieguldījumu.

4. Apmācošo mašīnu lietošana programētajā apmācībā būtu gan ļoti vēlama, tomēr turpmākajos 5—10 gados perspektīvas paredzamas nelielām, vienkāršām un lētām kibernetiskām dažādas funkcijas izpildošām ierīcēm.

5. Pašreiz mūsu valstī ir jau pietiekami izstrādātas metodes, un ierīces dažāda veida kontroles darbu automatizēšanai; šo ierīču ieviešanu masveidā jau tagad var rekomendēt visās mācību iestādēs.

6. Var rekomendēt, lai programēto apmācību plaši ieviestu visās augstākajās mācību iestādēs; katrā augstskolā šo darbu koordinēšanai būtu nodibināmas programētās apmācības komisijas.

7. Iniciatīva programētās apmācības izvēšanā Latvijas PSR vidusskolās būtu jāuzņemas IM Skolu zinātniskās pētniecības institūtam; tam arī būtu jāuzņem savā zinātniski pētnieciskā darba plānā programētās apmācības problēmas.

LITERATURA

1. С. И. Агхангельский. Новая техника в учебном процессе. Журнал «Вестник высшей школы», 1962, № 8.
2. П. Р. Атуттов. О применении кибернетики в педагогике. Журнал «Советская педагогика», 1962, № 9.
3. Ю. И. Бирилко и Г. Г. Сабурова. Реализация некоторых психологических принципов в обучающих машинах в США. Журнал «Вопросы психологии», 1962, № 4.
4. Т. А. Ильина. О педагогических основах программированного обучения. Журнал «Советская педагогика», 1963, № 8.
5. Л. Б. Ительсон. О некоторых основных проблемах теории программированного обучения. Журнал «Советская педагогика», 1963, № 9.
6. Л. Н. Ланда. Обучение учащихся методам рационального мышления и проблема алгоритмов. Журнал «Вопросы психологии», 1961, № 1.
7. Л. Н. Ланда. Опыт применения математической логики и теорий информации к некоторым проблемам обучения. Журнал «Вопросы психологии», 1962, № 2.
8. Л. Н. Ланда. О кибернетическом подходе к теории обучения, журнал «Вопросы философии», 1962, № 9.
9. П. Д. Лебедев. Эта проблема нуждается в глубоком изучении. Журнал «Вестник высшей школы», 1963, № 3.
10. М. И. Розенберг. Использовать достижения кибернетики в научно-педагогических исследованиях и школьной практике. Журнал «Советская педагогика», 1962, № 6.
11. Т. И. Ростунов. Программированное обучение и автоматизация учебного процесса. Издание КВИРТУ, Киев, 1963.
12. А. И. Шестаков. Опыт применения машин для обучения в США. Журнал «Зарубежная радиоэлектроника», 1962, № 9.
13. Вопросы программированного обучения. Сборник статей V научно-методической конференции КВИРТУ, Киев, 1963.
14. О программированном обучении. Материалы к Всероссийскому совещанию ректоров и актива высших учебных заведений РСФСР МЭИ, 1963.
15. На повестке дня — программированное обучение. Журнал «Вестник высшей школы», 1963, № 1, 3, 7, 8, 10, 11, 12.
16. Сборник «Вопросы программированного обучения». Издание КВИРТУ, Киев, 1962.

А. Блаус

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОГРАММИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ

Основываясь на новейших теоретических положениях советской педагогики и на школьной практике, в статье сделана попытка раскрыть сущность программированного обучения, выяснены возможности и перспективы его применения в советской школе. Подчеркивается, что на современной стадии развития программированного обучения и обучающих ма-

шин, в Советском Союзе уже достаточно разработана методика и созданы устройства для автоматизации различных видов программированного контроля. Представляется возможность рекомендовать эти методы и устройства для более широкого массового внедрения в учебный процесс.

В статье дается описание первого в Латвийской республике сконструированного кибернетического устройства — учебного автомата МА-1, предназначенного для автоматизации контроля. Это устройство уже введено в практику и проверено в курсе начертательной геометрии и в других дисциплинах. На основе анализа опыта использования автомата разработана методика программирования учебного материала. Учебный автомат МА-1, документация которого подготовлена для серийного производства, может послужить одним из образцов таких автоматов и для нужд школы.

A. Blaus

SOME PROBLEMS ON SELECTING AND FEEDING DATA TO AUTOMATIC TEACHING MACHINES

Using as a base the latest research theories of Soviet pedagogical science plus the experience gained from teaching in secondary schools, the author attempts to set out the basic principles of "feeding" Teaching machines, and to elucidate the possibilities and prospects of using such machines in Soviet schools. It is emphasized that, at the present stage of development of feeding Teaching machines in the Soviet Union, sufficient methods have already been worked out and that equipment has been created to make the various kinds of feeding controls automatic. Thus, it is quite possible to recommend that these methods and apparatuses be used, and applied on a very wide mass-scale in the process of teaching.

The paper gives a description of the automatic machine "MA-1", the first cybernetic Teaching machine with automatic controls that has been designed in the Latvian republic. This machine is in use and has proved practical in teaching descriptive geometry and other subjects. A profound analysis of the results in applying the "MA-1" has made it possible to work out methods of feeding the study material. The Teaching Machine "MA-1" is ready to go into mass production, and may be considered as one specimen of such automatic machines needed for school use.

✓
Э. Я. Гринберг, М. А. Шнепс

НЕКОТОРЫЕ ОПЫТЫ ПО ПРОГРАММНОМУ ОБУЧЕНИЮ

ВВЕДЕНИЕ

В самое последнее время большое внимание уделяется вопросам программирования процесса обучения вплоть до применения электронных вычислительных машин в обучении. В настоящей статье описан небольшой эксперимент по программному обучению, проведенный в Вычислительном центре Латвийского Государственного университета.

В статье кратко описывается принцип программного обучения и приводится эскиз одного проекта программного обучения. Для полной реализации этого проекта необходима универсальная или специальная вычислительная машина с хорошо разработанными системами ввода и вывода.

Более подробно излагается упрощенный вариант проекта, который может быть реализован посредством сравнительно простого и недорогого технического устройства. Этот упрощенный вариант программного обучения проверен при обучении учащихся средних школ элементам теории вероятностей (роль машины выполнял лаборант, действующий согласно алгоритму машины).

В конце работы выделены основные черты и проблемы программного обучения. Новый метод обучения кажется весьма перспективным, но приведенные выводы следует считать предварительными. Они требуют дополнительной экспериментальной проверки.

В приложении дан образец использованного учебного материала.

Авторы благодарят Б. В. Гнеденко за указание на актуальность программного обучения и Э. И. Арина за поддержку в осуществлении работы.

ПРИНЦИП ПРОГРАММНОГО ОБУЧЕНИЯ

Изучаемый материал разбит на части, названные нами монадами. Отдельной монаде соответствует материал части параграфа, целый параграф, глава или обзор нескольких глав. Обучение ведется по отдельным монадам. В зависимости от запросов и ответов учащегося машина выдает более или менее подробно изложенный теоретический материал, поясняющие примеры и задачи для проверки усвоения. Переход к следующей монаде происходит только тогда, когда учащийся дал удовлетворительные ответы на поставленные ему задачи.

1. ЭСКИЗ ПРОЕКТА ПРОГРАММНОГО ОБУЧЕНИЯ

Элементы процесса программного обучения

Действия машины:

- Ма — выдача информативного и иллюстрационного материала и задач;
- Мб — оценка ответов на задачи;
- Мв — сбор статистических данных.

Действия ученика

- Уа — запрос материала определенного вида;
- Уб — ответы на задачи.

Последовательность операций машины определяется действиями Уа, Уб и Мб.

Приведем более подробный список возможных действий машины и ученика. Прямоугольниками обведены действия машины, кружками — действия ученика.

Выдача материала [Ма]:

- [K1] — сокращенный, конспективный курс;
- [K2] — нормальный курс;
- [K3] — курс с подробными пояснениями;
- [П] — дополнительные примеры, наводящие вопросы, тренировочные задачи (с ответами или указаниями);
- [З] — задачи на проверку усвоения;
- [ДЗ] — дополнительные задачи на проверку усвоения;

- [ОЗ] — ответы на задачи;
 [ОДЗ] — ответы на дополнительные задачи;
 [З'], [ДЗ'] — измененные задачи и дополнительные задачи (после получения неудовлетворительных ответов);
 [ДМ] — дополнительный материал типа «мелкий шрифт» в учебниках или какой-либо другой факультативный материал вообще;
 [←N] — указание «повторить монаду с номером N».

Оценка ответов учащегося [Мб]:

- [0] — нуль штрафных очков (соответствует оценкам «5» и «4»);
 [1] — одно штрафное очко (частично правильный ответ);
 [2] — два штрафных очка (ответ неправильный).

Под действиями Мб понимаем сбор статистических данных: запись операций в каждой монаде для различных учащихся, засечка времени обучения, обработка этих данных с целью улучшить методику обучения и качество материала и др.

Запросы ученика машине (Уа):

- (Т) — подробнее теорию;
 (П) — дополнительные примеры;
 (З) — задачу;
 (ДЗ) — дополнительную задачу;
 (←N) — выдать монаду с номером N для повторения;
 (ДМ) — дополнительный материал.

Ответы на задачи (Уб):

- (ОЗ) — ответы на задачи;
 (ОДЗ) — ответы на дополнительные задачи.

Примечания.

1) В рамках изложенного проекта можно осуществить богатую обратную связь между машиной и обучаемым. Машина может давать материал не только в письменном, но и в устном виде (при помощи магнитофона). Материал можно иллюстрировать рисунками в тексте и различными другими

2) Способный, самокритичный:

[K1] (П) [П] (ДЗ) [ДЗ] (ОДЗ) [0] → [З] (ОЗ) [0]

3) Неспособный, самокритичный:

[K1] (Т) [K2] (Т) [K3] (П) [П] (ДЗ) [ДЗ] (ОДЗ) [0] →
[З] (ОЗ) [0]

4) Неспособный, самоуверенный:

→ [K1] (З) [З] (ОЗ) [2] → [K2] (З) [З] (ОЗ) [2] → [K3] → [ДЗ]
(ОДЗ) [1] → [П] → [ДЗ] (ОДЗ) [0] (ОЗ) [0]

Примеры показывают, что минимальное время для обучения тратит тот ученик, который осознает свои способности (случаи 1 и 3).

2. ОПИСАНИЕ ОПЫТА ПРОГРАММНОГО ОБУЧЕНИЯ

Схема обучения, по которой проводился опыт программного обучения, приведена на рис. 1.

Каждая отдельная монада содержит следующие части: два изложения материала K1 и K2, дополнительные примеры П, задачи З, дополнительные задачи ДЗ и ответы на дополнительные задачи ОДЗ.

После правильного решения задачи предлагается дополнительный материал ДМ.

Схема действия машины жесткая. Разветвления возникают только из-за различия ответов на З и ДЗ и в том случае, если монада не содержит всех вышеперечисленных частей. Например, в некоторых монадах K1 совпадает с K2, так как материал содержит главным образом определения, которые трудно изложить с различной доступностью.

О технической реализации. Схему машины, приведенную на рис. 1, технически можно реализовать на различных элементах, например, на обычной телефонной коммутационной аппаратуре. Можно предположить, что составные части монады являются страницами, напечатанными на одной стороне рулона бумаги, перематываемого дискретными шагами. Передвижение кадров определяется программой обучения отдельной монады (рис. 1) и оценками ответов учащегося. Правильные ответы закодированы в виде пробивок на рулоне рядом с соответствующим кадром. Учащийся передает

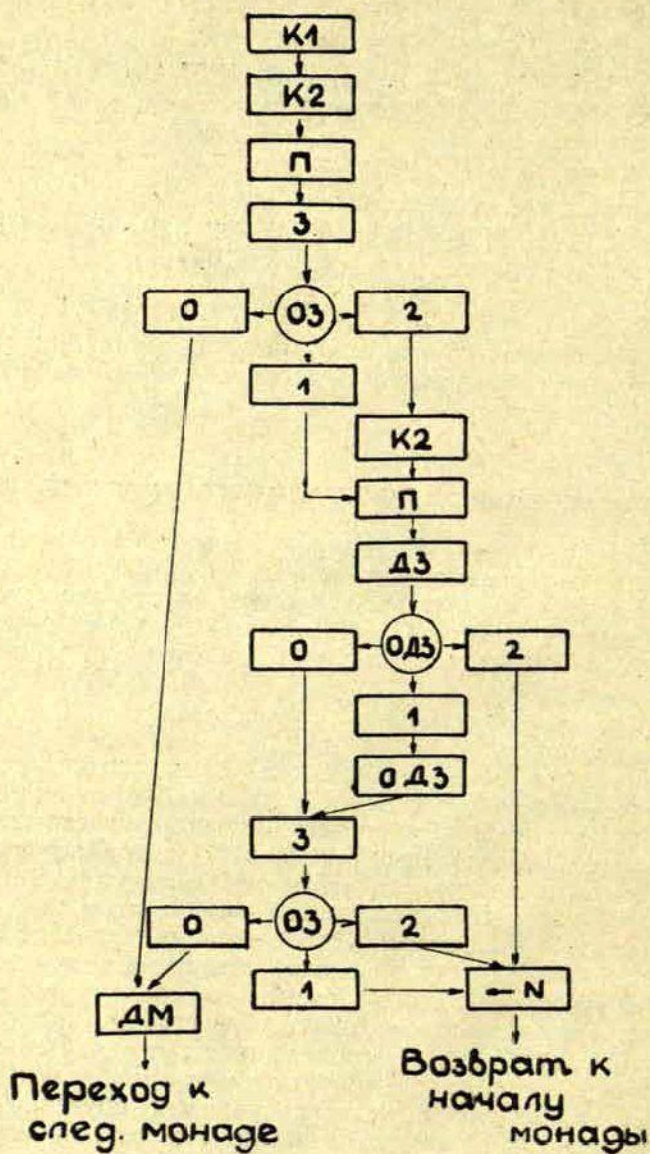

Рис. 1.

свои ответы машине, например, при помощи номеронабирателя телефонного аппарата.

Опыты. Схема обучения, приведенная на рис. 1, проверена на опыте преподавания элементов теории вероятностей учащимся средних школ. Курс состоит из семи монад:

M0. Предварительные задачи.

M1. Пространство элементарных событий. События.

M2. Отношения между событиями.

M3. Понятие вероятности.

M4. Теорема сложения вероятностей.

M5. Условные вероятности. Теорема умножения вероятностей.

M6. Формула полной вероятности. Формула Байеса.

Материал, включенный в эти семь монад, представляет элементарное введение в теорию вероятностей и примерно соответствует материалу трех-четырех первых лекций университетского курса, за исключением понятия меры и непрерывного множества исходов.

В качестве дополнительного материала использованы факты из книги Э. Борель «Случайность и достоверность», задачи из книги Г. Штейнгауза «Сто задач», кратко изложена алгебра Буля и др.

Опыты проводились в августе 1962 года. В опытах участвовали учащиеся средних школ — победители математической олимпиады Латвийской ССР 1961/62 уч. года, проходящие практику в Вычислительном центре Латвийского Гос. университета. Обучение велось индивидуально по схеме рисунка 1.

Каждая монада состоит из отдельных частей (по одной или несколько страниц), выдаваемых ученику последовательно (например, K1, K2, K3 и т. д.) согласно схеме обучения. Следующая часть монады ученику дается только после того, как он вернул лаборанту предыдущий материал и дал ответы на задачи соответствующей монады, если предыдущим материалом были З или ДЗ. В проведении опытов принимали участие студентки V курса физико-математического факультета Э. Витола и В. Скрапце.

Опыты показали, что:

1) предложенная упрощенная схема программного обучения применима, при том способные ученики быстро усваивают материал. Среди восьми учащихся, участвовавших в обучении, время обучения колебалось в размерах от 6 до 15 часов.

2) Результаты опытов позволяют улучшить качество материала и методику преподавания. Нулевая монада,

содержащая разбор типичных примеров теории вероятностей, добавлена после первых опытов, так как оказалось, что некоторые трудности усвоения материала возникают из-за того, что новыми для учащихся являются не только понятия теории вероятностей, но и примеры, иллюстрирующие эти понятия.

З а м е ч а н и я: 1) Предполагается использовать разработанный материал для более массового эксперимента программного обучения в средней школе. 2) Выбор конкретного материала (теория вероятностей) определялся не только вкусами авторов, но и следующими соображениями:

а) учащиеся не должны иметь предварительных знаний по соответствующему кругу вопросов;

б) хотелось проверить пригодность программного обучения для материала в основном познавательного и логического характера. Ясно, что изложение описательного материала (экспериментальная физика, география, производственное обучение) и материала в основном формального характера (тригонометрия, аналитическая геометрия, программирование) значительно легче для программного обучения.

3. О ПРИМЕНЕНИИ ПРОГРАММНОГО ОБУЧЕНИЯ

1. Проведенные опыты подтвердили предположение, что программное обучение облегчает труд учащегося — его внимание в каждый момент сосредотачивается на сравнительно ограниченном материале, задачи заставляют еще раз осмыслить проработанное. Таким образом, машина выступает в роли личного репетитора, постоянно контролирующего усвоение материала.

Программное обучение имеет также и другое качество индивидуального обучения. Благодаря постоянной обратной связи с учащимся, возможен непрерывный учет способностей и знаний учащегося. Следовательно, программное обучение избегает порока существующего метода классного обучения — равнение по среднему ученику.

2. Понятно, что указанные преимущества программного обучения существенно зависят от материала и задач, которые предлагаются учащемуся. К составлению материала и выбору задач должны быть привлечены опытные педагоги. Составление материала с учетом принципов программного обучения и возможностей машин в осуществлении обратной связи — важнейшая проблема программного обучения.

3. Особенно большое применение система программного обучения найдет в случаях, где предполагается способность самостоятельной работы, как подготовка заочников, переквалифичирование работников учреждений, производственное обучение заводских рабочих и др.

4. Обучающая машина может быть использована в различных режимах. Мы подробнее рассмотрели процесс обучения. Незначительные изменения программы обучения разрешают использовать тот же материал при повторении материала (например, при подготовке к экзаменам). В таком случае рассматриваются только задачи, а остальной материал используется по мере необходимости. Машина может также выдавать краткие справки по конкретным вопросам с указанием теоретических разделов, содержащих пояснения.

5. Сами принципы программного обучения — разбиение материала на небольшие концентрированные части, постоянный контроль усвоения, понятно, известны давно, но не всегда учитываются, даже при составлении учебников и монографий. Нам кажется, что более полный учет этих принципов значительно повысил бы информационное качество научной и технической учебной литературы. В учебниках обычно задачи и вопросы приводятся частично или вообще отсутствуют или являются только иллюстративными. Необходимо, чтобы имелись и основные задачи, охватывающие в концентрированном виде все основное, и задачи, подводящие к пониманию материала, если у читателя возникли трудности. Понятно, такое изложение материала и выбор задач требуют от автора значительного дополнительного труда, но существенным образом повысят качество работы читателя.

ПРИЛОЖЕНИЕ

МОНАДА ШЕСТАЯ

Формула полной вероятности. Формула Байеса.

K1

Теорема 6.1. Пусть событие В может осуществиться с одним и только с одним из n несовместимых событий $A_1, A_2, \dots, A_n$, тогда имеет место соотношение

$$P(B) = \sum_{i=1}^n P(A_i) P(B/A_i)$$

называемое **формулой полной вероятности.**

Доказательство. Условие теоремы можем записать в виде

$$B = \sum_{i=1}^n BA_i$$

при том события BA_i и BA_j с разными индексами i и j несовместимы. По теореме сложения вероятностей (теорема 4.2) имеем:

$$P(B) = \sum_{i=1}^n P(BA_i)$$

Используя теорему умножения (теорема 5.1)

$$P(BA_i) = P(A_i) P(B/A_i),$$

получаем

$$P(B) = \sum_{i=1}^n P(A_i) P(B/A_i),$$

что и требовалось доказать.

Мы в состоянии теперь вывести важные **формулы Байеса** или, как иногда говорят, **формулы вероятности гипотез**.

Теорема 6.2. Пусть событие B может осуществиться с одним и только с одним из n несовместимых событий $A_1, A_2, \dots, A_n$. Тогда для любого события A_i ($i=1, \dots, n$) выполняется соотношение

$$P(A_i/B) = \frac{P(A_i)P(B/A_i)}{\sum_{k=1}^n P(A_k)P(B/A_k)}$$

называемое **формулой Байеса**.

Доказательство. Согласно утверждению теоремы требуется найти вероятность события A_i , если известно, что B произошло. По теореме умножения (теорема 5.1) имеем:

$$P(A_i B) = P(B) P(A_i/B) = P(A_i) P(B/A_i).$$

Отсюда

$$P(A_i/B) = \frac{P(A_i)P(B/A_i)}{P(B)}$$

Используя формулу полной вероятности (теорема 6.1), найдем:

$$P(A_i/B) = \frac{P(A_i)P(B/A_i)}{\sum_{k=1}^n P(A_k)P(B/A_k)}$$

что и требовалось доказать.

Полученные нами формулы носят название **формул Байеса**.

Общая схема применения этих формул к решению практических задач такова. Пусть событие B может протекать в

различных условиях, относительно характера которых может быть сделано n гипотез: $A_1, A_2, \dots, A_n$. По тем или иным причинам нам известны вероятности $P(A_i)$ этих гипотез до испытания. Известно также, что гипотеза A_i сообщает событию B вероятность $P(B/A_i)$. Произведен опыт, в котором событие B наступило. Это должно вызвать переоценку вероятностей гипотез A . Формулы Байеса количественно решают этот вопрос.

K2

Электрические лампочки производятся на двух заводах, причем первый из них поставляет 70%, а второй 30% всей потребляемой продукции. Из каждой ста лампочек первого завода 83 стандартных, а из ста лампочек второго завода — лишь 63 стандартных. Введем следующие обозначения событий:

A — лампочка стандартного качества,

$\bar{A}$ — лампочка нестандартного качества,

B — лампочка изготовлена первым заводом,

$\bar{B}$ — лампочка изготовлена вторым заводом.

Требуется найти безусловную вероятность $P(A)$.

Чтобы решить эту задачу, будем рассуждать так. Обозначим через E двойное событие, состоящее в том, что 1) лампочка выпущена первым заводом и 2) она стандартна, а через F — такое же событие для второго завода. Так как всякая стандартная лампочка изготовлена первым или вторым заводом, то событие A равносильно событию « E или F », а так как события E и F друг с другом несовместимы, то по правилу сложения

$$P(A) = P(E) + P(F) \quad (*)$$

С другой стороны, чтобы имело место событие E , надо, чтобы 1) лампочка была изготовлена первым заводом (B) и 2) чтобы она была стандартна (A); поэтому событие E равносильно событию « B и A », откуда по теореме умножения

$$P(E) = P(B)P(A/B).$$

Аналогично находим

$$P(F) = P(\bar{B})P(A/\bar{B}),$$

а, подставляя эти выражения в равенство (*), получаем

$$P(A) = P(B)P(A/B) + P(\bar{B})P(A/\bar{B}).$$

Обобщим этот результат.

Теорема 6.1. Пусть событие В может осуществиться с одним и только с одним из n несовместимых событий $A_1, A_2, \dots, A_n$, тогда имеет место соотношение

$$P(B) = \sum_{i=1}^n P(A_i) P(B/A_i),$$

называемое **формулой полной вероятности**.

Мы в состоянии теперь вывести важные формулы Байеса.

Теорема 6.2. Пусть событие В может осуществиться с одним и только с одним из n несовместимых событий $A_1, A_2, \dots, A_n$. Тогда для любого события A_i ($i = 1, \dots, n$) выполняется соотношение

$$P(A_i/B) = \frac{P(A_i)P(B/A_i)}{\sum_{j=1}^n P(A_j)P(B/A_j)},$$

называемое **формулой Байеса**.

Доказательство. Требуется найти вероятность события A_i , если известно, что событие В произошло. Согласно теореме умножения (теорема 4.2) вероятность произведения двух событий равна произведению вероятности одного из этих событий на условную вероятность другого при условии, что первое произошло.

Мы имеем:

$$P(A_i B) = P(B) P(A_i/B) = P(A_i) P(B/A_i)$$

Отсюда получаем

$$P(A_i/B) = \frac{P(A_i)P(B/A_i)}{P(B)}.$$

Используя формулу полной вероятности (теорема 6.1), находим:

$$P(A_i/B) = \frac{P(A_i)P(B/A_i)}{\sum_{j=1}^n P(A_j)P(B/A_j)}.$$

Полученные нами формулы носят название формул Байеса.

Общая схема применения этих формул к решению практических задач такова. Пусть событие В может протекать в различных условиях, относительно характера которых может быть сделано n гипотез: $A_1, A_2, \dots, A_n$. По тем или иным причинам нам известны вероятности $P(A_i)$ этих гипотез до испытания. Известно также, что гипотеза A_i сообщает событию В вероятность $P(B/A_i)$. Произведен опыт, в котором событие В наступило. Это должно вызвать переоценку вероятностей гипотез A_i . Формулы Байеса количественно решают этот вопрос.

В артиллерийской практике производится так называемая пристрелка, имеющая своей целью уточнить наши знания относительно условий стрельбы (например, правильность прицела). В теории пристрелки широко используется формула Байеса.

П

1. Иметсяя пять урн:

2 урны состава A_1 — по два белых шара и одному черному, 1 урна состава A_2 — 10 черных шаров, 2 урны состава A_3 — по три белых шара и одному черному.

Наудачу выбирается урна и из нее наудачу вынимается шар. Чему равна вероятность, что вынутый шар белый (событие B)?

Так как вынутый шар может быть только из урны 1-го (событие A_1), 2-го (A_2) или 3-го (A_3) состава, то

$$B = A_1B + A_2B + A_3B$$

По формуле полной вероятности

$$P(B) = P(A_1)P(B/A_1) + P(A_2)P(B/A_2) + P(A_3)P(B/A_3).$$

Но

$$P(A_1) = \frac{2}{5}, \quad P(A_2) = \frac{1}{5}, \quad P(A_3) = \frac{2}{5},$$

$$P(B/A_1) = \frac{2}{3}, \quad P(B/A_2) = 0, \quad P(B/A_3) = \frac{3}{4}$$

Таким образом

$$P(B) = \frac{2}{5} \cdot \frac{2}{3} + \frac{1}{5} \cdot 0 + \frac{2}{5} \cdot \frac{3}{4} = \frac{17}{30}$$

2. Имеется пять урн следующего состава: 2 урны (состава A_1) по 2 белых и 3 черных шара, 2 урны (состава A_2) по 1 белому и 4 черных шара, 1 урна (состава A_3) — 4 белых и 1 черный шар.

Из одной наудачу выбранной урны взят шар. Он оказался белым (событие B). Чему равна после опыта вероятность (апостериорная вероятность) того, что шар вынут из урны третьего состава?

Согласно предположению

$$P(A_1) = \frac{2}{5}, \quad P(A_2) = \frac{2}{5}, \quad P(A_3) = \frac{1}{5},$$

$$P(B/A_1) = \frac{2}{5}, \quad P(B/A_2) = \frac{1}{5}, \quad P(B/A_3) = \frac{4}{5}$$

Согласно формуле Байеса имеем:

$$P(A_3/B) = \frac{P(A_3)P(B/A_3)}{\sum_{i=1}^3 P(A_i)P(B/A_i)} = \frac{\frac{1}{5} \cdot \frac{4}{5}}{\frac{2}{5} \cdot \frac{2}{5} + \frac{2}{5} \cdot \frac{1}{5} + \frac{1}{5} \cdot \frac{4}{5}} = \frac{4}{10} = \frac{2}{5}$$

Точно так же находим:

$$P(A_1/B) = \frac{2}{5}; \quad P(A_2/B) = \frac{1}{5}.$$

3

1. Имеется 5 урн следующего состава: 2 урны (состав A_1) содержат по одному белому и 5 черных шаров, одна урна (состав A_2) — 2 белых и 5 черных шаров и, наконец, последние две урны (состав A_3) — по 3 белых и по 5 черных шаров. Наудачу выбирается одна урна и из нее наудачу извлекается один шар.

а) Какова вероятность, что этот шар окажется белым?

б) Какова вероятность того, что шар вынут из урны третьего состава, если он оказался белым?

2. Ниже дана теорема и список утверждений. Указать те утверждения, которые необходимы при доказательстве теоремы.

Теорема. Пусть событие B может осуществиться с одним и только с одним из n несовместимых событий $A_1, A_2, \dots, A_n$. Тогда для любого события A_i ($i = 1, \dots, n$) выполняется соотношение

$$P(A_i/B) = \frac{P(A_i)P(B/A_i)}{\sum_{j=1}^n P(A_j)P(B/A_j)}$$

называемое формулой Байеса.

Утверждения.

1. $(A - AB) + B = A + B$,
 2. $AB + BC + CA > ABC$,
 3. $P(AB) = P(A)P(B/A)$.
 4. Если события $A_1, \dots, A_n$ образуют полную группу событий, то $\sum_{i=1}^n P(A_i) = 1$.
 5. $A + B + C = ABC$
 6. Формула полной вероятности.
-

ДЗ

Для посева заготовлены семена пшеницы сорта 1, содержащие небольшое количество примесей других сортов —

2, 3, 4. Возьмем одно из этих зерен. Событие, состоящее в том, что это зерно сорта 1, обозначим через A_1 , что оно сорта 2 — через A_2 , сорта 3 — через A_3 и, наконец, сорта 4 — через A_4 . Известно, что вероятности того, что наудачу взятое зерно окажется того или иного сорта, равны

$$P(A_1) = 0,96, P(A_2) = 0,01, P(A_3) = 0,02, P(A_4) = 0,01$$

Вероятность того, что из зерна вырастет колос, содержащий не менее 50 зерен, равна:

- 1) 0,50 для зерна сорта 1,
- 2) 0,15 для зерна сорта 2,
- 3) 0,20 для зерна сорта 3,
- 4) 0,05 для зерна сорта 4.

Требуется найти безусловную вероятность того, что колос будет иметь не менее 50 зерен.

ОДЗ

Пусть K — событие, состоящее в том, что колос будет содержать не менее 50 зерен; тогда по условию задачи

$$P(K/A_1) = 0,50; P(K/A_2) = 0,15; P(K/A_3) = 0,2; \\ P(K/A_4) = 0,05.$$

Нашей задачей является определение $P(K)$. Эту вероятность можно найти сразу, воспользуясь формулой полной вероятности (теорема 6.1). Однако мы здесь дадим подробный вывод.

Обозначим через E_1 событие, состоящее в том, что зерно окажется сорта 1 и колос, выращенный из него, будет содержать не менее 50 зерен, так что E_1 равносильно событию « A_1 и K »; подобным же образом обозначим через

$$E_2 \text{ — событие «} A_2 \text{ и } K \text{»,} \\ E_3 \text{ — событие «} A_3 \text{ и } K \text{»,} \\ E_4 \text{ — событие «} A_4 \text{ и } K \text{»}.$$

Очевидно, что для наступления события K необходимо, чтобы наступило одно из событий E_1, E_2, E_3, E_4 , а так как любые два из этих событий друг с другом несовместимы, то по теореме сложения получаем:

$$P(K) = P(E_1) + P(E_2) + P(E_3) + P(E_4) \quad (*)$$

С другой стороны, по теореме умножения,

$$P(E_1) = P(A_1 K) = P(A_1) P(K/A_1), \\ P(E_2) = P(A_2) P(K/A_2), \\ P(E_3) = P(A_3) P(K/A_3), \\ P(E_4) = P(A_4) P(K/A_4).$$

Вставляя эти выражения в равенство (*), мы находим:

$$P(K) = \sum_{i=1}^4 P(A_i) P(K/A_i) \quad (**)$$

что и решает, очевидно, нашу задачу.

Подставляя данные числа, находим:

$$P(K) = 0,486.$$

ДМ

«Типичная задача» по теории вероятностей (студенческий фольклор)

На дне глубокого сосуда
Лежат спокойно эн шаров.
Попеременно их оттуда
Таскают двое дураков.

Занятие это им приятно,
Они таскают тэ минут,
И каждый шар они обратно,
Его исследовав, кладут.

Ввиду занятия такого
Как вероятность велика,
Что был один глупей другого
И что шаров он вынул ка?

(«Математическое просвещение», вып. 6, 1961)

Достаточно ли данных в задаче, чтобы ответить на вопросы последнего куплета?

E. Grinberg, M. Shneps

SOME EXPERIMENTS IN PROGRAMME TEACHING

The paper gives a brief survey of the principles of programme teaching and considers a number of possible operations for teaching machine and pupil.

Some practical experiments conducted in this kind of tuition (in compliance with the basics of the theory of probability) are described, and the conclusions that can be drawn from them.

The addendum presents part of the material used for these experiments.

О. А. Иващенко

ВОПРОСЫ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ 5—8 КЛАССОВ ВО ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЕ

Общественно-политическое воспитание учащейся молодежи в свете задач, поставленных XXII съездом КПСС и пленумами ЦК партии, приобретает исключительно важное значение. В Программе партии говорится, что «переход к коммунизму предполагает воспитание и подготовку коммунистически сознательных и высокообразованных людей, способных как к физическому, так и умственному труду, к активной деятельности в различных областях общественной и государственной жизни, в области науки и культуры». [1, 122].

Воспитание такого человека должно осуществляться уже в восьмилетней школе. Восьмилетняя школа дает учащимся прочные основы общеобразовательных и политехнических знаний, воспитывает любовь к труду и готовность к общественно полезной деятельности, осуществляет нравственное, физическое и эстетическое воспитание детей. Развитие политической и трудовой активности школьников, формирование их общественного сознания — первоочередная задача учителя и воспитателей, и решается она всей системой учебно-воспитательной работы школы: учебными занятиями и разнообразной внеучебной деятельностью школьников.

Мы будем рассматривать только внеучебную деятельность учащихся, так называемую внеклассную работу. Этот раздел работы школы трудно переоценить, так как внеклассная деятельность детей — важнейшее средство политического и морального воспитания. В процессе ее развивается самостоятельность, коллективизм, общественные умения и навыки, формируется общественное сознание школьников.

Традиционное деление внеучебной работы на «внеклассную» и «пионерскую» наносило только вред воспитательной работе. Внеклассная работа — это прежде всего и есть пионерская работа. В восьмилетних школах, школах-интернатах, в школах продленного дня обучаются, главным образом, дети и подростки пионерского возраста. В восьмилетней школе пионерской организации принадлежит ведущая роль. Без нее невозможно воспитать подрастающее поколение в духе общественной активности и коммунистической нравственности. Деятельность пионеров чрезвычайно многообразна, протекает непрерывно, выходит далеко за пределы школы. Вся жизнь детей организуется на коллективных началах и проникнута стремлением дать ребятам главный навык — навык общественного человека, человека убежденного, инициативного, такого, чтобы он умел активно вмешиваться в окружающую жизнь, постоянно улучшать ее.

И не случайно руководящим центром детского самоуправления в наших школах становится совет пионерской дружины и комитет комсомола. Это вносит новое в деятельность общешкольного коллектива — придает ему самостоятельный характер. Встав во главе ученического коллектива, направляя его деятельность, пионерская организация тем самым определяет характер и содержание всей воспитательной работы — учит детей жить и работать по-ленински.

В Программе партии подчеркивается возрастающая роль комсомола как самостоятельной общественной организации молодежи, помогающей партии воспитывать молодежь в духе коммунизма, указывается, что «своей работой в школе и в пионерской организации комсомол призван активно участвовать в формировании жизнерадостного, трудолюбивого, физически и нравственно здорового поколения» [1; 108].

Настоящий путь воспитания нового человека в школе — воспитание через комсомол и пионерскую организацию. Этим самым определяется роль и место комсомольской и пионерской организаций в школе наших дней.

На страницах педагогической печати очень часто обсуждаются вопросы развития детского самоуправления в школах. Такое внимание педагогической общественности к вопросам детского самоуправления вполне понятно, ибо это первая ступень формирования активного члена коммунистического общества. Нам кажется, что неправильно было бы сейчас вводить какую-то единую форму самоуправления во всех школах. Бесспорным является то, что во главе детского самоуправления стоит комсомол и пионерская организация, а другие органы коллектива определяются уровнем его разви-

тия. Чем больше усложняется жизнь коллектива, тем больше возникает новых его органов, и число учащихся, принимающих активное участие в жизни школы, постоянно увеличивается. В школе должны быть все активистами. И тот факт, что возглавляет всю работу детского самоуправления совет дружины и комитет комсомола, позволяет организовать ее так, чтобы школьники осознали свою деятельность с политической точки зрения, чтобы организационная деятельность и политическое воспитание были слиты воедино.

Какова же роль учителя в этом детском самостоятельном коллективе? Очень большая. Это руководитель детской самостоятельности, руководитель и помощник отрядных вожатых. С этой точки зрения учитель, классный руководитель подходит к своей работе, детально продумывая ту конкретную педагогическую помощь, которую окажет он, учителя класса или другие взрослые пионерскому отряду. Но разве нет внеучебной работы, которая проводилась бы непосредственно учителем? Есть. Это та работа по воспитанию школьников, которую еще нельзя поручить пионерскому отряду. Но удельный вес ее очень небольшой и по мере роста активности ребят все уменьшается. Кроме того, классный руководитель выполняет внеурочную учебную работу: дополнительные занятия, внеклассное чтение, работа с родителями, общественностью, учителями класса и т. д. Однако основная внеучебная работа учителя с детским коллективом проводится через пионерскую организацию. В отряде обязательно должно быть комсомольское руководство — отрядный вожатый, которому классный руководитель оказывает помощь, учит, советует.

Итак:

1. Общественно-политическое воспитание в современных условиях занимает первостепенное место. Большое значение для его осуществления имеет внеклассная работа, проводимая в 5—8 классах.

2. Внеклассная работа в 5—8 классах — это прежде всего пионерская работа.

3. Во главе детского самоуправления должна стоять пионерская организация. Это определяет самостоятельный характер общешкольного коллектива. Развитие его органов — показатель роста и политической зрелости коллектива.

4. Роль учителя — руководитель детской самостоятельности и отрядных вожатых, первый помощник, советчик и друг.

5. Принцип, по которому строится воспитательная работа с молодежью, указан в программе КПСС: «В поведении каждого человека, в деятельности каждого коллектива и каждой

организации коммунистические идеи должны органически сочетаться с коммунистическими делами». [1; 118].

Вот те основные положения, из которых мы исходим, рассматривая вопросы общественно-политического воспитания учащихся в 5—8 классах во внеклассной работе.

* * *

*

Опыт работы наших школ позволяет сделать вывод, что перестройка школы создала благоприятные условия для улучшения всей внеклассной работы, повышения политической сознательности и активности учащихся, включения их в трудовую и общественную жизнь страны. Значительно повысилась роль пионерской организации в коммунистическом воспитании школьников. Этому росту идейно-политической роли пионерской организации способствовала подготовка и празднование 90-летия со дня рождения В. И. Ленина, подготовка и проведение 40-летия пионерской организации. Сейчас значительно поднята общественная и политическая активность детей, они привлечены к выполнению конкретных и полезных для Родины дел, к выполнению народнохозяйственного семилетнего плана. Это отражается в больших и серьезных обязательствах перед Родиной, которые взяли пионеры нашей республики.

Дружины и отряды активнее проводят работу по ознакомлению пионеров и школьников с жизнью и деятельностью В. И. Ленина, с героической историей компартии и комсомола. Пионеры и школьники г. Риги и республики имеют на своем счету много больших и хороших общественно полезных дел. Большой размах получило движение за звание отрядов и дружин «Спутников семилетки». Пионеры проводили Ленинскую вахту. Девиз соревнования: «Имя Ленина в сердце каждом, верность партии делом докажем». Подведение итогов первого этапа соревнования 19 мая 1963 года показывает, что пионеры с честью несут эту почетную вахту: пополнились ряды отрядов «Спутник семилетки», открылись новые школьные музеи, комнаты В. И. Ленина, картинные галереи, руками пионеров озеленены пришкольные участки, улицы города, укрепились связи отрядов с производством, с бригадами коммунистического труда и т. д.

Однако вся эта большая работа, которая проводилась и проводится сейчас пионерскими организациями, в достаточной мере не использовалась для оживления и улучшения всей воспитательной работы со школьниками. В отдельных шко-

лах работа пионерских отрядов сводилась к сбору макулатуры и металлолома. Большая часть школьников не знала о всесоюзных массовых мероприятиях, очень смутно представляла, как дружина и отряд готовятся к подведению итогов соревнования.

В школах отсутствовала четкая система политического просвещения, материалы XXII съезда КПСС не доводились до каждого школьника, проводимые в отрядах и дружинах практические дела политически не осмысливались школьниками, очень слаба связь отдельных пионерских дружин и отрядов с производством, значительная часть детей вне школы ускользает от влияния пионерской организации, слаба еще роль общественности в работе пионерской организации. Не все учителя хорошо знают формы и методы работы пионерской организации, практику ее работы и не соблюдают принципов детской самостоятельной организации, и часто пионерская работа сводится к внеклассным мероприятиям, проводимым под руководством учителя; пионерские сборы-монтажи превратились в скучную, неинтересную для детей работу, но до сих пор проводятся в отдельных школах.

Приведем записи из дневников студентов ЛГУ, которые в этом учебном году работали отрядными вожатыми в школах г. Риги.

— У меня V класс. Дети очень пассивны. «Это потому, что они еще маленькие», — говорит классный руководитель.

— Почему у вас в отряде так скучно?» — спросила я у ребят. — «А за нас все делают учителя».

— Выпускают газету. С какой целью? «Учительница велела».

— Пришла в школу удачно. Была последняя проверка, подготовка к сбору. Мальчики учат монтаж в стихотворной форме. К. сыграет на рояле. Девочки должны спеть песню и еще будет несколько стихотворений.

— Были 3 репетиции, но к сбору еще не готовы и поэтому решили отложить на следующую четверть.

— В моем отряде готовят сбор «Моя любимая книга». Учительница сказала, что за последние 10 дней уже провели 4 репетиции (!!).

Нельзя отрицать тот факт, что имеют еще место в наших школах «показательные» мероприятия, диспуты, воспитательные часы, даже политинформации, которые рассчитаны только на внешний эффект: там все заранее определено взрослыми и записано на бумажке.

В многочисленных выступлениях на пленуме ЦК КПСС в июне 1963 г. немало говорилось об интересном опыте и формах идеологической работы. Но в то же время возникал вопрос о том, что же нам мешает сегодня, на новом этапе нашей идеологической борьбы, сегодня, когда так возросли все наши

возможности? Прежде всего это элементы казенщины, формализма, невнимание к человеку, его душевному настроению, к тому, о чем он думает, в чем сомневается, что отыскивает в пору своего становления.

Все это полностью относится к школе. Да, есть у нас формализм и казенщина в воспитательной работе, мало яркости, конкретности, наглядности и убедительности. Даже за хорошими мероприятиями мы не всегда видим отдельных учащихся, а значит — не доходим до сознания и сердца каждого. Не всегда правильно организуем практический опыт, забываем о развитии их активности и инициативы, проводим «воспитательные мероприятия», а жизнь детей, их интересы и стремления идут где-то рядом, параллельно: одно не влияет на другое.

Следует ли удивляться, что до сих пор не изжиты случаи аморального поведения некоторой части учащейся молодежи, что много допускается нарушений общественного порядка, а иногда даже уголовные преступления. Очень часто недисциплинированных учащихся переводят из школы в школу или дают им направление в вечернюю школу, временно исключают из школы и т. д.

Вот перед нами дневник ученицы 7 класса Ирины Ш. Он весь испещрен замечаниями, буквально на каждой странице запись:

«Подсказывает на уроке».

«Не убрала класс».

«Пропускает уроки физкультуры».

«Разговаривала на уроке химии. Мешала заниматься».

«Опоздала в школу».

«На уроке кушает».

«Не выполнила распоряжений Нины Ивановны».

«На уроке английского языка подсказывает».

«Опоздала на первый урок».

«Нет тапочек, весь урок физкультуры сидела».

«Очень плохо вела себя на уроке английского языка».

«В туалете играла в карты».

«Мяукала на уроке труда».

«Нагло, грубо, вызываясь вела себя на уроке физики».

«Сидела на чужом месте и разговаривала».

«Занималась посторонними делами».

«Самовольно ушла с урока труда, обманула учителя» и т. д.

Почти на каждой странице запись классного руководителя: «Дневник не подписан». Этот дневник — своеобразный «обвинительный акт» не только Ирине, но и школе, учителям, родителям.

Есть у нас ученики «внешне благополучные», не доставляющие неприятностей, очень пассивные, отлынивающие от всяких поручений и обязанностей. Их редко встретишь на заня-

тиях кружка или школьном вечере, да и то в качестве «стороннего» зрителя. У них свой мирок, свои интересы где-то вне школы. То, что проходит в школе, — их не волнует, равнодушные — характерная их черта.

Эти дети — тоже результат нашей плохой воспитательной работы, и беспокоить они нас должны не меньше, чем ученики, допускающие серьезные проступки и нарушения.

Результат работы школы, работы учителя проверяется сейчас не количеством проводимых мероприятий, а качеством воспитания нового человека, человека активного, инициативного, сверяющего свои дела и поступки с моральным кодексом строителя коммунизма.

Для этого необходима строгая система, политическая острота и целеустремленность воспитательной работы, тесная связь с жизнью, непримиримость к чуждым и вредным влияниям.

Администрирование, недооценка ученических общественных организаций, недооценка роли комсомола и пионеров в общественно-политическом воспитании школьников наносит огромный вред воспитанию молодежи. Воспитательная работа не может дать хороших результатов, если ее ведут одни учителя, без участия пионерской и комсомольской организации, если глушится инициатива и активность учеников, если школа слабо связана с жизнью, если во всей воспитательной работе нет единства и согласованности учительского, ученического и родительского коллективов.

* *
*

Мы не ставим себе задачу освещать роль родителей в общественно-политическом воспитании школьников, но касаемся только одного вопроса, с которым нам пришлось встретиться при изучении работы школы. Интересный материал дают ответы учащихся на вопросы анкеты и сочинения на тему: «Мой отец», «Моя мать», «Как работают мои родители».

Известно, что в воспитании личность родителей, их пример, вся их жизнь оказывают громадное влияние на детей. Обязанность родителей — помочь детям лучше понять, чем живет наш советский народ, к чему он стремится, воспитать чувство общественного долга и ответственности, желание трудиться, проявлять интерес к общественной деятельности ребенка, поддерживать стремление его активно участвовать в жизни коллектива. Дети должны знать, как трудятся их

родители, как они участвуют в общественной работе, помогать им своим трудом дома. У них должно воспитываться стремление подражать жизни родителей.

Между тем отдельные родители безразлично или даже пренебрежительно относятся к общественным обязанностям ребенка: «Главное — учись хорошо, а на остальное нечего зря тратить время», — говорят они. Недостаточное внимание уделяют родители таким большим событиям в жизни детей, как вступление в пионерскую и комсомольскую организацию, подчас критикуют учителей, которые «постоянно задерживают ребят, заставляют их заниматься разными делами, посещать сборы, собрания, участвовать в соревнованиях и т. д.» Далеко не во всех семьях дети имеют определенные трудовые обязанности (а без этого трудно воспитать чувство ответственности). Чаще работа детей сводится к отдельным поручениям, которые дают им родители. Из 1500 учащихся 5—8 классов школ г. Риги на вопросы: «Каким физическим трудом ты занимаешься дома? Есть ли у тебя постоянные трудовые обязанности в семье?» — свыше 1200 на последний вопрос дали отрицательный ответ. Перечисление же трудовых занятий дома свидетельствует о том, что далеко еще не всегда родители требуют от детей выполнения всех видов работы, которые предусмотрены «Программой по самообслуживанию».

Большинство сочинений школьников на тему «Моя мама» проникнуты теплотой, сердечностью. В них рассказывается о тяжелой жизни матери в детстве, указывается, что мать «интересуется учебой», «Я учусь старательно, чтобы не огорчать маму», «Всем, что есть у меня хорошего, я обязан матери», рассказывается о работе матери, о том уважении, которым она пользуется и т. д.

Есть и другие сочинения, скупые, сжатые, их немного. «Не всегда люблю мать, особенно когда они приходит в школу узнавать обо мне». «Моя мама часто выпивает, к ней приходят друзья, а отца у меня нет. Живем мы весело». «Мы с мамой часто ссоримся, она ничем не интересуется и, хотя я учусь уже в 7-ом классе и одна в семье, мама моя работать не хочет. И часто из-за этого спорит с отцом». Анализ сочинений на тему «Мой отец» позволяет сделать вывод, что дети особенно ценят близость общения, интерес отца к школьной жизни, душевные беседы, совместные прогулки, знакомство с работой отца, его успехами.

— Я очень люблю своего папу. Особенно мне нравится с ним гулять и беседовать. Папа часто рассказывает мне о своей юности...» (V кл.) «Я всегда рассказываю папе о

своих школьных делах, делюсь с ним моими планами на будущее» (VI кл.) «Мой отец — член бригады коммунистического труда. Всегда выполняет норму на 120%. Продукция его только отличного качества. Я хотел бы работать так же, как мой отец, на заводе и пользоваться такой же любовью и авторитетом» (VII кл.)

Один ученик VII класса написал даже поэму о жизни своего отца, проникнутую большой любовью, уважением и гордостью за него. Закончил ее так:

Работал он немало
И верил горячо.
Под стройки коммунизма
Он подставлял плечо.

Живет трудолюбивый
И ясный, как заря,
Улыбку оптимизма
До старости даря.

Пропагандист бесценный
Товарищ и боец,
Страны защитник верный,
— Это, мой отец!

Но есть сочинения совершенно иного характера. «Мой отец бывает придирчив, часто нервничает. Любит говорить о своих заслугах. Некоторые относятся к нему с уважением, другие — недоброжелательно. Отец сближается с людьми трудно и долго» (VII кл.) «Отца не люблю. Часто обижает маму. Никогда ни о чем со мной не говорит, ничего не рассказывает» (V кл.)

В своих сочинениях «Мой отец» и «Моя мать» дети уделяли внимание определенным сторонам личности родителей, их жизни и далеко не всегда освещали их трудовую деятельность. Когда же тема сочинений была поставлена прямо: «Как работают мои родители?» — результат был получен несколько неожиданный: большинство учащихся 5—8 классов имеют очень смутные представления о работе своих родителей. Правда, в отдельных сочинениях мы читаем: «Мать работает в бригаде Коммунистического труда. Когда я прихожу на работу, мне говорят: «Твоя мать — настоящий советский человек, будь похожа на нее». «В порту у папы я был 5 раз, очень там интересно». «Я была у папы на фабрике, папа водил меня по разным цехам». Но чаще дается распорядок дня: «Уходит на работу в 8 ч., приходит в 5 часов». «Уходит рано утром и вечером приходит, очень устает. Что там делает и

как работает — я не знаю». «Отец работает столяром, мать — медсестра. Больше ничего о работе родителей не знаю». «О своей работе мне родители никогда не рассказывают» и т. д.

Вот так и получается: рано уходит, устает... не рассказывает... Более того, вероятно еще и поворчит, что занят, отдохнуть не может, что замучили, мол, собраниями, общественными «нагрузками». Какое это чувство в таких случаях может воспитывать у наших детей к труду, к общественным обязанностям? Ведь на работе-то дети родителей не видят, не знают ни их радостей, ни их успехов, а эти «вздохи» оставляют отрицательный след в душе ребенка.

Все это приносит большой вред делу воспитания. Нельзя не вспомнить слова А. С. Макаренко: «Если сын гордится успехами завода, на котором работает его отец, значит, вы воспитали его правильно». Роль семьи, родителей, их личный пример в воспитании коммунистической сознательности, в развитии трудовой и политической активности школьников очень велика.

Эти вопросы должны найти самое широкое отражение не только в педагогической пропаганде, которую школа проводит с родителями, но и в организации деятельности родительской общественности.

* * *

Для выяснения некоторых вопросов общественно-политического воспитания была дана учащимся в десяти школах Риги и двух районных школах анкета и получено свыше 1500 ответов по каждому вопросу. Подпись ученика на анкете была необязательной.

Большое значение для общественно-политического воспитания школьников имеют учебные предметы. Воспитывающее влияние изучаемой дисциплины тем больше, чем положительнее отношение ученика к ней. В анкете мы поставили вопрос: «Какие предметы больше всего любишь? Почему? Какие предметы не любишь? Почему?» Часть учащихся дала ответы: люблю такие-то предметы, они легкие; не люблю такие-то — они трудные. Большинство же ответили довольно подробно. Самыми нелюбимыми предметами оказались... пение, рисование и иностранный язык. Вот некоторые высказывания: «Не люблю пение. Нет голоса и нет интереса». «Не люблю хорошее пение. Долго занимаемся». «Не люблю пение, только ноты учим, а песни — ни одной». «Не люблю пение, на уроках очень скучно». «Не люблю рисование и пение». «Не люблю

рисование и не умею рисовать». «Не люблю пение. Учительница только кричит и ругается». «Не люблю немецкий. Уроки скучные, а язык мне плохо дается». «Не люблю английский язык. Много надо зубрить». «Не люблю английский язык. Много задают и не хватает времени все выучить» и т. д.

Что это? Случайность? А может быть именно здесь, в характере преподавания этих предметов, кроется причина отрицательного отношения учащихся к пению, рисованию, предметам, которые для этического воспитания учащихся имеют большое значение. Многие директора школ внимательно просмотрели ответы учащихся и сделали даже неожиданные для себя открытия. Так, в одной из школ почти все учащиеся 5—8 классов (98%) нелюбимым предметом называли английский язык: «уроки скучные, неинтересные», «Много задает», «Плохо объясняет, а потом строго спрашивает», «На уроках шум, крик — ничего понять нельзя» и т. д. Директор только удивленно мог сказать: «Но мы же всегда ее считали хорошим учителем! Других посылали к ней учиться...»

Некоторые учащиеся нелюбимыми предметами называют математику, химию, родной язык, литературу и т. д. Но это не носит такого массового характера. Нас больше интересует другой вопрос — почему? Почему любят или не любят тот или другой предмет. Приведем примеры:

Люблю:

- «Узнаю много нового, интересного.
- «Так как на этих уроках нужно думать».
- «Учительница хорошо рассказывает».
- «Учитель интересно преподает».
- «Много рассказывает того, чего в учебнике нет».
- «Каждый предмет интересен в своем роде».
- «Люблю все предметы, так как хочу много знать».
- «Люблю эти уроки, так как учитель никогда не кричит».
- «Люблю, так как над задачами надо поломать голову».
- «...так как много проводится практических работ, работаем на пришкольном участке».
- «...потому что очень хорошо учительница объясняет».

Не люблю:

- «Не понимаю».
- «Учитель плохо объясняет». Задают большие домашние задания».
- «Ничего нового и интересного на уроках не узнаю».
- «Скучно и неинтересно проводятся учителем эти уроки».
- «Трудно дается этот предмет».
- «Учительница кричит, загоняет сердце в пятки, а потом спрашивает».
- «Шум и крик на уроке. Разве можно что-нибудь понять? Никто не слушает учителя».
- «Плохо объясняет, а когда не ответишь, то сердится и кричит».

и т. д.

Как видим, если мы даем детям новое и интересное, хорошо рассказываем и объясняем, заставляем думать и «ломать» голову, проводим практические работы, организуем детей на уроке и зря не кричим, то такие уроки дети наши любят... и наоборот!

Много делается сейчас для улучшения и совершенствования учебного процесса, но многое еще предстоит сделать учителю. Превращение знаний в глубокие идейные убеждения требует не только совершенствования методики преподавания, но прежде всего умения учителя дать явления своей науки с правильных идейных позиций, умения увлечь ученика.

Основы общественно-политического воспитания закладываются в процессе учебно-воспитательной работы и в значительной степени определяют поведение и поступки школьника во внеурочное время. Очень важно, какие взгляды и убеждения у него складываются в процессе обучения и как они развиваются, углубляются и закрепляются в его повседневной деятельности, в работе пионерской, комсомольской организации.

Учащимся 5—8 кл. были даны сочинения на тему: «Каким я представляю себе коммунизм». «Что мы должны делать, чтобы приблизить коммунизм», «Какой наша страна будет через 20 лет».

И какой разный характер носят эти сочинения!

КАКИМ Я ПРЕДСТАВЛЯЮ СЕБЕ КОММУНИЗМ (VIII кл.)

Коммунизм! Это слово даже какое-то большое, светлое. Когда я слышу его, мне хочется думать о чем-то хорошем-хорошем. Ведь еще совсем недавно люди только мечтали об этом. Нет! Не только мечтали. Люди знали, что коммунизм будет, были уверены, что они построят коммунизм. Но все-таки это были мечты. А сейчас, после XXII съезда КПСС, эти мечты превращаются в реальность. Уже создан план построения коммунизма: третья Программа КПСС. И мы, наше поколение, будем строителями большого, светлого коммунистического общества. При коммунизме люди будут гораздо лучше нас. Труд станет необходимостью для каждого человека. Без него нельзя будет обойтись, как без воды, без хлеба. Люди будут жить для всех. Человек не сможет спокойно жить, если человеку рядом с ним будет плохо. При коммунизме люди будут лучше понимать искусство, музыку, все то, отчего наша жизнь делается лучше, прекраснее. И сбудутся слова А. П. Чехова: «В человеке все должно быть прекрасно: и душа, и лицо, и одежда». Сейчас еще не все понимают, что учиться необходимо, что без знаний не построить коммунизм. При коммунизме будет учиться каждый человек. Люди научатся изменять природу. На полюсах зацветут сады. Люди проникнут в недра земли, в морские глубины. Человек будет совершать экскурсии на Марс, Венеру, Юпитер, как мы сейчас ездим в другой город.

И когда-нибудь придет время и настанет коммунизм на всей нашей планете. На Земле не будут различать черных и белых, богатых и бедных.

КАК Я ПРЕДСТАВЛЯЮ КОММУНИЗМ (VIII кл.)

Коммунизм я представляю так. Прежде всего, люди будут сознательны. Люди, как всегда, будут работать, учиться. Труд людей будет радостным и интересным. Много будет домов с красивыми, удобными квартирами. Соседи не будут друг другу солить, как теперь: то в картошку соды насыплют, то компот водой разведут. При коммунизме это будет казаться дикостью. В магазинах продуктов будет много, и все будет свежее, очередей не будет, а то придешь из школы и два часа теряешь в магазинах. На улицах будет стоять много автоматов: «автомат-справочное бюро», «автомат-миллионер» и множество других. При коммунизме водка не будет существовать. Папирос тоже не будет. Вместо папирос будут выпускать такие длинные сосульки (леденцы) и люди (мужчины) будут кушать их вместо папирос. Техника в медицине улучшится. Исчезнут допотопные бормашины: при одном их шуме у клиента пропадает боль в зубе и трясутся поджилки. Все страшные болезни: гангрена, болезнь сердца, рак будут лечить, как грипп и головную боль.

На заводах будет совсем по-другому. Рабочие в чистых халатах, белых, как доктора, будут работать. Все трудные работы людей заменят наши друзья-автоматы.

При коммунизме люди будут иметь много свободного времени. Значит, будут в большем количестве театры, кино, музеи. Если все это надоест, сядь в ракету и лети в гости к марсианам, к лунатикам и венериям. Я представляю такие школы, когда рядом за партой дети разных планет. Формы будут другие. Девочки будут носить юбочку и кофточку без передника, а то в переднике будут, как кухарки. Мальчики обычную форму — брюки и рубашку. Можно будет в школу ходить в капроновых чулках все время. Зимы не будет на земле. Стиляги, воображалы не смогут существовать при коммунизме. В школах вместо учителей будут автоматы. Машины пластмассовые. Человек упал, машина проехала, а человек живой, улыбнется и пойдет. Вот так я представляю себе коммунизм.

«КОММУНИЗМ — ЭТО МОЛОДОСТЬ МИРА И ЕГО ВОЗВОДИТЬ МОЛОДЫМ». (VIII кл.)

На XXII съезде КПСС была принята III программа — программа построения коммунизма. В программе партии было сказано, что нынешнее поколение будет жить при коммунизме. И поэтому мы не должны сидеть сложа руки и наблюдать, как наши старшие братья и сестры строят коммунизм. Ведь при коммунизме жить будем мы, значит, в осуществлении этой задачи мы должны принимать активное участие. В моральном кодексе говорится, каким должен быть человек — строитель коммунизма. И сейчас мы должны воспитать в себе именно эти ценнейшие качества. Мы должны всегда придерживаться принципа: кто не работает тот не ест. По-коммунистически относиться к труду, поручениям, учебе. Мы должны сознательно относиться к учебе. Я думаю, что никогда не нужно зазубривать урок, чтобы получить хорошую оценку. Ведь все эти знания когда-нибудь пригодятся, а этот зазубренный урок моментально забудется. Мы должны сознательно подходить к поручениям. Вот сейчас, например, у нас самообслуживание. Нам не надо убирать класс внешне, т. е. поверхностно, чтобы «отвязались». Надо убирать класс добросовестно, по-пионерски. Важным принципом является и такой: человек человеку друг, брат и товарищ. Мы должны помогать друг другу во всем: в учебе, в работе. Нам

нельзя проходить мимо туеядцев и людей, засоряющих наше общество. Многие люди и в наше время уже по-настоящему относятся к обязанностям. Юноши и девушки едут на целину, на новостройки сразу же после окончания школы. Мы и сейчас должны думать, что коммунизм сам по себе не наступит. Нам тоже надо внести вклад в его строительство. Дело коммунизма зависит от того, с какой энергией наша молодежь возьмется за его выполнение. Все страны мира с надеждой смотрят на нас, верят в наши силы.

Разные мысли вызывают эти сочинения школьников. Но если мы проанализируем все 360 сочинений учащихся различных школ (из них 160 без подписей), то обнаружится целый ряд таких положений, которые говорят о том, что многие ученики неверно представляют себе коммунистическое общество. Во многих сочинениях проходят такие идеи: «В коммунизме все будет бесплатным, что хочу, то и беру, ем, куда хочу — еду», и... все.

«При коммунизме все делают автоматы, роботы, все механизировано, не нужны будут человеческие силы». А вот о коммунистическом труде — очень мало, о широкой общественной деятельности при коммунизме — почти ничего. Не говоря уже о том, что основной лозунг коммунизма — «От каждого по способности, каждому — по потребности» — встречается в самой различной формулировке: по возможности — по потребности; по профессии — по потребности. «Каждому — по потребности» — это до учащихся дошло, а вот, что «от каждого по способности» — далеко не все усвоили.

В докладе тов. Ильичева Л. Ф. «Очередные задачи идеологической работы партии» на июньском пленуме ЦК КПСС в 1963 г. указывается: «Все средства воспитания нужно подчинить главному — каждый человек должен понимать, что только его упорным трудом, трудом всего народа может быть воздвигнут коммунизм, построено процветающее общество» [4; 28].

В этом направлении со школьной молодежью нам еще много нужно работать.

Для осуществления задач общественно-политического воспитания большое значение имеет участие школьников в общественной работе, в жизни коллектива. Обратимся к анкетным данным. На вопросы: «Какие общественные поручения в школе ты выполняешь? В каких кружках участвуешь? Какие школьные вечера тебе нравятся?» довольно часто даются отрицательные ответы: «Нет поручений», «В кружках не занимаюсь», «В кружки не хожу, много задают уроков, да и книги почитать хочется», «Школьные вечера не нравятся — скучно на них», «На школьные вечера не хожу» и т. д.

Не должен ли нас настораживать тот факт, что у нас есть еще некоторое количество ребят, не участвующих в общественной работе, в кружках, не посещающих школьных вечеров? Ведь наша задача «дойти» до каждого школьника, сделать каждого активистом. Именно поэтому такие большие требования предъявляются сейчас к организации и содержанию воспитательной работы со школьниками.

Школа — важнейший идейно-воспитательный орган нашего общества. Здесь формируется новый человек — юный гражданин и общественный деятель. Школа, учитель в первую очередь, отвечают за каждого ученика. Поэтому вполне закономерно каждому учительскому коллективу поставить вопрос: как же он решает эти большие воспитательные задачи?

В школах республики накоплен известный опыт общественно-политического воспитания школьников, имеются дружины, где неплохо проводится пионерская и комсомольская работа, но еще очень мало школ, в которых бы сложилась определенная система общественно-политического воспитания, а ведь только это дает воспитательный эффект.

Одной из таких школ является Варажская школа-интернат. В соревновании в честь 40-летия пионерской организации пионерская дружина этой школы заняла первое место среди школ республики, была награждена Почетной Грамотой Президиума Верховного Совета Латвийской ССР, и ЦК комсомола Латвии присвоил дружине звание Спутника семилетки. С 1960/61 учебного года в этой школе все учащиеся — октябрята, пионеры и комсомольцы [9; 34]. Пионерским духом проникнута вся жизнь школы.

Вы подходите к школе. На фасаде здания большая вывеска: «Пионерская дружина имени Павлика Морозова и 40-летия пионерской организации им. В. И. Ленина». Входим в здание, сразу бросаются в глаза красочно оформленные стенды: «Сегодня в дружине», «Экран соревнования за звание — «отряд — спутник семилетки», «Ленинская вахта» и т. д. Идем мимо классных комнат. На них нет обычных табличек: 7 класс, 1 класс.

I класс. Отряд отважных.

III класс. Отряд им. Германа Титова.

VII класс. Отряд им. Саши Чекалина — спутник Семилетки.

IV класс. Корабль — отряд им. В. Дубинина.

VIII класс. Класс комсомольской славы, открыт в честь 93 годовщины со дня рождения В. И. Ленина. Подарок дружине от комсомольцев 1-го отряда и т. д.

В каждом классе красиво оформлен пионерский уголок, в котором отражена вся работа пионерского отряда, тут же — выпела, полученные отрядом при подведении итогов соревнования за неделю.

Заходим в жилой корпус. У входа большая, хорошо оформленная пионерская комната, Ленинский музей, Совет разноцветных галстуков, Штаб Красных следопытов.

Проведите несколько дней в школе. Звонок вы услышите только во время учебных занятий. После уроков раздаются звуки горна.

Поговорите с детьми, наблюдайте за их деятельностью: они все знают, в курсе всех событий, охотно все вам объясняют, во всем участвуют, все сами организуют. На Совете дружины присутствует около 80 человек: подводятся итоги соревнования, отряды претендуют на выпела, рассказывают о своей работе. Экипаж корабля «Володя Дубинин» проводит интересный пионерский сбор далеко от школы, в лесу; 1-й отряд выпускает «Школьные новости», горячо обсуждает каждую страничку; 3-й отряд отправился в зону полезного действия... Посмотрите на лица ребят, они на вас не обращают никакого внимания, так как заняты важными и интересными делами.

Утром вы слышите, как восьмиклассник баском напевает себе под нос... «Песня плывет над планетой, Куба — любовь моя», а чей-то радостный ребячий голосок тоненько выводит: «Пусть всегда будет солнце, пусть всегда будет небо, пусть всегда будет мама, пусть всегда буду я...» Это начинают свой рабочий день маленькие хозяева школы. Ребята гордятся тем, что имеют свой школьный гимн и с увлечением поют:

Вараклянская, родная,
Выше знамя, школа-интернат!
Мы дружина боевая
Пионеров, октябрьт.

* *
*

Каким же образом Вараклянская школа добилась успехов в воспитательной работе?

В своем докладе на июньском пленуме «Очередные задачи идеологической работы партии» тов. Ильичев сказал: «... все

призывы к усилению воспитательной работы в школах не достигнут цели, если мы не добьемся повышения роли учителя в идейном формировании подрастающего поколения» [4; 57].

Сама жизнь подтверждает это положение.

Правильное воспитание осуществляется там, где воспитывает каждый учитель, воспитатель, воспитывает весь педагогический коллектив. Только в коллективе достигаются большие успехи. С самого начала руководители школы поставили себе цель — объединить усилия всех педагогов для выполнения основной задачи — сделать школу-интернат настоящей школой коммунистической жизни. С чего же начинать? Что является ведущим и решающим звеном, которому следовало бы подчинить организацию всей учебно-воспитательной работы в школе? И такое звено было найдено: в центр всей своей работы педагогический коллектив поставил решение задач общественно-политического воспитания учащихся. Но педколлектив не только определил основное направление воспитательной работы, но сумел осмыслить и детализировать ее отдельные этапы, выдвинуть первостепенные задачи, которые необходимо решать уже сегодня.

Директор школы тов. Адьютов М. М., рассказывая о работе педагогического коллектива, указывает, что в основу работы коллектива были положены следующие принципы:

- 1) Поднятие политической активности ребят, связь всей воспитательной работы с практикой коммунистического строительства.
- 2) Отказ от деления детей на актив и пассив: каждый воспитанник — хозяин своей школы.
- 3) Каждому воспитаннику общественное поручение, постоянное или временное.
- 4) Побольше интересных комсомольских, пионерских, октябрятских дел. Не должно быть скуки, серости, ничего ради галочки.
- 5) Взаимоподчинение и взаимопроверка, контроль во всех звеньях самоуправления.
- 6) Большие права активистам, их самостоятельность не на словах, а на деле, развитие чувства ответственности. Доверять — помогать — требовать.
- 7) Широкая, действительная опора на общественное мнение учащихся.

Тон жизни школы, вся ее организация во многом зависят от идейного уровня и стиля работы директора школы. (Вопрос о подборе и воспитании руководящих педагогических кадров — большой серьезный вопрос. И о нем нужно говорить). Директору Вараклянской школы удалось обеспечить

единство и систему в воспитательной работе, коллективность в решении педагогических вопросов, широкое самоуправление и самодеятельность учащихся, твердую опору и поддержку партийной и профсоюзной организации.

Первое, что бросается в глаза, — это четкость во всей работе школы, большое внимание вопросам планирования. Производственный план Варажской школы-интерната на 1962/63 уч. год очень обширен: в нем 21 раздел. Здесь дается краткий анализ работы за прошлый учебный год и основные задачи текущего учебного года, организационные вопросы и общий распорядок работы школы, распределение поурочной нагрузки, мероприятия по осуществлению всеобщего обучения, работа Совета при директоре, работа педагогического совета, планы семинаров воспитателей, работа методических предметных комиссий, повышение идейно-политического уровня и деловой квалификации учителей и воспитателей, мастерские, библиотека, работа комсомольской, пионерской организаций, органов ученического самоуправления и т. д.

Есть специальные разделы — общественные организации учителей, их работа, ответственность работников школы за отдельные участки общественной работы, распределение обязанностей между директором, завучем, старшим воспитателем, старшим пионервожатым, завхозом. Контроль и руководство со стороны директора и его заместителей.

Можно, конечно, спорить о том — нужен или не нужен такой детализированный план или тот или иной его раздел. Важно другое: заранее, в перспективе, во всех мелочах, все-сторонне продумывается работа школы, ее политическая направленность, дается четкое разграничение обязанностей каждого члена коллектива и руководителей, обеспечивается контроль за всеми участниками работы.

На основе этого общего плана составляются календарные планы мероприятий на четверть и на неделю. Основное внимание в них обращено на организацию разумной деятельности детей.

Педагогический коллектив школы состоит из 29 человек. Из них 14 — коммунисты и 8 — комсомольцы.

Партийная, комсомольская и профсоюзная организации школы играют большую роль в жизни школы, в воспитании учительского коллектива, в организации политической и методической учебы. «От судомойки до директора школы — все учатся», — говорят учителя. Педагогический коллектив понял, что решить вопросы воспитания — это значит хорошо наладить работу пионерской организации. Особое внимание уделяется изучению истории пионерского движения, форм и

методов работы пионерской организации, пионерской печати. Секциями школы пионерского актива руководят учителя, у них накапливается опыт пионерской работы. Руководители меняются каждую четверть с тем, чтобы каждый из учителей познакомился с различными формами пионерской работы.

Все это определило место старшего пионервожатого в школе. Старший пионервожатый — это настоящий заместитель директора по воспитательной работе. А как часто у нас в школе старший вожатый — человек «на посылках», иногда его рассматривают, как массовика и затейника, используют не по назначению. Между тем, в повышении роли пионерской организации в коммунистическом воспитании школьников, вожатый играет большую роль. Очень много зависит от его личности, знаний и умений, его инициативы и творческого подхода к делу. Не случайно пионеры Вараклянской школы любят и гордятся своим пионерским вожатым Л. И. Галинкиным. Приведем высказывания самого вожатого о пионерской романтике, оно характеризует подход его к пионерской работе вообще.

«Вы хотите, чтобы я рассказал о пионерской романтике? Вопрос пионерской романтики очень важен. А мы, вожатые, часто забываем об этом. Мы обсуждаем с ребятами планы работ, принимаем соц. обязательства, подводим итоги, т. е. стараемся подделаться под формы работ взрослых. А присмотритесь внимательно к ребятам: все ли, что вы делаете, интересно в с е м ребятам? Если это так, то совесть вожатого не совсем должна быть чиста. А как привлечь всех? Вот тут-то и нужна романтика. Романтика — это не мероприятие, рецептов, как ей пользоваться, нет. Все здесь зависит от подхода вожатого к делу. Мы понимаем истинную романтику, как преодоление стоящих перед человеком трудностей и выход победителем в борьбе с ними... Разве нельзя назвать романтиками наших доярок, свинок, конюхов, которые ежедневно очень рано встают и отправляются на свои фермы и конюшни. Как болели пальцы вначале у доярок, как боялись подступиться к своим питомцам свинарки! Все это уже позади. Ребята с гордостью говорят, что работать им уже не трудно, что они сэкономили 1999 р.»

Не каждая школа имеет у нас таких вожатых энтузиастов, и это наносит большой ущерб всей воспитательной работе школы. Нельзя терпеть в школе людей, которые стали вожатыми только потому, что не нашли себе применения в другой области. Это случайные для школы люди. Сейчас, когда вся жизнь школьника должна быть жизнью в отряде, дружине, комсомольской организации, большие обязанности возлагаются на вожатого. Это первый помощник директора по всем вопросам воспитательной работы, методист по вопросам пионерской работы, человек, имеющий соответствующую подготовку и образование.

Каждый член коллектива — активный участник общественной жизни не только в стенах школы, но и за ее пределами. Учителя Вараклянской школы ведут большую работу среди населения. Школа стала центром культурной жизни города. 12 учителей — агитаторы, 3 учителя — пропагандисты райкома партии, 13 человек являются членами общества «Знание». Только за этот год учителями прочитано населению свыше 60 лекций на самые разнообразные темы. Из учителей и технических работников создана агитбригада. Школа шефствует над льнозаводом, домом инвалидов. На общественных началах учителя руководят кабинетом политпросвещения, городским советом спортивного общества «Варпа», лекторием при Доме культуры и т. д.

Так, старший воспитатель школы-интерната тов. Оринскис на общественных началах является заместителем председателя горисполкома, председателем ревизионной комиссии Вараклянского потребительского общества, руководит кабинетом политпросвещения в городе, председатель группы общества «Знание» в школе.

Учителя активно проводят работу по внедрению новых традиций среди населения: день памяти усопших (не попы, а директор школы и учитель выступили на кладбище, где присутствовало почти все население: 2000 из 2400 чел.), праздник совершеннолетия, праздник детства, проводы в Советскую Армию и др.

С ноября 1961 г. педагогический коллектив Вараклянской школы-интерната борется за звание коллектива Коммунистического труда.

Нужно ли говорить, какое огромное значение для общественно-политического воспитания учащихся имел личный пример учителей. В школе вспоминают случай. Проходил вечер трех поколений. На торжественную линейку выстроились коммунисты, комсомольцы, пионеры и октябрята. В стороне остались несколько учителей. Это вызвало чрезвычайное удивление ребят. «Как так? Разве вы не коммунисты, не комсомольцы? Вы ведь говорите нам о партии, о XXII съезде? ...» — обратились они с вопросами к учителям. Для ребят было странным, как это учитель и не член партии, не комсомолец...

Ведь весь ученический коллектив октябрятско-пионерско-комсомольский!

Сейчас с полным правом партия ставит вопрос о повышении требовательности к педагогическим кадрам не только за обучение, но и за воспитание учащейся молодежи в духе высокой идейности и коммунистической нравственности. Нужно заботиться о воспитании самих воспитателей, так как каждый

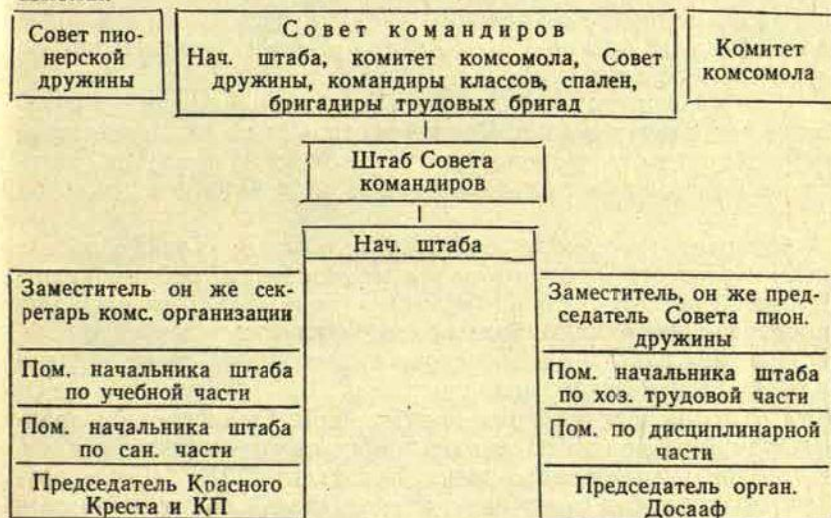
учитель должен быть достойным примером для молодежи, обладать высокими моральными качествами, быть активным проводником идей нашей партии.

Это, прежде всего, определяет успех воспитательной работы с учащейся молодежью.

* * *

Вопрос организации детского коллектива и его органов — очень важный в каждой школе, а особенно в школе-интернате. Что же представляет собой работа органов ученического самоуправления в Вараклянской школе? Этому вопросу посвящен большой раздел производственного плана школы. Директор школы тов. Адьютов М. М., характеризуя деятельность органов самоуправления, подчеркивает, что оно постоянно развивалось, изменялось и совершенствовалось по форме с тем, чтобы как можно больше привлечь учащихся; по содержанию — чтобы отдельные органы не дублировали и не мешали друг другу; по наименованию: не староста, а командир, начальник штаба и т. д. «Название — это не пустая форма, оно должно действовать мобилизующе».

Высшим органом ученического самоуправления в 1962/63 уч. году являлся Совет командиров. Сразу же возникает вопрос, каково его взаимоотношение с пионерской и комсомольской организацией? На этот вопрос дает ответ схема самоуправления, которую предложил нам директор школы.

При каждом помощнике начальника штаба Совета командиров создается соответствующая комиссия. Начальнику штаба Совета командиров помогает в работе директор, пом. по учебной части — завуч, по хоз. части — завхоз, пом. по дисциплинарной части — старший преподаватель, пом. по санитарной части — медсестра и врач.

Однако уже в 1963/64 уч. году в самоуправление были внесены изменения. Высшим органом его стал Совет дружины — Совет пионерских командиров. Для более оперативного руководства выделен штаб Совета пионерских командиров, состоящий из председателя Совета дружины, секретаря комсомольской организации и еще одного непостоянного члена штаба.

В основу работы всего самоуправления положен принцип взаимоподчинения и взаимоконтроля.

В каждом классе избирается большой актив: командир класса, он же председатель совета отряда (или комс. групп), три звеньевых, фланговый, редактор, горнист, барабанщик, физорг, завхоз, два санитаря, коменданты спален. Для оказания помощи младшим воспитанникам из числа старшеклассников выделяются помощники воспитателей. Кроме того, при проведении отдельных мероприятий (напр. «Неделя русской литературы и искусства», «Вечер романтиков» и т. д.) создаются временные комиссии.

Все школьное самоуправление организовано таким образом, что каждый воспитанник имеет постоянное или временное поручение, учится управлять и хозяйничать. Поведение, порядок, прилежание каждого ученика обсуждается в отрядах, снижают оценки Совет отряда и сами докладывают об этом на педсовете.

Для разрешения конфликтов и разбора нарушений дисциплины избирается суд пионерской чести. Суд не зависит в своей деятельности от органов ученического самоуправления, отчитывается только перед директором, но избирается на сборе дружины.

Комитет комсомола большое внимание уделяет работе комсомольского прожектора, комсомольским рейдам, агит-массовой работе, работе агитбригад, подписке на газеты, распространению книг, работе помощников воспитателей и т. д. В центре работы пионерской организации стоит задача идейно-политического воспитания детей.

Совет пионерской дружины большой. Сюда входят: председатель, выборных 10 членов, начальник знаменной группы, командир музыкального звена, президент СДРГ (Союз друзей разноцветных галстуков), председатель Совета Ленинской

комнаты, председатель Совета КЮДА (Клуб юных друзей искусства), командир ОЗЗ (отряд зеленых защитников), редактор радиокомитета, редактор школьных стенных газет, директор фабрики игрушек, руководитель киностудии, заведующий лекторием, начальник штаба КС (красных следопытов), председатель правления спортивного клуба, начальник ШВАБ (штаб воинствующих атеистов-безбожников), председатель совета библиотеки, начальник штаба ЗПД (зона пионерского действия) и др.

И фактически нет почти ни одного воспитанника, который бы не принимал самого активного участия в работе Совета дружины. На Совет дружины открыт вход для всех ребят, активно работающие отряды приходят в полном составе. Неудивительно, что все дети в курсе своих пионерских дел, они действительно все знают. Знают, что делается не только в их отряде, но чем живут другие отряды, какие задачи стоят перед всей дружиной, что они лично должны делать сегодня, завтра, через год.

Этому помогают ежемесячные общешкольные комсомольско-пионерско-октябрятские линейки, на которых подводятся итоги работы и выдвигаются задачи на будущее. Об этом напоминает им большой сменный стенд «Сегодня в дружине», где освещаются такие разделы: «В клубе друзей искусства», «Копилка интересных дел», «В союзе друзей разноцветных галстуков», «В штабе КС», «В отрядах», «Прочти», «В Совете дружины», «У наших друзей», «В Совете Ленинского музея», «В ЗПД», «Это интересно».

Пионер приходит в класс и видит отрядный уголок, в котором кроме постоянных документов имеются регулярно сменяющиеся разделы: «План работы отряда», «Новости в стране, республике, районе, за рубежом», «Это интересно», «Лучшие в труде, учебе, в спорте», «В ЗПД», «Планы работы звеньев», «Сегодня в отряде, в звеньях», «Решение Советов отряда и дружины», «Задания отряду», «Поздравления товарищей по классу».

Наглядность в школе такова, что привлекает внимание к задачам сегодняшнего дня. С полным правом можно сказать, что в Вараклянской школе радости и достижения общешкольного коллектива являются собственными успехами и радостями каждого воспитанника. Ни одно событие для ребят не остается незамеченным, все находит самый живой отклик: весенний сев, поездка на республиканские соревнования, празднование 60-летия КПСС, полеты советских космонавтов.

При Совете дружины работает школа пионерского актива.

Создано 9 секций: вожатые октябрят, массовики-затейники, барабанщики, горнисты, звеньевые, председатели Советов отрядов, редактора. Руководители секций — учителя и воспитатели. Следует отметить, что в работе с пионерским отрядом каждый воспитатель и учитель считает себя в положении отрядного вожатого. Каждый педагог — активный участник пионерских дел. Вожатые-производственники используются главным образом по профилю своей работы. Широко используется коллективное шефство: каждый старший пионерский отряд имеет подшефный отряд малышей.

Кроме того, проводится работа и с профильным активом: Совет Ленинского музея, Совет библиотеки, комната комсомольской славы и т. д.

Все это развивает политическую активность воспитанников, их самостоятельность, инициативу. Смотришь на работу детей, беседуешь с ними и видишь, какой большой интерес ко всему проявляют они, как умело анализируют проделанную работу, отстаивают свое мнение. Участвуя в дружинных делах, каждый отряд находит себе дело по душе, проявляет свою смекалку, выдумку в проводимых мероприятиях: отряды проводят эстафету искусства, эстафету полезных дел, конкурс инсценированной пионерской песни, у другого отряда самая тесная дружба с моряками, и вот уже отряд превращается в отряд-корабль им. В. Дубинина.

В дружине отказались от пионеров-инструкторов. В школе каждый пионер-инструктор в своей области. В новой пионерской форме, которую носят пионеры Варахлянской школы, от погона к третьей пуговице тянется синий шнур, зеленый (указывает на наличие пионерских поручений), а у некоторых — и красный (занесен в книгу пионерской славы). Пионеры очень гордятся своей формой.

Пионерская комната школы-интерната полностью предназначена для обучения пионерского актива. Этому подчинено все ее оформление: стенд — «Ты готовишься стать пионером», Торжественное обещание, Законы юных пионеров, знамя, горны, барабаны, уголок героя Павлика Морозова, именем которого названа дружина, и стенды: «Ленинская вахта», «Научился сам, научи другого», «Зона полезного действия», «На сборах пионерского актива», «Активисту», «План работы дружины», «В комсомоле», «Ими гордится дружина», «Помни их имена», «Почетные пионеры». На столе — Книга пионерской Славы. Открываем первую страницу:

«За активность, инициативу и смекалку в подготовке дружины к 40-летию пионерской организации им. В. И. Ленина занести в книгу пионерской Славы:

Пименову Валою — председателя Совета дружины.
Приеде Агриса — бригадира бригады электриков,
Мазина Сашу — председателя отряда им. Саши Чекалина,
Клейн Маню — звеньевую отряда им. А. Гайдара,
Москалева Ваню — командира отряда К. С.,
Веселову Иру — члена Совета дружины

Совет дружины 18 мая 1962 г.

город «Пионерск»

Тут же рядом — большая кипа «Школьных новостей», которые фактически заменяют дневник дружины. «Школьные новости» состоят из четырех страниц (зарубежные организации, у нас в отряде, политминутка, литературная страница), выпускаются еженедельно каждым отрядом, затем сшиваются. Общую обложку рисует каждый отряд по очереди.

Просматривая страницы «У нас в отряде», ясно и полно представляешь пионерскую жизнь всей дружины. Напр., «Наш отряд им. Вали Котика оформляет класс Комсомольской славы. Мы придумали и сделали эмблему нашего отряда. В воскресенье наши мальчики и девочки участвовали в концерте, который проходил в Варахлянском доме культуры» и т. д.

Большое значение для ребят имеют страницы, где они рассказывают о зарубежных молодежных организациях и о самых важных политических событиях у нас и зарубежом.

Литературная страница обычно посвящается творчеству любимых писателей и поэтов, или дети помещают там свои рассказы и стихи.

«Школьные новости» — обязательный документ. Без них отряд не имеет права претендовать ни на один выпел, когда на Совете дружины подводятся итоги соревнования. Очень важно, что в выпуске «Школьных новостей» в отряде по очереди участвует каждый пионер.

Рядом с пионерской комнатой — Ленинский музей, открыт к 93 годовщине со дня рождения В. И. Ленина. Все собрано, сделано и оформлено здесь руками ребят. В музее находятся интересные материалы, полученные из Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС и институтов Киргизии, Казахстана, Туркменистана, Таджикистана. Есть материалы из Ленфильма, Мосфильма, московских театров, подарки от всех председателей Советов Министров союзных республик. Совет Ленинской комнаты работает очень активно: имеет специальных беседчиков, установил связи с другими Ленинскими музеями страны, с музеями Праги и Польши, провел несколько экскурсий. С кем бы из ребят вы в Ленинский музей не вошли, они сумеют вам рассказать обо всем и

обязательно подведут к витрине, где находятся подарки и письма, и некоторые из писем, особенно полюбившиеся, громко прочитают, например:

Дорогие ребята — юные пионеры дружины им. П. Морозова!

Посылаю по вашей просьбе альбом и книгу о Владимире Ильиче Ленине. Хочу пожелать, чтобы вы всегда, в большом и малом деле, брали пример с нашего дорогого Ильича! Уважайте труд, трудитесь по-ленински. В труде на благо народа — смысл и радость жизни.

Учитесь по-ленински. Настойчиво овладевайте основами знаний. Со школьной скамьи воспитывайте в себе бесстрашие и неутомимость в достижении цели. Без знаний не может быть коммунизма.

Живите дружно и весело, гордо несите вперед знамя пионеров. Горячо любите свою Великую Родину. Будьте всегда готовы к борьбе за дело Коммунистической партии.

7/XI-62 г.

Полянский, председатель Совета Министров
РСФСР

В «Союзе друзей разноцветных галстуков» мы встретили самого «президента» этого союза — высокого, худенького мальчика. Он рассказал, что в Союз входит 10 человек, работают они по определенным отделам. Есть отдел музыки, литературы, переписки. Создан союз в этом году, хотя работа его началась три года тому назад. «Сначала была одна витрина и несколько стендов, а вы посмотрите, что у нас имеется сейчас», — с гордостью говорит он и рассказывает, что за большую работу по пропаганде идей дружбы народов, за интернациональное воспитание «Союз друзей разноцветных галстуков» принят членом общества германо-советской дружбы. Пионеры получили много материалов из Чехословакии, Китая, Кореи, Венгрии, Кубы, ГДР. В витрине лежат подарки и письма Ким Ир Сена и Мориса Тореза. Выписываются журналы: «Корея», «Народная Германия», «Болгария». Почти вся школа переписывается. Очень интересно проводятся пресс-конференции по отдельным странам. Проведена конференция по Франции, Кубе, ГДР, Чехословакии. Конференции проходят в торжественной обстановке. Так, конференция по Чехословакии проходила в зале, был исполнен гимн, вынесены флаги всех стран, по которым были проведены конференции раньше. За длинным столом, покрытым красным сукном, сидят ребята. Зал внимательно слушает, задает вопросы... Кроме того, проводятся выездные конференции в сельские школы, чтобы познакомить детей с жизнью народов других стран.

Вот штаб «Красных следопытов». Остановливаем пробежавшего мимо мальчика (ученика 4 кл.), просим его быть нашим экскурсоводом. В комнате — большие стенды и вит-

рины: «Расскажи товарищу о родных местах (откуда ты приехал), «Латгальская Зоя», «2-я партизанская бригада», «Найдено при раскопках в деревне Асини». Малыш, не смущаясь, начинает рассказывать: «Латгальская Зоя — это Люся Самуйлова, разведчица-партизанка. Мы изучали, как она жила и погибла. Вот тут об этом рассказывается. А тут о партизанах-разведчиках и как они погибли. Вот это все ребята сами нашли: патроны, гильзы, каски... там, где погибли 12 партизан...» И тут же доверчиво сообщает: «А вы знаете, сначала как ребята все таскали, пули вытащат, порох достанут. А теперь никто ничего не трогает, и комната не закрывается...»

«Штаб красных следопытов» переписывается с краеведческими музеями, проводит встречи со старыми большевиками, бывшими партизанами, подпольщиками, участниками Отечественной войны, с передовиками производства. За два последние года проведено около 40 походов и 10 экскурсий по партизанским тропам. Трудно переоценить влияние всей этой работы на детей.

Классы пионерской и комсомольской славы хорошо оформлены. Здесь имеются материалы по истории комсомола и пионерской организации, портреты героев-пионеров и комсомольцев с краткими описаниями их подвига, художественная литература, подарки и переписка с другими республиками. В каждом классе ведется систематическая работа: имеется совет, который занимается пополнением материалов, обновлением фотографий, проводит беседы, ведет переписку и т. д. Так, в классе пионерской славы один из воспитанников Гена М. подробно рассказал нам, как они создавали класс, как собирали материал, показал, что имеется у них сейчас, какие письма они написали на родину героев, какие беседы провели с ребятами, что они думают делать дальше, как пионеры учатся в их классе и за что они получили вымпелы, которые украсили пионерский уголок.

Педагогическая ценность общественной работы — в ее идейной направленности. Это и удалось сделать учителям Вараклянской школы. У нас иногда в отдельных школах за красивой внешней формой забывают о содержании. Но здесь наглядная агитация действительно доходит до сознания ребят. Богатый материал, который собран в дружине, альбомы, стенды — все это используется для коммунистического воспитания школьников.

Во многих школах общественно-политическое воспитание подменяется политическим просвещением. Фактически в этом случае воспитание подменяется обучением. Это приводит к

разрыву между сознанием и поведением ученика. Воспитание же обязательно предполагает воздействие не только на сознание, но и на выработку определенных навыков и привычек. Коллектив учителей Вараклянской школы не ограничился политическим просвещением, а сочетал его с организацией трудовой и общественной деятельности детей, в процессе которой формировались соответствующие навыки и привычки активного деятеля.

* *
*

Вараклянские пионеры, как и все пионеры нашей страны, встали на «Ленинскую вахту», большая часть обязательств которой выполнена к 19 мая 1963 г.

ЛЕНИНСКАЯ ВАХТА

Мы, пионеры и комсомольцы дружины имени П. Морозова и 40-летия Пионерии, в честь 40-летия со дня присвоения Пионерии им. В. И. Ленина и 60-летия КПСС торжественно обязуемся совершить следующие дела:

1. Прийти к 23/1-64 г. без второгодников.
2. Собрать металлолом на колонну тракторов им. П. Морозова (15 тракторов. Срок выполнения 19. V-64 г.)
3. Помочь отряду пионеров Луцанской начальной школы стать отрядом-спутником семилетки.
4. К 1 января 1964 г. все отряды дружины — отряды-спутники семилетки.
5. Оборудовать к 29 октября 1962 г. комнату Комсомольской славы.
6. Превратить Ленинскую комнату в Ленинский музей.
7. Добиться выхода спортивных команд дружины на республиканское соревнование.
8. В течение двух лет в 1 и 2 отряде — все разрядники по спорту; в 3—4 отряде — каждый второй пионер.
9. Установить к 3 сентября 1964 г. на школьном дворе памятник П. Морозову.
10. Установить дружбу с детьми всех стран социалистического лагеря и пионерами союзных республик (переписка и обмен делегациями).
11. Провести слет-фестиваль дружбы народов с участием пионеров Литвы, Белоруссии, Эстонии и Ленинграда под девизом: «Имя Ленина в сердце каждом, верность партии делом докажем».
12. Превратить пришкольный опытный участок в образцовый. Поднять удои с одной коровы до 4000 литров в год. Довести поголовье свиней на школьной ферме до 25 голов. Срок вып. 19. V-64 г.
13. Оказывать помощь колхозам в уборке урожая. В 1963 году посадить в подшефном колхозе сахарную свеклу на площади 4 га.

В дружине вымпельная система соревнования. Установлены 12 вымпелов: за инициативу (это главный вымпел в соревновании), труд, учебу, пионерскую летопись, шефство,

лучшее звено, спорт, искусство, работу в ЗПД, дружбу, лучший план отряда, лучший сбор отряда. Вымпелы каждому отряду еженедельно присуждает Совет дружины. Эти вопросы ребята решают совершенно самостоятельно: горячо спорят, доказывают, голосуют. Большие права активистов, доверие, которое оказывают взрослые, способствуют у них развитию чувства ответственности за всю проводимую работу. Соревнуются не только в том, кто больше и лучше сделал, но и в боевитости, целеустремленности, увлеченности пионерскими делами. При проведении соревнования соблюдаются принципы, о которых говорил В. И. Ленин: гласность, возможность практического повторения опыта, сравниваемость результатов и товарищеская взаимопомощь. Это и определяет успех соревнования и его воспитательные результаты.

В дружине есть переходящие знамена: спорта, искусства, труда, мира и дружбы. Эти знамена вручаются при подведении итогов соревнования за более длительный период времени тем отрядам, которые добились наилучших результатов в той или иной области. Так, например, знамя труда присваивается отряду, в котором пионеры показали лучшие успехи в трудовых делах.

Вараклянские пионеры любят труд и умеют трудиться. В спальнях, классах, пищеблоке у них полное самообслуживание. Дети работают в ремонтных бригадах по школе, в мастерских: столярной, слесарной, швейной, в трудовых бригадах на учебно-подсобном хозяйстве, помогают во всех работах в подшефном колхозе. Каждое лето отдыхают и работают в летнем пионерском трудовом лагере.

Известно, что не всякий труд воспитывает. Плохая организация труда может вызвать только отвращение к труду. Поэтому на правильную организацию труда в школе обращается большое внимание, особенно — на сочетание труда с политическим воспитанием учащихся. Только такой труд рождает ответственность, чувство долга. Как часто в наших школах, особенно в школах-интернатах, встречаются дети, у которых есть и трудовые умения и навыки, а отношение к жизни потребительское. Об этом не забывают вараклянские учителя.

Основа деятельности учащихся — самостоятельность и инициатива — широко сочетается с принципом доверия к учащимся. Так, директор школы ежегодно отчитывается перед пионерским активом о бюджете школы за прошедший год и на будущий год. Дети знают, сколько идет на их питание, их одежду, сколько вообще государство затрачивает средств на воспитание и обучение детей в школе-интернате. Директор

сообщает им, например, что большие деньги уходят на освещение, что плохо заботятся они об экономии света... И у ребят сразу появляется предложение: «А что если мы организуем «пионерские счетчики?» Так постепенно воспитывается у детей чувство хозяина школы и ответственность за свои дела и поступки.

Большую работу проводят пионеры в «Зоне полезного действия».

«Что вы там делаете?» — обратились мы к ним.

— У нас там очень много дел. Мы провели учет выписки газет и наличие радиоточек у населения города, но не только собирали сведения, еще и агитировали, чтобы подписывались на газеты и чтобы в каждом доме было радио.

— Иначе наша работа не считается выполненной, — добавляет другой.

А еще в выборах участвовали, с концертом выступали, помощь оказывали старым людям, заборы снимали... Мы заинтересовались, как это так «снимали заборы?»

— Наш город должен быть красивым, не должно быть высоких заборов, которыми бы люди отгораживались друг от друга. Пускай везде вместо них будет зелень: деревья, цветы... — объяснили нам ребята.

Такая работа расширяет общественные горизонты ребят, воспитывает общественную активность, инициативу.

В дружине много традиций, которые делают жизнь школьников интереснее и ярче, например, праздник первого звонка, праздник урожая, праздник первой борозды, вечер «за честь школы», день рождения воспитанников, осенняя, зимняя и весенняя спартакиады, пионерская линейка, посвященная Павлику Морозову, Неделя сада и леса, месячник сбора металлолома, День друзей птиц. Все праздники, особенно революционные, отмечаются очень широко, красочно, чтобы они действительно оставляли след в душе ребенка, действовали не только на сознание, но и на чувство. Здесь вы не встретите сборы-монтажи, которые бы готовили, сочиняли, проводили взрослые.

Пионерский сбор в этой дружине — важнейшее средство идейно-политического воспитания: здесь дети обсуждают свои дела, происходящие события, намечают план своей работы, подводят итоги. Каждый сбор обязательно сопровождается пионерскими ритуалами.

Большое внимание в школе уделяется празднованию Ленинских дней и дня рождения пионерской организации.

Ленинский день в 1963 году был днем самоуправления, проводили дети его без воспитателей. Функции директора

школы, старшего вожатого и воспитателей выполняли сами воспитанники. Это была для них не игра, а серьезное дело, настоящая работа, которую они выполняли с огромным чувством ответственности. Все взрослые в этот день в красных галстуках были просто пионерами.

Утром было объявлено, что ребята живут в 2025 году. После уроков — торжественное шествие к памятнику Ленина, возложение цветов. Затем торжественная линейка. Отряды рапортовали о том, что сделали к Ленинским дням, затем приняли присягу от V отряда, который по предложению своих друзей моряков-балтийцев превратился в экипаж корабля «Володя Дубинин». После этого — встреча со старым большевиком, участником Октябрьской революции и гражданской войны.

После встречи — митинг и открытие Ленинского музея. Каждый отряд преподнес свой подарок. День закончился вечером романтиков. Все октябрюта, пионеры, комсомольцы отправились в воображаемое путешествие по маршруту Варахьяны — Марсоград, Зал, в котором проводился вечер, был хорошо оформлен самими воспитанниками: тут и ракета, в которой они отправились в свое путешествие, планеты, а на сцене — сказочный город на Луне. Ракета пролетает над различными континентами, вспоминается жизнь людей в «прежнее время» (ведь дети совершают путешествие в 2025 году!), исполняются песни народов мира.

Вечера романтиков становятся в школе традиционными.

Так, в прошлом учебном году был проведен 40-летний юбилей школы... в 1997 году [9; 48]. План этого вечера обсудили очень детально на расширенном заседании Совета дружины. «Самым радостным для коллектива, — говорит ст. пионервожатый, — было то, что ребята сами предложили в этот вечер провести коммунистический субботник, что свидетельствует о правильном восприятии коммунизма как труда».

Приведем другой пример.

17—19 мая 1963 г. в палаточном городке «Пионерск» был проведен слет-фестиваль дружбы народов, посвященный 60-летию КПСС, под девизом: «Имя Ленина в сердце каждом, верность партии делом докажем». Долго готовились к пионерскому слету вараклянские пионеры: продумывали план городка, название его улиц, проводили разведку к месту слета, готовили колышки для палаток, вели переписку со своими гостями, которые должны были приехать на слет.

И вот наконец этот день наступил.

В 9.00 пионерская дружина была выстроена на пионерскую линейку. Пионерские отряды объединяли и гостей:

- 1 отряд — пионеры из Минской школы-интерната,
- 2 отряд — „ из Псковской школы-интерната,
- 3 отряд — „ из Даугавпилской школы-интерната,
- 4 отряд — „ из Биржайской школы-интерната (Литов. ССР),
- 5 отряд — Зилупский детдом,
- 6 отряд — Вараклянская средняя школа.

Кроме того, приехали бывшие воспитанники Вараклянской школы — ученики 9 класса 1-й Рижской школы-интерната, летчики из Екабпилса и моряки из Лиепая.

После линейки дружина с оркестром и знаменем двинулась к памятнику В. И. Ленина, где был проведен короткий митинг, и отряды по шести маршрутам двинулись к месту слета. Пропуском в город служило описание перехода.

Вот, например, «Судовой журнал» отряда корабля «В. Дубинин».

1 лист.

Корабль «В. Дубинин» принял своих гостей Зилупского детского дома. Утром приняли активное участие в общедружинной линейке. Сходили к памятнику В. И. Ленина, возложили цветы и начали свое плавание.

Мы пришли к «Родной гавани» и, попрощавшись с ней, отправились искать новую бухту «Пионерск-2». «Счастливого плавания» — пожелали мы сами себе.

2 лист.

«Начали свое путешествие в автобусе. «Шли» мы мимо странных берегов, там виднелись здания с надписью «Виениба»; «Льнозавод», «Молокозавод».

Около «Кристелей» нас высаживали, и мы сели на корабль «В. Дубинин».

Перед выходом в открытое море мы искупались в Малте, но, боясь крокодилов, вынуждены были сесть на корабль.

Поплыли дальше...

Что нас встретит?!...

И чего только не «видели» ребята: и кладбище подводных кораблей и эвкалиптов, собирали виды различных растений, достали со дна моря морской песок... «И все это мы привезем вам...»

В 17.00 — торжественная линейка, посвященная открытию слета. Представители отрядов и гостей поднимают флаг слета, флаги СССР и четырех союзных республик. Выступают представители всех делегаций, вручают подарки. С приветствием к слету обращается секретарь Резекненского парткома т. Холостова и моряки Балтфлота.

В лагерной стенгазете мы читаем:

«Гордо реют на флагштоке разноцветные флаги. Одинаково ласково улыбается солнце русским, литовским, латышским и белорусским пионерам. Слышится задорная песня. Она тоже поет о дружбе. Радостно проходят дни слета. С каждым часом крепнет наша дружба. Она проявляется и в песнях, и в танцах, и в играх, и в соревнованиях... Мы счастливы, что живем в такой стране, где ребята всех национальностей — друзья. Так пусть ярче разгорается пионерский костер, пусть крепнет дружба между пионерами братских республик!»

Интересными, увлекательными делами занимались пионеры: парад спортсменов, соревнования по волейболу, футболу, по стрельбе, «бои» между отрядами по искусству, различные конкурсы: чтецов, декламаторов, художников, редакторов газет, лепщиков, солистов, показ самодеятельности, встреча с летчиками, руководителями района и т. д.

Свои чувства и мысли пионеры выразили в стихах, частушках, песнях:

Латвийский город Варакляны
Здесь речка Малуте течет.
И слышны утром звуки горна
«Пора, ребята, всем на слет!»

.....
Пусть будет дружба нерушимой.
Пускай в сердцах всегда живет
Зажженный в Латвии любимой
Нам дружбы верной огонек, —

пишет пионерка II отряда Таня.

Пионеры III отряда сочинили песню «Пионерский слет»:

К слету пионерскому готовясь,
С нетерпеньем ждали мы друзей.
Наконец явились делегаты —
Много мы узнаем новостей.

Крепко подружились с друзьями,
Веселились, пели у костра,
И с хорошим, бодрым настроением
На прощанье собрались сюда» и т. д.

И даже малыши, которые не жили в палаточном городке, но провожали старших товарищей в «Пионерск», не могли остаться в стороне и тоже занимались творчеством.

Миша А.

«Мы шли с Сергеем
По горам и степям,
И лугам.
Сергей тащил палатку,

А я рюкзак с едой.
Мы шли в поход
В далекие края.
И наконец мы подошли к реке.
Мы там поставили палатку
И разгрузили мы рюкзак.
Наелись мы, напились мы
И искупались мы...

В молнии № 2 «Наши интервью» говорят гости слета:

Всем участникам слета хочется пожелать, чтобы вы были достойными строителями коммунизма. Мы надеемся, что наш экипаж займет достойное место в соревновании.

Моряки Балтфлота

Слет объединяет и сплачивает могучую пионерскую организацию. Мы, будущие пионервожатые, учимся на этом слете многому, что особенно пригодится в нашей гордой профессии.

Делегаты Пскова

Нам здесь очень нравится. Хотим завязать с другими республиками дружескую переписку.

Воспитанники Ляударского детского дома

Очень понравился слет. Он укрепляет дружбу ребят. Пионеры, у которых мы гостили, очень дружные, заботливые. Мы уверены, что наша дружба будет крепнуть.

Делегаты Литвы

В походе мы очень устали,
Но с песней пришли мы на слет.
Здесь дружных ребят увидали
И сердце от счастья поет.

Делегаты Минска

Конечно, огромное значение для воспитания детей имела подготовка и проведение этого трехдневного пионерского слета и встреча с пионерами разных республик. Тем более, что работа на этом не закончилась. Дети продолжают переписку, и летом отдельные отряды ездили в Псков, в Литву к своим друзьям.

Вараклянская школа-интернат существует всего 6 лет. Ей предстоит еще многое сделать для того, чтобы действительно готовить всесторонне развитых людей с многогранными интересами, широкими познаниями, готовыми и способными к умственному и физическому труду.

Однако проведение общественно-политического воспитания во внеклассной работе — то ценное, что уже сумел создать педагогический коллектив за эти годы. Этот опыт заслуживает внимания педагогической общественности.

Знакомство с работой школ по общественно-политическому воспитанию учащихся позволяет нам сделать некоторые выводы.

1. Вопрос об успешной реализации задач общественно-политического воспитания учащихся — это вопрос о повышении требовательности к педагогическим кадрам, к идейному уровню и стилю работы каждой школы.

Успех общественно-политического воспитания в первую очередь зависит:

- а) От подготовленности и политической активности каждого учителя и всего педагогического коллектива в идейном формировании подрастающего поколения.
- б) От успешной ликвидации известного разрыва обучения и воспитания, еще не преодоленного школой, и слияния обучения и воспитания в единый поток. Основы общественно-политического воспитания закладываются в учебном процессе и в значительной мере определяют взгляды, поведение и поступки школьников.
- в) От создания четкой единой системы идеологической работы, которая пронизывала бы все стороны деятельности учебного заведения, содержание, организацию, формы и методы внеучебной работы со школьниками и исключала малейшие проявления казенщины и формализма.

2. Вопрос общественно-политического воспитания — это вопрос работы пионерской и комсомольской организаций в школах, всемерного развития их инициативы, активности и самостоятельности, усиления влияния на весь ученический коллектив. Настоящий путь воспитания Нового человека в школе — воспитание через комсомол и пионерскую организацию. Здесь формируется сознание школьника, организуется его практический опыт. Здесь школьник впервые включается в трудовую и политическую жизнь страны, вырабатывает навыки и привычки активного деятеля.

3. Вопросы общественно-политического воспитания школьников должны занять центральное место в работе школы с родителями, в педагогической пропаганде, в организации деятельности родительской общественности с тем, чтобы повысить ответственность семьи и роль личного примера родителей в воспитании коммунистической сознательности, в развитии трудовой и политической активности школьников.

ЛИТЕРАТУРА

1. Программа КПСС, Госполитиздат, 1962 г.
2. Закон об укреплении связи школы с жизнью и дальнейшем развитии системы народного образования в СССР, «Народное образование», 1959, № 1.
3. XXII съезд КПСС и вопросы идеологической работы. Гос. изд. политической литературы, М., 1962.
4. Л. Ф. Ильичев. Очередные задачи идеологической работы партии. Госполитиздат, М., 1963 г.
5. Общественно-политическое воспитание учащихся, изд-во АПН РСФСР, М., 1960 г.
6. Материалы Всесоюзной научно-методической конференции по вопросам пионерского движения (февраль 1963 г.). Проблемы пионерского движения, изд-во ЦК ВЛКСМ «Молодая Гвардия», 1963.
7. Развитие самодеятельности учащихся в пионерской организации, изд-во АПН РСФСР, М., 1958 г.
8. Нравственное воспитание учащихся V—VIII классов, изд-во АПН РСФСР, М., 1960 г.
9. М. Адьютов. Идеино-политическое воспитание учащихся в процессе внеклассной работы, сб. «Internātskolu darba pieredze», Latv. PSR Izglītības ministrijas Skolu zinātniski pētnieciskā institūta izdevums, Rīgā, 1963.
10. А. Т. Мостовой, П. Е. Халдей. Общественно-политическое воспитание детей в школе, Изд-во «Знание», Серия XI, 1961 г.

O. Ivashchenko

SOCIAL AND POLITICAL EDUCATION DURING EXTRA-CURRICULAR WORK IN FORMS V—VIII

The paper dwells on the problem of social and political education at School, stressing the fact that under present conditions it is of paramount importance and should be mainly conducted in the process of extra-curricular work. The author is of opinion that in Forms V—VIII it means in the first place pioneer work.

It is from this point of view that the paper appraises the role of self-administration among school-children, and the teacher's place in extra-curricular activities. The author presents an analysis of her own experimental work, and of the achievements at the Varaklyana boarding school.

Ю. Ф. Кацин

ГИГИЕНИЧЕСКИЙ РЕЖИМ ДНЯ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ УТОМЛЯЕМОСТИ УЧАЩИХСЯ

Проблема утомления учащихся давно привлекала к себе внимание физиологов, психологов и педагогов. В исследованиях М. В. Антроповой [1], Л. В. Михайловой [6], Г. П. Сальниковой [9], Э. Г. Каплун [4] наряду с наблюдениями за состоянием психических процессов под влиянием учебной работы используются результаты изменений ряда показателей функционального состояния нервной системы — мышечной хронаксии, электрической чувствительности глаза и глазо-сердечного рефлекса Ашнера.

Работы А. П. Нечаева [7] базируются на изменениях у утомленных детей внимания, памяти и ассоциативной способности. Наблюдения Н. М. Серебро [11] основаны на учете изменений некоторых психических процессов в сочетании с педагогическими наблюдениями Л. С. Богаченко [2] производила исследование утомления у учащихся при помощи двигательноречевой методики А. Г. Иванова-Смоленского. Вопросы утомления рассматривались М. И. Виноградовым [3], который считал, что утомление, которым заканчивается напряжение, несет в себе компонент центрального торможения. Обучение в школе представляет собой постепенное образование сложной цепи условных связей в коре головного мозга с участием первой и второй сигнальных систем.

В процессе умственной работы клетки коры головного мозга под влиянием однообразных раздражений, как это было установлено И. П. Павловым [12], рано или поздно, а при частых напряжениях очень быстро, приходят в тормозное состояние. Это свидетельствует о быстрой их утомляемости, хотя само оно и не является утомлением. Торможение в

таком случае является охранителем нервных клеток, предупреждающим дальнейшее чрезмерное их истощение.

Важнейшей предпосылкой работоспособности учащихся, обеспечивающей успешное учение, усвоение основ наук и дисциплинированное поведение, является правильное построение режима дня. Неправильная организация школьного режима дня и нарушение в его проведении влекут за собой ухудшение работоспособности учащихся и преждевременное наступление утомления. Учебная работа в классе требует от школьника значительного напряжения коркового синтеза и анализа. Как синтез, так и анализ концентрируется в мозговой коре в виде раздражительных и тормозных процессов. Основными элементами школьного режима, требующими гигиенического обоснования, являются продолжительного учебного дня, гигиеническое расписание уроков по предметам в зависимости от их трудности, чередование легких и трудных уроков и занятий, организация перемен между занятиями с максимальным использованием свежего воздуха, питание учащихся в школе и нормирование домашних занятий.

Важнейшей частью школьного режима является правильное построение учебного расписания. Ежедневно число уроков в 5—11-х классах не должно превышать пяти; допускается 2 раза в неделю по шесть уроков. Однако имеется немало школ, где гигиенические соображения не принимаются в расчет и не учитываются возрастные особенности детей и вопросы профилактики утомления. Так, в 11-ой школе г. Риги в пятом классе учебным расписанием 3 дня в неделю предусмотрено по 7 уроков; в 5-й средней школе гор. Риги в 8-ом классе по вторникам и пятницам намечено по 7 уроков. В 49-ой школе в 10-ом классе по понедельникам и пятницам также намечено по 7 уроков. Во 2-ой школе-интернате г. Риги в 6-ом классе шестым уроком намечена математика. Так же в той же школе в 4-ом классе по средам шестым уроком является математика. В Сигулдской школе-интернате в 8-ом классе по пятницам последним уроком является математика. Так же в той же школе в 7-ом классе по вторникам последним уроком намечена математика.

По физиологическим соображениям должна быть осуждена получившая распространение в некоторых школах практика сдваивания уроков. Однородность материала и однообразие раздражителей создают предпосылки для возникновения торможения в коре головного мозга вследствие отрицательной индукции, что ведет к преждевременному наступлению утомления у учащихся. Так, во 2-ой школе-интернате г. Риги в 4-ом классе учебным расписанием предусмотрены

подряд уроки французского, латышского и русского языков. Нельзя, чтобы «трудные» уроки приходились на первые и последние часы занятий (в начале учебного дня учащийся еще не адаптировался, не вошел в ритм работы, а через 4—5 часов он уже утомлен). Лабораторные занятия также лучше проводить в середине дня, диктанты и контрольные работы в первой половине дня.

Высшая нервная деятельность детей имеет, в силу возрастных физиологических особенностей, свои, свойственные каждой возрастной группе, функциональные возможности. Поэтому существующий одинаковый учебный режим в младших и старших классах, в частности, одинаковая для всех классов длительность уроков в 45 минут, не соответствует их физиологическим возможностям. После 35 минут учебной работы учащихся 7—8-летнего возраста падает работоспособность, ухудшается внимание, память, и дети начинают более длительно и менее качественно выполнять задания учителя. Однако предложение гигиенистов о сокращении урока в первых двух классах до 35 минут до сих пор не реализовано.

Преждевременное наступление утомления у учащихся наступает также в результате непродуманной методики преподавания.

Наши наблюдения показали, что в некоторых школах преподаватели от 20 до 25 минут расходуют на опрос учащихся и лишь 20 минут — на изложение нового материала. При этом преподаватели на ходу изменяют план урока, не демонстрируют намеченных опытов, и после звонка дают домашнее задание. Таким образом, получается, что ответственная часть урока — сообщение учащимся новых знаний и их закрепление — проходит в быстром темпе и неизбежно комкается освещение новых вопросов. Основная тяжесть по усвоению нового материала переносится на самостоятельную домашнюю работу учащихся, а это ведет к механическому заучиванию недостаточно понятного материала и к увеличению объема домашних заданий. В основе преждевременно наступившего падения работоспособности учащихся лежит не общее утомление, а частичный тормозной процесс в коре головного мозга, возникший под влиянием однообразно и длительно действующих раздражителей. При системе обучения, базирующейся только в основном на двух анализаторах (зрительном и слуховом), когда учитель стремится затормозить моторную активность учащихся, тормозной процесс, возникший в двигательной области коры больших полушарий, постепенно распространяется по всей коре и переходит на корковую часть слухового и зрительного анализатора. Поэтому

для деятельного состояния коры головного мозга большое значение имеет разнообразие раздражителей. Чередование различных видов деятельности и прежде всего чередование умственного и физического труда, обуславливает разнообразие и чередование нервных процессов в коре головного мозга, так как поочередно включаются в работу почти все рецепторные механизмы. Посменная работа различных рецепторов и соответствующих отделов коры головного мозга дают возможность длительное время поддерживать их в деятельном состоянии, что значительно повышает работоспособность и успешность учебной работы.

Для изучения динамики высшей нервной деятельности учащихся под влиянием производственно-трудового обучения нами был проведен анализ изменения скорости простой психической реакции у 10 учащихся 7-го класса до и после работы в слесарной мастерской.

Рассматривая скорость движения, как показатель частоты поступающих в корковый отдел двигательного анализатора проприоцептивных импульсов, мы полагаем, что при изучении скорости реакции можно понять и физиологическую лабильность двигательного анализатора.

Простой психической реакцией является устанавливаемая с помощью предварительной инструкции связь, ассоциация какого-либо относительно элементарного движения, чаще всего нажатия указательным пальцем телеграфного ключа в ответ на заранее обусловленный сигнал.

Скорость реакции хроноскопически измеряется в миллисекундах. Скорость простой психической реакции у здоровых лиц колеблется от 140 миллисекунд до 250 миллисекунд. Скорость реакции является показателем возбудимости коры головного мозга: сокращение реакции вызывается повышением возбудимости, удлинение реакции — понижением возбудимости в результате развития тормозного процесса. Исследования проводились на рефлектометре, представляющем собой миллисекундомер. Сигналы подавались ритмично с интервалами в 20 секунд. Мы учитывали среднее арифметическое полученных данных и среднюю вариативность. Ежедневно проводилось 20 исследований у каждого учащегося. Приводим сводные таблицы изменений скорости простой психической реакции у 10 учащихся до и после работы в слесарной мастерской. Урок продолжался 45 минут.

Методом исследования скорости простой психической реакции нам удалось проследить изменение нейродинамики и ослабление процесса торможения после работы в мастерской.

Реакции учащихся приняли характер более быстрого реагирования с незначительной вариативностью.

Исследования показали, что переключение учащихся с одного вида деятельности на другой положительно влияет на состояние высшей нервной деятельности. Это объясняется тем,

Таблица 1

№ п. п.	До работы		После работы	
	Среднее арифметическое в мсек.	Средняя вариативность в мсек.	Среднее арифметическое в мсек.	Средняя вариативность в мсек.
1.	223	12	192	7
2.	226	18	215	7
3.	222	18	212	9
4.	224	16	199	8
5.	229	23	202	8
6.	222	17	206	6
7.	230	23	218	11
8.	227	24	212	10
9.	223	20	219	11
10.	225	24	212	8
	Общее среднее арифметическое 226	Общая средняя вариативность 19	Общее среднее арифметическое 209	Общая средняя вариативность 9

что в активную деятельность включаются новые клеточные элементы коры головного мозга, что обуславливает возникновение отрицательной индукции и создает относительный покой в заранее возбужденных клетках головного мозга. Учебные занятия в классе требуют от учащихся определенных обобщений, отвлечений и создают значительную нагрузку преимущественно на вторую сигнальную систему. Большое значение в переключении деятельности учащихся имеет еще то обстоятельство, что наряду со сменой преимущественно умственной работы на физическую происходит смена неподвижного статического положения тела учащихся на динамическое положение с разнообразием рабочих поз и движений.

Наши наблюдения показали, что наиболее благоприятные показатели динамики скорости простой психической реакции отмечались у учащихся тогда, когда работы в мастерской проводились на третьем—четвертом уроках. Различное влияние на работоспособность учащихся физического труда, отличного по своему месту в расписании учебных занятий, можно объяснить неодинаковым функциональным состоянием нерв-

ной системы, предшествовавшим переключению деятельности. Нецелесообразно проводить уроки труда на пятом—шестом часу занятий. Переключение на иной вид труда не дает в данном случае существенного эффекта в состоянии высшей нервной деятельности, так как организм уже значительно утомлен предшествующей учебной работой.

Длительная сигнализация, поступающая во время физического труда в центральную нервную систему с мышц и суставов, активизирует работу коры головного мозга, снимает явления утомления, вызванные классной учебной работой, и тем самым повышает успешность последующей умственной работы учащихся над учебным материалом. Правильность этого положения может быть проверена в любом классе: час, проведенный за верстаком в школьной мастерской или на пришкольном участке, является лучшим отдыхом от напряженной умственной работы. На эту закономерность указывал еще Карл Маркс [5]. Он считал, что рационально организованный физический труд, строго дозированный и осуществляемый в благоприятных условиях, является отдыхом после умственного труда. Интерес представляет также высказывание К. Д. Ушинского по этому вопросу: «Отдых после умственного труда не состоит в том, чтобы ничего не делать, а в том, чтобы переменить дело: труд физический является не только приятным, но и полезным отдыхом после труда умственного» [8].

Под производственное обучение на заводах и фабриках лучше отводить среду или четверг. Следует также учесть, что трудовой день на производстве учащиеся должны начинать в те же часы, что и в школе. Необходимо сохранить принятый режим дня — иначе это ведет к ломке динамического стереотипа и неблагоприятно сказывается на работоспособности учащихся.

Для предупреждения утомления учащихся большое значение имеет правильная организация самостоятельной работы. Далеко не во всех школах уделяется должное внимание этому важному звену учебной деятельности детей. Анализируя причины перегрузки учащихся домашними заданиями, мы могли установить, что многие учащиеся не владеют навыками самостоятельной работы. Наши наблюдения показали, что часто продолжительные домашние задания проходят при резко сниженной работоспособности учащихся, не обеспечивающей высокого качества выполняемых заданий.

Выявились следующие недостатки подготовки к урокам, типичные для многих учащихся. Уроки готовятся в той после-

довательности, в которой они стоят в расписании, и не учитывается степень их трудности.

По гуманитарным предметам ученики несколько раз перечитывают материал и после этого начинают его пересказывать. Некоторые из них прочитывают и дословно пересказывают содержание по отдельным частям и таким образом привыкают к бессмысленной зубрежке. Очень немногие учащиеся вспоминают объяснения учителя перед тем, как приступить к подготовке очередного урока. Наши наблюдения показали, что нерациональными методами готовит уроки менее успевающая часть учащихся. Часто учащиеся не получают в классе ясного инструктажа относительно домашних заданий. Мы наблюдали, как учитель географии в 5-ом классе назвал параграф учебника, страницу и этим исчерпал инструктаж домашнего задания. Он не учел того, что пятиклассники впервые держат в руках учебники по многим предметам и плохо в них ориентируются. Поэтому педагогическому коллективу, работающему в пятых классах, необходимо с первых же дней занятий ознакомить пятиклассников с каждым учебником, с которыми они начинают работать. Педагогу необходимо систематически контролировать, чтобы учащиеся правильно планировали бы свою домашнюю работу. Нужно рекомендовать им готовить уроки в тот же день после получения заданий в школе.

Приготовление занятий по точным предметам необходимо чередовать с занятиями по гуманитарным дисциплинам. Письменные упражнения по языкам нужно выполнять после того, как будут усвоены устные задания по этим предметам.

В процессе выполнения домашнего задания большую роль играет воспроизведение объяснений учителя. Часто учащиеся, стараясь запомнить все написанное в учебнике, после прочтения 2—3 предложений, сразу же их повторяют, что ведет к формальным знаниям. Педагогам необходимо, сообразуясь с возрастом детей, учить их умению работать над более крупными текстами и отбирать главный, основной материал из прочитанного. Рекомендуются приучить учащихся к постоянному самоконтролю и добиваться того, чтобы они в последней стадии подготовки домашнего задания продумывали план своего ответа. Учителя при определении содержания и объема домашних заданий часто исходят только из интересов своего предмета и не учитывают весь объем домашней нагрузки учащихся.

В основу построения режима дня учащихся должно быть положено соответствие учебной нагрузки и производственно-трудового обучения возрастным особенностям. Режим дня

должен основываться на принципах строгого нормирования отдельных видов деятельности, отдыха и правильного их чередования.

При неблагоприятных гигиенических условиях учебных занятий и в зависимости от функционального состояния нервной системы может наступить изменение в соотношении корковых процессов вплоть до появления запредельного торможения. При надлежащем ритме учебной работы может довольно долго сохраняться относительно оптимальное состояние корковой динамики.

ЛИТЕРАТУРА

1. М. В. Антропова, Влияние полутора и двухчасового активного отдыха на работоспособность учащихся. «Известия» АПН, 66, 1955.
2. Л. С. Богаченко, О влиянии школьного дня на условные связи первой и второй сигнальных систем и на взаимоотношения этих систем. Ж. высшей нервной деятельности им. И. П. Павлова, т. III, вып. 2, 1953.
3. М. И. Виноградов, Физиологический журнал СССР, 1935.
4. Э. Г. Каплун, Влияние учебного дня на функциональное состояние нервной системы школьников I класса. Известия Акад. пед. наук, 47, 1953.
5. К. Маркс, Капитал, т. I, гл. 12, стр. 488—489, Госполитиздат, 1953.
6. Л. В. Михайлова, О продолжительности домашних учебных занятий школьников третьих классов. «Гигиена и санитария», 1954, № 8.
7. А. П. Нечаев, Психическое утомление, 1929.
8. К. Д. Ушинский. Избранные педагогические сочинения, т. I, стр. 324, 1953.
9. Г. П. Сальникова, Влияние учебной нагрузки на изменение работоспособности в течение учебного года. «Гигиена и санитария», 1953, № 6.
10. Г. П. Сальникова, Часовой перерыв в домашних учебных занятиях и его влияние на работоспособность учащихся. Известия АПН, 66, 1955.
11. Н. М. Серебро, К вопросу о гигиенических основах учебно-воспитательной работы в начальной школе. «Гигиена и санитария», 1951, № 10.
12. И. П. Павлов, Полное собрание трудов, т. III, стр. 397, 1951.

J. Kacin

HYGIENIC DAILY ROUTINE TO AVOID FATIGUABILITY AMONG SCHOOL-CHILDREN

The paper demonstrates, on the basis of concrete material, that with alternating activities — mental and physical, above all — nervous processes in the cortex also alternate, since every

receptorial mechanism is thus successively employed. The alternating activity of various receptors and of the corresponding sections of the cortex extends the duration of the child's state of working capacity. Tests in speed of simple psychological reactions enabled the author to follow up the neuro-dynamics and slackening in the process of inhibition of reflexes after employment in the workshops.

The paper presents the basic pedagogical regulations for a proper organisation of independent work among school-children.

N. Klēgeris

PADOMJU SKOLAS TRADĪCIJAS.

Jauno komunisma cēlāju audzināšana padomju skolā notiek visu skolas kolektīva locekļu aktīvas, mērķtiecīgas darbības procesā, mācību un ārpusstundu darbā, cīņā par pilnvērtīgu kolektīvu. Lai kolektīvs varētu augt un pilnveidoties, tā dzīvē un attieksmēs jānostiprina sabiedriskās dzīves un attieksmju pieredze, viss vērtīgais, labais, ko radījusi kolektīva sabiedriskā doma un radošā darbība, kas atbilst komunistiskās morāles kodeksa principiem, un jāizskauž novecojušais, atmirstošais, buržuāziskās morāles un ideoloģijas paliekas, kuras traucē kolektīva virzīšanos uz priekšu.

Šī aktuālā uzdevuma īstenošanā sevišķa loma pieder kolektīva tradīcijām, jo tieši tradīcijas ir galvenais līdzeklis, kas palīdz nostiprināt kolektīva dzīvē visu pozitīvo, progresīvo un radīt drošu pamatu kolektīva tālākai attīstībai un tā audzinošās ietekmes palielināšanai.

Padomju skolas tradīciju sistēma rada kolektīvā apstākļus, kuri visnotaļ stimulē skolēnos aktīvu attieksmi pret apkārtējo dzīvi, interesi par sabiedriski politiskajiem jautājumiem, palīdz sekmīgi cīnīties pret naidīgās, reakcionārās ideoloģijas un reliģijas ietekmi, izskaust buržuāziskās morāles paliekas cilvēku apziņā un uzvedībā. Nedrīkstam aizmirst, ka arī vecā ideoloģija un morāle turas jo sevišķi sīksti tādēļ, ka tā iemiesojusies vecajos paradumos un tradīcijās. Tādēļ arī cīņa pret tām būs visefektīvāka tad, ja veco tradīciju vietā iedzīvināsim jaunās, sociālistiskās tradīcijas, kurās iemiesojas komunistiskās morāles kodeksa tikumiskie principi.

Tradīciju audzinošās ietekmes spēks sakņojas tanī apstākļī, ka, atšķirībā no daudziem citiem audzināšanas līdzekļiem un metodēm, tās iedarbojas uz visu topošā cilvēka personību, palīdz audzināt komunistisko apziņu vienotībā ar uzvedību. Liela nozīme tradīcijām ir arī jūtu audzināšanā. Piešķirot visai kolek-

tīva dzīvei noteiktu regulāciju un stilu, tās izraisa skolēnos rītdienas prieka pārdzīvojumu, audzina mīlestību pret kolektīvu, lepnumu par to un dedzīgu cenšanos to pilnveidot. Savilņojošu iespaidu atstāj arī tradīciju estētiskais noformējums. Dzīve un darbs tradīcijām bagātā kolektīvā ceļ tās locekļu dzīves tonusu, dara tos spējīgākus bez žēlošanās un īgnuma pārvarēt grūtības.

Specifiska nozīme tradīcijām ir topošās paaudzes gribas un rakstura audzināšanā, kura svarīgs komponents ir paradumi. Sai sakarā jāpasvītro paradumu nozīme bērna uzvedībā, viņa attieksmēs pret darbu un cilvēkiem, visā personības attīstībā. Apziņai ir vadoša nozīme cilvēka darbībā, taču tas nenozīmē, ka katrā savas rīcības vai uzvedības gadījumā cilvēks apēlē pie apziņas. Tādos apstākļos apziņai būtu uzkrauta pārāk smaga slodze, tai neatliktu ne laika, ne spēka radošai darbībai. Bez tam ar to vien, ka bērns zina uzvedības normas, nepietiek, lai viņš arī atbilstoši tām izturētos.

Ļoti grūti ir pārliecināt cilvēku tādos jautājumos, kas nonāk pretrunā ar viņa paradumu virzību vai arī apdraud paradumu apmierināšanas iespēju. Un otrādi, pozitīvu, sabiedriski derīgu darbību vai rīcību, kas kļuvusi par paradumu, cilvēks izjūt kā vajadzību un rīkojas atbilstoši paradumā iemiesotajam morāles principam tāpēc, ka citādi viņš nevar rīkoties.

Akcentējot paradumu lomu bērnu audzināšanā, A. S. Makarenko saka: «Lai cik daudz pareizu priekšstatu jūs arī neradītu par to, kas ir jādara, tomēr, ja jūs neizveidosiet paradumus, man ir tiesības teikt, ka jūs nekā neesat ieaudzinājuši [6; 280]. A. Makarenko uzsvēra, ka «bērnos pēc iespējas noturīgāk jāieaudzina labi paradumi, un lai to panāktu, pats svarīgākais ir pastāvīgi (pasvītr. mūsu — N. K.) pareizas uzvedības vingrinājumi, jo «komunistisko gribu, komunistisko vīrišķību, komunistisko mērķtieksmi nevar ieaudzināt bez speciāliem vingrinājumiem kolektīvā». [6; 391].

Paradumus audzināt ir daudz grūtāk nekā veidot tikumiskos priekšstatus un jēdzienus skolēna apziņā. Tāpat arī sliktus un kaitīgus paradumus ir nesalīdzināmi grūtāk izskaust nekā labot maldīgus uzskatus vai nepareizas, kļūdainas zināšanas. Pie tam nav jāaizmirst, ka bērnībā un arī vēlākos attīstības posmos paradumi veidojas ne vien audzināšanas, bet arī «paškustības» ceļā. Tādējādi vides un apkārtnes iespaidā, audzinātājiem nemānot, augošā bērnā nostiprinās arī negatīvi paradumi. Tradīciju sistēma regulē un piešķir idejisku mērķtieksmi apkārtnes kairinājumiem, kas iedarbojas uz topošo cilvēku, un, iekļaujot viņu daudzveidīgās, emocionāli pievilcīgās un kolektīvam nozīmīgās darbībās un notikumos, kļūst par «vingrinājumu ķēdi»

[6; 353], par pastāvīgu audzināšanas faktoru, kas veido un nostiprina paradumu grupas, kuras atbilst komunistiskās morāles saturam un principiem. Līdz ar to sociālistiskās kolektīva tradīcijas «stāv pastāvīgi nomodā» par bērna tikumisko īpašību veidošanos, neļaujot iesakņoties un nostiprināties egoismam, kūtībai, paviršībai, rupjībai, paradumam izmantot savā labā («ekspluatēt») citus bērnus utt.

Tradīciju sistēma ir tāda vingrinājuma metodes forma, kurai skolēnu acīs ir lielāks nozīmīgums nekā jebkurai citai audzināšanas metodei vai formai, jo viņi paši ir šo tradīciju līdzveidotāji un kopēji. Dzīvodami un darbodami kolektīva tradīciju sistēmas ietvaros, viņi jūtas kā kolektīva saimnieki. Tādējādi tiek nodrošināti apstākļi, kas novērš aizbildniecību par skolēniem, viņi tiek audzināti patstāvības, kā arī personiskas un kolektīvas atbildības garā un tiek gatavoti dzīvei.

SKOLAS TRADĪCIJU VEIDI

Tradīcijas jēdziens ir ļoti plašs, tādēļ arī tradīciju klasifikācija ir grūts uzdevums. Visa sabiedrības attīstība, katras tautas un valsts vēsture ir organiski saistīta ar tradīciju rašanās un uzkrāšanas procesu. Tas zīmējas uz sabiedriski-politiskās, saimnieciskās, kā arī uz visām kultūras dzīves nozarēm. Tāpat kā šķiru sabiedrībā katrā nacionālā kultūrā izveidojas divas kultūras — viena progresīvā, otra — reakcionārā, tāpat arī katrā tautā izveidojas valdošās ekspluatatoru šķiras tradīcijas un tām pretstatā ekspluatēto darba ļaužu revolucionārās tradīcijas — nesamierinātība pret apspiedējiem, brālīga solidaritāte un biedriskā palīdzība šķiru cīņā, internacionālisms un tautu draudzība, kvēla dzimtenes mīlestība. Savas tradīcijas ir tiesību, morāles un jaunās paaudzes audzināšanas jomā, savas tradīcijas ir sadzīvē (vārdības, pilngadības svētki u. c.).

Katrā kolektīvā (lielā un mazā) iesakņojas tradīcijas, kas, pēc A. Makarenko izteiciena, veido kolektīva seju. Tāpēc arī var runāt par visa skolas kolektīva kopējām tradīcijām, kā arī par katras atsevišķas klases, komjaunatnes un pionieru organizācijas, ārpusklases pulciņa, mākslinieciskās pašdarbības un sporta kolektīva tradīcijām.

Tradīcijas dalās vairākās grupās arī pēc to satura. Tādējādi skolā izveidojas tradīcijas sabiedriski derīgajā darbā, skolas sabiedriskajā, kultūras un sporta dzīvē. Katras tradīcijas konkrēto saturu nosaka PSKP Programā izvirzītie komunisma celtniecības uzdevumi un komunisma cēlāju morāles kodeksa tikumiskie principi.

No audzināšanas darba efektivitātes viedokļa svarīgs ir ne vien tradīcijas saturs, bet arī tradīcijas forma. Attiecībā uz tradīcijas formu mēs izšķiram divas puses: pirmkārt, tās ārējo formu, tradīcijas noformējumu — rituālu jeb ceremoniju, un, otrkārt, tradīcijas iekšējo formu, tās «raksturu». No šī pēdējā, tas ir, tradīcijas «rakstura» viedokļa, izšķiram pasākumu tradīcijas un uzvedības jeb rīcības tradīcijas.

Pie pasākumu tradīciju grupas pieskaitāmas tradīcijas, kurās noteikti pasākumi atkārtojas regulāri pēc zināma laika, piemēram, gadskārtējie svētki un svinības, pirmais un pēdējais zvans skolas mācību gadā, svinīga uzņemšana pionieru un komjaunatnes organizācijā, žetonu vakars izlaiduma klasei, ražas svētki, skolu spartakiādes, dziesmu svētki utt. Šādu pasākumu audzinošā nozīme ir liela un tā vēl daudzkārtīgi pieaug tieši tādēļ, ka šie pasākumi kļuvuši tradicionāli, t. i., tie atkārtojas regulāri, noteiktos, vairāk vai mazāk stabilos termiņos. Skolēni gaida šos notikumus, pārdzīvo priecīgu satraukumu, pieaug viņu darba rosme un enerģija. Tradicionālie pasākumi izraisa skolēnos «ritdienas prieku» izjūtu, veido kolektīva dzīvē emocionāli pievilcīgas un idejiski audzinošas nākotnes perspektīvas, palīdz iesakņot noteiktas uzvedības normas un paradumus.

Turpretim atsevišķiem pasākumiem, kuriem trūkst tradīcijas perspektīvā rakstura, ir daudz mazāka audzinošā ietekme, jo skolēni psiholoģiski nav sagatavoti tiem. Šādi atsevišķi pasākumi nereti tiek sagatavoti ļoti rūpīgi, to sagatavošanā ieguldīts daudz darba un laika, to norise ir krāšņa un iespaidīga, kas, paviršāk skatoties, var radīt ilūziju par to pedagoģisko nozīmību. Tie ir efektīgi, bet ne vienmēr efektīvi.

Pie uzvedības jeb rīcības tradīciju grupas pieder tradīcijas, kuras regulē kolektīva ikdienišķo dzīvi, biedriskās attieksmes, kārtējo sabiedriski derīgo, sabiedrisko un kultūras darbu skolā, veido kolektīva stilu. Tieši šīs tradīcijas, ja tās tiek metodiski pareizi iedzīvinātas un rūpīgi saudzētas (jautājums par tradīciju iedzīvināšanas un saglabāšanas metodiku aplūkots atsevišķā rakstā — [13; 55—80]), atstāj dziļu un paliekošu ietekmi uz skolēna personības un rakstura veidošanos.

Dzīve nav svētki vien. «Tieši pēlēkā ikdiena veido skolēnu pasaules uzskatu, viņu morālās pārliecības», teica savā referātā par internātskolu audzināšanas specifiku Rīgas 3. internātskolas mācību pārzine V. Sumiške.

Veikt lielos audzināšanas uzdevumus, ko izvirza PSKP XXII kongresa lēmumi un Partijas Programa, varēsim pietiekami efektīvi tikai tad, ja iemācīsimies visu skolas dzīvi piesātināt ar komunistiskās uzvedības un rīcības tradīcijām, kas diendienā vingrina skolēnus pareizā rīcībā un veido komunistiskās uzvedības iemaņas un paradumus, lai visā audzināšanas sistēmā īstenotu komunistiskās apziņas un uzvedības vienotību. Pie šīs atziņas nonāca lielais padomju pedagogs A. Makarenko, kurš savā rakstā «Par komunistisko ētiku», dziļi analizēdams komunistiskās morāles audzināšanas būtību, secina: «Pats svarīgākais, kas mums turpmāk jāveic, ir komunistiskās uzvedības tradīciju uzkrāšana. Mēs dažreiz pārspīlējam un vienpusīgi lietojam vārdu «apzinīgs». Mūsu uzvedībai ir jābūt apzinīgai bezšķīru sabiedrības cilvēka uzvedībai, bet tas nebūt nenozīmē, ka uzvedības jautājumos mums vienmēr jāapēlē pie atmiņas. Tā būtu pārāk nogurdinoša un neauglīga slodze mūsu apziņai. Ista, plaša ētiska norma kļūst iedarbīga tikai tad, kad tās «apzinīgais» posms ir pārgājis kopējās pieredzes, tradīcijas un paraduma posmā, kad šī norma sāk iedarboties ātri un precīzi, kad to atbalsta jau izveidojusies sabiedriskā doma un sabiedriskā gaume» [6; 411].

Komunistiskās uzvedības un rīcības tradīciju ieviešanu skolēnu kolektīvos vēl nereti bremzēja skolotāju un skolu vadītāju bailes no skolēnu patstāvības un to turēšana aizbildniecībā. Šis pretrunas palīdzēja pārvarēt PSKP XXII kongresa lēmumi un jaunā Partijas Programa. Aizvien plašāk izvērsās radoši jaunu formu meklējumi mācību un it sevišķi audzināšanas darba organizācijā. Daudz jaunu uzvedības un rīcības tradīciju rodas sakarā ar skolēnu pašpārvaldes ieviešanu skolās. Pilnīgi pareizi Bauskas 1. vidusskolas direktore A. Rudzīte uzsver, ka skolēnos jau no I klases jāaudzina lielāka atbildības apziņa un patstāvība. Lai to panāktu, jārada atbilstoši apstākļi, vide, kurā savstarpēja biedriska palīdzība, pašapkalpošanās, katra skolēna aktīva līdzdalība sabiedriskajā darbā, atbildība par noteiktu kolektīva dzīves sastāvdaļu kļuvusi par nerakstītu likumu, par tradīciju.

1. TRADĪCIJAS SABIEDRISKI DERĪGAJĀ DARBĀ

PSKP jaunajā Programā ierakstīts, ka «audzināšanas darba centrā partija izvirza uzdevumu attīstīt visos sabiedrības locekļos komunistisku attieksmi pret darbu» [2; 103].

Lai šo lielo un atbildīgo uzdevumu visnotaļ īstenotu, ģimenē un skolā jāveido darba tradīcijas, kuras jau no bērnības veido

topošajā paaudzē par adumus strādāt ne vien savā, bet arī kolektīva, vispārības labā.

Darba tradīcijas rada vislabvēlīgākos apstākļus, lai varētu izpausties un attīstīties skolēnu radošā aktivitāte, pētnieciskais darbs un racionalizatoru kustība. Darba tradīcijas veido tādu kolektīva dzīves stilu, kad sabiedriski derīgais darbs kļūst par visa kolektīva un katra atsevišķa skolēna neatņemamu dzīves sastāvdaļu, par vajadzību, kad bērni veic darbu labprāt un pēc labākās apziņas, ieliek tā izpildē izdomu un sirds siltumu.

PSKP XXI un XXII kongresa lēmumi un Likums par skolas tuvināšanu dzīvei atjaunoja leņiniskās darba tradīcijas kā komunistiskās audzināšanas pamatlīdzekli — «vienīgi darbā kopā ar strādniekiem un zemniekiem var kļūt par īstiem komunistiem» [1; 258].

Darbs visdažādākos veidos (pašapkalpošanās, darbs skolas darbnīcās, remonta darbi, līdzdalība skolu celtniecībā, ražošanas darbs rūpniecībā un lauksaimniecībā, ārpusklases darbs pulciņos u. c.) kļuvis par svarīgu faktoru jaunās paaudzes audzināšanā.

Tomēr ieskatoties dziļāk sabiedriski derīgā darba organizācijā skolās, nereti atklājas, ka šī darba organizēšanā trūkst pedagogiskas mērķtieksmes. Pats galvenais trūkums ir tas, ka sabiedriski derīgais darbs daudzās skolās vēl nav ieguvis tradīciju raksturu, bet notiek kampaņveidīgi. Nopietnas bažas rada bērnu audzināšana ģimenē. Aptaujas, ko esam izdarījuši Rīgas skolās, liecina, ka tikai 10 proc. no skolēnu kopskaita ir atbildīgi par noteiktu ģimenes saimniecības nozari vai darba pienākumu.* Pedagogiem parasti trūkst noteiktu datu šai jautājumā. Mums ir izdevies sastapt tikai atsevišķus audzinātājus, kuri šai ziņā būtu precīzi informēti un veiktu atbilstošu darbu ar vecākiem, lai šo komunistiskās audzināšanas darbam kaitīgo stāvokli labotu. Kas zīmējas uz darba tradīcijām skolā, tad stāvoklis šai ziņā ir stipri uzlabojies pēc PSKP XXI un sevišķi XXII kongresa. Skolās izveidojušās ne vien dažādas pasākumu tradīcijas, kā ražas svētki, ikgadīgās skolēnu darbu izstādes, mežu un putnu dienas, tradicionālās talkas kolhozos, bet arī ikdienas darba tradīcijas, kad bērni uzņemas noteiktus sabiedriski derīgā darba pienākumus ilgākam laika sprīdim, atkarībā no skolēnu vecuma, vairākiem mēnešiem, gadiem un pat visam mācību laikam skolā. Tieši

* Jāatzīmē, ka mūsu dati krasi atšķiras no L. Slavinas aptaujas materiālu rezultātiem Maskavas skolās, kur 89 proc. skolēnu esot pastāvīgi darba pienākumi ģimenes saimniecībā (7; 76). Atšķirībā no L. Slavinas, kura izdarījusi aptauju skolēnu vidū, mēs vācām ziņas no bērnu vecākiem.

ikdienas darba tradīcijas rada apstākļus, kuros skolēni gan individuāli, gan arī kolektīvi nonāk gādīga saimnieka pozīcijā, pierod rūpēties par kolektīva interesēm, audzina sevī kolektīvisma paradumus — ir sevišķi svarīgo paradumu — domāt vispirms nevis par sevi, bet par citiem, paradumu strādāt vispārības labā, izjust dziļāku atbildību par uzticēto darba pienākumu u. c.

Ikdienas darba tradīcijas ir arī visefektīvākais līdzeklis, lai ieaudzinātu skolēnos komunisma cēlāju morāles kodeksa principu — nesamierinātību pret netaisnību, dikdienību, negodīgumu, karjerismu, mantrusību.

Raksturīgus piemērus šai ziņā min V. Suhomlinskis, kurš savā grāmatā «Воспитание коллективизма у школьников» pārliecinoši parādījis darba tradīciju nozīmi kolektīvisma audzināšanā. Skolēni ar sašutumu runā par sava biedra slinkumu un paviršību tikai tad, kad «viņi pa istam iemācās palīdzēt viens otram» [8; 112].

Iedzīvinot darba tradīcijas skolā, nedrīkst aizmirst, lai katram skolēnam bez kolektīvā darba būtu arī sava iemīļotā nodarbošanās, ievērojot viņa individuālās intereses un dotības, izveidojot atbilstošas tradīcijas ārpusklases darbā, kā tas, piemēram, ir panākts Kandavas internātskolā, kur, pateicoties plaši un daudzveidīgi izvērstam pulciņu darbam (skolā ir 25 ārpusklases pulciņi), katrs skolēns var atrast nodarbības sev pa prātam.

Padomju skolā jau izveidojušās un vēl topošās darba tradīcijas ir tie sabiedriski derīgā darba veidi, kurus skolas vai klašu kolektīvi veic regulāri, gadu no gada, kuri iegājuši kolektīva dzīvē kā tās neatņemama sastāvdaļa un kļuvuši par ierastu parādību.

Tādējādi tradīciju raksturu iegūst gan tādi darba veidi, kas saistās ar nozīmīgiem notikumiem skolas un padomju valsts dzīvē (tradicionālie pasākumi), gan arī darbi un darbības, kas tiek veikti skolas dzīves ikdienā, noteiktos gadījumos un situācijās (uzvedības un rīcības tradīcijas).

Sabiedriski derīgā darba tradīcijas lielākoties ir saistītas ar tradīcijām skolas sabiedriskajā un kultūras dzīvē, tās ietilpst kā būtiska sastāvdaļa, gatavojoties revolucionāro notikumu gadienu atzīmēšanai, sagaidot svētkus ar ilgstoša un rūpīga darba veltēm. Šī iemesla dēļ darba tradīcijas ne vienmēr iespējams precīzi nodiferencēt no pārējām skolas tradīcijām. Tomēr tieši sabiedriski derīgā darba tradīciju sistēma skolā ir viens no svarīgākajiem faktoriem, lai īstenotu PSKP Programā izvirzīto uzdevumu — ātrāk sasniegt tādu stāvokli, kad «darbs pēc spējām kļūst visiem sabiedrības locekļiem par paradumu, par pirmo dzīves vajadzību» [2; 106].

Sabiedriski derīgā darba tradīciju sistēma nav un nevar būt visās skolās vienveidīga. Visbagātākās ar skaistām darba tradīcijām ir internātskolas, piemēram, Kandavas, Rīgas 3. internātskola u. c., jo internātskolās ir vislabvēlīgākie nosacījumi tradīciju ieviešanai. Neizdevīgāki apstākļi šinī ziņā ir dienas skolām, sevišķi tur, kur darbs vēl norit divās vai pat trijās maiņās. Tomēr arī šinīs skolās ir iespējams izveidot daudzveidīgas darba tradīcijas, kā to rāda Bauskas 1. vidusskolas, Valmieras 11 varoņu komjauniešu vidusskolas, Rīgas 1., 4. un 6. vidusskolas un daudzu citu skolu pieredze. Ieviešot skolā sabiedriski derīgā darba tradīcijas, šo skolu kolektīvi mērķtiecīgi izvēlas un veido tādas tradīcijas, kuras audzina topošajā paaudzē diženos komunisma cēlāju morāles principus: katra cilvēka rūpes par sabiedriskā īpašuma saglabāšanu un vairošanu, kolektīvismu un biedrisku savstarpēju palīdzību, augstu sabiedriskā pieņākuma apziņu un neiecietību pret sabiedrības interešu pārkāpumiem.

Nemot par pamatu šos morāles principus, skolu sabiedriski derīgā darba tradīcijas var iedalīt:

a) tradīcijās, kurās iemiesotas rūpes par savu skolu, tās labiekārtojumu un daiļumu, kā arī savstarpējā palīdzība, rūpes par cilvēku (skolas biedriem, skolotājiem);

b) tradicionālā palīdzība apkārtnes uzņēmumiem, kolhoziem, bērnu dārziem, pensionāriem utt.;

c) darba svētku un citas pasākumu tradīcijas, t. i., vienreizēji darba uzdevumi, kas atkārtojas gadu no gada noteiktos termiņos, saistīti ar dažādiem gada laikiem vai ievērojamiem notikumiem, kā arī darba svētki, kas izraisa lepnumu un gandarījumu par veikto darbu, cildinot labākos darītājus un nosodot sliņķus un nevīžas.

a. Rūpes par skolu

Komunistiskajā audzināšanā visnozīmīgākās un efektīvākās ir darba tradīcijas, kurās izpaužas katra atsevišķa skolēna (vai arī mazu, bet stabilu kolektīvu) ilgstošas rūpes un atbildība par nelielu, bet noteiktu skolas saimniecības daļu. Šāds stāvoklis nostāda skolēnu saimnieka pozīcijā, izkopj virkni paradumu: taupīgi izturēties pret sabiedrisko īpašumu, veikt uzdevumu rūpīgi, ievērot kārtību un tīrību, veidot skolu un tās apkārtni aizvien daiļāku. Viens no šādiem darba veidiem ir augļu koku, košumkrūmu un puķu audzēšana un kopšana.

Skaista tradīcija ir izveidojusies Dundagas vidusskolā, kur katrs XI klases skolēns iestāda skolas dārzā pa vienam augļu

kociņam, asistējot I klašu skolēniem, kuri uzņemas ābeļu, ķiršu un bumbieru turpmāko kopšanu.

Aknīstes vidusskolā katrs I, VIII un XI klases skolēns skolas dārzā iestāda augļu kociņu, atzīmējot trīs svarīgus brīžus savās skolas gaitās — iestāšanos skolā, astoņgadīgās skolas beigšanu un gatavības apliecības saņemšanu.

Līdzīgā kārtā daudzās skolās skolēni stāda birzis un alejas, padarot savu dzimto skolu skaistāku un mīļāku. Tukuma rajona Grenču skolas skolēni iestādījuši 500 ābeliņu gar ceļu, kas ved no skolas uz šefības kolhozu, nosaucot to par «Draudzības aleju» [15; 26.—36.].

Šādas tradīcijas stiprina vēlēšanos arī pēc skolas beigšanas uzturēt ar to tradicionālus kontaktus, vērot sava krietnā darba augļus, atrast un nopriecāties par «savu» ābelīti, liepiņu, bērzu.

Rīgas 3. internātskolā izveidojusies tradīcija — uzticēt katram skolēnam vienu ābeli skolas dārzā. Visu mācību laiku līdz skolas beigšanai skolēns ir atbildīgs par «savu» ābeli, ikgadus to apkopj — aprok, apgriež nokaltušos zarus, bet ikgadējos Ražas svētkos priecājas par darba rezultātiem un ziemā jau visi kopīgi nobauda garšīgos augļus skolas kopgaldā.

Piemēram, Atašienas vidusskolā katra klase ir apņēmusies sistemātiski apkopt tai norādīto teritoriju skolas apkārtņē un parkā. Šim pasākumam ir labi rezultāti: pieaug skolēnu atbildības apziņa par skolas apkaimes tīrību un glitumu, bērni modri seko, lai neviens palaidnis nemīdītu zālājus, nebojātu košumkrūmus, nepiemētātu skolas pagalmu.

Bauskas 1. vidusskolas 11a klases skolniece Marianna M. raksta: «Ikviens no mums vēlas, lai ne tikai skolas telpas būtu gaišas un mājīgas, bet arī tās apkārtnei jābūt skaistai. Katru pavasari čakli strādājam: stādām puķes un košuma krūmus, grantējam celiņus. Skolas apkārtnei jābūt skaistai, lai pēc vairākiem gadiem, ejot pa pazīstamām takām, katrs no mums varētu teikt «Arī es šeit esmu pielicis savu roku». Pagājušo pavasari mēs ierīkojām jaunu parku, ko nosaucām par «absolventu parku». «Vai nav skaisti kaut ko no mūsu roku darba atstāt mīļotajai skolai?» raksta cita tās pašas skolas skolniece Aina L.

Pie sabiedriski derīgā darba tradīcijām ar individuālu atbildību pieskaitāms arī puķu audzēšana podiņos, ko iespējams ieviest arī pilsētas skolās, kurām nav sava dārza. Rūpes par puķi vai kaktusu skolā saistās ar rūpēm par skolu un tiem cilvēkiem, ko ar šo puķi varēs iepriecināt svētku dienā. Puķu kopšana skolā audzina bērnos vērtīgas rakstura īpašības — uzmanību, pacietību un smalkjūtību, veido estētisko gaumi. Visās šinīs rakstura īpašībās liela loma ir paradumam, nosacījuma refleksiem, ko var ieaudzināt ar vingrinājumiem, ar uzvedības un

rīcības tradīcijām kolektīvā. Pretējā gadījumā, t. i., trūkstot atbilstošām tradīcijām, nereti sastopamies ar pusaudžiem, kuri, līdzīgi Irēnai S., ir spiesti atzīties: «Es ļoti mīlu puķes, tikai aizmirstu tās aplaistīt».

Rūpes par skolu iemiesojas arī dažāda veida pašapkalpošanās tradīcijās, telpu uzkopšanā un remontdarbos.

Šīs tradīcijas izkopj skolēnos paradumu saudzēt un taupīt sabiedrisko īpašumu, māca cienīt cilvēku darbu.

Bauskas 1. vidusskolā katru vasaru pašu skolēnu spēkiem tiek veikti ikgadējie klašu remontu. Jau laikus pirms tam notiek konkursi par labāko projektu klases krāsošanai un izdaiļošanai. Lūk, kā par šiem remontiem raksta 10a klases audzēkne Rūta S.: «Zēni krāso sienas, grīdas un solus, bet pagājušajā vasarā viņi iemācīja arī mūs, meitenes, šajā amatā, un mēs it veiksmīgi krāsojām baltos solus. Ka darbs nav bijis veltīgs, ka tas veikts pēc labākās sirdsapziņas, liecina saņemtā godalga — «Par vislabāk un gaumīgāk iekārtoto klases telpu». Kā šī tradīcija ieaudzina skolēnos atbildības jūtas par sabiedrisko īpašumu, liecina šāds fakts: ja gadās salauzt klases inventāru, paši skolēni steidz to salabot.

Daudzās republikas skolās ir ieviesusies tradīcija veikt «ģenerāltīrīšanu» skolā un uzpost savas klases telpas uz svētkiem. Protams, ne vienmēr viss iet gludi, sabiedriskā pienākuma apziņa neveidojas bez iekšējiem konfliktiem, bez grūtībām. Taču kolektīvā, kurš ir bagāts ar skaistām tradīcijām, sabiedriskā apzinīguma veidošana norit ātrākā tempā, veiksmīgāk tiek pārvarēta atsevišķu skolēnu nekolektiviskā nostāja. Par to raksturīgu piemēru min tās pašas klases skolniece Gundega Z.: «Uz šāda veida lielāku klases tīrīšanu parasti ierodamies visi, iepriekš norunājot noteiktu laiku. Agrāk mūsu zēni bieži vien solu un klases mazgāšanu uzskatīja tikai par meiteņu darbu. Uz klases tīrīšanu viņi gan ieradās, bet tikai lai pakavētu meitenēm laiku. Tagad klasē jau izveidojusies tāda kārtība, ka zēni nomazgā katrs savu solu un pēc tam kopējiem spēkiem izmazgā klasi, bet pārējo darbu veicam mēs — meitenes». Šis piemērs, kā arī daudzi citi līdzīgi piemēri liecina, ka, nostiprinoties darba tradīcijām, kolektīva locekļos aug draudzība un īsts biedriskums, iesakņojas princips: visi par vienu, viens par visiem!

Rīgas 2. vidusskolā (protams, arī daudzās citās) skolēni bez īpaša rīkojuma vai atgādinājuma 31. augustā ierodas skolā, lai sagatavotu un uzpostu savu klasi un skolu mācību sākumam. Rūpes par skolu, kas kļuvušas par skaistu tradīciju, stimulē skolēnu pašierosmi, iniciatīvu, atbildības apziņu.

Šī doma zīmīgi izpaužas jau pieminētās Bauskas vidusskolas skolnieces Gundegas Z. vārdos: «Mēs visi rūpējamies, lai klases

telpa būtu gaumīga, ērta, tīra, un noteikti mājīga, saulaina. Lai šo nodomu realizētu, klases «mākslinieki» ar klases audzinātāju bieži «liek galvas kopā» un gudro, kādā veidā padarīt klases telpu patīkamāku. Rezultāti, protams, neizpaliek, un klases telpa pašreiz noformējuma ziņā gandrīz atbilst mūsu iedomā skatītai, — tā ir jauka, piemīlīga, kaut arī moderna, taču ne «kriedzoša», jo noformējums ieturēts tikamos, vienkāršos, gaišos toņos un līnijās».

Darba tradīcijas stimulē draudzību un biedriskumu ne vien atsevišķas klases ietvaros, bet arī starp vecākajām un jaunākajām klasēm. Pozitīvs piemērs šai ziņā ir Rīgas 7. Natālijas Draudzības vidusskola, kur pašapkalpošanās darbā vecākās klases dodas palīgā jaunākajiem biedriem uzkopt to darba vietas.

Svarīgs komunistiskās audzināšanas faktors ir daudzās republikas skolās ieviesusies tradīcija — dāvana skolai — pašu skolēnu spēkiem pagatavotu priekšmetu veidā, kā, piemēram, uzskates līdzekļi, herbariji, izšuvumi, albumi, dekoratīvi šķīvji u. c.

Valmieras 11 varoņu-komjauniešu vidusskolā, kur atsevišķā ēkā skolas teritorijā, sadarbībā ar rajona rūpkombinātu iekārtota laba materiālā baze ražošanas apmācībai galdniecībā, ieviešas tradīcija, saskaņā ar kuru skolēni savus diplomdarbus nodod skolas labiekārtošanai. Tādā kārtā skola ir saņēmusi gan rakstāmgaldus, gan modernus grāmatu plauktus, radiogaldīņus, krēslus u. c. Apskatot gaumīgi iekārtoto skolas direktora kabinetu, grūti pat noticēt, ka tas ir vidusskolas skolēnu roku darbs.

Dāvana skolai nereti izpaužas arī tādā veidā, kā skolas radiofīkācija, mācību kabinetu iekārtošana, piemiņas koku stādīšana u. c.

Visās republikas skolās sakarā ar pašapkalpošanās ieviešanu veidojas dažādas audzinošas tradīcijas.

Bauskas 1. vidusskolas 10.a klases skolniece Terezija P. raksta: «Skolēnu dežūras skolā kļuvušas par tradīciju, kas māca mīlēt darbu. Dežūrklase visu nedēļu ir saimnieks skolā. Tā rūpējas par kārtību un tīrību skolā, uzņem viesus un ir atbildīga par visu, kas notiek skolā šajā viņu dežūras nedēļā. Dežūrklases skolēniem pašiem jābūt priekšzīmīgiem, jo pārējie skolēni ir sīkumaini savās prasībās pret dežurantiem, kas sevišķi izpaužas sestdienās pēc piektās stundas svinīgajā dežūras nodošanā nākamajai dežūrklasei. Šinī brīdī viss kolektīvs esam kopā. Katra klase organizēti ierodas aktu zālē un nostājas norādītajās vietās. Ierodas dežūrklases — tagadējā un nākošā un novietojas uz skatuves. Dežūras nodošanas ceremoniju vada skolēnu komjauņatnes komitejas sekretāre. Calas norimst, un galvenais dežurants sāk ziņojumu par to, ko dežūrklase veikusi, kādas kļūdas pielaidusi un ko vēl nav spējusi izdarīt. Pēc tam savas domas

par dežūru izsaka pārējo klašu vecākie un arī atsevišķi skolotāji. Pēc tam pēc skolēnu priekšlikuma dežūru novērtē. Vērtētāji ir stingri, jo simtiem vērīgu acu ir sekojušas dežurantu darbam un viņi vērtē taisnīgi.»

Zīmīgi, ka Bauskas 1. vidusskolā dežūru nodošanu vada paši skolēni, atšķirībā no daudzām citām skolām, kur šo uzdevumu veic direktors vai dežūrējošais skolotājs. Baušķenieku kolektīva stilam ir raksturīga skolēnu patstāvības un sabiedriskās atbildības audzināšana.

Daudzās Padomju Latvijas skolās jau radušās skaistas kolektīvā darba tradīcijas, ko vajadzētu ieviest, popularizēt un nostiprināt arī citās skolās. Spilgts piemērs šai ziņā ir Rīgas 4. vidusskola, kur skolēni un skolotāji kopīgiem spēkiem ir veikuši lielu darbu skolas telpu un apkārtnes iekārtošanā un izdaiļošanā, līdz ar to arī uzlabojot skolā disciplīnu, izkopjot skolēnos kolektīvisma paradumus un rakstura iezīmes. Sabiedriskās talkas skolā tiek rīkotas pēc īpaša skolas piegades plāna. Pirmais skolas piegades plāns no 1952. līdz 1956. gadam bija šāds:

1. Veikt izdaiļošanas darbus, lai sekmētu skolas telpu un tās apkārtnes idejiski estētisko ietekmi uz skolēniem:

- 1) tematiski iekārtot skolas gaitenīšus, pirmajā no tiem atspoguļojot skolas panākumus fiziskajā kultūrā, otrajā — komunisma celtniecību mūsu Dzimtenē, trešajā — izcilāko padomju rakstnieku dzīvi un darbību, ceturtajā — politehniskās apmācības pasākumus skolā;

- 2) īpašus stendus veltīt tematiem «Mācīsimies tā, kā mācījās V. I. Ļeņins», «Esi gatavs darbam un PSRS aizsardzībai», «Miers uzvarēs»;

- 3) pilnīgi pārkārtot un ievērojami papildināt skolas pagalma un parka dekoratīvo krūmu grupējumus, puķu dobes un zālājus, kā arī audzēt ziedus un zaļumus telpu izdaiļošanai.

II. Izveidot mācību bāzi bioloģijā, lai modinātu skolēnos interesi par lauksaimniecību un attīstītu praktiskā darba iemaņas:

- 1) iekārtot: a) priekšzīmīgu bioloģijas kabinetu un b) bioloģijas un novadpētniecības muzeju;

- 2) uzlabot augsnes struktūru mācību un izmēģinājumu laucīšos, iekopt zemeņu lauku;

- 3) iekārtot siltās lecektis, uzcelt siltumnīcu;

- 4) ierīkot bišu dravu.

III. Izveidot materiālo bāzi fiziskajā kultūrā, lai skolēniem būtu plašākas iespējas nodarboties ar sportu, izpildīt EGDA un GDA normas:

- 1) izremontēt dušu telpas;

- 2) uzcelt slēpošanas tramplīnu;

- 3) papildināt sporta laukuma ierīces.

Plānā paredzētos darbus skolēni veica, strādājot talkās, kas notika sestdienās pēc mācībām un svētdienās [15; 37.—46.].

Pirmais skolas iekārtošanas piecgades plāns izraisīja komjauniešu un skolēnu radošo aktivitāti, saliedēja draudzīgu skolo-tāju un skolēnu kolektīvu. Pirmās piecgades plāna veiksmīga izpilde un pāreja uz otrās, šoreiz trīsgades (1957.—1959. g.) plāna realizēšanu liecināja, ka šajā skolā ir likti pamati labām darba tradīcijām. Skolas otrās trīsgades plānā bija paredzēts paplašināt un pilnveidot agrākos pasākumus, kā arī veikt jaunus uzdevumus:

- 1) ierīkot šādus mācību kabinetus: mašīnapmācības, metāl-apstrādāšanas, elektrotehnisko un radiokabinetu;
- 2) uzbūvēt autogarāžu ar nelielu mehānisko darbnīcu;
- 3) iekārtot šūšanas un mājturības klases;
- 4) paplašināt skolas radiofikācijas tīklu;
- 5) ierīkot ģeogrāfijas laukumu;
- 6) apgādāt kabinetus ar jauniem mācību līdzekļiem, kas nepieciešami politehniskajai apmācībai.

Jāpiezīmē, ka celtniecības darbu veikšanā skolai nāk talkā arī bērnu vecāki, skolas šefi un partijas rajona komiteja.

Šādas sabiedriski derīgā darba tradīcijas ir viens no svarīgākajiem faktoriem, kas Rīgas 4. VĻKJS 30. gadadienas vidus-skolu izvirzījis vienā no pirmajām vietām republikā mācību un audzināšanas darbā.

b) Tradicionālā palīdzība apkārtnes sabiedrībai.

Padomju skola nav sevī ieslēdzies, no apkārtējās dzīves izolēts organisms. Tā aktīvi piedalās jaunās dzīves celtniecībā, komunisma materiāli tehniskās bāzes veidošanā, sociālistisko atlieksmju pāraugšanā komunistiskajās attieksmēs; šinī procesā skolēnos veidojas arī jaunā komunisma cēlāju morālās īpašības. Padomju skolā nostiprinās leņiniskās tradīcijas: «Vajag visus savus mācīšanās uzdevumus spraut tā, lai ik dienas jebkurā sādžā, jebkurā pilsētā jaunatne praktiski veiktu vienu vai otru kopējā darba uzdevumu, kaut arī visniecīgāko, kaut arī visvienkāršāko» [1; 259].

Tādējādi skolēnu līdzdalībai sabiedriski derīgajā darbā ārpus skolas ir svarīga nozīme topošās paaudzes idejiskā audzināšanā, tā palīdz veidot skolēnos augstu komunistisko apziņ-gumu un pārliecību, ka komunisms ir darbs, ka katra cilvēka pienākums ir veikt katru sabiedrībai vajadzīgu darbu pēc labākās sirdsapziņas.

Daudziem skolu kolektīviem izveidojušies tradicionāli sakari ar ražošanas uzņēmumiem, kolhoziem, padomju saimniecībām.

Bieži viesi Rīgas vagonu depo ir 56. vidusskolas skolēni un komjaunieši, ar arteļa «9. Maijs» zvejniekiem sadraudzējušies 31. vidusskolas jaunieši. Šeit viņi ierodas ne vien ekskursijās, bet atnāk palīdzēt darbā. Šeit arī dzimusi pilsētas skolēnu komjauniešu draudzība ar komunistiskā darba brigāžu jauniešiem.

Rīgas 4. latviešu un 14. krievu vidusskolas jaunieši piedalās darbā Rīgas rajona kolhoza «Dzimtene» laukos, kur vasarā skolēni paši saviem spēkiem izaudzēja 12 hektarus cukurbiešu. Šādām tradīcijām ir svarīga loma tautu draudzības jūtu audzināšanā, jo tieši kopējā darbā, savstarpīgi viens otram palīdzot, priecājoties par kopīgi veiktā darba panākumiem, skolēni vislabāk iepazīst viens otra labās īpašības un kļūst par īstiem lielās Padomju dzimtenes patriotiem un internacionālistiem.

1962. gadā Rīgas skolēni kinoteātra «Pionieris», jaunā peldbaseina un citu objektu celtniecībā nostrādājuši ap 26 tūkstoši stundu. Rīgas 2. vidusskolas 9.d klases skolniece Dace L. raksta: «Ļoti skaista velte jaunajiem pionieriem un skolēniem ir kinoteātris «Pionieris». Mūsu klasei ir pilnīgas tiesības priecāties un lepoties ar jauno kinoteātri, jo tā būvdarbos piedalījāmies arī mēs».

Daudz skaistu tradīciju sakarā ar kolhozu talkām izveidojuši Bauskas 1. vidusskolas skolēni. Maija S., 11.c klases skolniece stāsta: «Vislabāk iepazīnām cits citu tieši kolhozu viena mēneša talkās. Agrāk, kad mācījāmies 8. klasē, mūsu starpā nereti notika strīdi un nesaskaņas, veicot sabiedriski derīgo darbu skolā. Bet tomēr jau tad kopējais darbs kolhoza laukos mūs vienoja. Bieži organizējām sacensības, kurš vairāk un labāk padarīs uzdoto darbu. Mūsu klase bija veikusi visvairāk izstrādes dienu. Tā bija mūsu pirmā lielā uzvara, kas lika drošu pamatu mūsu klases kolektīvam. Darbā klase sadalījās vairākās grupās, kas strādāja dažādās vietās, bet pusdienot nekad nesākām, kamēr no darba nebija visas grupas atgriezušās.

Izveidojās arī daudzas citas tradīcijas. Pēc darba, vakaros, lasījām grāmatas, kuras pēc tam kopīgi pārrunājām, kā arī stāstījām un apspriedām dažādus dzīves notikumus. Talkas laikā dažiem skolēniem bija dzimšanas diena. Jubilārus apsveicām, uzdāvinot grāmatas. Gādājām arī par to, lai šajā dienā jubilārs sēdētu pie galda goda vietā uz izgreznota krēsla.

Arī nākamajā gadā kolhozā centāmies strādāt pēc iespējas labāk un vairāk. Klases kolektīvs vēl vairāk nostiprinājās un uzsāka cīņu par labākā klases kolektīva nosaukumu skolā.

Šinī gadā (9. klasē) izveidojās jauna kolhozu talkas tradīcija — atzīmēt ar mākslinieciskās pašdarbības sarīkojumu

pēdējo dienu kolhozā. Priekšnesumus gatavoja zēni un meitenes atsevišķi, slepenībā, lai «otrai pusei» būtu interesants, patikams pārsteigums. Cik daudz prieka un jautrības sagādāja šādi vakari.

Pēdējā vasarā, pēc 10. klases beigšanas, dziļāku jēgu un saturu ieguva kopīgās pārrunas pēc darba dienas kolhoza tīrumos. Bieži gadījās, ka nebija klāt klases audzinātāja, bet tieši tas mums deva iespēju pašiem daudz ko pārrunāt un izlemt par sevi un savu vietu dzīvē.»

Pēdējos gados republikā sāk veidoties jauna sabiedriski derīgā darba forma — skolēnu (pionieru un komjauniešu) vasaras darba un atpūtas nometnes kolhozos un padomju saimniecībās.

No komunistiskās audzināšanas viedokļa gandrīz nekā pozitīva veselīem bērniem nedod uzturēšanās pionieru nometnēs Rīgas Jūrmalā, kur apkārtējā vide un dzīves veids rada viņos nepareizus uzskatus par padomju dzīves īstenību un veido dīkdienības paradumus. Pilnīgi pareizi Padomju Latvijas pirmajā skolotāju kongresā tika ierosināts pārcelt šīs nometnes uz lauku rajoniem, kur skolēni varētu novērot dabu, iepazīties ar kolhoznieku darbu un arī paši tajā piedalīties. Kā rāda pieredze, ir ieteicams organizēt skolēnu kompleksās brigādes, lai viņi labāk redzētu sava darba rezultātus.

Viena no pirmajām republikas skolām, kas parādīja iniciatīvu pionieru darba un atpūtas nometņu organizēšanā kolhozos, bija Siguldas rajona Mālpils vidusskola. Jau 1957. gada pavasarī pēc mācību gada noslēguma šefības kolhozā tika atklāta nometne «Darbam un draudzībai». Nometnē piedalījās visi 3.—7. klašu skolēni, kā arī daļa 1.—2. klašu skolēnu. Nometni organizējot izsludināja konkursus par labāko nometnes emblēmu (piedalīšanās bija ļoti plaša, visi gribēja zīmēt), par nometnes devīzi un tradicionālo dziesmu. Bērni rūpīgi izdaiļoja nometnes teritoriju, stādīja puķes.

Nometnes laikā skolēni 3—4 stundas dienā strādāja kolhoza darbos (iestādīja 20 ha kartupeļu, apkaisīja cukurbiešu stādījumus ar augu kaitēkļus iznīcinošu pulveri, stādīja kociņus, raka kūdras). Katra klase bija sadalīta brigādēs un strādāja saviem spēkiem atbilstošu darbu. Septītā (toreiz izlaiduma klase) savienoja darbu ar mācībām — gatavojās eksāmeniem, kuros uzrādīja labas un teicamas zināšanas. Nometnē dažāda vecuma skolēnu starpā izveidojās ļoti draudzīgas, biedriskas attiecības, izzuda jēdziens «lielais» un «mazais».

Ikdienas vakara līnijā tika novērtēts katras brigādes veiktais darbs. Daudzveidīgā un interesantā nometnes dzīve ar nakts

dežurām pie nometnes ugunsкура noslēdzās ar tradicionālajiem bērnu svētkiem, kuros piedalījās arī viesi no kaimiņu republikas — igauņu jaunie turisti ar saviem priekšnesumiem.

Šādas darba un atpūtas nometnes, acīmredzot, kļūs par tradicionālu darba audzināšanas formu, kas sekmē dažādu derīgu paradumu iepotēšanu bērnos, ieaudzina darba prieku, dzimtenes mīlestību, patiesu kolektīvismu un humānismu, kā arī estētisku dzīves un darba uztveri.

Skolēnu audzināšanai revolucionāro tradīciju garā svarīga nozīme ir sabiedriski derīgajam darbam, ko skolēni veic revolūcijas cīnītāju un pagātnes progresīvo darbinieku piemiņas saglabāšanai un viņu dzīves un cīņas dziļākai izpratnei.

Lai revolucionārās tradīcijas kļūtu par iedarbīgu idejiskās audzināšanas līdzekli, tām jāsaistās ar aktīvas darbības formām — skolēniem pašiem jāpiedalās savas pilsētas vai rajona revolucionārās pagātnes pētīšanā, vācot materiālus, iekārtojot standus un izstādes, jākopj un jāizdaiļo kritušo varoņu kapi, jāpalīdz kara invalīdiem utt. Labu piemēru parādījušas Ventspils skolas, kas komjaunatnes organizāciju vadībā veikušas lielu darbu dzimtās pilsētas uzkopšanā un izdaiļošanā, saistot šo darbu galvenokārt ar revolucionāru piemiņas godināšanu. Pilsētas rajonos, ko nopostījuši fašistiskie barbari, izveidoti skaisti, kokiem apstādīti skvēri, kas nosaukti Padomju Savienības varoņa Imanta Sudmaļa, legendārā Jāņa Fabriciusa, bijušā Latvijas komjaunatnes CK sekretāra Kārļa Rozenberga vārdā.

Ventspils Jāņa Fabriciusa vidusskolas pionieru organizācija regulāri uzkopj un izgrezno ar ziediem šīs skolas bijušā skolotāja J. Fernesta kapu, kas nošauts par līdzdalību 1905.—1907. gada revolūcijā.

Dundagas vidusskolas skolēni savākuši materiālus par revolucionārajiem notikumiem Dundagas novadā, sakārtojuši biogrāfiskas ziņas par trīsdesmit sešiem 1905.—1907. gada revolūcijas un Oktobra revolūcijas dalībniekiem, uzkopuši vietu, kur 1919. gadā buržuāziskie nacionālisti noslepkavoja desmit padomju darbiniekus un aktivistus. Skolas pionieri regulāri uzkopj kritušo Lielā Tēvijas kara dalībnieku un noslepkavoto revolucionāru kapus.

Tradicionāls sabiedriski derīgais darbs dzimtās pilsētas labiekārtojumam un skaistumam ir iedarbīgs faktors padomju patriotisma un tautu draudzības jūtu audzināšanai. Šai ziņā Rīgas skolām ir vēl daudz neizmantotu iespēju. Skolēni, kas paši būs pielikuši savas rokas un sirdi mūsu skais-

tās pilsētas dārzu un parku kopšanai, vieglprātīgi neiemidīs zālajos jaunas taciņas, nepostīs apstādījumus un puķu dobes.

Lūk, kā šo tradīciju vērtē Bauskas 1. vidusskolas 10.a klases skolniece Zaiga L.: «Katru pavasari skolas kolektīvs dodas apkopt pilsētas parkus un dārzus. Šis darbs ir vajadzīgs, lai ikvienam pilsētas iedzīvotājam būtu priecīgāk un patīkamāk dzīvot, strādāt un atpūsties pēc darba. Šajā pasākumā skolēni piedalās kolektīvi un ar lielāko prieku, jo arī katrs no viņiem atnāk uz šejieni, lai papriecātos par dabas krāšņumu un vēl vairāk iemīlētu savu pilsētu.»

Kuldīgas 3. astoņgadīgajā skolā ieviesta skaista tradīcija. Katru pavasari visi skolotāji, vecāko klašu audzēkņi un bērnu vecāki piedalās mežu sēšanas un stādīšanas darbos. Šī gada maijā vien apmežota ap 15 hektāru liela platība. Bez tam izravēti 8 hektāri pagājušā gada priedišu sējumu un iztīrītas lielas mežu platības no kritušiem kokiem un žagariem. Kuldīgas meža punkta mežniecības priekšnieks b. Rītiņš čaklajiem pedagogiem un skolēniem izteicis pateicību.

Sabiedriski derīgā darba talkas rīko arī daudzas Rīgas skolas. Rīgas 11. Anrī Barbisa vidusskolas 10.b klases skolēns Ervīns Str. raksta: «Skola organizē kopējas skolēnu talkas, lai krāšņāk uzpostu savu rajonu. Tā nesen visu klašu skolēni piedalījās talkā Saules dārzā. Šeit skolēni atkal pārliecinājās par kolektīva lielo spēku. Darbs, kura apjoms no sākuma likās ļoti liels, lielajā saimē tika veikts raiti un viegli.»

Cik liels būtu audzinošais efekts un pie tam cik maza darba slodze uz katru atsevišķu skolēnu, ja visās Rīgas skolās tiktu ieviestas baušķiniekiem līdzīgas tradīcijas! Šādām tradīcijām būtu liela nozīme skolēnu idejiski politiskajā audzināšanā, jo skolēni regulāri nonāktu darbīgā saskarē ar Rīgas slavenās revolucionārās pagātnes pieminēkliem un vēsturiskām piemiņas vietām. Šai ziņā būtu jāmācās arī no ČSSR galvas pilsētas Prāgas, kur revolucionāro notikumu vietās bez memoriālām plāksnēm ierīkotas arī mākslinieciskas vāzītes ziediem vai nelielas puķu dobītes, par kurām šefību uzņēmušies skolu komjaunieši.

Pie šīs sabiedriski derīgā darba tradīciju grupas pieskaitāmas arī klašu šefība par bērnu dārziem, tradicionālās pionieru darbības zonas, timuriešu darbs.

Rīgas 2. vidusskolas 9.a klases meitenes skolas brīvdienās uz savu ierosmi izšuva 120 zalvjētes, zēni izgatavoja 40 sniega lāpstīņas 94. bērnu dārza mazajiem audzēkņiem. Klases skolēni uzkopj arī pagalmu savā šefības bērnu dārzā un veic citus nepieciešamus darbus.

c) Darba svētku un citas darba pasākumu tradīcijas.

Mūsu zemes darbaļaudis izveidojuši skaistu tradīciju — sagaidīt svarīgus notikumus un ievērojamas gadadienas Padomju valsts dzīvē ar jaunām darba uzvarām, ar darba vērtēm. Ir labi, ka arī skolās, visā komunisma cēlāju paaudzes audzināšanas sistēmā veidojas līdzīgas tradīcijas. Tās piešķir skolēnu sabiedriski derīgam darbam vēl lielāku mērķtieksmi un ceļ tā lomu un nozīmi skolēnu idejiski politiskajā audzināšanā.

Siguldas rajona Mālpils vidusskolā skolēnu darbu ikgadējās tradicionālās izstādes tiek organizētas Starptautiskās sieviešu dienas priekšvakarā. Svētku dienā, 8. Martā, bērni savus labākos darbus, ko viņi pagatavojuši gan «čaklo roku», gan citos pulciņos, dāvina savām māmiņām un audzinātājām. Viņi neaizmirst arī skolas apkalpotāju — «tantiņu».

Tukuma rajona Grenču astoņgadīgā skola savus ikgadējos svētkus «Par skolas godu» aizvien sagaida ar skati, kurā novērtē skolēnu sabiedriski derīgo darbu, kurš veikts viena gada laikā. Līdzīgas tradīcijas ir ieviesušās daudzās skolās.

Rīgas 2. vidusskolā par godu skolas gadadienai tiek rīkotas skolēnu praktisko darbu izstādes. Lūk, kā šo tradīciju novērtē 9.d klases skolniece Dace L.: «Kopīgajā skolas izstādē katra klase rāda savus darba sasniegumus, savu interešu virzienu. Tā kā mēs esam ķīmijas klase, tad daudzi savus darbus izvēlējās tieši ķīmijā. Šādas izstādes palīdz izkopt skolēnos interesi par vienu vai otru zinātnes nozari, kā arī par noteiktu profesiju kādā ražošanas nozarē.» Šis vērtējums liecina, ka šādām tradīcijām ir svarīga nozīme arī skolēnu profesionālajā orientācijā, tāpat kā arī visām pārējām sabiedriski derīgā darba tradīcijām.

Lauku skolās, kā arī daudzās pilsētu skolās, par skaistu gadskārtēju tradīciju ir kļuvuši Ražas svētki. Katram padomju pedagogam ir labi zināms, cik lielu nozīmi «Pirmā kūļa svētkiem» A. Makarenko piešķīra kolektīva audzināšanā un saliedēšanā, ko viņš mākslinieciski aprakstījis savā «Pedagoģiskajā poēmā». Svētkiem bija izstrādāta noteikta kārtība, ko stingri ievēroja gadu no gada. Aicinātos viesus — Harkovas rūpnīcu pārstāvjus, izpildu komitejas un tautas izglītības nodaļas, kā arī tuvāko ciemu padomju darbiniekus, partijas organizāciju biedrus un avižu korespondentus viesmīlīgi sagaidīja svētku drānās tērpušies kolonisti. Viesu uzņemšanas komisija katram viesim piespauđa pie krūtīm trīs rudzu vārpiņas, sasietas ar sarkanu lentīti. Pēc svinīgās līnijas, kuras laikā paziņoja, kam šogad piešķirts gods nopļaut un sasiet pirmo labības kūli, kolonisti un viesi sakārtojās un devās uz lauku. Meitenēm galvās ziedu

vainadziņi, ziediem greznotas izkaptis un grābekļi, pļaujmašīnu spārni. Arī zirgiem krēpēs iepītas puķes.

Kad bija nopļauts un sasiets pirmais labības kūlis, to izgreznoja ar ziedu vītņi un nodeva vienam no jaunākajiem audzēkņiem, novēlot viņam strādāt un mācīties tā, lai vēlāk arī iemantotu lielo godu — pļaut pirmo kūli. Pēc tam labības kūli novietoja uz ziediem greznotām nestuvēm un, karodzniekam ar karogu ejot pa priekšu, aiznesa uz ierindas labo flangu.

Pēc komandas pļāvēji nostājas savās vietās un sāk applaut tīrumam malas. Pēc tam darbā dodas divas pļaujmašīnas. Viss iepriekš rūpīgi pārbaudīts, izmēģināts. Zirgi iet rikšos. Uzdevums — 30 minūtēs jānopļauj pushektāra labības. Drīz kūli jau salikti statīņos. Visi sastājas pie karoga un dzied «Internacionāli».

Atgriezušies kolonijā, saimnieki un viesi paēd pusdienas, visi draudzīgā, sirsnīgā noskaņā. Svētku turpinājumā — mākslinieciski priekšnesumi, rotaļas, uguņošana diķa krastā. Noslēgumā — viesu izvadīšana.

A. Makarenko, raksturojot šīs tradīcijas audzinošo nozīmi, uzsver, ka kolonisti «Pirmā kūļa svētkiem» gatavojās «ar kaislīgu entuziasmu un ciešu apņemšanos: visam jābūt skaistam» [5; 582].

Līdzīgā noskaņojumā gatavojas saviem tradicionālajiem «Ražas svētkiem» Madonas vidusskolas, Rīgas 3. internātskolas un daudzu citu skolu audzēkņi.

Ražas svētkos tiek rīkotas veiktā darba skates — izstādes, kurām ir liela audzinošā nozīme: skolēni uzskatāmi pārliecinās par sava darba rezultātiem, kopā ar svētku viesiem izjūt dziļu prieka pārdzīvojumu, kas stimulē darba gribu un enerģiju. Sevišķi iespaidīga, estētiski noformēta ir tradicionālā ražas skate Rīgas 3. internātskolā. Ieejot skates telpās, kurās izvietoti eksponāti — tīrumu un dārzu augļi — pārsteigumā apstājamies. Istabās ienācis zeltotais rudens! Gan pie ieejas, gan telpu nostūros «aug» bērzi, sērmūkši un kļavas! Telpā izvietotajos koku stumbros ieurbti caurumi, kuros ar māksliniecisku gaumi iekomponēti zari ar sarkanām un dzeltenām lapām un pīlādžu ķekariem. Koku pakājes maskētas ar zaļgani brūniem sūnu paklājiņiem.

Zēni un meitenes ar pionieru kaklautiem laipni sagaida svētku viesus un katram piesprauž pie krūtīm pašu audzēto ziediņu. Viņu stāja ir apvaldīta un nopietna, katrā vārdā un žestā jūtams lepnums par kolektīva sasniegumiem, saimnieciska atbildības izjūta.

Pēc izstādes un skolas saimniecības — nelielās lopu un putnu fermas, siltumnīcu un dārza — apskates viesus aicina pie

galdiem. Arī te saimnieki ir paši skolēni. Skolēnu kolektīvā jau izveidojušās arī viesmīlības tradīcijas: uzmanība pret viesiem, pieklājība un sirsnība. Un kā gan citādi: gandrīz viss, kas atrodas uz baltajiem galdautiem klātiem galdiem, ir viņu darba un pūļu rezultāts.

Svētki turpinās skolas aktu zālē — ar mākslinieciskiem priekšnesumiem, rotaļām un dejām.

Valmieras 11. varoņu-komjauniešu vidusskolā, par kuras skaistajām darba tradīcijām runāts jau iepriekš, ieviešas jauna darba svētku tradīcija «Augsim darbam». Šis sarīkojums notiek oktobra beigās un tiek veltīts 11. klašu ražošanas apmācības nobeigumam. Svētkos skolas audzēkņi, skolotāji un viesi — skolēnu vecāki un organizāciju pārstāvji — novērtē, ko nākamie absolventi veikuši, kādus panākumus guvuši dažādās specialitātēs — melioratoru, mēbeļu galdnieku, šuvēju, audēju, krāsotāju, darba vietu korespondentu un dārzkopju darbā, kā skolas komjaunieši pildījuši savas saistības (1962. gada vasarā — 8000 darba dienas), strādājot kolhozā.

Pie darba tradīcijām var pieskaitīt arī tādus gadskārtējus pasākumus, kā mūsu republikā populārās putnu dienas. Par šīs tradīcijas audzinošo nozīmi liecina arī Bauskas vidusskolas 9. a klases skolnieces Maijas M. jūsmīgie vārdi: «Četrus pavasāri ar neizsakāmu prieku mēs sagaidām savus spārnotos draugus, kuri atnes sev līdzī skaistus dziesmu treļļus, bez kuriem nav iedomājama pavasara atnākšana. Šajās dienās skolas kolektīvs rīko putnu dienu. Spārnotajiem draugiem skolas apkārtnē un pilsētas parkos tiek izkārti mājokļi un arī barības galdiņi zīlīšu un citu sīko nometnieku putniņu piebarošanai ziemā». Sai tradīcijai ir svarīga loma, audzinot bērnus darbīgu, aktīvu dabas mīlestību un humānismu. Zēns, kurš pats būs pagatavojis putnu būrišus, stiprinājis tos pie koka, kurš pats būs bijis aktīvs dabas kopējs un saudzētājs, augs par cilvēku ar labu sirdi un vieglprātīgi nepostīs dabas skaistumu un nemocīs dzīvniekus.

Atzīmējot darba svētku un tradicionālo darba pasākumu nozīmi skolēnu komunistiskajā audzināšanā, tomēr jāuzsver, ka pastāvīgs audzināšanas faktors ir ikdienišķās darba tradīcijas, kuras diendienā iedarbodamās uz bērna personību, veido viņa idejisko virzību un rīcības paradumus.

Šis audzināšanas faktors vēl līdz šim masveidā nav kļuvis par skolēnu kolektīva dzīves sastāvdaļu, par kolektīva organizatorisku formu ne skolā, ne ģimenē. Sabiedriski derīgajam darbam aizvien vēl skolu lielākajā daļā piemīt epizodisks vai darba kampaņu raksturs.

Piemēru šādam apgalvojumam varētu minēt ļoti daudz. Tipisks ir gadījums, kad skolas direktors stundas laikā atver klases durvis un paziņo, ka 10 vai 15 skolēniem (vai arī visai klasei) jāiet darbā, nereti tai pašā dienā. Protams, parasti direktors to nedara uz savu ierosmi, bet lielākoties uz augstāk stāvošu iestāžu pieprasījuma.

Dabiski, ka šādos apstākļos darbs neizraisa skolēnos atbildības jūtas un darba prieku. Par šādiem epizodiskiem un kampaņveida darba uzdevumiem parasti priecājas mazāk apzinīgie pusaudži un jaunieši, kuri negrib mācīties un tāpēc ir apmierināti, ka var izvairīties no mācību stundām.

Ikdienas darba tradīciju trūkums skolā un ģimenē ir galvenais «brāķa» cēlonis komunistiskajā audzināšanā, cēlonis faktam, ka mūsu jaunatnes vidū vēl ir sastopami dikdieņi un parazīti, pašlabuma tikotāji un egoisti.

Ikdienas darba tradīcijas palīdz sadalīt sabiedriski derīgā darba slodzi vienmērīgi starp visiem skolēniem, novērš pārslogu, māca un ieaudzina paradumu ar prieku veikt arī nepatīkamu un grūtu darbu, apzinoties, ka tas ir nepieciešams sabiedrības interesēs.

Ieviešot sabiedriski derīgā darba tradīcijas, jāievēro nosacījumi, ko iztīrājām rakstā «Skolas kolektīva tradīciju ieviešana un saglabāšana» [13; 55—80].

Sevišķi svarīgs noteikums sabiedriski derīgā darba tradīciju iedzīvināšanā un saglabāšanā ir prasība, lai audzinātais strādātu kopā ar audzēkņiem, ja viņš vispār atrodas darba vietā. «Audzinātajam jāizvairās tikai no vienas formas: atrasties audzēkņu acu priekšā bez jebkāda darba», saka A. Makarenko [6; 97].

Lejasciema vidusskolai vajadzēja paplašināt telpas. Tika nolēmts celt jaunu divstāvu korpusu. Viss skolas kolektīvs iesaistījās celtniecībā. Kopā ar skolēniem strādāja arī skolas direktors Vitarijs Rumaks. Svētdienas talkās plecu pie pleca kopā ar audzēkņiem strādāja viss divdesmit divu skolotāju lielais kolektīvs. No celtniecības kantora strādāja tikai četri meistari.

Alojas vidusskolas pagājušā gada absolventi nolēma doties darbā uz kolhozu. Saviem audzēkņiem līdzīgu gadu nostrādāt kolhozā aizgāja arī klases audzinātāja. Līdzīgi piemēri ir arī citās skolās (Alūksnes, Viļānu, Tukuma u. c. vidusskolās).

Darba tradīcijas pakāpeniski iesakņojas jauno komunisma cēlāju audzināšanas sistēmā, sekmē aizvien jaunu skolēnu sabiedriskās pašpārvaldes formu ieviešanu un nostiprināšanu mūsu skolu ikdienā.

2. TRADICIJAS SKOLĒNU KOLEKTĪVA SABIEDRISKAJĀ DZĪVĒ

«Sociālistiskā valsts attīstoties pakāpeniski pārvērtusies sabiedriskā komunistiskā pašpārvaldē» [2; 97]. Lai īstenotu Partijas izvirzītos uzdevumus, padomju skola jau šodien audzina komunistiskās rītdienas cilvēkus — gatavo «vispusīgi attīstītu cilvēku paaudzi, kas dzīvos, strādās un vadīs sabiedrisko dzīvi komunismā» [2; 96].

Viens no svarīgākajiem faktoriem šādu cilvēku audzināšanā ir skolas sabiedriskās dzīves tradīcijas.

Republikas skolu sabiedriskajā dzīvē daļēji jau ieviesušās un vēl topošās tradīcijas sabiedriskajā dzīvē var iedalīt šādās grupās:

- a) skolēnu sabiedriskās pašpārvaldes tradīcijas;
- b) komunistiskās uzvedības un rīcības tradīcijas kolektīva dzīvē;
- c) tradicionālie draudzības kontakti un sadarbība ar ražošanas uzņēmumiem, sabiedriskām organizācijām un skolām;
- d) svētki, svinības un citi tradicionālie pasākumi skolas sabiedriskajā dzīvē.

a) Sabiedriskās pašpārvaldes tradīcijas.

Kā pasvītots PSKP XXII kongresa lēmumos, ideoloģiskā audzināšana ir nesaraujami saistīta ar organizatorisko darbu. No tā izriet secinājums, ka kolektīva dzīves organizatoriskām formām ir pirmšķirīga nozīme skolēnu idejiski politiskajā audzināšanā. No šāda redzes viedokļa kļūst dziļāk saprotama A. Makarenko atziņa, ka audzinātāja darbs ir vispirmām kārtām organizatora darbs.

Kolektīva struktūra, kolektīva locekļu savstarpējo atkarību sistēma lielā mērā nosaka katra atsevišķa kolektīva locekļa pozīciju, viņa attieksmes pret citiem kolektīva locekļiem un arī pret kolektīva kopējiem mērķiem un uzdevumiem. Šī likumsakarība atspoguļojas PSKP Programas nosacījumā: «atzīt par lietderīgu, ka sabiedrisko organizāciju vadošos darbiniekus parasti ievēlētu ne vairāk kā uz diviem termiņiem pēc kārtas» [2; 97].

Kā zināms, jau A. Makarenko, vadoties no šīs atziņas, ieviesa F. Džeržinska komūnā tradīciju, ka nodaļu (otrjad) komandieri jāievēl secības kārtībā ar tādu aprēķinu, lai katrs komūnas audzēknis zināmu laiku būtu nostrādājis šai postenī.

Šī tradīcija audzināja komunāros organizatoru spējas, izkopa katrā audzēknī grūto mākslu — iemācīties vienā situācijā pavēlēt saviem biedriem, rīkot tos, organizēt dažādu uzdevumu veikšanai, bet citā situācijā, citos apstākļos — paklausīt savam

biedram, bez ierunām izpildīt viņa rīkojumu. Bez tam šī tradīcija audzināja komunāros vienkāršību un pieticību, neiecietību pret iedomību un augstprātību.

Analizējot labāko, radoši strādājošo klašu audzinātāju pieredzi, var secināt, ka patlaban veidojas jaunās sabiedriskās pašpārvaldes tradīcija: katram skolēnam ir savs pastāvīgs sabiedrisks uzdevums.

Rīgas 49. vidusskolas VII klasē (audzinātāja Krampe) 1961./62. m. g. mācījās 29 skolēni. Sabiedriskie pienākumi viņu starpā bija sadalīti šādi:

a) sabiedriskie amati klases mērogā:

- 1) pionieru pulciņa padomes priekšsēdētāja — Gita S., vietnieks — Georgs R.;
- 2) pionieru pulciņa padomes locekle — Zigrīda T.;
- 3) posmveži — Valda S., Ēriks E., Andris H.;
- 4) mācību sektora locekļi — Aija G., Andrejs G.;
- 5) sabiedriski derīgā darba organizators — Alfreds Z.;
- 6) mākslinieciskās pašdarbības organizators — Ilmārs E.;
- 7) bibliotēkas un preses pārstāve — Vija P.;
- 8) kultordze — Ausma S.;
- 9) fizorgi — Ingūna Š. un Andris S.;
- 10) kasiere — Inta K.;
- 11) sanitāri — Ināra L., Ilona Z., Ingrīda R., Jānis K.;
- 12) oktobrēnu zvaigzņišu vadītāji — trīs skolēni, kas šo amatu apvieno ar kasiera (Inta K.) vai sanitāra pienākumiem (Ināra L. un Ingrīda R.);

b) sabiedriskie amati skolas mērogā:

- 1) komjaunatnes komitejas dežūru sektora locekļi — Irēna N. un Vēsma Z.;
- 2) pionieru vienības padomes priekšsēdētāja vietnieks — Juris A.;
- 3) pionieru vienības karognesējs — Kuno B.;
- 4) pionieru vienības padomes oktobrēnu vadītāja — Regīna M.;
- 5) skolas radiopārraižu komisijas locekle — Inese J.;
- 6) sienas avīzes redkolēģijas locekļi — Juris K., Andris D. un Juris G.;

c) sabiedriski pienākumi ārpus skolas:

- 1) Pionieru pils septiņgades štaba loceklis — Juris B.

Izņemot vienu, klasē visi skolēni ir pionieri. Pionieru pulciņš ieguvis septiņgades talcinieka nosaukumu un iesaistījies pionieru divgades «Pionieri — Dzimtenei» startā.

Nevar būt šaubu, ka starp klases kolektīva organizāciju, kurā katrs skolēns ir atbildīgs par noteiktu sabiedriskās dzīves sektoru, un kolektīva idejisko izaugsmi

ir savstarpēja sakarība. Kā zināms, Fr. Engelss rakstīja, ka prāta un sevišķi rakstura izkopšanai ir ļoti svarīgi, lai jaunieši pēc iespējas agrāk ieņemtu atbildīgu stāvokli. Pēc šādu sakarību spilgtu liecību dod arī Bauskas 1. vidusskola, kur skolēnu pašpārvaldes tradīcijas ir ļoti iedarbīga audzināšanas darba svira.

Taču, kā jau teikts, pagaidām vēl pārāgri runāt par vairāk vai mazāk izveidotām pašpārvaldes tradīcijām. Skolotāju masu apziņā vēl nav izkristalizējusies doma par šādu tradīciju nozīmīgumu.

Tomēr arī šinī jautājumā dzīves prasības, komunisma celtniecības uzdevumi arvien noteiktāk saka savu vārdu. Nav tālu laiks, kad visu skolēnu sabiedriskā aktivitāte kļūs katra kolektīva locekļa pats par sevi saprotams goda pienākums, līdzdalība sabiedriskās lietās — vispārējs paradums, tradīcija.

b) Komunistiskās uzvedības un rīcības tradīcijas.

Raksturojot cilvēku savstarpējās attiecības komunistiskajā sabiedrībā, PSKP Programā teikts: «Komunistiskā sabiedrība būs augsti organizēta darba cilvēku sadraudzība. Izveidosies vienoti, vispārāztīti komunistiskās sadzīves noteikumi, kuru ievērošana visiem cilvēkiem kļūs par iekšēju vajadzību un paradumu» [2; 98].

Lai visnotaļ sekmētu šo uzdevumu, skolās mērķtiecīgi jāveido tāds kolektīvās dzīves stils, kas audzina jaunajā paaudzē komunisma cēlāju tikumiskos principus: kolektīvismu un biedrisku savstarpēju palīdzību: visi par vienu, viens par visiem; humānas attiecības un savstarpēju cieņu cilvēku starpā: cilvēks cilvēkam — draugs, biedrs un brālis; visu PSRS tautu draudzību un brālību, neiecietību pret nacionālo un rasu naidu.

Lai šādu kolektīvās dzīves stilu veidotu, jāievieš komunistiskās uzvedības un rīcības tradīcijas, kurās iemiesojas minētie tikumiskie principi, tradīcijas, kuras iedarbojas uz augošā cilvēka apziņu un jūtām, vingrina atbilstošus uzvedības un rīcības paradumus.

Lekcijā «Par audzināšanas metodēm» A. Makarenko stāsta, ka viņa vadītajā F. E. Dzeržinska komūnā bijis simtiem uzvedības tradīciju, kas regulējušas kolektīva dzīvi. A. Makarenko min virkni piemēru šādām tradīcijām:

nerunāt preti dežūrantam, nestridēties ar viņu (kaut arī viņš būtu kļūdījies — to varēs noskaidrot nākamā dienā); nerunāt par pārkāpumu, kura dēļ biedrs jau sodīts; sadalot telpu uzkopšanas darbus, grūtākos un nepatīkamākos pienākumus uzdot labākajai grupai; ja audzēknis nosebo darbu rūpnīcā, piezīmi iz-

teikt visai grupai; apspriežot kopsapulcē audzēkņa pārkāpumu, vainīgajam nostāties zāles vidū tieši zem lielās lustras; par sanitārās komisijas dežurējošo locekli, kas pārbauda tīrību istabās, ievēlēt gados jaunāku (10—12 gadu vecu), turklāt katrā ziņā meiteni, jo viņas ir acīgākas un savās prasībās stingrākas par zēniem.

Šīs uzvedības tradīcijas bija nerakstīti kolektīva likumi, ar kuriem audzēkņi lepojās un rūpīgi tos saudzēja un glabāja.

Par sevišķi svarīgu komunistiskajā audzināšanā A. Makarenko uzlūkoja precizitātes tradīciju. Šī tradīcija prasa ļoti stingri un precīzi ievērot noteikto laiku, sākot sapulces un citas ārpusklases nodarbības, tāpat arī stingri ievērot runām paredzēto laika reglamentu. Precizitāte disciplinē, audzina jaunieša raksturu, cieņu pret kolektīvu. Nav nejaušība, ka A. Makarenko uzskatīja precizitāti par morālu kategoriju un prasīja tie ierakstīt komunistiskās morāles kodeksā.

1939. g. 1. martā A. Makarenko Maskavas valsts universitātē nolasīja lekciju «Komunistiskā audzināšana un uzvedība», kurā, ja tā varētu sacīt, viņš ir izklāstījis savu pedagoģisko credo. Šinī lekcijā A. Makarenko sīki analizē precizitāti kā morālu kategoriju. «Precizitāte ir darba ražība, produktivitāte, tā ir bagātība, materiālās vērtības, tā ir cieņa pret sevi un pret biedriem. Kad es redzu, ka komunārs ir nonācis līdz precizitātei, tad es uzskatu, ka no viņa iznāks labs cilvēks. Precizitātē izpaužas cieņa pret kolektīvu, bez tās nevar būt komunistiskās ētikas [6; 429].

A. Makarenko atsedz precizitātes kā morālas kategorijas būtību. Precizitāte nozīmē — nevien stingri ievērot noteikto laiku (stundas, minūtes), bet precīzi turēt doto vārdu, precīzi izteikt savas domas un jūtas.

Neprecizitāte domu un jūtu izteiksmē stāv ļoti tuvu blēdībai, meliem. Tāpēc precizitātes paraduma audzināšana ir ļoti svarīgs priekšnoteikums un sastāvdaļa jauno komunisma cēlāju morālo principu ieaudzinašanā.

Mūsu pētījuma gaitā nācās pārliecināties, ka precizitātes tradīcijas ieviešanai skolās netiek pievērsta vajadzīgā uzmanība. Gluži otrādi: kā ironiski izteicās kādas vidusskolas X klases skolēns, viņiem pastāvot neprecizitātes tradīcija (ar to viņš domāja ārpusstundu pasākumu — sapulci, sākumsiju, skolas vakaru utt. iesākuma regulāru nosebošanos).

Viegli saprast, cik lielu ļaunumu šādas «tradīcijas» nodara jaunās paaudzes rakstura īpašību veidošanai un ideoloģiskai audzināšanai.

Par precizitātes tradīcijas audzinošās nozīmes dziļu izpratni liecina KPFSR Penzas 4. vidusskolas pieredze. Skolas aktīva

sanāksmē 1961. g. septembrī, analizējot skolas panākumus iepriekšējā mācību gadā cīņā pret otrgadniecību, direktore izvirzīja konkrētu uzdevumu skolēniem: lietderīgi izmantot katru mācību laika minūti, stundās nenodarboties ar blakus lietām, netraucēt darbu klasē ar nosebošanu, laikus sagatavot visu nepieciešamo mācību nodarbībām.

Sanāksmes dalībnieki vienojās, ka aktivisti rādīs pārējiem skolēniem precizitātes priekšzīmi, noteica trīs dienas laika noskaidrošanas darbam klasēs, izvietoja redzamās vietās lozungu: «Mūsu skolā neviens nekur nenosebo».

Pirmās nedēļas rezultāti iepriecināja: šinī laikposmā noseboja tikai trīs pirmās klases skolēni, pilnīgi izbeidzās nosebošana uz otro un trešo stundu. Otrā nedēļā bez dibināta iemesla noseboja viens sestās klases skolēns. Pēc stundām kopējā līnijā (skolēnu kopsapulcē) nosebotājam bija jāsniedz biedriem paskaidrojums, bet nākošā dienā skolas sienas avīzē par viņu parādījās karikatūra.

Tradīcija ieviesās. Tā piespieda arī skolotājus ierasties klasē pēc pirmā zvana un precīzi ar otro zvānu sākt stundu.

Skolēni stingri sekoja, lai neviens nepārkāptu tradīciju. Gadījās, ka skolas komjauniešu kopsapulcē iesākās ar piecu minūšu novēlojumu. Pirms sapulces atklāšanas komjaunieši lūdza komjaunatnes komiteju sniegt paskaidrojumu, kāpēc sapulce iesākas ar nosebošanos.

Par to, cik neiecietīgi izturējās skolēni pret tradīcijas pārkāpējiem, liecina arī šāds gadījums. Direktore, aizkavējusies sarunā ar apmeklētāju, ieradās uz pārrunu VIb klasē pēc otrā zvana. Skolēni ar viņu pieklājīgi sasveicinājās, bet, iestājoties klusumam, atskanēja balsis: «Jūs nosebojāt!» Direktore paskaidroja nosebošanās iemeslu» [9; 26].

Pamazām skolās iesakņojas tradīcijas, kurās iemiesojas rūpes un uzmanība pret cilvēku, pret saviem skolas biedriem, tradīcijas, kuras audzina biedriskumu un draudzību.

Šādas tradīcijas raksturīgas daudziem Bauskas 1. vidusskolas, Rīgas 6. vidusskolas, Rīgas 3. internātskolas un daudzu citu skolu klašu kolektīviem.

Bauskas 1. vidusskolas 10.a klases skolniece Inta R. raksta: «Kad mūsu klases skolnieci Ingūnu S. ievietoja slimnīcā, kur tai bija jāpaliek ilgāku laiku, klasē uzreiz izraisījās jautājums: kā palīdzēt biedrenei, lai viņa neatpaliktu mācībās. Visi kā viens bija ar mieru apmeklēt slimnieci, parādīt un izskaidrot viņai uzdoto, lai klases biedrenes zināšanās nerastos robi.

Sekmes ir sāpīgākais mūsu klases jautājums. Kopīgiem spēkiem cenšamies likvidēt nesekmību, palīdzēt viens otram. Ja

kādam skolēnam ceturksnī draud divnieks, tad klasē valda acīmredzams uztraukums, katrs dara, ko var: palīdz, izskaidro, pierunā, gadās arī lūgties, lai viens otrs stūrgalvis, pārvarot pašlepnumu, kurš šoreiz pavisam nevietā, mēģina dabūt atļauju vēlreiz atbildēt vielu priekšmeta skolotājam.»

Sinī piemērā lielākā morālā vērtība ir pašu skolēnu ierosmei, viņu satraukumam par sekmju stāvokli klasē, rūpēm par klases biedriem, visu kolektīva locekļu gatavība sniegt palīdzību. Sinīs attieksmēs dīgst asni dižajam komunisma cēlāju morāles principam: visi par vienu, viens par visiem. Zīmīgi, ka šādus piemērus sastopam tieši tanīs kolektīvos, kuros izveidojies zināms kolektīvās dzīves stils, respektīvi jau lielākā vai mazākā mērā iesakņojušās dažāda veida tradīcijas citos virzienos: sabiedriski derīgajā darbā, kultūras dzīvē un sportā u. c.

So atziņu apstiprina daudzi citi piemēri no Cēsu 1. un Rīgas 6. vidusskolas, no Rīgas 3. internātskolas. Cēsu 1. vidusskolas 10.b klasē, kurā izveidojušās skaistas sabiedriski derīgā darba tradīcijas (zēni, kuri ražošanas apmācībā specializējās galdniecībā, pagatavoja nevien dāvanu klasei — dekoratīvu plauktiņu, bet arī dāvanu katrai klases meitenei), kā arī tradīcijas muzikālā audzināšanā — ir radušās arī spēcīgas kolektīvisma un biedriskuma tradīcijas. Daži piemēri: kad diviem skolēniem draudēja neapmierinoša atzīme fizikā, teicamnieks Indulis G. pats uzņēmies viņiem palīdzēt un novērsa nesekmību fizikā; kad skolniece Irena A. saslima ar dzelteno slimību, klases biedri divus mēnešus regulāri viņu apmeklēja, gādāja viņai citronus un augļu sulas, kuras bija nepieciešamas slimniecei. Piemērs no Rīgas 3. internātskolas: kad meitenes iet pirtī, zēni brīvprātīgi uzņemas viņu vietā strādāt internāta virtuvē, pie tam visu vakaru, lai meitenes pēc pirts nesaaukstētos.

Tieši šī tradīciju grupa ir iedarbīgs faktors humānu attiecību un savstarpējas cieņas audzināšanai skolēnu starpā.

Daudz lielāka vērība, nekā līdz šim, būtu pievēršama pirmajiem mēģinājumiem ieviest skolās tradīcijas, kuras audzina skolēnos godīgumu un patiesīgumu, morālisko skaidrību. Vēl aizvien pedagogijas teorijā un audzināšanas praksē nav izskausta kaitīgā teorija, ka godīgums un patiesīgums ir atkarīgs vispirma mīkrtā mīkrtā no cilvēku apziņas, un tārad godīguma un patiesīguma audzināšanā galvenās metodes ir rūpīga un pacietīga pārliecināšana, bet, ja tas nepalīdz, piespiedu līdzekļu un sodu lietošana.

Vai gan A. Makarenko lielais eksperiments — 3000 bezpajumtnieku, zagļu un morāliski izkropļotu bērnu pāraudzinašana par sabiedriski vērtīgiem cilvēkiem — nav uzskatāms un pārliecinošs arguments K. Ušinska atziņai, ka «tikai paradums dod

audzinātājam iespēju iepotēt savus principus audzēkņa raksturā, viņa nervu sistēmā, viņa dabā» [3; 385].

Bērnos ir jāaudzina jau no mazotnes *paradums* runāt patiesību, *paradums* vienmēr rīkoties godīgi. Šādi paradumi ir līdzeklis tikumisko jūtu audzināšanai (mīlēt patiesīgumu un ienīst melus) un morāles principu audzināšanai — apziņai, ka morāliskā skaidrība nav iedomājama bez godīguma un patiesīguma attiecībās pret cilvēkiem, pret personisko un sabiedrisko īpašumu, pašam pret sevi.

Lai ieaudzinātu patiesīguma un godīguma paradumus, vajadzīgi atbilstoši vingrinājumi — vairāk vai mazāk regulāras darbības un situācijas, kurās bērns ieradinās runāt patiesību, rīkoties godīgi, kā arī izkopj spēju pretoties kārdinājumam samelot vai rīkoties negodīgi — vajadzīgas atbilstošas tradīcijas, kuru pamatā ir tā sauktā uzticības metode.

Pirmie soļi šādu tradīciju ieviešanā ir jau sperti. Rīgas 49. vidusskolā klases žurnāli tiek nodoti pašu skolēnu (dežurantu) glabāšanā, skolēni paši sev izliek nedēļas atzīmes kārtībā, ko klases audzinātājs apstiprina ar savu parakstu. Pie tam zīmīgi, ka audzinātājam nenākas atzīmi pazemināt, skolēns pats paškritiski mēcās vērtēt savu stāju un uzvedību. Gadās otrādi — klases audzinātājs dažreiz labo atzīmi uz augšu — apmierinošas atzīmes vietā ieliek četri, vai arī četri vietā — pieci.

Gadās vēl klases, kur saglabājusies negodīga attieksme pret mācību darbu — priekšā teikšana un norakstīšana. Lai to izskaustu, skolotāji, nereti lieto sodus un citāda veida represijas. Istenībā te mēs sastopamies ar nepareizi izprasta biedriskuma tradīciju, ar sliktu paradumu. Cīņa pret šādām parādībām izrādās visefektīvāka, jau audzinātājs, prasmīgi balstoties uz kolektīva aktīvu, ievieš kolektīvā tradīciju: «Mūsu klasē neviens nesaka priekšā, bet, ja vajadzīgs, palīdz biedriem izprast mācāmo vielu, vai arī piespiež sliņķi saņemties, nedarīt kaunu sev un klases kolektīvam.»

Uzticība cilvēkam pamazām kļūst par tradīciju labākajās internātskolās, tāpat kā tas bija A. Makarenko vadītajā F. Dzeržinska komūnā, kur istabu durvis, audzēkņu skapīši un lādītes nekad netika aizslēgtas.

c) Tradicionālie draudzības kontakti.

Skolēnu ideoloģiskajā audzināšanā svarīga nozīme ir skolēnu kolektīva dažāda veida kontaktiem ar ražošanas uzņēmumu pārstāvjiem, darba pirmrindniekiem, komunistiskā darba brigādēm, partijas, komjaunatnes un arodorganizāciju darbiniekiem, vecajiem revolucionāriem, Lielā Tēvijas kara da-

libniekiem, partizāniem, Padomju armijas karavīriem un robežsargiem, kā arī ar citām skolām gan Padomju Savienībā, gan arī ārvalstīs. Šo kontaktu (gan personiskas tikšanās, gan sarakstes veidā) audzinošā ietekmē ievērojami pieaug, ja tie pārvēršas par tradīciju, t. i. regulāri atkārtojas.

Daudzās skolās uz Ražas svētkiem ierodas šefības kolhoza pārstāvji. Kolhoza priekšsēdētājs apsveic čaklos darba darītājus, nodod veltes skolai.

Šāda kolhozu un rūpnīcu pārstāvju tradicionāla ierašanās skolā liek skolēniem dziļāk izjust atbildību par savu darbu, par sekmēm mācībās, palīdz izprast, ka viņu devumam ir arī sava nozīme jaunās komunistiskās sabiedrības celtniecībā.

Tāpat arī skolu komjaunieši un pionieri ierodas kolhoznieku gadskārtējās pārskata sapulcēs, pateicas kolhozniekiem par atbalstu un palīdzību skolai, kā arī atskaitās par saviem panākumiem mācībās un sabiedriski derīgajā darbā.

Rīgas 3. internātskolai ir savs šefs — Popova radiorūpnīcas komunistiskā darba brigādes. Brigādes locekļi piedalās kultūras gājienos un ekskursijās kopā ar skolēniem, vada skolā radio tehnikas pulciņu.

Komunistiskās darba brigādes brigadieris pats sekmīgi mācās vakarskolā un regulāri interesējas par vājāko skolēnu sekmēm. Tas izrādās spēcīgs stimuls slīņkiem, kuriem brigadiera priekšā kauns par neapmierinošu atzīmi.

Dundagas vidusskolai ir sirsnīgas draudzības saites ar Padomju robežsargiem. Skolēni ciemojas pie viņiem, iepazīstas ar viņu atbildīgo darbu, savstarpēji apmainās ar mākslinieciskās pašdarbības priekšnesumiem.

Ļoti nozīmīgi ir skolēnu kolektīvu tradicionālie kontakti ar vecajiem revolucionāriem, kas iepazīstina jauno paaudzi ar revolucionāro cīņu gaitām.

Rīgas 22. astoņgadīgās skolas jaunie novadpētnieki jau kopš 1957. gada pēti revolucionāros notikumus, kas risinājušies skolas rajonā — Zolitūdē. Jau savākts ap 30 atmiņu stāstu par izciliem revolucionāriem. Skolēni apciemojuši Zolitūdes pirmās komjaunietes — Emmu Stiebrīņu, Mariju Beļavsku, Mildu Tomiņu un pierakstījuši viņu atmiņas.

Gar skolu tek mazā Lāčupīte. Tās mežainā apkārtnē no 1900. līdz 1920. gadam bijusi Pārdaugavas revolucionāru nelegālo sapulču vieta. Audzēkņi rīko tradicionālos pārgājienu gar Lāčupīti, uzmeklē revolucionāru sapulcēšanās vietas, fotografē tās un savāktos materiālus sakopo albūmā «Lāčupīte» (10).

Skolēnu draugi — vecie revolucionāri ierodas skolā Oktobra svētkos, bet tos, kas nevar ierasties, skolēni 6. novembrī pēcpusdienā apciemo mājās.

Svarīga nozīme skolēnu idejiski politiskajā audzināšanā ir revolucionāro varoņu tradicionālajām atceres dienām. Valmieras 11 varoņu-komjauniešu vidusskola ikgadus šādu atceres dienu svin 22. decembrī. 1956. gadā šīnī dienā skolas pionieru vienības atklātā sanāksmē bija izvirzīts uzdevums — parādīt, kā Valmieras komunisti (bijušie komjaunieši) un komjaunieši ražošanas darbā un mācībās turpina vienpadsmit varoņu tradīcijas. Sanāksmē bija uzaicināti ražošanas pirmrindnieki — lauksaimniecības un rūpniecības darbinieki, skolas vecāko klašu labākie audzēkņi komjaunieši. Romantiskā noskaņojumā pie pionieru mākslīgā ugunskura, kas iekārtots zāles vidū (jo ziemā nevar dedzināt īstu ugunskuru), agronomi, virpotāji, galdnieki, slaucējas un citi darbinieki pastāstīja par savu darbu, aicināja pionierus ar labām sekmēm mācībās, priekšzīmīgu uzvedību un aktīvu sabiedrisko darbu turpināt vienpadsmit varoņu uzsāktu ceļu.

Viesu stāstījumam sekoja dziesmas, muzika, deklamācijas, priekšnesumi, epizodes no komjaunatnes cīņu vēstures, ko bija sagatavojuši pionieru pulciņi [12].

Lai audzinātu skolēnos tautu draudzību un brālību, neiecietību pret nacionālo un rasu naidu, skolu kolektīvi organizē draudzības kontaktus starp dažādu republiku skolām.

Bauskas 1. vidusskolai ir nostiprinājušies draudzīgi sakari ar Grūzijas PSR Samtrēdijas vidusskolu. Šo draudzību veidojušas kopīgās intereses par mācībām, sabiedrisko darbu un sportu, par abu tautu skaistākajām tradīcijām. Skolēnu kolektīvi sarakstās, savstarpēji apciemo viens otru.

«Lielu satraukumu mēs izjutām», raksta Bauskas 1. vidusskolas 10.a klases skolniece Aina K., «kad uzzinājām par gruziņu apciemojumu. Viss mūsu skolas kolektīvs izgāja sagaidīt draugus. Viesi interesējās par visu. Iepazīstinājām viņus ar Bauskas apkārtni un skolas dzīvi. Vakarā rādījām savas tautas raksturīgākās dejas un dziedājām dziesmas. Grūzijas draugi mūs iepriecināja ar savām skaistajām dziesmām un straujajām dejām. Ātri aizritēja kopā pavadītais laiks, un ciemiņi devās atceļā. Viņi gan aizbrauca, bet skaistās veltes, kuras viņi mums atstāja par piemiņu, vienmēr liecinās par mūsu kolektīvu draudzību.»

Šīs tradīcijas uzskatāms liecinieks ir tas, ka vienai Bauskas ielai dots Samtrēdijas vārds, tāpat kā Grūzijas pilsētā Samtrēdijā ir Bauskas iela.

Bauskas 1. vidusskolai ir cieša draudzība arī ar tuvākiem kaimiņiem — Lietuvas PSR Poņevežas vidusskolu un pašu pilsētu — Bauskas 2. vidusskolu (ar krievu mācības valodu). Bauskas 1. un 2. vidusskolas sadarbībā ir ieviesušās jaunas efek-

tīvas draudzīgo kontaktu formas. Ja agrāk šie kontakti aprobežojas ar kopīgiem skolu vakariem, tad tagad latviešu un krievu tautības skolēni kopīgi piedalās sabiedriski derīgajā darbā un mākslinieciskajā pašdarbībā. Enerģiskā skolotāja Hammera vadībā abu skolu koristi kopīgi gatavo priekšnesumus gan latviešu, gan krievu valodā. Seit veidojas labas tautu draudzības tradīcijas, jo nekas tā netuvina tautas kā māksla un kopīgs darbs cīņā par komunisma uzcelšanu.

Pēdējos gados skolēnos radusies liela interese par sarakstīšanos ar citu zemju jauniešiem. Sevišķi spilgti tā izpaužas internātskolās. Biržu internātskolas 9. klases skolēns Andris S. stāsta: «Mums nepietiek, ka mēs zinām tikai par savu Dzimteni. Mūs interesē arī citu zemju dzīve. It sevišķi mūs interesē tās zemes, kuras cīnās par savu neatkarību no koloniālā jūga. Mēs kāri lasām avīzēs par šīm zemēm, par viņu cīņām. Viens no mūsu klases skolēniem sarakstās ar Kūbas jaunieti. Mēs ar visu sirdi esam viņu pusē.»

Skolēni sarakstās ar Maskavas, Kijevas u. c. PSRS pilsētu skolām, ar Tautas demokrātijas valstīm, apmainās ar suvenīriem, pastmarkām, paplašina savu redzes loku, aug tautu draudzības garā.

d) Svētki, svinības un citi tradicionāli pasākumi skolas sabiedriskajā dzīvē.

Katrā skolā iesakņojas savas tradīcijas revolucionāro svētku — Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadienas, 1. Maija, 23. Februāra, 8. Marta atzīmēšanai. Skolas notur svinīgos svētku aktus, sarīko gājienus pie V. I. Ļeņina pieminēšanai, kur skolēni noliek ziedus, piedalās darbaļaužu demonstrācijās. Taču bez tā, kas ir kopīgs visām skolām Padomju zemē, katra skolas svētku norisē iekļauj savas tradīcijas — piemēram, sarīko skolēnu darbu izstādes, organizē tikšanos ar izciliem cilvēkiem, vecajiem revolucionāriem, darba pirmrindniekiem u. c. Daudzās skolās revolucionāro svētku dienās notiek skolēnu svinīga uzņemšana pionieru organizācijā un biedra karšu izsniegšana jaunajiem komjauniešiem.

Viens no skolu komjaunatnes un pionieru organizācijas svarīgākajiem pienākumiem ir būt par kolektīva labāko, progresīvo tradīciju iniciatoru, glabātāju un popularizētāju.

Cīņa un gādība par tradīcijām skolā nostiprina arī pašas komjaunatnes un pionieru organizācijas autoritāti un idejiski politisko ietekmi uz skolēniem.

Katra padomju skolēna dzīvē ir brīži, kuri kā robežstabi iezīmē jauna cēliena sākumu viņa personības attīstībā un idejiskajā izaugsme. Tādi notikumi ir skolas gaitu uzskāšana, uzņemšana pionieru, pēc tam komjaunatnes organizācijā, pilngadības sasniegšana, un, beidzot, gatavības apliecības saņemšana.

Skaistas tradīcijas padara šos brīžus par neaizmirstamiem notikumiem jaunieša dzīvē, kuri paliek atmiņā uz visu mūžu.

Pie tam šādām tradīcijām ir audzinoša ietekme arī visā skolēnu kolektīvā, kurš kopā ar svētku gaviļniekiem priecājas un pārdzīvo viņu «lielo dienu».

Kad Rīgas 45. vidusskolā divpadsmit jaunieši tika uzņemti VĻKJS rindās, skolas aktīvs nolēma biedra karšu izsniegšanai organizēt svinīgu komjauniešu sapulci.

Svētku rotā tērptajā skolas zālē pulcējās komjaunieši, aktīvi, mācību teicamnieki un skolotāji. Pēc ievadvārdiem rajona komitejas sekretārs pasniedza jaunajiem komjauniešiem biedru kartes. Komjaunatnes komiteja dāvināja katram grāmatu ar ierakstu, bet klašu kolektīvi — ziedus un piemiņas veltes. Savas atmiņas pastāstīja revolūcijas cīņu dalībnieks b. Krastiņš. Pēc tam visi devās skolas ēdamzālē, pie bagātīgi klāta galda. Goda vietās jaunie biedri. Pēc cienasta, kuru gatavojušas vecāko klašu skolnieces, skanēja gan «Skolas valsis», gan «Pūt, vējiņi» un gruzīnu «Straujā Aragva». Skolas zālē ritēja spēles, rotaļas un dejas.

Rūjienas un Naukšēnu vidusskolā, uzņemot organizācijā jaunus komjauniešus, skolā ieradās rajona komjaunatnes komitejas biroja locekļi. Skolā notika svinīga biroja sēde un jaunuzņemtajiem komjauniešiem izsniedza biedra kartes.

Saldus rajona Lutriņu skolas kolektīvs noorganizēja komjaunatnē uzņemamo jauniešu aizvešanu mašīnā un rajona komjaunatnes komiteju. Parbraucot atpakaļ skolā, viņus sagaidīja un apsveica skolēni un skolotāji, notika svinīgs akts, katram jaunajam komjaunietim pasniedza grāmatu ar ierakstu: «Atceries dienu, kad Tu saņēmi komjaunatnes biedra karti.»

Skrīveru Andrejā Upīša vidusskolā uzņemšana komjaunatnē notiek tanī pašā dienā, kad kolektīvs atzīmē Tautas rakstnieka dzimšanas dienu, kas vēl vairāk padziļina šī brīža nozīmīgumu.

9. klases skolniece Dagnija L. stāsta: «Kad komjaunatnes sekretāre nosauc tavu vārdu un kad satraukums tavā sirdī sasniedzis kulminācijas punktu, tu dodies pie prezidija galda uz skatuves, kur pie krūtīm tev piesprauž mazo nozīmīti ar lielā Ļeņina attēlu uz tās. Silti rokas spiedieni, apsveikumi un, apreibis no lielā satraukuma, tu dodies uz savu vietu ar ciešu apņemšanos attaisnot lielo uzticību, kas tev parādīta.»

Gulbenes vidusskolā jauno pionieru uzņemšana notika V. Ļeņina piemiņas dienā svinīgā sanāksmē pie Ļeņina piemiņekļa, kas deva iespēju bērniem tik nozīmīga brīža svinībās piedalīties arī plašākai skolēnu vecāku saimei.

Pionieru organizācijas autoritāti un lomu skolēnu idejiski politiskajā audzināšanā ievērojami sekmē arī tādas tradīcijas, kā sardze pie pionieru vienības karoga, izcila revolucionāra cīnītāja vai padomju darbinieka vārda piešķiršana pionieru pulciņam, pulciņa dzimšanas dienas ikgadēja atzīmēšana, pionieru šefība par oktobrēnu zvaigznītēm, tradicionālā pionieru ķēdīte, pulciņa dziesma un devīze u. c.

Cieši iesakņojušās skolas dzīvē tradīcijas, kuras iezīmē skolas gaitu iesākumu un noslēgumu — **P i r m ā i s u n P ē d ē j a i s z v a n s**. Satraukti pukstošām sirdīm septiņgadnieki 1. semestrī ver skolas durvis. Šis brīdis Padomju zemē, kur izglītība ir katra pilsoņa reāla tiesība un reizē arī svarīgs, valstisks pienākums, iegūst dziļi emocionālu skanējumu un idejisku saturu, kurš iemiesojas Pirmā zvana tradīcijās.

Rīgas 7. N. Draudziņas vidusskolas 1.a klases skolniece Skaidrīte V. stāsta: «Kad mēs pēc ilgā vasaras brīvlaika atkal atgriežamies savā vecajā, mīļotajā skolā, vienpadsmitās klases nostājas skaistā ierindā skolas vingrotavā. Pēc tam ievēd pirmo klašu skolēnus. Mazie bērni nostājas mums pretim. Tad katrs vienpadsmitās klases skolēns pasniedz ziedus vienam pirmo klašu skolēnam, paņem viņu pie rokas un ved cauri visai skolai augšā uz zaļumiem un ziediem rotāto aulu, kur notiek svinīga sanāksme. Pēc svētku akta viens no vienpadsmito klašu skolēniem uziet uz skatuves un ar īpašu, šādām tradīcijām domātu, sudraba zvanu iezvana pirmo stundu jaunajā mācību gadā.

Pavasārī, kad pienāk beidzamā skolas mācību diena vienpadsmitajai klasei, viens no pirmo klašu skolēniem ar šo pašu sudraba zvanu izzvana saviem vecākajiem skolas biedriem pēdējo mācību stundu. Pēc pēdējā zvana vienpadsmito klašu skolēni kopā ar saviem audzinātājiem izstaigā visas skolas telpas, lai atvadītos no tām...»

Priekules vidusskolā 11. klase pēc pēdējā zvana nodod skolas karogu, kas atrodas tās glabāšanā, šīs tradīcijas mantiniecei — 10. klasei.

Bauskas 1. vidusskolā komjaunatnes komiteja savas skolas Pirmā zvana tradīcijai pievienojusi vēl kādu detaļu: kad pirmo klašu skolēni audzinātājas vadībā ieiet savā klasē, viņus sagaida vēl viens pārsteigums. Uz katra sola gādīgu roku nolikti pirmie mācību piederumi — burtnīca, zīmulis, spalvaskāts un mazs ziedu pušķītis. Liels ir mazo prieks, ka viņus tik sirsnīgi

sagaida vecākie biedri, kas jau svinīgajā aktā apsolījušies grūtākā brīdī viņiem palīdzēt.

Pirmā un pēdējā zvana tradīcija audzina arī biedriskas attiecības vecāko un jaunāko klašu starpā, kolektīviskumu un draudzību visā skolas kolektīvā.

Republikas skolās cieši iesakņojusies tradīcija ir žetonu vakari absolventu klasei.

Šī tradīcija idejiski mērķtiecīgi izveidota tradīcijām bagātajā Bauskas 1. vidusskolā, Rīgas 2. vidusskolā un daudzās citās skolās.

Bauskas 1. vidusskolas 11.a klases skolēns Jānis J. raksta: «Jau daudzus gadus februāra pirmajā sestdienā skolā notiek žetonu vakari. Šajā dienā saņemam nozīmītes, kuras ir formātā mazas, bet ietver sevī ļoti daudz: padomju valdības un partijas rūpes par to, lai mēs varētu gūt zināšanas, skolotāju un vecāku pūles, lai mēs izaugtu godīgi un nenogurstoši jaunās dzīves cēlāji. Zili sudrabortie žetoniņi mums vienmēr atgādinās, ka mēs nevien skolā, bet arī dzīvē pārstāvam Bauskas 1. vidusskolu. Tas mums uzliek lielu atbildību, neļauj apstāties pie sasniegtā vai novirzīties no pareizā ceļa.

Žetonu vakarā ierodas daudzi bijušie absolventi, kuri mums stāsta par saviem ieņemamajiem amatiem, par specialitāti, kurā tie strādā vai arī par augstāko mācību iestādi, kurā tie turpina izglītību. Šis vakars daudziem no mums liek izšķirties, pa kuru ceļu iet, lai mēs visvairāk būtu noderīgi savai Dzimtenei.»

Jāņa J. domu tālāk attīsta viņa klases biedrene Maija E.: «Žetonu vakars ir priekšpēdējais lielākais sarīkojums mums tik mīļajā skolā, kurš tiek organizēts absolventu klasei. Dzīve mūs gaida, lielā dzīvē, kurā ir tik daudz ceļu, pa kuriem iet. Jāprot izvēlēties, atrast īsto vietu dzīvē. Protams, bez labas gribas un darba nekas nav sasniežams, tāpēc arī mums jāpieliek visi spēki mācībām un turpmāko nodomu piepildīšanai.»

Žetonu vakarā kopā ar izlaiduma klasēm piedalās arī desmito klašu audzēkņi. Vakara svinīgajā daļā 11. klašu skolēniem izsniedz žetonus, kuri vienmēr paliks viņiem kā caurlaide savā vecajā skolā, visos skolas sarīkojumos. Pēc tam seko mākslinieciskie priekšnesumi un saviesīgs vakars.

Saskaņā ar tradīciju, izlaiduma vakaru 11. klasēm organizē 10. klases, kurām labi jāpadomā un krietni jānopūlas, lai godam izvadītu vecākos biedrus dzīves ceļā. Daudzās skolās izlaiduma dienā notiek arī tradicionālais absolventu salidojums.

Gatavības apliecības saņemšana izraisa jauniešos prieku un lepnumu par paveikto darbu un noslēgto izglītības posmu, kam,

kā raksta Bauskas 1. vidusskolas 11.a klases skolniece Ingrīda N., «saistās ar apziņu, ka priekšā stāv vēl lielāki un nopietnāki uzdevumi, jo

«Nevar tādu apliecību izdot,
Kura dzīvei vārtus
Tā kā durvis ver.»

(I. Auziņš)

Kā jau teikts nodalījumā «Sabiedriski derīgā darba tradīcijas», absolventi katru gadu, atvadoties no skolas, dāvina tai kā pateicību un piemiņu no sevis kaut ko paliekošu, kādu derīgu priekšmetu — vāzi, aizkarus, dekoratīvu šķīvi, keramikas izstrādājumus, albūmus ar piemiņas fotouzņēmumiem u. tml., vai arī iestāda piemiņas kokus («absolventu parks» Bauskā).

Ar dažādiem suvenīriem nereti savstarpēji apdāvinās arī izlaiduma klases audzinātājs un absolventi.

Pēdējos gados, nostiprinoties skolu sakariem ar ražošanas uzņēmumiem, izlaiduma vakarā piedalās arī rūpnīcu un kolhozu pārstāvji: Siguldas rajona Mālpils vidusskolas absolventus parasti apsveic un apdāvina kolhozieku delegācija.

Izlaiduma vakars parasti notiek 22. jūnijā, kad ir visīsākā nakts gadā. Draudzīgās sarunās, dejās un jautrās rotaļās ātri paiet laiks.

Rīgas 7. N. Draudziņas vidusskolas absolventiem kļuvis par tradīciju neatvadīties vienam no otra skolā, bet gan Komjauniešu krastmalā, sagaidot krāšņo saules lēktu pār Daugavu. Šķīroties visi norunā pēc gada noteiktā dienā un stundā satikties, lai uzziātu, kā katrs ir uzsācis dzīvi. Arī šī tradīcija kāpina sabiedriskā pienākuma un atbildības apziņu.

Nozīmīgs brīdis katra padomju jaunieša dzīvē ir pirmās pases saņemšana. Smiltenes vidusskolas 10.b klases skolniece Astra R. raksta: «Par vienu no skaistākajām tradīcijām mūsu skolā ir kļuvusi pirmās pases saņemšanas diena. Katram padomju jauniešim jāprot turēt dārgu padomju pasi, kurai V. Majakovskis veltījis savas neaizmirstamās rindas, kuras dēļ padomju jaunieši apskauž miljoniem jauniešu kapitālistiskajā pasaulē, jo tā apliecina mūsu piederību lielajai un varenajai sociālisma valstij. Šī diena māca jauniešiem dziļāk izprast savus padomju pilsoņa pienākumus un arī tiesības.

Ja agrākos gados pases saņemšana bija diezgan apgrūtināša un pelecīga, tad tagad tā pārvērtusies par svinīgu notikumu. Pases skolēniem un darba jauniešiem izsniedz organizēti. Arī mūsu skolā šis notikums ir kļuvis par skaistu tradīciju. Mūsu skolas jauniešiem pases izsniedz pilsētas kultūras namā. Pases saņēmējus sirsnīgi apsveic viesi, skolotāji, klases biedri un

draugi. Svinīgais noskaņojums, saņemot pasi, ierosina jaunieši īsti novērtēt savus uzdevumus, kas veicami Padomju Dzimtenes uzplaukumam».

Nepietiekami izvērsts skolās ir antirelīgiskās audzināšanas darbs. Sevišķi liels trūkums šinī darbā ir tas, ka gausi ieviešas sadzīves tradīcijas, no kurām pilngadības svētki ir visciešāk saistīti ar skolu.

Pilnīgi pareizi to izprot mūsu jaunieši. Tikko pieminētā Smiltenes vidusskolas skolniece Astra R. saka: «Neviens taču nevar noliegt, ka cilvēka dzīves svarīgākie brīži var pastāvēt un pastāvēt neatkarīgi no baznīcas. Tikai baznīca vienmēr ļoti veikli ir pratusi izmantot šos brīžus, lai pakļautu cilvēku sev, apaudusi to ar savām izdarībām un paražām.

Maldās tie padomju tradīciju pretinieki, kas apgalvo, ka šīs tradīcijas ir tikai sacensība ar baznīcu. Nekādas sacensības nav. Mēs vienkārši padzenam baznīcu no savas dzīves» (pasvītrojums mūsu — N. K.).»

Pilngadības svētku tradīcijas idejiski pilnvērtīgi un estētiski izveidotas daudzos rajonu centros un ciematos, kā arī kolhozos. Neapmierinošs stāvoklis šai ziņā vēl aizvien ir republikas galvaspilsētā Rīgā.

Viens no skaistākajiem izņēmumiem ir Rīgas 11. Anrī Barbisa vidusskola. Gatavojoties svinībām šeit gaviļniekiem tiek organizētas lekcijas un pārrunas par padomju jaunieša morālo stāju, par padomju jauniešu tiesībām, pienākumiem un attieksmēm pret sabiedrību.

Saskaņā ar tradīciju, galvenās rūpes par svētku gatavošanu un norisi uzņemas komjaunieši, galvenokārt desmito klašu skolēni, izņemot tos, kuri jau sasnieguši astoņpadsmit gadus un tādējādi paši pieder pie gaviļnieku pulka.

Svētki parasti notiek aprīļa vidū. Meijām un ziediem rotātajā skolas zālē valda svinīga noskaņa. Zālē sapulcējušies pilngadnieku vecāki, brāļi un māsas (tuviniekiem šinīs svētkos ir pirmā vieta), draugi un draudzenes, klašu audzinātāji un skolotāji, viesi, desmito klašu skolēni. Ģērbušies skaistajos tautas tērpos, mūzikas pavadībā zālē ienāk gaviļnieki un ieņem vietas uz skatuves.

Svētku svinīgo daļu ievada apsveikumi. 1961. g. pilngadības svētkos runāja rakstniece D. Zigmonte, kura aicināja jauniešus dzīvot pilnvērtīgu, trauksmainu dzīvi, lai katra diena būtu jauna. Pēc tam jauniešus apsveica dzejnieks O. Vācietis, kurš nolasīja pilngadības svētkiem veltītu dzejoli.

Tād vārds tika dots klašu audzinātājiem, kuri apsveica savus audzēkņus un pasniedza viņiem pilngadības apliecības, grāmatas un ziedus. Pēc tam jauniešus sirsnīgi apsveica vecāki, pie-

derīgie, pasniedza viņiem dāvanas un puķes — rozes un kallas. Svinīgai daļai seko kopējs mielasts, pēc tam dejas un rotaļas.

Ļoti skaisti norit pilngadības svētki Smiltenes vidusskolā. Brigita B., 11.a klases skolniece, stāsta: «Skaistā, saulainā jūnija dienā vienādi baltās kleitās ģērbtās meitenes un tumšie zēnu stāvi svinīgā gājienā no vidusskolas pa galveno pilsētas ielu dodas uz pilsētas centru, pie Ļeņina pieminekļa. Visu jauniešu sejās priecīgs smaids, vējš rotaļājoties ieķeras meiteņu baltajās kleitās, papurina matu cirtas un, sajūsmināts par šiem skaistiem, drosmes pilniem jauniešiem, kas iesoļo dzīvē, aizsteidzas pastāstīt to ziedu pilnām plāvām, zeltainām kolhozu druvām un noslēpumaini šalčošam priežu mežam. Saules staru apmirdzēti, nopietnu un priecīgu smaidu sejā, jaunieši pienāk pie dižā cilvēces vadoņa — Ļeņina pieminekļa. Sajā brīdī viņu sejas kļūst nopietnas: viņi godina dižo vadoni. Jauniešus apsveic skolas direktors biedrs Blīgzna. Viņš pastāsta par jauniešu iespējām realizēt savus sapņus, pastāsta par to, kā par viņiem rūpējas padomju valdība.

Klausoties iemīļotā audzinātāja vārdus, jaunieši redz savu turpmāko dzīvi pilnvērtīgu un skaistu, ko viņiem palīdzēs sasniegt draugi un vēl nepazītie biedri. Arī Dzimtene nemitīgi gādās par viņiem, lai viņi sasniegtu savu mērķi un sapņi kļūst par īstenību.

Pēc tam jauniešus apsveic pionieri, pasniedzot skaistus lauku ziedus. Lai gan tie ir vienkārši ziedi, tie pilni dabas patiesā skaistuma, zemes rūgtenās smaržas un rudzu lauku zeltainā mirdzuma.

Jauniešu gājiens turpinās uz Jāņa parka zāli. Jauniešu sejas ir domīgas un viņu acīs lasāma stingra apņemšanās uzvarēt visus šķēršļus, kas gadītos viņu dzīves ceļā.

Skaistais gājiens nobeidzies. Jaunieši saiet zālē, kas uzposta par godu šim svinīgajam notikumam. No pat pašām durvīm līdz skatuvei vijas sarkans samta celiņš. Gar abām celiņa malām jauniešiem pa priekšu iet mazas meitenītes ar groziņiem rokās, no kuriem tās ņem ziedus un kaisa uz sarkanā paklāja. Nonākuši pie skatuves, jaunieši apsēžas. Tagad jauniešiem tiek izsniegtas pilngadības apliecības, ceļazīmes turpmākajā dzīvē. Ļoti daudz ziedu un apsveikumu tiek veltīts nākamajiem dzīves cēlājiem. Savu prieku par skaidro, drošo un skaisto nākotni jaunie dzīves cēlāji izsaka priecīgās dejās un rotaļās.»

Pilngadības svētku idejisko un audzinošo ietekmi palielina klavieru un vijoles priekšnesumi, kā arī solo un kora dziesmas.

Atsevišķas skolas atzīmē arī īpašus skolas svētkus: skolas dibināšanas dienu vai arī gadskārtējos svētkus «Par skolas godu».

Par skaistu tradīciju Rīgas 11. Anri Barbisa vidusskolas kolektīvam kļuvusi skolas dibināšanas dienas atzīmēšana. Šinīs svētkos piedalās arī absolventi un bijušie skolotāji. Šādi svētki ir godinājums skolai un tās pedagogiem, tie dod iespēju satikties vecākās un jaunākās paaudzes pārstāvjiem, dalīties dzīves un darba pieredzē, izjust prieku par tikšanos ar sen neredzētiem klases un kādreizējiem darba biedriem. Arī koncertā piedalās nevien pašreizējie skolēni un skolotāji, bet arī bijušie skolēni, no kuriem dažs labs jau apguvis profesionāla mākslinieka, aktiera, baletdejotāja vai dziedātāja meistarību.

Pie intimākām personiska rakstura tradīcijām pieskaitāmas skolēnu dzimšanas dienu atzīmēšanas svinības. Šī tradīcija plaši iesakņojusies internātskolās, kur tai ir dabisks pamats sakarā ar to, ka skolēni ir ilgstoši šķirti no ģimenes. Tomēr arī daudzās dienās skolās kolektīvās dzimšanas dienas atzīmē vai nu klases vai arī visas skolas mērogā.

Par šādu tradīciju stāsta Smiltenes vidusskolas 10.a klases skolniece Ruta M.

«Ir septembra novakare. Šo vakaru mēs gribam būt kopā, pavadīt skaistu vakaru draugu pulkā. Ikviens taču mēs vēlamies, lai mūsu gadu mijas diena dotu svinīgu un reizē priecīgu, liksmu vēltku noskaņu, kas vienmēr paliktu atmiņā. Pamazām pulcējamies zālē. Viens pēc otra, mazliet satraukti, ierodas mani klases biedri. Sasēžamies pie klātiem galdiem, un audzinātājs atklāj vakaru, apsveikdams visus septembri dzimušos skolēnus un novēlēdams tiem daudz laimes un panākumus mācībās. Kad aplūst aplausi, runā klases vecākais. Mazliet satraukti skan viņa balss. Viņš novēl laimes jubilāriem un aicina mūs darīt vairāk, mācīties labāk, kā līdz šim. Pēc tam klases kultordze izsauc jubilāru vārdus un pasniedz tiem dāvanas no klases. Viņus apsveic individuāli arī tuvākie draugi un draudzenes, jo šodien, saskaņā ar tradīciju, katram jubilāram ir tiesības ielūgt vienu viesi. Pa šo laiku audzinātājs klusi vēro mūs. Varbūt viņš priecājas par mums, jo šovakar visi esam jautri. Kad jubilāri apsveikti, viņi pasniedz mums katram gabaliņu tortes. Tad iesāk runāt audzinātājs. Viņš nerunā par mūsu kļūdām, nekritizē, jo zina, ka šovakar nevajag par to runāt. Viņš runā par dzīvi, par cilvēkiem, to kļūdām vispār, bet katrs saprot, kura no šīm kļūdām viņam ir. Ikvienam sirdī ieskanas klusa, cieša apņēmības apziņa būt labākam, godīgākam, nesārūgtināt audzinātāju ar sliktām sekmēm vai uzvedību. Ar kādu saspringtu uzmanību visi klausās viņa vārdus! Audzinātājs runā par cilvēku jūtām, to nozīmi. Tie ir patiesi vārdi. Viņš aicina mūs būt uzmanīgiem aizrādījumos vienam pret otru, neaizskart cilvēku sirdis ar dažkārt neapdomātiem, rupjiem vārdiem, kuri vissāpīgāk aizskar cilvēku un ar rūgtumu iespiežas sirdī uz ilgu laiku, jo tos grūti izdzēst. Viņš uzsver ikviena pilsoņa lomu mūsu dzīvē, aicina nemocīties ar mazvērtības apziņu, veidot sevi ar krietniem darbiem par personību. Šim vārdam ir dziļa doma. Tas izsaka kaut ko vairāk nekā ārējo izskatu vien. Ar personību saprot cilvēku, kurā garīgā bagātība apvienojas ar morālo skaidrību. Tas ir rakstura un garīgo īpašību kopums. Dzīvē ir daudz grūtību, tā prasa no cilvēka sevi visu, bez atlikuma atdot augstākās idejas sasniegšanai. Un šajā brīdī ikvienam mums nostiprinās vēlšanās veidot sevi par personību, par cilvēkiem, kuri apzinās savu mērķi un neatkāpjas grūtību priekšā. Mēs esam priecīgi, ka varam būt laimīgi šovakar

un klausīties audzinātāja stāstu par dzīvi. Par dzīvi, kāda mums jāveido un jādzīvo. Cik bieži lielajā dzīves steigā mēs paejam garām savas dzīves attīstībai, neievērojām pārmaiņas ne sevi, ne apkārtnē. Ir labi, ja varam apstāties pie šiem jautājumiem, vērtēt pašiem to, apzināties tās nepieciešamību. Skolēni! Būsim draugi viens otram, palīdzēsim neveiksmēs, saudzīgi aizrādīsim mūsu kļūdas! Augsim līdz mūsu lielajai dzīvei, pilnveidosim to! — nobeidz audzinātājs.

Tad sakārtojamies dejām. Atskan «Silavas valša» pirmie akordi un cits pēc cita valša ritmā aizslid jauniešu pāri. Liksmi dejojot, ātri pāiet laiks un jāpošas uz māju. Ar klusu pateicību atstājam zāli. Sāgērbjamies un izejam no skolas. Mūs apņem patīkams vējš. Tas noglāsta sakarsušos vaigus, sapurina matu cirtas. Visu ceļu turpinās iesāktās pārrunas, skan smieklī, asprātības. Audzinātājs pavada mūs līdz internātam. Škiroties pateicamies viņam par brīnišķīgo vakaru un novēlam labu nakti. «Ar labu nakti!» — ar smaidu sejā viņš atvadās no mums. Gulot vēlreiz pārdomāju pavadīto vakaru. Atceros, ka savā runā skolotājs pieminēja vārdu «draugs». Un man gribētos teikt: «Jā, audzinātāj, mēs esam draugi, esam draugi arī vēl tagad, kad jūs diendienā virināt jau citas skolas durvis. Lai kur mēs tiksimies, vienmēr sapratīsim viens otru kā draugi. Gaišās atmiņās par jums nezudīs nekad, jo jūs bijāt viens no tiem, kas palīdzēja izveidot mums kolektīvu. Jūs vienmēr sapratāt mūs pareizi. Mēs, 10.a klase, cienīsim jūs un turpināsim jūsu iesāktās tradīcijas. Jūs aizgājāt, bet atstājāt mums savu darba mīlestību, cieņu pret cilvēkiem. Mēs esam sagādājuši viņam daudz rūpju un rūgtu brīžu, bet mēs centīsimies attaisnot viņa pūles ar labu darbu. Varētu daudz vēl teikt par viņu, bet man šķiet, ka nevajag daudz labu vārdu par cilvēku, kas to pelnījis. Man liekas, ka neviens nevarēs nevērigi aizmirst audzinātāja novēlējumus, kaut kas no tā noteikti paliks atmiņā.»

Šādas tradīcijas ietekmē jauniešu apziņu un vienlaicīgi dziļi savilņo. No audzināšanas viedokļa liela nozīme ir tam apstāklim, ka sarīkojumam nav oficiālas sanāksmes raksturs, bet tas norit ļoti draudzīgā, sirsnīgā, intīmā (ši vārda labākajā nozīmē) noskaņojumā. Šādos apstākļos audzinātāja vārdiem ir liels iedarbības spēks un tie paliek jauniešu atmiņā uz ilgu laiku.

Kā uzsver Smiltenes, Bauskas un citu vidusskolu audzēkņi, dāvanas, ko šādos gadījumos pasniedz «nav nekas liels — tā ir kāda maza grāmatiņa vai skaista apsveikuma kartīte ar visu klases biedru parakstiem, ar mazu ziediņu klāt. Galvenais taču ir klases biedru uzmanība, sirsnība pret tevi.»

Jāpiezīmē, ka šādā veidā dzimšanas dienas parasti atzīmē vidusskolu vecākajās — 9.—11. klasēs.

Jaunākajās klasēs (izņemot internātskolas) pietiek ar apsveikumu dzimšanas dienas ritā. Ikkatram būtu prieks redzēt, ar kādu sirsnību un pacīlātību kādas Rīgas vidusskolas 7. klases skolēni, kājās stāvēdami, dzied savas klases «himnu» — «Tālu stiepjas tumši sili», apsveic dzimšanas dienā biedru, kas pietvīcis un laimīgi satraukts sēž solā.

Tradīcija — atzīmēt biedru dzimšanas dienas — audzina kolektīvismu un draudzību, stiprina atbildības jūtas pret biedriem, pret skolu.

Skaistas pasākumu tradīcijas ar katru gadu aizvien plašāk ieviešas mūsu skolu sabiedriskajā dzīvē, kas palīdz uzlabot skolēnu idejiski politisko audzināšanu. Tomēr galvenā loma aizvien paliek un paliks tām tradīcijām, kuras visefektīvāk iedarbojas uz topošā cilvēka personību kā pastāvīgs audzināšanas faktors, proti — uzvedības un rīcības tradīcijas sabiedriskajā dzīvē. Šo domu ir izteicis arī M. Kaļiņins, prasīdams izveidot tādus apstākļus, kuros kolektīvisms kļūtu par paradumu, katras uzvedības normas neatņemamu sastāvdaļu, lai darbības tiktu izpildītas ne vien apzināti, bet izpaustos instinktīvi, organiski [4; 68].

3. TRADĪCIJAS SKOLAS KULTURAS UN SPORTA DZĪVE (estētiskajā un fiziskajā audzināšanā).

Komunisma cēlāju vispusīgajā attīstībā liela nozīme ir estētiskajai un fiziskajai audzināšanai, bez kurām nav iespējama personības garīgā bagātība, morālā skaidrība un fiziskā pilnība.

a) Tāpat kā sabiedriskajā un sabiedriski derīgajā darbā, arī skolas kolektīvu kultūras dzīvē iesaņojas gan kulturālās uzvedības tradīcijas, gan arī dažāda veida tradicionāli pasākumi.

Uzvedības kultūra ir ārējā estētika, kurā izpaužas personības iekšējais skaistums, morālā skaidrība. Šādā skatījumā ir saprotama M. Gorkija spārnotā fraze, ka estētika ir nākotnes ētika. Sevišķi aktuāli šī doma mūsu zemē skan šodien, izvērstas komunisma celtniecības laikposmā.

Dzīli izprazdams uzvedības kultūras lielo lomu komunistiskajā audzināšanā, A. Makarenko pievērsa lielu uzmanību ārējai estētikai, sadzīves skaistumam. «Ārienei ir liela nozīme cilvēka dzīvē. Grūti iedomāties, ka netīrīgs, nekārtīgs cilvēks spētu kontrolēt savu izturēšanos. Mani komunāri bija franti, un es prasīju ne tikai tīrību, bet arī skaistu ārējo stāju, lai viņi prastu iet, stāvēt, sarunāties. Viņi bija ļoti laipni, pieklājīgi, džentelmeniski. Un tas ir pilnīgi nepieciešami...»

Kad pie manis atbrauca Tautas izglītības komisariāta inspektors un sarunājās ar mani, uzgūlies galdam, es viņam teicu: «Biedri inspektor, jūs neprotat ar mani sarunāties komunāru klātbūtnē, uzgūlaties galdam, tas nav korekti» [6; 433].

Varētu minēt desmitiem vietu A. Makarenko rakstos, kur lielais pedagogs runā par uzvedības kultūras nozīmi. Uzvedības kultūru veido un audzina stils, kurš valda skolā, tradīcijas.

A. Makarenko vadītajā F. Dzeržinska komunā bija virkne šādu tradīciju: sveicināt dežurantus; uzrunāt ar «Jūs» audzēkņi,

kurš stāv sardzē pie karoga; kad nolasa pavēli, audzēkņiem bez īpaša uzaicinājuma piecelties kājās; nesūdzēties nepazīstamiem cilvēkiem par savām nepatīkšanām; ejot pa kāpnēm, neturēties pie margām; tramvajā braucot, nesēsties, jo vienmēr vagonā gadsies cilvēks, kam jāatdod sava vieta u. tml.

Uzvedības kultūras tradīcijas mūsu skolās vēl tikai sāk veidoties un iesakņoties.

Ievērot uzvedības kultūras normas, pieklājību pret pieaugušiem prasa arī «Noteikumi skolēniem». Tomēr ļoti bieži vēl skolās novērojam šo noteikumu pārkāpumus. Sevišķi daudz sūdzību ir par skolēnu uzvedību sabiedriskās vietās, uz ielas, tramvajos, vilcienos un citos satiksmes līdzekļos. Samērā reti ir sastopami tādi gadījumi, kad pusaudži un jaunieši labprātīgi, bez vairākkārtējiem aizrādījumiem atbrīvotu vai piedāvātu sēdvietu vecākiem cilvēkiem.

Skolēni parasti aizmirst atvainoties, burzmā vai steigā uzgrūžoties pieaugušajiem un viens otram.

Šādi un tamlīdzīgi gadījumi izskaidrojami ar to, ka skolēniem nav ieaudzināti kulturālās uzvedības paradumi, resp., viņi nejūt iekšēju vajadzību, nepieciešamību uzvesties pieklājīgi. Galvenais cēlonis šādām parādībām ir neefektīvās verbālās metodes, ar kuru palīdzību bērniem audzina pieklājību. Pieklājība un vispār uzvedības kultūra ir paradumu komplekss, dinamisko stereotipu sistēma galvas smadzeņu garozā. Tādēļ arī labākie panākumi uzvedības kultūras audzināšanā ir tādos kolektīvos, kuros iedzīvinātas atbilstošas tradīcijas. Kā labs piemērs šai ziņā var noderēt skolas, kurās ieviestas tādas tradīcijas, kā dežurantu sveicināšana (Bauskas 1. vidusskolā u. c.), zēnu pieklājība pret meitenēm, ļaujot viņām iet pa priekšu klasē, sēsties pie galda ēdamtelpā (Kandavas internātskolā u. c.).

Izveidojot skolēnos paradumu atvainoties, lūgt piedošanu par neveiklību, par nepareizu rīcību vai nodarītu pārestību, mēs līdz ar to pieradinām viņus būt paškritiskiem. Šāda paškritika ir daudz iedarbīgāka par pusaudža solījumu laboties, ko viņš dod klases sapulcē.

Mūsu lauku skolās ir laba tradīcija — ne vien skolas telpās, bet arī uz ceļa skolēni sveicina katru pretimnācēju, kaut arī personiski nepazīstamu.

Jānostiprina arī senā tradīcija — satiekot ceļā bērnu gājienu, noņemt cepuri. Gluži nepareizi daži pedagogi un vecāki saskata šai tradīcijā reliģiskas ceremonijas elementus.

Pagaidām tas ir tikai labs iesākums, jo šādu tradīciju lielā nozīme komunistiskajā audzināšanā vēl nav guvusi plašāku atzīšanu pedagogu kolektīvos.

Skolēnu komunistiskajā audzināšanā aizvien lielāku nozīmi iegūst dažādas pasākumu tradīcijas skolas kultūras dzīvē, kā, piemēram, tematiskas sapulces, mākslinieciskās pašdarbības skates, skolēnu koru atskaites koncerti, literāro pulciņu atskaites sanāksmes, skolas karnevāli, Jaungada eglītes sarīkojumi, klašu vakari, kolektīvi kino, teātra, koncertu un mākslas izstāžu apmeklējumi ar sekojošām pārrunām u. c.

Bauskas 1. vidusskolā skolēnu vidū populāras ir tradicionālās (reizi mēnesī) tematiskās sapulces. «Bieži viesi mūsu tematiskajās sapulcēs», stāsta 11.a klases skolniece Ingrīda N., «ir rajona ievērojamākie ļaudis, kā, piemēram, vecais revolucionārs kolhoza priekšsēdētājs b. Slakteris, b. Jansons u. c. Viņi stāsta par savu darbu, aicina mūs pēc skolas beigšanas izvēlēties pareizo ceļu, to, kurš ejams tikai, teiksim man vai kādam citam, un nemēģināt iekārtoties kādā siltā vietīņā tikai tamdēļ, lai nebūtu jāstrādā fiziskais darbs.

Temati mūsu sapulcēm ir ļoti dažādi: Kā tu gatavojies dzīvei un darbam komunismā? Par ko kļūt? Bauskas rajona septiņgade. Kas ir laime? Par gaumi var strīdēties u. c.

Pavisam nesen mums bija sanāksme — ekskursija uz tautas tiesu. Iepazināmies ar tās darbu. Pēc tam klasē vēl ilgu laiku notika karsti strīdi par to, kā cīnīties pret negatīvām parādībām jauniešu dzīvē, ko darīt jauniešiem, kurš spēris kļūmīgu soli, kā rīkoties kolektīvam, lai laikā brīdinātu un novērstu šādas kļūmes.»

Bauskas 1. un Cēsu 1. vidusskola ir plaši pazīstamas ar savām muzikālajām tradīcijām.

Cēsu 1. vidusskolas dziedāšanas skolotājs un koru dirigents P. Dreimanis stāsta:

«Cēsu 1. vidusskolas skolēnu un komjaunatnes komitejas, pamatā ņemot Latvijas PSR Izglītības ministrijas nolikumu par mākslinieciskās pašdarbības skatēm skolās un rajonā, izstrādāja savu iekšēju skolas mākslinieciskās pašdarbības skates nolikumu ar galvenajiem mērķiem un uzdevumiem — iesaistīt mākslinieciskajā pašdarbībā iespējami vairāk skolēnu un panākt, lai paralēlo klašu grupās mākslinieciskā pašdarbība izvērstos visdažādākajos žanros. Nolikumu parasti sagatavojam septembrī. Skate notiek janvāra beigās vai februāra pirmajā pusē. Uzvar tā paralēlo klašu grupa, kurai vislielākais dalībnieku skaits, pārstāvēti visi iespējamie žanri un vairāk uzvarētāju pa žanriem. Labākie skolas mākslinieciskās pašdarbības kolektīvi un individuālie izpildītāji tiek izvirzīti uz rajona skati.

Zinot, ka liela pozitīva nozīme ir rūdījumam, ko kolektīvi un individuālie izpildītāji gūst koncertos, mēs katru gadu plānojam un rīkojam šādus koncertus gan skolā — aktos, svētkos, gan ārpus skolas — šefības kolhozos, rajona Kultūras namā, citās rajona skolās.

Šāda daudzkārtēja uzstāšanās jo sevišķi mākslinieciski pilnveido koru sniegumu. Parasti 3. ceturkšņa beigās vai 4. ceturkšņa sākumā rīkojam tradicionālu atskaites koncertu, kurā kori, ansambļi un individuālie izpildītāji rāda gada laikā sagatavotu repertuāru. Skolas jauktais un meiteņu

koris piedalās arī rajona dziesmu dienās un Dziesmu svētkos. Tā, piemēram, Dziesmu svētku «koru karā» 1955. gadā Cēsu 1. vidusskolas kori ieguva godalgotas vietas: V—VII klašu bērnu koris — 1. vietu, VIII—XI klašu jauktais koris — 2. vietu un VIII—XI klašu meiteņu koris — 3. vietu.

Nozīmīgs pasākums ir apmaiņas koncerti ar kaimiņu rajonu vidusskolām. Tas kolektīvus stimulē nopietnam darbam jau visā gatavošanās laikā. Šādus apmaiņas koncertus rīkojam tad, kad ir sasniegta iespējami augstā mākslinieciskā gatavība, t. i., kad notikuši vairāki koncerti un arī atskaites koncerti. Tas parasti notiek pēdējā ceturksnī — aprīļa otrajā vai maija pirmajā pusē. Šādi apmaiņas koncerti Cēsu 1. vidusskolā notikuši ar Siguldas 1., Valmieras 11. varoņu komjauniešu un Rīgas 5. vidusskolu. Pēc katra koncerta viesiem pasniedz piemiņas veltes. Kā rāda pieredze, apmaiņas koncerti ļoti stimulē darbam visu gadu. Lai šādā braucienā piedalītos, ir labi jāstrādā, ir jābūt disciplinētam un ar labu stāju, kas nedarīs kaunu savai skolai.

Viens no ietekmīgākajiem un audzinošākajiem pasākumiem, kas arī kļuvis par tradīciju mūsu skolai, ir autorkoncertu rīkošana ar attiecīgo komponistu piedalīšanos. Cēsu 1. vidusskolā ir notikuši četru komponistu — A. Zilinska, M. Zariņa, J. Ozoliņa, O. Grāvīša autorkoncerti.»

Kā liecina skolas pieredze, muzikālās tradīcijas labvēlīgi ietekmē arī skolēnu attieksmi pret mācību darbu. Pašdarbnieku vidū ir uzlabojusies apzinīgā disciplīna un cēlies sekmju līmenis.

Rīgas 50. vidusskolas literārais pulciņš izveidojis skaistu tradīciju: ik pavasari maijā rīkot atskaites sanāksmi. Pirmajā atskaites sanāksmē pulciņa biedri parasto referātu vietā īstenoja radošu ieceri — «teatralizētas pārrunas» par 1958./59. gada Dailes teātri iestudētajām dramaturga G. Priedes lugām. Zālē blakus skatuvei pie galdiņa sēdēja divas literārā pulciņa dalībnieces, kas pārrunāja kolektīvi noskatītās izrādes. Brīdi pa brīdim viņu stāstījuma laikā atvērās priekš-kars un uz skatuves norisinājās sarunās pieminētās ainas. Lomu tēlotāji, iznākuši publikas priekšā, dzīvi debatēja ar stāstītājiem un izteica savas domas par dramaturga rādīto tēlu. Šis paņēmiens kļuvis skolā par tradīciju.

Kā stāsta skolotāja R. Luika, kurai ir galvenie nopelni šādu tradīciju izveidošanā, pēc katras pulciņa kārtējās sanāksmes, visā mācību gada laikā audzēkņi pārrunāto uzraksta nevis protokolā, bet dialoga veidā. Šie dialogi vēlāk tiek noslīpēti, darba gaitā rodas jaunas ierosmes, jaunas atziņas, ko skolēni rūpīgi sakrāj un, mācību gada beigās savu darbu demonstrē atskaites sanāksmē dramatizēta referāta veidā.

Jēkabpils 1. vidusskolā ik gadus notiek tradicionālais Jaun-ga-d-a-k-a-r-n-e-v-ā-l-s. Skolēni ar lielu sajūsmu gatavojas karnevālam, rūpīgi gatavo maskas un kostīmus, par jaunu uzmanīgi pārlasa daiļliteratūras sacerējumus, lai svētkos pareizāk un spilgtāk spētu attēlot latviešu tautas epa «Lāčplēsis», Gogoļa «Miruso dvēseļu» un citu pazīstamāko darbu personāžu raksturu, valodu un izturēšanos.

Šāda tradīcija, kas dod noteiktu ieguldījumu skolēnu estētiskajā audzināšanā, pozitīvi ietekmē arī skolēnu stāju un disciplīnu, ieaudzina un nostiprina viņos kulturālās uzvedības iemaņas un paradumus.

Bauskas 1. vidusskola savu 1961. gada Jaungada karnevālu veltīja skolas tradicionālajam Tautu draudzības mēnesim. Saskaņā ar tradīciju, karnevāla sagatavošana tiek uzticēta labākajam no 11. klašu kolektīviem. «Cik patīkami ieiet ar salmiņiem latviskā stilā dekorētā zālē», stāsta 10.a klases skolniece Inta B., «kur no vienas un otras puses sniegavīri šķelmīgi vēro ienācējus, kur spoguļa stikliņu atspulgi rotājas uz viņu sejām. Un cik daudz dažādu masku! Savus biedrus pat pazīt vairs nevar. Tur ir gan mūsu skolas draugi gruzīni tautas tērpos, gan nēģeri un citu tautu pārstāvji. Dejas mijas ar priekšnesumiem, un tā laiks aizlido kā vēja spārniem. Pulkstenis tuvojas divpadsmitiem, kad ierodas Vecais gads ar priecīgo un bēdīgo notikumu klāstu, bet aiz viņa Jaunais gads, kurš sola daudz cildenu panākumu nākotnē».

Estētisko un morālo jūtu (draudzības, humānisma, sirsnības u. c.) audzināšanā un saviesīgās kultūras izkopšanā liela nozīme ir klāšu vakariem. Līdzīgi kolektīvajām klases biedru dzimšanas dienu svinībām, tradicionālais klases vakars ir sarīkojums ar intīmāku, neoficiālu raksturu.

Saskaņā ar tradīciju klases vakars notiek reizi gadā noteikta mēneša fiksētā dienā.

Klases vakaram priekšnesumus gatavo visi klases skolēni, taču ne kolektīvi, bet individuāli, lai pārējiem biedriem tie būtu interesants pārsteigums. Tas, protams, nenozīmē, ka atsevišķi zēni un meitenes nevarētu apvienoties nelielās grupās — pa divi vai par trīs — četri cilvēki, lai sagatavotu interesantu dialogu, muzikālu duetu, trio vai dejas priekšnesumu.

No saviesīgās kultūras audzināšanas viedokļa svarīgākais noteikums šādos vakaros ir obligāta prasība, lai sarīkojumā neviens skolēns nepaliktu tikai skatītājs un novērotāja lomā, lai katrs būtu padomājis, kā iepriecināt biedrus, kā padarīt vakaru saturīgu un interesantu.

Tie, kuri vēl nav atklājuši sevī nekādus mākslinieciskus talantus, var sameklēt attiecīgā literatūrā atjautīgus uzdevumus, mīklas, atrakcijas.

Vairākkārt pieminētā kolektīva tradīciju entuziaste un savas (Bauskas) skolas dedzīga patriote komjauniete Ingrīda N. stāsta: «Klases vakars mums labi izdevās pagājušajā (1960.) gadā. Daudz atjautīgu priekšnesumu, atrakcijas, veselīgā humora pilnā atmosfēra un gaumīgi klātais galds. Ļoti intere-

santi bija tad, kad sākām šajā vakarā raksturot viens otru. Atklājās daudzas labas un arī sliktas īpašības. Uzzinājām arī dažādas individuālas īpatnības, kuras slēpjas cilvēkā. Tas bija vērtīgs un interesants vakars.»

Klases vakarā var arī dziedāt tradicionālo «riņķa dziesmu». Vakara dalībnieki pēc kārtas uzsāk savu iemīļoto dziesmu, kurai pārējie vakara dalībnieki piebalso.

Kā zināms, pasākumu tradīciju audzinošā ietekme atkarīga nevien no to satura un noformējuma, bet arī no to regularitātes — ritmiskas atkārtotības gadu no gada noteiktos termiņos, kas audzina skaisto perspektīvas pārdzīvojumu.

Dažās skolās klases vakaru parasts apvienot ar klases Jaungada eglītes vakaru, citās ar Starptautiskās sieviešu dienas — 8. Marta atzīmēšanu, uzlūdzot uz šo vakaru arī bērnu vecākus (jaunākajās klasēs). Eglītes vakarā parasti notiek savstarpēja apdāvināšanās (katrs skolēns atnes kādu priekšmetu — pie eglītes tos izlozē). 8. Martā zēni apsveic meitenes. Rīgas 2. vidusskolas 9.d klases zēni 1962. gada 8. martā sagādāja savām klases biedrenēm oriģinālu pārsteigumu: labi izdomātos priekšnesumus ar dziesmām, asprātīgiem un humora pilniem dzejoļiem ierakstījuši magnetofona lentē, kuru atskaņoja klases vakarā.

Arī vairākās citās skolās izveidojusies tradīcija, ka 8. Marta sarīkojumos priekšnesumus sniedz tikai zēni.

Skolniece Inese P. dod dziļu un pareizu novērtējumu šādiem un līdzīgiem tradicionāliem pasākumiem: «Šādas tradīcijas veido labu un saskanīgu klases dzīvi. Arvien retāk mūsu vidū gadās ķildas un sīkumaini strīdi, arvien vairāk izzūd sliktās rakstura īpašības. Ļaunā netiek ņemtas arī biedru kritiskās piezīmes par šādu vai tādu negatīvu parādību. Pamazām ieviešas princips: «Viens par visiem, visi par vienu». Mēs taču būsim tie, kuri dzīvosim komunismā, dzīvosim komunistiskajā sabiedrībā.»

Rīgas 7. N. Draudziņas vidusskolā tradicionālie klašu vakari tiek organizēti pārmaiņus gan atsevišķi pa klasēm, gan apvienojoties vairākām klasēm. 1961. gadā notika 10. un 11. klašu kopējs vakars. Uz vakariem aicina arī viesus no Rīgas 23. (krievu) un Baldones 1. vidusskolas. Tādējādi veidojas draudzības saites starp skolām, aug un nostiprinās tautu draudzība.

Arī fiziskajā audzināšanā skolas gūst labus panākumus, masveidā ceļ skolēnu fizisko sagatavotību, nodrošina EGDA un GDA normu apgūšanu, ja kolektīvā iesakņojušās skaistas sporta tradīcijas. Šo atziņu spilgti apliecina P. Lejiņa Saulaines lauksaimniecības tehnikuma pieredze. Visi tehnikuma absolventi ir GDA nozīmīšu īpašnieki, katrs trešais audzēknis ir klases sportists. Latvijas PSR Nopelniem bagātais treneris J. Brands par šo pasākumu pamatu uzskata tehnikuma

daudzveidīgās sporta tradīcijas. Savā rakstā «Mūsu pieredze fiziskās audzināšanas darbā» viņš stāsta: «Par dažādām mūsu kolektīva tradīcijām varētu rakstīt ļoti daudz, taču es gribu pastāstīt par vienu ļoti lielu un svarīgu, kura būtībā apvieno visas pārējās.

Šī tradīcija, kuru varētu saukt par sporta slavas tradīciju, palīdz mums aktīvi iesaistīt fizikultūras un sporta nodarbībās jaunus audzēkņus, panākt masveidību un sporta meistarības kāpinājumu. Lietas būtība ir tā, ka ikviens cilvēks, kas ierodas tehnikumā, no visdažādākajiem piemēriem redz, ka mūsu mācību iestādē sportu uzskata par nopietnu lietu, ka pret to izturas ar lielu atbildību, ka tas ir tikpat svarīgs kā nodarbības citos priekšmetos, ka bez tā nevar dzīvot un būt pilnvērtīgs kolektīva loceklis» [11].

Pie tehnikuma pasākumu tradīcijām pieskaitāms «Zvaigznes» velobrauciens pa republiku, kurš notiek katru vasaru. Piecas sešas sportistu grupas ceļā pavada nedēļu, katrs veicot 450—500 kilometru. Pa ceļam tās apmeklē republikas skolas, kolhozus, aicina jauniešus apgūt lauksaimniecības specialitātes un pastāsta arī par tehnikuma sporta tradīcijām.

Tehnikums organizē pirms svarīgākajām ziemas un vasaras sacensībām treniņa nometnes. Tam ir liela nozīme ne tikai jauno sportistu tehnisko rezultātu paaugstināšanā, bet galvenokārt komandas izveidošanā — vienota kolektīva saliedēšanā. Dzīvojot, strādājot un trenējoties kopā, sportisti rūpējas ne tikai par saviem personiskajiem panākumiem, bet arī par savu biedru panākumiem. Šim nolūkam kalpo arī izlases komandu piedalīšanās darbā kolhozos.

Zīmīgs ir arī J. Branda secinājums, ka «varbūt tieši tāpēc bieži vien saulainieši ir uzvarējuši pretiniekus, kuri ir bijuši tehniski spēcīgāki, bet vājāki pēc morālajām īpašībām, jo visstiprākā komanda ir tā, kuras locekļus vieno kopējas idejas, intereses un sapņi. Tajā pašā laikā mūsu neveiksmes atsevišķos sporta veidos ir izskaidrojamas ar kolektīvisma un tradīciju trūkumu» [11].

Savā rakstā J. Brands starp daudzām citām atzīmē vēl vienu tradīciju, kurai ir liela audzinoša nozīme: «Visās mūsu vietējās sacensībās piedalās arī tehnikuma pasniedzēju un darbinieku komandas. Vecāko biedru paraugs lieku reizi pārliecina jauniešus, ka sports nav izprieca, ka audzinātāji velti tam lielu nozīmi. Līdz ar to ceļas arī pasniedzēju autoritāte, tiek gūts ciešāks kontakts ar jauniešiem.»

Tradīcijas sportā ir iedarbīgs līdzeklis arī skolēnu idejiski politiskajā audzināšanā. Cieša draudzība ir izveidojusies starp četrus brālīgo republiku rajonu skolām. Ikgadus Limbažu rajona

(Latvijā), Vanču rajona (Igaunijā), Pasviļu rajona (Lietuvā) un Volkovisku rajona (Baltkrievijā) skolotāji un skolēni satiekas un viesojas viens pie otra. 1960. gadā šo rajonu skolu pārstāvji apstiprināja nolikumu par ceļojošo kausu «Draudzība», kuru ikgadus izcīna sporta sacensībās vienā no četrām republikām.

1962. gada tikšanās notika Baltkrievijā. Ceļojošo kausu izcīnīja Lietuvas skolēni. Pēc sacensībām Volkovisku 3. vidusskolas zālē notika četru brālīgo republiku skolēnu draudzības vakars.

Daudzās skolās iesakņojusies tradīcija rīkot reizi gadā visas skolas fizikultūriešu skates un spartakiādes, skolas ceļojošā kausa izcīņu u. c.

Bauskas 1. vidusskolā katru pavasari un rudeni notiek skolas spartakiāde. Šajās sacīkstēs, kuras ilgst divas dienas, piedalās visi skolēni, bet tie, kuri atbrīvoti no fizikultūras, fiksē sacensību rezultātus.

Ziemā tiek rīkotas skolas meistarsacīkstes volejbolā un basketbolā.

Skaista tradīcija daudzās skolās ir ekskursijas un tūrisma pārgājieni pa dzimto zemi. Šai tradīcijai nevien audzinošā, bet arī izziņas nozīme. Pārgājienu laikā skolēni iepazīstas ar ražošanas uzņēmumiem, satiekas ar izciliem ļaudīm — ražošanas pirmrindniekiem un vecajiem revolucionāriem, Lielā Tēvijas kara dalībniekiem un partizāniem, vāc novadpētniecības materiālus, mācās saprast un mīlēt dabas skaistumu.

Bauskas 1. vidusskolas 11.a klases skolnieks Jānis S. stāsta: «Par kolhozā nopelnīto naudu mēs katru vasaru rīkojam ekskursijas. Pēc devītās klases beigšanas vairākas dienas pavadījām braucienā pa Latgales ievērojamākām vietām. Nākošā gada ekskursijas mērķis bija Ļeņingrada. Varonpilsēta Ļeņingrada, tās laipnie, viesmīlīgie ļaudis, muzeji, izstādes, dārzi, parki paliks vienmēr neizdzēšamā atmiņā.»

Rīgas 2. vidusskolas 9.d klasei ir tradīcija — katru pavasari doties garākā pārgājienā pa Latvijas skaistākajām vietām. Lūk, kā šo pasākumu apraksta šīs klases skolniece Inta S.: «Līdzko marta saulīte nokausē sniegu un uz ielām rodas pelķes, mūsu klasē sākas dedzīgas pārrunas par to, pa kādu maršrutu doties šī pavasara daudzdienu pārgājienā. Katrs atsevišķi un visi kopā pa garo ziemu ir apsprieduši daudz dažādu variantu. Bet neviens neliekas tas sliktākais, katrs ir labs. Beidzot maršruts ir nosprausts. Tātad — uz priekšu! Šī ekskursija agrā pavasarī mums ir kļuvusi par vienu no skaistākajām tradīcijām. Kopīgi izstāgāti baltie Latvijas lielceļi, kopīgi pavadīti brīvie atpūtas brīži pie skaistākajām upēm un ezeriem.»

Sādām tradīcijām ir liela pedagoģiska vērtība vēl jo sevišķi tadēļ, ka skolēni pirms tam kolektīvi un individuāli pārdzīvo ilgstošu rītdienas prieka periodu, iepazīstas ar attiecīgo literatūru, pētī kartes, konsultējas ar skolotājiem, vecākiem un paziņām, apgūst zināšanas un iemaņas tūrisma, kļūst garīgi bagātāki.

* *

*

Uzvedības un pasākumu tradīciju sistēma mācību un audzināšanas iestāžu — skolu, internātskolu, bērnu namu u. c. — kolektīvos ir nevien pastāvīgs komunistiskās audzināšanas faktors, kurš ceļ audzinātāju darba efektivitāti un palīdz saudzēt audzinātāju un skolēnu nervu sistēmu un racionāli ekonomēt laiku un darbu — celt darba ražību, bet līdz ar to ir visdrošākais un stabilākais kritērijs audzināšanas darba kvalitātei skolā, klasē, pionieru un komjaunatnes organizācijā, ģimenē.

Maz komunistiskās uzvedības un rīcības tradīciju — slikta audzināšana, daudzveidīgas un skaistas tradīcijas — laba, pareiza, idejiska audzināšana.

Tradīciju sistēma veido kolektīva dzīves un attiecību stilu. Savs stils ir radoši jāmeklē un jānostiprina pedagoģu vadībā katrā skolā, katrā audzināšanas iestādē, uzticot šo uzdevumu pašiem skolēniem, vispirmām kārtām komjauniešu un pionieru aktīvam. Ja audzinātāji maksimāli balstās uz pašu skolēnu patstāvību un izveido skolēnu pašpārvaldi, tad pusaudži un jaunieši ar lielu entuziasmu un principialitāti ierosina vērtīgas idejas kolektīva dzīves pilnveidošanai, pieaug viņu lepnums par savu kolektīvu, saimnieka izjūta un atbildības apziņa par katra kolektīva locekļa panākumiem mācībās un sabiedriski derīgajā darbā, par katra skolēna morālo stāju.

Līdz ar to pieaug kolektīva audzinošās ietekmes spēks, skola aizvien sekmīgāk veic jauno komunisma cēlāju audzināšanas uzdevumus.

LITERATURA

1. V. I. Ļeņins, Raksti, 31. sēj., LVI, 1951.
2. Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programa, LVI, Rīgā, 1961.
3. К. Д. Ушинский, Соч., том 10, изд-во АПН РСФСР, М.—Л., 1950.
4. М. И. Калиņинс, Par komunistisko audzināšanu, Rīgā, 1947.
5. А. С. Макаренко, Сочинения, т. 1, изд-во АПН РСФСР, М., 1951.
6. А. С. Макаренко, Сочинения, т. V, изд-во АПН РСФСР, М., 1951.
7. Вопросы психологии личности школьника, под ред. Л. И. Божович и Л. В. Благонадежиной, изд-во АПН РСФСР, М., 1961.

8. В. Сухомлинский, Воспитание коллективизма у школьников, М., 1956.

9. А. Базденкова и Р. Иванов, Идем дальше, журн. Народное образование, 1961, № 11.

10. V. Kizjakovs, Caur pagātnes prizmi, uz nākotni lūkojoties. Padomju Jaunatne, 1962. g. 3. novembrī.

11. J. Brands, Mūsu pieredze fiziskās audzināšanas darbā, Padomju Jaunatne, 1962. g. 26. oktobrī.

12. P. Kampars, Skola un tās revolucionārās tradīcijas, Padomju Latvijas Skola, 1958, Nr. 10, 18.—25. lpp.

13. Audzināšanas jautājumi padomju skolā, R., 1962.

14. S. Ziemeļis, Latvijas tautskolotāji Krievijas pirmajā revolūcijā (1905.—1907. g.), LVI, Rīgā, 1956.

15. Apzinīgā disciplīna skolā. Referātu krājums, Rīgā, 1957.

Н. П. Клегерис.

ТРАДИЦИИ СОВЕТСКОЙ ШКОЛЫ

В статье дается психолого-педагогическое обоснование воспитательной роли школьных традиций, специфики их воздействия на формирование личности школьников, в частности, на выработку привычек коммунистического поведения; делается попытка классификации традиций советской школы, как по их форме, так и по содержанию.

Основное содержание статьи — характеристика и педагогический анализ школьных традиций на материале школ Латвийской ССР, как городских, так и сельских.

Общей идеей, пронизывающей всю статью, является мысль о том, что наряду с традициями и мероприятий, которые являются постоянным источником «завтрашней радости» для школьников и играют большую роль в идейно-политическом воспитании, в школьных и классовых коллективах постепенно внедряются и закрепляются традиции поведения и поступков, коллективные привычки, которые имеют важное значение для выработки черт коммунистического характера.

N. Klegeris

SOVIET PEDAGOGICAL TRADITIONS IN OUR SCHOOLS

The article sets out psycho-pedagogical grounds for the educative role played by traditional school customs, presenting those specific characteristics which exert an influence upon moulding the character of the pupils and, in particular, upon bringing them up in habits of communist behaviour.

It attempts to classify Soviet pedagogical traditions both as to form and content.

The main idea in the article is to subject these characteristics of our Soviet schools customs or traditions to a pedagogical analysis, basing it on material taken from city schools and country schools in the Latvian S.S.R.

Parallel with those school traditions which are extracurricular and yet form a constant source of happiness for our pupils, playing an important role in their politico-ideological education, one can see the gradual taking root and the consolidation in the school "collectives" as a whole and in the classroom "collectives" of habitual lines of behaviour and action, "collective" practices, which are vitally important in forming traits of character that are essentially communist. This is the general idea which pervades the whole paper.

A. Stepe

INTELEKTUĀLĀ AKTIVITĀTE STUNDĀ KĀ PAMATS VAKARA UN MAIŅU SKOLU SKOLĒNU GRIBAS AUDZINĀŠANĀ MĀCĪBU PROCESĀ

Skolēnu apzinīguma un aktivitātes ievērošana ir viens no didaktikas pamatprincipiem, kuri nodrošina sekmīgu mācību darbu. Šo principu psihologi pamato ar to, ka skolēna garīgajā ipašumā pāriet zināšanas, kuru apgūšanā viņš pats ir ieinteresēts, par kuru nepieciešamību un vajadzību tas pārliecināts. Tā rodas aktīva attieksme pret apgūstamo vielu, kas palīdz to saprast un iegaumēt. Tāpēc arī jautājums par aktivitātes un apzinīguma izraisīšanu mācību stundā ir vienmēr aktuāls. Apzinīguma izraisīšanas galvenais noteikums ir skolēnu izpratne, ka apgūt zināšanas ir pienākums un nepieciešamība. Tāpēc arī tiek meklēti arvien jauni līdzekļi, lai stundās un ārpusstundu darbā izveidotu skolēnos apzinīgu attieksmi pret mācībām. Aktivitātes izraisīšanai ir daudz ceļu, te var izmantot dažādus psiholoģiskus pamatus. Atkarībā no tā, kāds ir aktivitātes psiholoģiskais pamats, tā ietekmē dažādas personības puses.

Vakara un maiņu skolās iespējas audzināt skolēnus ir mazākas nekā dienas skolās, tāpēc ka skolēni skolā atrodas tikai 16—17 astronomiskās stundas nedēļā. Tāpēc ļoti racionāli jāizmanto mācību stundas, lai dotu nepieciešamās zināšanas vakara* skolu audzēkņiem un veicinātu to personības attīstību.

Vakara skolu skolēniem ir divkārtša slodze, proti, ražošanas darba un mācību. Viņiem ir savi sabiedriskie pienākumi. Arī tie ir divkārtši, jo tādus izvirza darba vietā un skolā. Personiskā

* Turpmāk īsuma dēļ «vakara un maiņu skolu» vietā teiksim «vakara skolas». A. S.

dzīve arī prasa laiku. Jāapmierina vēl arī speciālās intereses, jāceļ ražošanas kvalifikācija. Lai to veiktu, jāprot nevien racionāli iekārtot laiku, bet arī pārvarēt dažādus iekšējos un ārējos šķēršļus, kas traucē pienākuma izpildi. Tam nepieciešama labi izkopta griba. Tāpēc arī gribas dažādo īpašību izveide skolēnos vakara skolās ir neatliekams audzināšanas uzdevums. Viens no šī uzdevuma galvenajiem īstenošanas ceļiem ir izraisīt mācību stundā tādu aktivitāti, kas veicinātu rakstura voluntāro jeb gribas iezīmju veidošanos un nostiprināšanos audzēkņos. Tādā veidā netieši īsteno vakara skolu audzēkņu personības veidošanos komunistiskā apzinīguma virzienā. Tā samazina nesekmību un novērš skolēnu aiziešanu no vakara skolām. Minētie uzdevumi vakara skolās ir centrālie.

No gribas audzināšanas viedokļa analizēsim skolēnu aktivitātes izraisīšanas paņēmienus mācību stundās vakara skolās.

Par aktivitātes un apzinīguma veidošanu stundās vakara skolās mums ir samērā plaša literatūra (skat. no 3. līdz 9.), kas apskata gan stundas nozīmi un tās organizāciju, gan stundas struktūru un norisi atsevišķos mācību priekšmetos. Rakstu lielākā daļa atspoguļo skolotāju — pirmrindnieku pieredzi un analizē to no metodiskā viedokļa. Tajos rekomandēti paņēmieni, ar kādiem celt skolēnu aktivitāti un izzinās interesi vakaru skolu mācību apstākļos, kad katrā stundā apgūstams ievērojams vielas daudzums, bet skolēnu uztveres spēja bieži ir pazemināta. No psiholoģiskā viedokļa šiem ieteiktajiem paņēmieniem ir visai dažāda vērtība. Literatūrā, piemēram, minēti tādi paņēmieni, kas izraisa aktivitāti, ja skolēni tai jau disponēti, ja viņi apzinīgi izturas pret mācībām vai nu tāpēc, ka skolā jau ieradušies zinātkāres dēļ, vai arī tā izveidojusies skolā pastāvošās audzināšanas sistēmas rezultātā. Tad stundā pielietotajam un ieteiktajam aktivizēšanas paņēmiens ir tikai sekundāra nozīme. Bieži vien skolotājs to izraisa sava priekšmeta interesēs, bet neiedziļinās darba audzinošajā nozīmē. Tā raksturīgs paņēmiens aktivitātes izraisīšanai stundas sākumā ir frontālā pārruna. Ja arī ierosināšanai un mācību darba vadīšanai minētais paņēmiens pielietots pilnīgi pareizi, tomēr panākumu dažreiz nav. Izsauktie skolēni vai nu neatbild, vai arī atbildi grūti sagaidīt. Rodas jautājums, vai gausā frontālā pārbaude sarunas veidā atsvēr zaudēto laiku. Aktivitāte frontālās pārbaudes laikā ir jau zināms audzināšanas rezultāts un pārsniedz šauros didaktikas ietvarus. Skolotāja panāktajai aktivitātei, kas parādās skolēnu uzmanībā, ieinteresētībā un patstāvīgā domāšanā ir dziļāks cēlonis nekā ieteiktais darba paņēmiens. Skolotājs izraisījis intelektuālās jūtas, mācību intereses. Tāpēc arī frontālās pārrunas izraisa aktivitāti. Skolēni pat aizmirst nogurumu un cenšas strādāt tā,

lai būtu gatavi darbam arī nākamajā stundā (7., 15., 5., 106.—116.). Izraisītā aktivitāte te audzina neatlaidību, izturību. Vakara skolās ir nozīmīgi izmantot aktivitāti ne tikai sekmju līmeņa celšanai, bet arī personības īpašību veidošanai. Piemēram, pareizi izraugoties un pielietojot mācību metodes un paņēmienus, starp kuriem īpaša loma ir skolēnu aktivizēšanas paņēmieniem, stundā var audzināt skolēnu rakstura gribas (voluntārās) iezīmes.

Skolēnu rakstura audzināšana un mācību interešu veidošana ir cieši saistīti jautājumi. To pierāda L. A. Visotina (9., 9) ar psiholoģiskas analīzes palīdzību. Apzinīga attieksme pret mācībām atkarīga ne vien no skolēna mācīšanās motīviem, bet arī no jūtām, no emocionālajiem pārdzīvojumiem un no morāli voluntārās gatavības realizēt savus mērķus, no vēlēšanās mācīties. (Retinājums mūsu. A. S.) Autore arī apliecina, ka ieaudzināt apzinīgu attieksmi pret mācībām ir viens loceklis skolas mācību — audzināšanas sistēmā un organiski saistās ar citiem tās locekļiem. Lai skolēnos veidotos apzinīga attieksme pret mācībām, jārada nosacījumi, kas attīstītu jaunatnē dziļu un noturīgu pārliecību par to, ka jāmacās (9., 12.). L. Visotina saskata minētos nosacījumus mācīšanās motivācijā. Tā didaktiskie un metodiskie uzdevumi, pareizi risināti, cieši saaužas ar audzināšanu un kļūst par audzināšanas sistēmas sastāvdaļu. Apzinīga attieksme pret mācībām, kas skolēnā veidojas, izkopjot viņa mācīšanās motīvus, kļūst par reālu un iedarbīgu faktoru aktivitātes izraisīšanai stundā un par skolas audzināšanas sistēmas daļu rakstura audzināšanas jomā, veicinot tādu gribas iezīmju attīstību kā mērķtiecība, neatlaidība, apzinīgums un pašdisciplīna.

Galvenie nosacījumi un visizdevīgākie apstākļi gribas audzināšanai noskaidrosies, analizējot mācību stundu.

* *
*

Gribas iezīmju audzināšanu vakara un maiņu skolās mācību procesā var īstenot:

1. Ar mācību metožu palīdzību.
2. Ar mācību organizāciju un stundas vadību.
3. Ar attieksmi pret skolēnu mācību procesā.

Rīgas Raiņa 8. maiņu vidusskola guvusi zināmu pieredzi skolēnu gribas audzināšanā, ko izmantosim kā ilustratīvu materiālu.

Apskatīsim gribas audzināšanas iespējas, izmantojot mācību metodes.

Vakara un maiņu skolās jauno vielu audzēkņiem bieži izklāsta ar skolas lekcijas palīdzību. Tā kā skolotājiem Latvijas PSR visumā augsta kvalifikācija, skolas lekcijas ir saturā bagātas un dod skolēniem nepieciešamās zināšanas. Tomēr tādās stundās skolēni gandrīz nemaz nestrādā patstāvīgi. Ar to var izskaidrot, ka vakara un maiņu skolu audzēkņi mēdz labāk zināt teoriju, bet ir nedroši zināšanu praktiskajā pielietošanā. Skolēni zina valodas likumus, teorēmas, bet trūkst prasmju un iemaņu pareizrakstībā, uzdevumu risināšanā, svešvalodu runāšanas iemaņās. Minētais attiecināms uz praktiskajām iemaņām, kas apgūstamas mācību procesā, bet ne uz tām, kam sakars ar vakarskolu audzēkņu ražošanas darbu.

Kāpēc skolas lekcija rod vakara skolā plašu pielietojumu? Skolotāji, kam darbs vakara skolā ir papildnoslogojums, labprāt izmanto skolas lekciju, tāpēc ka tā prasa no skolotāja mazāk piepūles un sagatavošanās. Sava nozīme arī uzskatam, ka, strādājot ar pieaugušajiem, stundu dažādošana ir lieka. Tiešām, skolēni vakara skolā visumā ir vairāk nobrieduši nekā bērni un pusaudži dienas skolās. Tāpēc vakara un maiņu skolu audzēkņi spējīgi uztvert garāku skolotāja stāstu. Ja stāsts ir bagāts ilustratīviem faktiem un piemēriem, jaunieši skolotājā klausās ar patiku. Uz intereses pamata izraisās nepatvaļīga uzmanība, kas nenogurdina. Stunda paiet ātri un skolēni to novērtē atzinīgi. Tomēr griba nav tikusi mobilizēta, zināšanas nav nostiprinātas.

Pats nopietnākais attaisnojums skolas lekcijai ir laika trūkums, jo skolotāja rīcībā ir tikai puse vai labākajā gadījumā divas trešdaļas tā laika, kas attiecīgajam tematam dienas skolā. Skolas lekcija palīdz taupīt laiku. Tomēr nedrīkst aizmirst, ka skolēni skolā ierodas noguruši, ar pazeminātām uztveres spējām. No rakstura audzināšanas viedokļa skolas lekcija nav bagāta iespējām. Skolotāja stāstam sākoties, skolēnos izbeidzas īpatnējais sasprindzinājuma stāvoklis, kas raksturīgs tais stundas daļās, kad skolēniem pašiem jāstrādā vai arī tiem jābūt gataviem ik brīdī atbildēt, piedalīties pārrunās. Tagad rodas izjūta, ka grūtākais veikts. Tomēr pēc būtības šī apmierinājuma izjūta ir mānīga. Klausoties vien kaut arī ar interesi, samazinās piepūle, kas nepieciešama, lai veidotos stabīlas zināšanas. Pasīva sēdēšana un klausīšanās padziļina nevēlamo astenisko noskaņojumu pēc iespējas izvairīties no vajadzības piepūlēties.

Pat tie skolēni, kas atnākuši no dienas skolām, cerēdami uz vieglāku skolas nobeigšanu, ir gatavi katru dienu ierasties, ja vajadzētu tikai klausīties vien, ja nebūtu jāmacās. Tāpēc dažreiz skolas lekcija, kas vakara skolās ir piemērotāka nekā dienas skolās, tomēr skolēnu gribas iezīmju veidošanā nav palīgs. Audzinošs skolas lekcijā var būt skolotāja stāstījuma saturs un

arī priekšnesums, kas var izraisīt dziļus pārdzīvojumus morālo, intelektuālo vai estētisko jūtu jomā. Tomēr, ja skolotājs, ar lekcijas metodi strādājot, vēlas ietekmēt arī skolēna gribu, tad jādomā, kā to darīt. Skolas lekcija tikai šķietami atvieglo skolēnu mācību darbu. Katra zināšanu, iemaņu un prasmju apgūšana saistās ar nervu darbu, kas nozīmē piepūli. Tāpēc ar klausīšanos vien sistemātiskas zināšanas nevaram iegūt. Raksturs gribas iezīmju jomā neveidojas. Vienai vai nedaudzām stundām, kurās skolēns ir pasīvs klausītājs, nav lielas ietekmes gribas pozitīvo vai negatīvo īpašību veidošanā. Ja tādas atkārtojas bieži, pasivitāte kļūst par paradumu, un iespējas veidot gribu mācību procesā paliek neizmantotas. Gribas piepūle jāattīsta, lai cilvēks spētu tikt galā ar to nepatīkamo emocionālo stāvokli, kas rodas pirmajā gribas darbības posmā, kad pienākuma apziņa saduras ar dažādām stiprām un patīkamām ierosmēm un vēl nav parādījušies gribas piepūles pozitīvie rezultāti. Vajadzība piepūlēties ir gribas audzināšanas nosacījums. «Sevis» pārvarēšanas procesā palīdz pozitīvas jūtas, kas var būt dažādas — uzticēšanās saviem spēkiem, vēlēšanās parādīt sevi no labākās puses skolotājiem un saviem biedriem, sava mērķa skaidra apzināšanās, ar pienākuma izpildīšanu saistītās gandarījuma jūtas, lepnums par sevi, ja izdodas veikt grūtu, bet noderīgu darbu, apziņa, ka esi rīkojies saskaņā ar komunisma cēlāja augstajām morāles prasībām. Stenisku jūtu atraisīšana ir otrs gribas īpašību audzināšanas nosacījums. Tāpēc skolotāji — pirmrindnieki pasīvo skolas lekciju cenšas dažādi atdzīvināt, lai, izmantojot tās priekšrocības, novērstu trūkumus, proti, bezdarbīgo klausīšanos, kas var pastiprināt nogurumu un izsaukt miegainību un kas nestimulē skolēnu patstāvīgam darbam. Daži no šiem ierosinājumiem ir arī labi palīgi gribas audzināšanā, jo rada skolēnā vajadzību būt uzmanīgam un vērīgam un tāpēc mobilizē viņa gribu. Dažus šeit atzīmēsim. Piemēram, pirms stāstījuma sākuma skolotājs izvirza divas, trīs problēmas vai jautājumus. Skolēnu uzdevums, sekojot skolotāja stāstam, rast atbildi izvirzītājiem jautājumiem. Tā strādāt ļoti izdevīgi vēstures, literatūras stundās, kurās skolas lekciju izmanto visbiežāk. Plānu sastādīšana, ko skolēni veic patstāvīgi pēc skolotāja stāsta vai pa stāstījuma laiku, ir aktivizēšanas paņēmieni, kas ierosina skolēnu domāt un mobilizē tā gribu, jo rodas vajadzība uzmanīgi klausīties un dzirdēto analizēt. Tādā veidā strādā Rīgas 8. maiņa vidusskolā vēstures skolotāja Greitjāne. Skolēni viņas stundās zina, ka jābūt uzmanīgam, zina, ka tūlīt pēc stāstījuma būs jādod atbilde izvirzītajām problēmām, zina arī, ka stundas noslēgumā būs iespējams pēc grāmatas nostiprināt vielu un vajadzēs atbildēt saņemot

atzīmi. Faktiski katra stunda skolēnus jau sagatavo nākamajai. Skolēni ir ļoti vērigi, jo dzirdētais jāanalizē un jāvērtē. Tā audzina gribu, jo pieradina intensīvi strādāt. Ir ko darīt, tāpēc aizmirstas arī nogurums. Skolotāja Kirilova ieteic skolas lekciju atdzīvināt ar to, ka pieradina skolēnus pierakstīt svarīgāko no skolotāja stāsta. Stundas beigās kāds no skolēniem nolasa pierakstīto, ko biedri novērtē. Laiku pa laikam skolotāja burtnīcas izskata un izliek atzīmes (8, 38.). Ja turpretī skolotājs pats stundas sākumā vai beigās nodiktē sava stāstījuma plānu, viņš gan atvieglo skolēnam mācīšanos mājās, bet neizraisa intelektuālu aktivitāti. Līdz ar to skolēna gribas piepūli nevingrina.

Tomēr arī vakara skolās produktīvāka metode ir jaunās vielas noskaidrošana kopīgās pārrunās, izmantojot skolēnu dzīves un ražošanas pieredzi. Pārrunas vakara skolās ir saturīgākas un vispusīgākas nekā dienas skolās. Neparādās mākslotība, kas neizbēgama, ja sarunu dalībnieki, skolēni, balstās uz grāmatā lasīto, bet ne dzīvē pieredzēto. Tā, piemēram, Rīgas Raiņa 8. maiņu vidusskolas fizikas skolotājs Strautiņš 8. klasē tēmatu par elektrības īpašībām, par kulonu un amperu noskaidro brīvu sarunu veidā. Tā kā klasē skolēni ir visdažādāko profesiju ļaudis, tad zēni, speciālisti elektro-mehānikas nozarē, paskaidro savām klases biedrenēm, meitenēm, kas strādā citās nozarēs, viņiem pašiem labi pazīstamās parādības. Meitenes jautā nevis skolotājam, bet saviem biedriem to, ko nav sapratušas. Stundas beigās skolotājs norāda, kur tikko pārrunātais atrodams grāmatā. Skolēni uzdevumu pieņem ar palāvību, jo mācāmā viela intensīvā darbā klasē jau kļuvusi tiem tuva un pazīstama. Skolēnus neatbaida piepūle, kas vajadzīga vielas pilnīgai apguvei.

Tā pati klase stundās, kurās dominē atprasīšana stundas sākumā un skolas lekcija tās beigās, ir visu laiku pasīva, bet par uzdoto izrāda nepatiku un neapmierinātību.

Skolēnu nostāja viegli izskaidrojama. Atprasīšanas laikā viņi garlaikojās, bet samērā vienmuļā stāstījuma gaitā sāka jūt nogurumu. Minētajai attieksmei pamatā tas, ka skolēnus nekas nestimulēja būt uzmanīgiem. Vajadzība būt uzmanīgam mobilizē gribu. Pasīvi uztvertais stāstījums liekas plašs pēc apjoma un tāpēc grūti apgūstams. Jūtām, kas rodas, apzinoties, ka mājās viss jāiemācās, ir asteniska ievirze, kas rada darbam nelabvēlīgu noskaņojumu. Mājās grūti ķerties pie grāmatām.

Viens no uzdevumiem, ko izvirza vakara skolās skolotājiem, ir iemācīt skolēniem patstāvīgā darba iemaņas, pirmām kārtām darbu ar grāmatu. Pat labās vakara skolās vēl maz dara, lai skolēni iemācītos racionāli strādāt ar grāmatu — sadalīt uzdevumu daļās, atrast katrā daļā nozīmīgāko, izdarīt pareizus pasvītrojuma vai izrakstus, lai pēc konspekta ātri atrastu grā-

matā vajadzīgo tekstu. Prasme un veiklība orientēties mācību grāmatā veicina skolēna drosmi, samazina bažas par varbūtēju neveiksmi stundā. Skolēns, kas prot ātri atšķirt vajadzīgo vietu grāmatā, pa pusei jau arī orientējas pašā saturā. Pietiek vēl viena atkārtojuma klasē, un viela apgūta. Sekmīgs skolēns no skolas neizstājas, stundas kavē reti. Tas pierāda, ka pašmācības iemaņu un paradumu ieaudzinašana ir arī gribas audzināšana.

Gribas audzināšanai ļoti noderīgs arī paņēmieni mācāmo vielu apgūt klasē ar mācību grāmatas palīdzību. Piemēram, 7. klasē tādā veidā racionāli var apgūt daudzus tēmatiskus zooloģijā, jo te apskatīta samērā viegli uztverama viela, kas pieaugušajam vakara skolu skolēnam grūtības nesagādā. Šai gadījumā skolotājs ievadā norāda, kuri jautājumi svarīgākie, kam, grāmatu lasot, pievērst uzmanību. Dažreiz tos nodiktē vai uzraksta uz tāfeles. Tad skolēni izlasa un pārdomā lasīto. Parasti tam pietiek 10—15 minūšu. Lasīšanai seko pārrunas, kuru gaitā skolotājs demonstrē uzskates līdzekļus un citus materiālus, kas padziļina lasot apgūtās zināšanas. Skolēnu atbildes novērtē.

Līdzīgu paņemienu ar labiem panākumiem izmanto arī citu priekšmetu pasniedzēji. Skolēni izjūt, ka viņi stundā visu nepieciešamo jau gandrīz apguvuši. Zināms avanss nākamajai stundai rada skolēnā drošības izjūtu, bet steniskas jūtas veicina gribas mobilizēšanu.

Nopietna problēma vakara skolās ir mājas uzdevumi. Laika trūkums vakara skolas audzēkņiem ir arguments, ar ko savas sirdsapziņas un skolotāja priekšā vienmēr var attaisnoties. Iespēja pavadīt laiku nemācoties ir viena no vilinošajām ierosmēm, kas traucē mācību pienākumu izpildīšanu. Mājas darbi nedrīkst apjomā būt lieli. Pietiekama slodze matemātikā, fizikā, ķīmijā ir divi, trīs uzdevumi kā tiešs klasē iesāktā darba turpinājums. Tomēr svarīgāks par izpildāmā mājas darba apjomu ir noskaņojums, kādu skolēnā rada uzdots. Ja skolēnā stundas gaitā radusies pārliecība, ka viņš visu sapratis, viņam arī samērā liels mājas uzdevums liksies veicams. Pretējā gadījumā mājas darbs liekas kā balasts, kas apgrūtina skolas apmeklēšanu un kļūst par vienu no ieganstiem atstāt skolu. Tāpēc visai stundai jā sagatavo skolēni mājas darba izpildīšanai. Jau minējam tādus metožu piemērus. Priekšmetos, kuros mazā stundu skaita dēļ skolēniem daļa vielas jāapgūst pašmācības ceļā, stundu izmanto, lai sagatavotu skolēnus mājas darba izpildei. Tāda veida ievirzes stundu dienas skolās nemēdz būt. Ievirzes stundā noskaidro galvenos jautājumus, uzraksta apgūstamās vielas plānu, klasē kopīgi apskata mācības grāmatu. Skolotājs parāda, kas svarīgākais, kādi vajadzīgi papildinājumi, kas atmetams kā lieks. Tādā gadījumā viela jau kļūst it kā pazīstama,

un mājas darbs vairs neliekas kā nepārvarams šķērslis. Tāds ir noskaņojums, kas jāizraisa skolēnos, lai mobilizētu viņa gribu un to audzinātu. Dienas skolās audzēkņim apziņa, ka nesagatavojies nedrīkst nākt uz skolu, palīdz mobilizēt iekšējos spēkus, jo viņu dzīve ir organizēta tā, ka skolā neierasties viņš nevar. Citādā situācijā ir vakara skolas audzēkņis. Savu neierašanos skolā viņam attaisnot nav grūti. Vakara skolās mājas darbi nedrīkst skolēnu atbaidīt no skolas. Tas ne vien traucē apgūt priekšmetu, bet arī pavedina meklēt «vieglāku» ceļu, līdz skolu pamet pavisam.

Nobeidzot pārskatu par mācību metodu nozīmi rakstura audzināšanā, jāpasvītro, ka skolotājs nedrīkst palikt didaktikas plāksnē, apmierināties ar stundas labu iedalījumu, pārdomātu vielas atlasī, skolēnu aktivizēšanu sava priekšmeta interesēs, ar uzskates līdzekļu un izdales materiālu pielietošanu. Laba stunda izraisa intelektuālās jūtas, rada interesi, kas liek aizmirst pagurumu, rada mundrumu, ceļ darba ražīgumu klasē. Skolotāja uzdevums panākt, lai stundas iespaids neizdzistu reizē ar zvanu, atstājot skolēnā tikai patīkamu atzinumu, ka stunda bijusi interesanta, pagājusi ātri, bet lai tā mobilizētu skolēna iekšējos spēkus, radītu vēlēšanos darbu turpināt mājās, nepadoties grūtībām, ar ko bez izņēmuma jāsaņem katram vakara un maiņu skolas skolēnam. Tādas ir stundas, kurās skolēns ar apgūstamo vielu jau pašā stundā nodarbojies pats, piemēram, izlasījis nākamās stundas uzdevumu grāmatā, piedalījies sarunā par to, nostiprinājis to, strādājis ar izdales materiāliem, aktīvi klausījies skolotāja stāstu. Strādājis ar praktiskajām mācību metodēm, var vielu apgūt jau klasē un labāk mobilizēt gribu. Turpretī saistošs skolotāja stāsts gan ir par pamatu tam, ka stunda paiet ātri un ir interesanta, tomēr mājas darba veikšanai tāda stunda sagatavo nepietiekami.

Tomēr gribas audzināšanā nozīmīgākas nekā jaunās vielas izklāsta veids un paņēmieni ir zināšanu pārbaudes metodes, jo, pārbaudot zināšanas, kontakts ar skolēnu ir ciešāks un skolotājs var audzēkņa gribas procesu ietekmēt tieši.

Vakara skolās zināšanu pārbaudei jābūt stingrākai un rūpīgākai nekā dienas skolā. Skolēnu kavējumu dēļ tikai ar lietpratīgu pārbaudi skolotājs var noteikt, ko skolēns apguvis, kur robi, kas jāuzdod papildus, kam pievērst uzmanību konsultācijās. Vakara skolās ir mazāks stundu skaits nekā dienas skolās. Kaut arī skolotāji, gatavojoties stundām, izdara stingru vielas atlasī, tomēr «devas» katrai stundai ir lielākas, vairāk jāmacās patstāvīgi. Skolotājiem jāpārliciecinās nevien par zināšanām, ko skolēni apguvuši klasē, bet arī par tām, ko apguvuši patstāvīgi. Tādēļ arī zināšanu pārbaudei ir lielāks īpatsvars nekā dienas skolās.

Tomēr ar to ir pretrunā prasība stundā taupīgi rīkoties ar laiku, taupīgāk nekā dienas skolā. Pārbaude nedrīkst aizņemt daudz laika, lai varētu katrā mācību stundā pēc iespējas daudz apgūt un pēc iespējas labāk skolēnu ievadīt mājas darba izpildei.

Zināšanu pārbaude nedrīkst skolēnu atbaidīt no skolas. Patiesi, ja skolotājs, pārbaudot skolēnu zināšanas, neņem vērā skolēnu iespējas sagatavoties, skolēni sāk izvairīties no «atprasīšanas». Kavējumi palielinās, bet tas nenotiek darba apstākļu vai slimības dēļ. Kavēšanas cēlonis slēpjas zināšanu pārbaudes nepareizā metodikā un organizēšanā. Kavējumi palielinās par 10—20% kontroles darbu dienās, kā to rāda novērojumi vairākās Rīgas vakara skolās, sevišķi pirms kontroles darbiem matemātikā, latviešu valodā un literatūrā. Ceturkšņa beigās, kad nepareizas pārbaudes organizēšanas rezultātā skolotāji sāk masveidīgi «ielikt atzīmes», pastiprinot izsaukšanu un kontroles darbu rakstīšanu, daudzās vakara skolās strauji pasliktinās skolas apmeklēšana. Skolēni meklē iespējas individuāli iegūt vajadzīgās «atzīmes». Kopā ar skolēniem, kas attaisnojamu iemeslu vai skolotāja vainas dēļ savlaicīgi nav ieguvuši atzīmes, arī sliņķi cenšas tikt pie nepelnīta trijnieka, t. i., pie trijnieka, kas neatspoguļo skolēna patiesās zināšanas. Slinkošana nozīmē izvairīšanos no gribas piepūles un «vieglāka» ceļa meklēšanu. Tātad skolotājs, kas dod iespēju slinkam skolēnam ceturkšņa beigās iegūt nejaušu trijnieku, piekāpjas skolēna gribas trūkuma priekšā. Pastiprināta izsaukšana un kontroles darbu rakstīšana ceturkšņa beigās dienas skolās noved pie skolēnu pārslogošanas, bet vakara skolās ir viens no skolēnu aiziešanas cēloņiem.

Tātad zināšanu pārbaudē ne vien jānoskaidro skolēnu zināšanu līmenis, jāpazīlina zināšanas, bet jārada arī nosacījumi, kas veicina gribas īpašību attīstību.

Izskaut nejaušas atzīmes vakara un maiņu skolās ir ļoti svarīgi ne tikai gribas audzināšanas dēļ. Vēl arvien lielāks skaits vakara skolu skolotāju izliek maz atzīmju, un tāpēc katra atzīme ietekmē kopvērtējumu. Skolotājam zināšanu pārbaude jāveic tā, lai katra atzīme atspoguļotu patiesās skolēna zināšanas un stimulētu skolēnu strādāt visiem spēkiem. Piemēram minēsim skolotājas Zakenfeldes pieredzi. Ar dzīvo interesi par skolēnu darbu un tā rezultātiem, ar gatavību palīdzēt katram, kad rodas grūtības, viņa matemātikas stundas pārvērtusi savdabīgās konsultācijās, kas notiek kopīga darba atmosfērā. Skolotāja Zakenfelde katru stundu 5—7 skolēniem pēc dotajām atbildēm un veiksmes uzdevumu risināšanā klasē izliek «mazās» atzīmes, ko ieraksta savā piezīmju grāmatā un ar attiecīgu novērtējumu pasaka skolēnam. «Kāda nozīme, piemēram, skolniecei M. ielikt

«2» vai labākajā gadījumā «3» žurnālā par šīs dienas neprecīzo atbildi teorijā, ja es redzu, ka viņa veikli risina uzdevumus un šodien parādīto neprecizitāšu nākošajā stundā vairs nebūs,» tā savu viedokli pamato skolotāja Z. Atzīmi žurnālā liek uz trīs līdz četrus «mazo» atzīmju pamata, kad jau izkristalizējušās stabilās zināšanas un praktiskās iemaņas par zināmu vielas posmu. Te atzīme stimulē skolēnu. Nepietiekama atzīme atsevišķā stundā neklūst par šķērslī skolēnam iegūt par visu tematu labu atzīmi. Tā skolēnā rodas pašāvēība saviem spēkiem un ticība tam, ka var apgūt vajadzīgās zināšanas un iegūt tām atbilstošu atzīmi.

Skolēni visvairāk baidās no rakstveida kontroles darba. Nedrošības un bailu pamatā ir šaubas par savu zināšanu stabilitāti, neticība savām zināšanām un spēkiem. Mutvārdu atbildē skolotājs nāk talkā, bet rakstveida pārbaudē jāpaļaujas tikai uz saviem spēkiem vien. Dienas skolā no rakstveida kontroles darba grūti izvairīties. Vakara skolās tas vieglāk. Nepareizi saplānoti kontroles darbi palielina kavējumus. Rīgas vakara skolās tas vērojams ceturkšņa beigās, kad mācību nepareizas organizēšanas dēļ ceturkšņa noslēgumā daži skolotāji tukšās atzīmju ailes žurnālā cenšas aizpildīt ar kontroldarbu atzīmēm. No kontroles darbiem izvairās skolēni, kas jau ieguvuši labu atzīmi un negrib to «sabojāt», izvairās skolēni, kas zināšanās nejūtas droši. Tādu ir daudz arī starp skolēniem, kuru zināšanas faktiski ir pietiekamas. No kontroles darbiem izvairās arī skolēni, kas darba vai citu attaisnojošu iemeslu dēļ nav paspējuši labi sagatavoties, un, protams, arī tie skolēni, kas visu ceturksni nav kārtīgi mācījušies, bet ieradušies skolā tikai tāpēc, lai tos neizsvītrotu no skolēnu saraksta un viņiem nerastos nepatīkšanas darba vietā. Pie trijnieka minētie cer tikt, atbildot ceturkšņa pēdējās dienās, kad jau valda steiga un skolotājiem nav vairs laika rūpīgi novērtēt skolēna atbildi. Tā tas ir skolās, kurās nav sistēmas kontroles darba saplānošanā un nepievērš uzmanību skolēnu gribas stimulēšanai.

Kontroles darbus var un vajag organizēt tā, lai tie ne vien radītu izziņas interesi, bet arī vēlēšanos nepadoties šaubām vai grūtībām. Pamācoša ir skolotājas Volkovas pieredze. Ķīmisko vienādojumu sastādīšana arī viņas skolēniem, kā tas parasti mēdz būt, sagādā grūtības. Tāpēc skolotāja, lai celtu skolēnu ieinteresētību, rīkojas šādi — skolēniem, kontroles darbam sākoties, kā parasti uzdod atrisināt uzdevumus. Pēc dažiem ievirzītiem norādījumiem skolēni sāk darbu. Drīz viens pēc otra samazina darba tempu, jo rodas grūtības. Tikai pavisam nedaudzi no 21 skolēniem turpina strādāt. Tad skolotāja liek visiem pārtraukt pūliņus, aicina paņemt pierakstu burtnīcas,

grāmatas, tās pāršķirstīt, noskaidrot grūtību cēloņus. Vienam otram skolotāja vēl dod paskaidrojumu, ko uzklausa tie, kam līdzīga veida kļūdas. Skolotāja Volkova ļoti stingri raugās, lai visiem būtu kārtīgas pierakstu burtnīcas, lai tajās jaunās vielas apgūšanas gaitā rastos lietderīgi ieraksti un burtnīca derētu kā palīgs arī gatavības eksāmenos. Tagad skolēni paši jūt, cik noderīga ir viņu pierakstu burtnīca — ātri var atrast vajadzīgo un novērst radušās kļūdas. Tiem, kam burtnīca nav kārtībā, rodas izdevība aizrādīt: «Redzi nu! Tu velti šķirsti savu burtnīcu. Tā tev nevar grūtā brīdī palīdzēt!» Skolēns pats saprot, ka pierakstu burtnīcu turēt kārtībā ir izdevīgi. Kad grūtības ar pierakstu burtnīcas, grāmatas un skolotājas paskaidrojumu palīdzību novērstas, skolotāja uzdod citus, līdzīgus uzdevumus un uzaicina tagad strādāt «pa īstam». Ir prieks redzēt, ar kādu dedzību, pašāvēību saviem spēkiem un mācīšanās prieku skolēni veic kontroles darbu. Radusies drošības izjūta, pašāvēība savām zināšanām. Apzinīga mācīšanās ir viens no galvenajiem mācību un audzināšanas mērķiem, un to te panāk. Kontroles darba temata apjomā skolēnu zināšanās radusies skaidrība, tās nostiprinājusās, un arī atzīme iegūta. Līdz stundas beigām skolēni darbu nobeidz. To visu skolotāja panāca sešās minūtēs, jo tieši tik ilga darbs ar pierakstu burtnīcām, grāmatām un skolotājas paskaidrojumiem. Ne visus kontroles darbus var tādā veidā organizēt, bet tas arī nav vajadzīgs. Līdzīgi kontroles darbus var organizēt mācību gada sākumā, lai paceltu skolēnos drosmi un ievadītu darbā. Tā var rakstīt kontroles darbus, kad jāapgūst grūts tēmat, kas aizņem ilgāku laiku. Skolotājs tāda veida kontroles darbu izvēlēties individuālos gadījumos, ņemot vērā klases skolēnu sastāvu un zināšanu līmeni. Pareizi pielietots, tāda veida kontroles darbs labvēlīgi ietekmē gribas procesu norisi un palīdz skolēniem uzņemties mācību grūtības un tās pārvarēt.

Citā klasē pie tās pašas skolotājas skolēni, juzdami, ka viela veiksmīgi apgūta, paši lūdza skolotāju dot kontroles darbu, jo apziņa, ka darbs veicams, rada vēlēšanos to padarīt. Arī Rīgas Raiņa 8. maiņu vidusskolas skolotāji plaši ieviesuši dažu minūšu ilgos rakstveida pārbaudes darbus, kas daudzu skolotāju stundās ir jau kļuvušas par to sastāvdaļu. Tāda rakstveida kontrole uztraukumu nerada. Skolēni pie tādas pārbaudes formas pieraduši un zina, ka pārbaudes uzdevums ir veicams, ja vien iepriekšējā stundā strādāts. Tā viņi pierod sistemātiski strādāt.

Rīgas Raiņa 8. maiņu vidusskolas skolotāju kolektīvs stipri ierobežojis individuālo atprasīšanu stundas sākumā. Mūsu uzdevums nav izdarīt individuālās atprasīšanas novērtējumu no didaktiskā un metodiskā, bet gan no tā viedokļa, kā tā ietekmē

skolēnu gribu. Individuālā atprasīšana 1—3 reizes ceturksnī skolēnos rada, tāpat kā nepietiekami sagatavots kontroles darbs, bažas, nemieru un rūpes, no kā vakarskolu skolēns viegli var atbrīvoties, neatnākot uz skolu. No frontālās pārbaudes nekādi nevar izvairīties. Tad vispār uz skolu nedrīkstētu nākt. Tāpēc frontālai pārbaudei, iesaistot pēc iespējas lielāku skolēnu skaitu kopīgā darbā, arī vakara skolās ir liela priekšrocība. Tā rada vajadzību būt uzmanīgam. Tiša uzmanība stiprina gribu.

Labi gribas audzināšanas uzdevumus risina visur, kur izdodas skolēnus pēc kavējumiem iesaistīt klases darbā arī tad, kad tie nav sagatavojušies stundai. Pēc zināma sagatavošanas darba var panākt, ka skolēns, dažas stundas nokavējis, nevis atsakās, bet gan vēlēti seko savu biedru atbildēm un gatavs stundas nobeigumā par stundā pārrunāto atbildēt un saņemt atzīmi [7, 11]. Stundā strādā visi, un nevar rasties nevēlamā situācija, ka tie, kas iepriekšējā stundā nav bijuši klasē, slepus lasot, sagatavo uzdevumu, kamēr biedri atbild vai skolotājs stāsta jauno vielu. Rezultātā dubultā darba darītājs nedz apguvis to, ko slepus uztraukumā lasījis, nedz dzirdējis biedru atbildes. Tādās reizēs rodas nepatīkamas jūtas, un tas rada vēlēšanos uz skolu nenākt, lai līdzīga nepatīkama situācija neatkārtotos.

Daži vārdi sakāmi arī par stundu-ieskaišu formu skolēnu zināšanu pārbaudē, jo tai ir tendence arvien vairāk ieviesties. Pedagoģiskajos lasījumos Ļeņingradā 1963. gada janvarī b. Šepeļevs no Kostromas apgabala dalījās pieredzē, kas gūta, izmantojot ieskaišu sistēmu. Viņu skolā ieskaites pastāv paralēli parastā veida atprasīšanai stundā, ir obligātas un kārtojamas vai nu pēc zināma temata nobeigšanas, vai ceturkšņa beigās. Ieskaišu tematu sarakstu izsniedz katram audzēknim. Ja skolēna atbilde neapmierina, tas ieskaiti atkārt. Ja skolēns ieskaites nenokārto, tam samazina atzīmi, ko tas ieguvis par atbildēm stundās. Ir arī savas grūtības. Nevar atrast laiku, kad skolēniem kārtot ieskaites, un tāpēc ieskaites kļūst formālas, paviršas. Nevar piekrist uzskatam, ka sliktu atzīmju neizlikšana stimulētu mācīšanos. Notiek gan otrādi — skolēni pierod riskēt un atbildēt «uz labu laimi». Ieskaišu sistēmas priekšrocība ir skolēnu laika ietaupīšana, padarot mācību organizāciju elastīgu. Gribas audzināšanai ieskaišu sistēma nav izdevīga. Šī sistēma ir izdevīga tikai tiem audzēkņiem, kam izlēmība, enerģija un neatlaidība kļuvušas jau par rakstura īpašībām.

Kā redzējām, no gribas īpašību audzināšanas viedokļa dažādās atprasīšanas metodes un formas dod dažādas iespējas. Gribas audzināšanai jāievēro viens nosacījums — gribas īpašības veido un gribas piepūles intensitāti kāpina tāda zināšanu

pārbaude, kas piespiež sistemātiski mācīties un pamodina ticību saviem spēkiem.

Apskatīsim, kādas iespējas gribas audzināšanā dod mācību organizācija un paņēmieni, lai panāktu skolēnu sistemātisku mācīšanos. Te ir atšķirības starp dienas un vakara skolām. Apmeklēt regulāri skolu ne katram strādājošām jauniešiem ir iespējams, tāpēc arī vakara un maiņu skolās ir elastīgāka mācību organizācija, lai katrs audzēknis paspētu izmantot skolo-tāju palīdzību. Piemēram, maiņu ieviešanai ir pozitīva nozīme gribas procesu mobilizēšanā. Kamēr maiņas nepastāvēja, daudzi skolēni savu negribu sagatavoties stundām centās aizbildināt ar to, ka vakaros netiek uz skolu, tāpēc ka darbs iekrīt nakts maiņā. Brīvās priekšpusdienās pagāja ātrāk nekā audzēknis paguva paņemt grāmatu rokā. Tagad šādi vairs aizbildināties nevar, jo apstākļi palīdz «saņemt sevi rokās».

Vislielāko brīvību vakarskolu audzēkņiem skolas apmeklē-šanā dod klātie-neklātie. Tas nozīmē, ka skolēnam atļauts ierasties stundā pēc iespējas, vajadzības vai paša ieskatiem. Sko-lēns atnāk skolā tad, kad mājās ar uzdevumu nav ticis galā. Ap-zinīgiem, jau nobriedušiem cilvēkiem tāda brīvība skolas apmeklē-šanā palīdz racionāli izkārtot brīvo laiku, bet gribas audzināša-nai vai gribas trūkumu izskaušanai klātie-neklātie noder mazāk. Vakara skolu skolēnu skaitā ir daudz sešpadsmit, septiņ-padsmitgadīgo strādnieku, kas sper pirmos soļus patstāvīgajā dzīvē. Vakara skolas apmeklē arī audzēkņi, kas no dienas skolām aizgājuši tāpēc, ka tur tiem likās par stingru, tāpēc ka nepatika «Noteikumi skolēniem». Tie domā, ka vakara skola ir vieta, kas neradīs pretestību paradumam nepiepūlēties. Ja skolas apmeklē-šana būs atkarīga no viņu «gribas», tie ātri vien atradīsies ārpus skolas. Tādēļ elastīgums mācību organizēšanā jākompensē ar prasīgumu. Tas ir viens no gribas audzināšanas nosacījumiem vakara un maiņu skolās.

Kavējumi vakara skolās ir nenovēršami, tāpēc problēma, kā likvidēt robu skolēnu zināšanās, vienmēr ir aktuāla. Apska-tīsim, ko skolotāji dara robu likvidēšanā, un noskaidrosim vai-rāk izmantoto paņēmieni piemērotību gribas audzināšanā.

Vienkāršākais un tāpēc visplašāk pielietotais paņemiens lik-vidēt trūkumu skolēnu zināšanās un panākt sistemātisku mācī-šanos ir papildatprasīšana. Skolēniem, kas nav bijuši stundā vai arī nav atbildējuši vismaz uz «3», liek ierasties zināmās dienās pēc vai pirms stundām atbildēt. Tāda atbildēšana vērojama pirms ceturkšņa noslēguma un pirms mācību gada beigām, kad vakara skolās skolēni, kas visu laiku izvairījušies no sistemā-tiska darba, vēlas «atbildēt par visu ceturksni». No rakstura

gribas iezīmju audzināšanas viedokļa pieminētais paņēmieni ir ne vien neefektīvs, bet arī kaitīgs. Skolēni aplami iedomājas, ka vienā, divās naktīs var panākt nokavēto. Tie visu ceturksni kavē skolu, cerēdami, ka tas ir «sākums», kas netraucēs kļūt sekmīgam. Tie nevis cenšas apgūt zināšanas, bet gan ceturkšņa beigās dabūt atzīmes, lai netiktu atskaitīti. Tā «mācoties», padziļinās gribas trūkumi — nespēja sevi pārvarēt un piespiest sistemātiski mācīties. Bez minētā grūtību pārvarēšanas posma nevar veidoties paradums mācīties, kas jau ir liecība tam, ka zināmas gribas īpašības nostiprinājušās raksturā.

Ciņā par sekmju uzlabošanu dažreiz pielaiž sīkas kļūdas, kas samazina audzināšanas iespējas mācību stundā. Tas notiek tāpēc, ka skolotājiem vienlaicīgi jāatrisina divi preteji audzināšanas uzdevumi — jāparāda skolēniem atsaucība viņu grūtībās un jāizvirza tiem stingras prasības, zinot, ka skolēns var pārtraukt mācīties pavisam, ja tam skolas prasības liksies neizpildāmas. Kādas ir tipiskākās kļūdas, cenšoties atrisināt minētās pretrunas?

Vakara skolās bieži rodas situācija, kad izsauktais skolēns atsakās vai arī atbild neapmierinoši, tomēr skolotājs dažādu iemeslu dēļ nevēlas žurnālā ielikt divnieku, bet pamudina audzēkni apgūt vielu un saņemt apmierinošu atzīmi. Tādā gadījumā nosaka skolēnam konsultāciju. Tomēr skolotāji nav pietiekami konsekvēti savu prasību realizēšanā, un viņu aizmāršību vai pacietību skolēni izmanto, lai izvairītos no mācīšanās. Tātad skolēnā pastiprinās gribas trūkumi. Tos novērstu tad, ja skolēnam no atbildēšanas izvairīties neizdotos. Citreiz skolotājs gan atceras, kam uz konsultāciju jāierodas, bet gaida veltīgi. Skolotājs dusmojas, bet tomēr piedod audzēknim, pieņemot atbildi klasē vai ārpus stundām, kad skolēns to vēlas. Gribu nemoobilizējam visos gadījumos, kad pelnīto divnieku neieliekam, piesolīdami to ielikt nākamoreizi, bet solījumu aizmirstam. Skolotāju aizmāršību audzēkņi izmanto, kaitēdami paši sev ne vien zināšanu jomā, bet arī personības veidošanā.

Paviršā skatījumā nenožīmīgs organizācijas jautājums šķiet tas, kā vakara skolās nokārto atteikšanos atbildēt. Faktiski tas ir nopietns mācību un audzināšanas jautājums. Sevišķi rakstura audzināšanai svarīgi, kā nokārtota atteikšanās.

Skolēni paraduši domāt, ka viņiem ir zināmas tiesības atteikties, ja tie iepriekšējā stundā nav bijuši skolā. Ar tādu uzskatu skolēni no dienas skolām ierodas vakara skolās. Dienas skolās atteikšanās nav problēma. Te skolas apmeklēšanu stingri kontrolē, kavējumu maz un atteikšanās gadījumu nav daudz. Tos bez grūtībām regulē «Iekšējās kārtības noteikumi».

Citādi ir vakara skolās. Kavējumi ir lieli, bet tiem seko atteikšanās atbildēt. Atstājot to pašplūsmei, klasē rodas sistemātiskam darbam ļoti nelabvēlīgs stāvoklis. Līdz 25% skolēnu klasē nav, bet no tiem, kas ieradusies, daudzi atsakās, jo nav bijuši iepriekšējā stundā. Praktiski skolēns, kas vienu stundu nav bijis skolā, nestrādā 2—3 stundas, jo viņš nesagatavo to stundu, kurā neierodas, neapgūst vielu, ko apskata kavētajā, bet, ieradies nākamajā, atsakās un tāpēc jūtas pilntiesīgs atprasišanas laikā nepiedaloties stundas gaitā. Tikai sākoties jaunās vielas izskaidrošanai, kavētājs sāk iedzīvoties stundā. Kavētāju dēļ skolotājam jāatkārto agrāk izņemtais, kas nozīmē pārestību tiem, kas nāk sistemātiski skolā. Tiem jādzird otro, trešo reizi tas, ko viņi jau apguvuši. Daļa mazāk mērķtiecīgo skolēnu nāk pie atziņas, ka sagatavoties stundām nav praktiskas vajadzības, jo klasē kavētāju dēļ visu atkārtos vēl un vēl. Cieš mācības un audzināšana.

Kā rīkoties, ja skolēns nav sagatavojies un atsakās?

Visvienkāršāk būtu atteikšanos nepieļaut. Tomēr tas skolēnus nestimulē. Skolēni ar neizkoptu gribu cenšas izvairīties no divnieka, kas draud, 'ja ierodas skolā nesagatavojies. Tie «drošības dēļ» neatnāk uz skolu. Tā viņu stāvoklis vēl pasliktinās. No gribas veidošanas viedokļa ir tā: tiem, kam nepieciešamās gribas īpašības, kā mērķtiecīgums, neatlaidība un prasme sevi piespiest ir pietiekami labi izveidojušās, bargā nosacījuma ietekmē minētās iezīmes vēl pastiprinās. Pārējie iet pa vieglākās pretestības ceļu. Tie nemēģina grūtības pārvarēt, tāpēc ka tās liekas nepārvaramas, un rezultātā skolēns jāatskaita skolas neapmeklēšanas un nesekmības dēļ.

Pretējais paņēmieni ir bez ierobežojumiem atļaut skolēniem atteikties. No rakstura audzināšanas viedokļa tas ir tikpat kaitīgi kā augšā minētā bardzība. Tiesa, šai gadījumā skolēns ierodas klasē, sēž stundā. Tomēr te notiek skolotāja un skolēna pašapmānīšanās. Skolotājam šķiet, ka viņš panācis regulāru savu stundu apmeklēšanu un gaida sekmju uzlabošanos, bet skolēnam liekas, ka viņš izvairījies no nepietiekamas atzīmes un no pieņākuma mācīties. Faktiski skolotājs pazeminājis prasības, bet iznākums ir skolēnu nepietiekamas zināšanas, kuru dēļ tiem jāaiziet no skolas, paņemot dzīvībai līdz smagus rakstura trūkumus. Tomēr bieži vien vakara skolās skolēniem atļauj bez ierobežojumiem atteikties, lai saglabātu kontingentu un arī tādēļ, ka labāk skolēnam sēdēt klasē nekā vispār nebūt klāt. Pēdējais ir nopietns pamatojums, jo sistemātiska skolas apmeklēšana ir viens no svarīgākajiem nosacījumiem sekmīgam darbam vakara skolās. Tomēr ar to, ka atļauj skolēniem bez ierobežojumiem atteikties, cerētos panākumus gūt nevar, jo te piekāpjas rakstura trūkumu priekšā, nemobilizē skolēnu gribu, bet rada viņā

maldīgu ilūziju, ka skolu var beigt bez piepūles, ka iespējams sa-
sniegt mērķi, necīnoties pret dažādām ierosmēm, kas traucē iz-
pildīt pienākumus.

Rīgas Raiņa 8. maiņu vidusskolā, kurā pievērs uzmanību rak-
stura audzināšanas uzdevumiem un tādēļ īsteno vienotās prasī-
bas, ilgi meklēja labāko atrisinājumu šai šķietami sīkajai, tomēr
nozīmīgajai problēmai. Skolotāju kolektīvs bija vienis prātis, ka
 kaut kāda iespēja atteikties skolēniem jādod, jo vakara skolu
 skolēniem ir daudz dažādu grūtību, kuru dēļ ne katru reizi iz-
dodas labi sagatavoties. Sākumā atļauju atteikties kādā mācību
 priekšmetā deva klases audzinātājs. Tomēr iznākums nebija ce-
 rētais. Audzinātājs steigā bija spiests rīkoties formāli, jo starp-
 brīži ir īsi, bet ar lūgumu atļaut atteikties ieradās vairāki. Laika
 trūkums un apstākļu izraisītā audzinātāju paviršība pavedināja
 dažus skolēnus pie saviem argumentiem drusku «pielikt», lai
 dabūtu pēc iespējas ātri un droši atļauju atteikties. Skolēnam
 galvenais ir atbrīvoties no iekšēja saspīlējuma, ko rada iespēja
 saņemt divnieku. Līdz ar to gribas trūkumi padziļinās, jo
 audzēknī nerodas vajadzība stundā spraigi domāt un strādāt.
 Arī mājās nerodas vēlēšanās mācīties, jo vienmēr iespējams at-
 teikties, ja negrib atbildēt. Daži audzēkņi sāka šīs sistēmas trū-
 kumus apzināti izmantot, lai viegli un ērti, sirdsapziņu neap-
 grūtinot, izvairītos no vajadzības piespieties un sistemātiski
 mācīties.

Skolotājs ir saimnieks stundā un atbild par visu mācību
 procesu. Arī pieļaut vai nepieļaut atteikšanos ir priekšmeta pasnie-
 dzēja lieta. Viņš var griezties pie audzinātāja, ja skolēns atkārtoti
 atsakās. Atteikšanās regulēšana vakara skolās prasa indivi-
 duālu pieeju un priekšmetu skolotāju ciešu sadarbību ar audzi-
 nātāju. No rakstura audzināšanas viedokļa vispareizāk rīkojas
 skolotāji, kas dod skolēniem-kavētājiem iespēju sagatavoties un
 tad ierasties atbildēt. Skolēni bez bažām pēc kavējuma ierodas
 klasē, piedalās darbā, bet skolotājs nav piekāpies viņu rakstura
 trūkumu priekšā. Lai novērstu dažu skolēnu «praksi» pārmaiņus
 vienu stundu neierasties, otru atteikties, un paceltu stundas efek-
 tivitāti. Rīgas Raiņa 8. maiņu vidusskolā atteikšanos pēc brīva-
 jām dienām, t. i., pēc svētdienas (sestdiena ir brīva) un treš-
 dienas nepieņem.

«Atteikšanos» vakara skolā nevar nokārtot pēc vieniem un
 tiem pašiem noteikumiem visiem, kā to mēdz darīt dienas skolā.
 Skolotājam labi jāpazīst un jāsaprot grūtības, kurās skolēns no-
 klūst gandrīz ik dienu. Tomēr vajadzīga arī stingrība. Ceļi, kā
 stimulēt cilvēkā vēlēšanos pārvarēt grūtības, ir tikpat dažādi kā
 cilvēki paši. Tāpēc nevar rekomendēt tikai vienu paņēmieni. Pa-
 stāv gan daži noteikumi, kas katrā ziņā visur un vienmēr jāievēro,

piemēram, nedrīkst atstāt «spraugu», ko apzinīgi varētu izmantot, lai izvairītos no vajadzības pārvarēt grūtības.

Trešā iespēja mācību gaitā stimulēt skolēna gribu mācīties, radīt pašvērtību saviem spēkiem un ticību mērķa sasniegšanai, ir izmantot attieksmi pret skolēnu. Tās pamatā biedriskums un prasīgums, saglabājot cieņu pret skolēnu.

L. Visotina norāda: — Lai audzinātu strādājošā jaunatnē ticību un pašvērtību saviem spēkiem, vēlēšanos mācīties, pieķeršanos skolai un interesi par mācīšanos, tad te par neaizstājamu nosacījumu uzlūkojama smalkjūtīga un uzmanīga attieksme pret skolēniem, skolotāja vēlēšanās saprast skolēnam priekšā stāvošās grūtības un prasme palīdzēt tās novērst. Bet tas neizslēdz tai pašā laikā izvirzīt stingras prasības vakara skolu skolēniem [9,35].

Pret vakarskolu skolēniem vajadzīga smalkjūtība neatkarīgi no mācību metodēm un paņēmieniem, ar kādiem skolotājs pāņā savus mācību mērķus. Tāda attieksme ir pamats rakstura audzināšanā mācību gaitā. Smalkjūtība, takts un cieņa pret skolēniem ir vietā vienmēr, bet ļoti nepieciešama vakara skolās. Pieaugušos skolēnus tik daudz nesatrauc skolotāja pārmetumi, rājiņi un ieliktais divnieks, ja tas pelnīts, bet gan, kā to dara. Pieaugušā cilvēka patmīlība ir aizskarta, ja tam vienmēr atgādina, ka viņš ir tikai skolēns, ja pret viņu izturas kā pret mazu bērnu. Zobgalīga piezīme, ko izsaka skolotājs, ieliekot «2», vai cieta vienaldzība ļoti pazemina skolēna gribu, vēlēšanos pūlēties, lai likvidētu trūkumus. Takta trūkums, jauniešu vecumam neatbilstoša izturēšanās no skolotāju puses izraisa spītību vai stūrgalvību, samazina iespējas audzēkņus ietekmēt un liek tiem aizmirst spraustos mērķus. Turpretī skolotāja atsaucīgā nožēla par to, ka jāizliek «2», izteiktā cerība, ka divnieks vairāk neatkārtosies, konkrēta palīdzība grūtībās izraisa skolēnos pozitīvus pārdzīvojumus, un divnieks vairs neliekas nepārvarams šķērslis kļūt par sekmīgu skolēnu. Vakara skolas audzēkņiem vajag justies kā varoņiem, tāpēc ka tie uzņēmušies dubultu slodzi — darbu un mācības. Viņi ir jaunatnes avangardā. Nav pielaižams, ka kāds no tiem pārdzīvotu zināmu mazvērtības izjūtu. Tomēr tas atgādās. Dažs labs ik brīdī skolā atceras, ka, būdams pieaudzis cilvēks, viņš sēž skolas solā, kurā dienā sēž bērni, šķirsta bērnu grāmatas, mācās to, ko bieži jau sen apguvuši jaunākie brāļi un māsas vai pat dēli un meitas. Pareiza attieksme pret skolēnu tāpēc ir viens no svarīgākajiem nosacījumiem, kas nodrošina mācību un audzināšanas vienību, bez kā skolotājs nevar ietekmēt skolēna gribas procesus un īstenot pāraudzīšanu. Tāpēc arī skolotāji-pirmrindnieki cenšas radīt apstākļus, kas atbilstu jauniešu un pieaugušo personības īpašībām, starp kurām ievēro-

jama vieta ir pašcieņai. Tomēr skolas prasības arī nedrīkst pazemināt un jāpatur skolotāja autoritāte.

Tā Rīgas Raiņa 8. maiņu vidusskolas ķīmijas skolotāja Volkova zināšanas novērtē ļoti stingri, un tomēr viņas skolēni arī neapmierinošas atzīmes uzņem bez sarūgtinājuma, bet ar zināmu neērtības izjūtu un apņemās citu reizi cienītās skolotājas priekšā nenonākt neērtā situācijā. Skolotāja Volkova nerājas, nepārmet, tikai konstatē zināšanu stāvokli, un no tā izriet lietišķs novērtējums. Skolotājas spēks ir draudzīgi-biedriskā atmosfēra visā mācību stundā. Skolotāja vada stundu bez pamācošā toņa, ko skolēni ienīst. Ik brīdi tomēr katrs skolēns jūt skolotājas morālo spēku.

Lai neciestu pieaugušo skolēnu pašcieņa, vakara skolā neprasa celt roku, bet par gatavību atbildēt skolotāji spriež pēc skolēnu acu izteiksmes, žestiem un mimikas. Arī pārrunas parasti notiek bez roku celšanas. Cieņa pret skolotāju rada skolēnā vēlēšanos parādīt sevi no vislabākās puses, bet tāds pārdzīvojums palīdz pārvarēt grūtības un dažreiz arī nepatiku, kas saistās ar mācīšanos.

F. V. Kostilevs [10, 34] izsaka šaubas, vai vispār vakara un maiņu skolā izliekamas atzīmes. Proti, neapmierinošas atzīmes nebūtu liekamas, jo apvaino pieaugušā cilvēka pašmīlību.

Divnieku par nepietiekamām zināšanām saņem arī studenti augstskolās, bet neviens neuzskata to par personības cieņas pazemošanu. Pazemojošs var būt tikai veids, kā divnieku ieliek. Turpretī ļaut skolēnam, kas nevīžo mācīties, sēdēt klasē bez ierobežojumiem kopā ar tiem, kas netaupa ne spēka, ne laika, lai apgūtu visu, kā nākas, nozīmē atteikties no skolēnu gribas audzināšanas. Skolotāja mikstčaulība nesekmē pašaudzināšanu skolēnos. Nepietiekamu atzīmju nelikšana nozīmē piekāpties skolēnu gribas trūkumu priekšā. Pieminētā raksta autors apgalvo, ka vakara skolās ieplūst tikai apzinīgi, nobrieduši cilvēki. Tā tas nav. Arvien palielinās skolēnu skaits, kas tikko sasnieguši sešpadsmit gadus, un pat tādu, kas skolā iestājas ar nepilngadīgo lietu komisiju atļaujām un kam vēl nav sešpadsmit gadu. Pat pieaugušiem un nobriedušiem cilvēkiem ir vieglāk īstenot savus nodomus, ja viņiem nāk talkā labi noorganizēta vide. Stingras prasības palīdz mobilizēt gribu.

Varējām te norādīt tikai uz dažām iespējām, kā veicināt skolēnos dažādu gribas īpašību attīstību, kā izveidot mērķtiecību, neatlaidību, pacietību, pienākumu apziņu un ar minētajām īpašībām saistīto pašdisciplīnu. Katram skolotājam, ievērojot viņam īpatnējos metodiskos paņēmienus, ir iespējams izmantot dažādus citus ceļus.

Esam analizējuši tikai tos gribas audzināšanas paņēmienus,

kas tieši saistās ar mācību procesu un skolotāja — priekšmeta pasniedzēja personību. Redzam, ka paņēmieni, kas veicina zināšanu apzinīgu un pamatīgu apgūšanu, palīdz arī audzināt gribu, tādējādi apliecinādami mācību un audzināšanas vienību.

Liela nozīme attieksmju veidošanā pret pienākumu mācīties un līdz ar to gribas audzināšanā ir klases biedru kolektīvam. Tomēr iespējas, ko rakstura audzināšanā var dot klases kolektīvs, pārsniedz šī raksta uzdevuma ietvarus.

Viss šeit apskatītais skolotāju — priekšmeta pasniedzēju darbs, ko tie veic skolēnu rakstura veidošanas jomā, iesaistās skolas audzināšanas sistēmā. Skolotājs mācību darbā nebalstās tikai uz savu personīgo autoritāti, neizmanto vienīgi mācību metodes, organizāciju un savu personīgo ietekmi audzināšanas uzdevumu īstenošanā, bet izmanto arī klases un skolas kolektīvu, skolas tradīcijas, pedagogu vienotās prasības un visu skolas idejiski politiskās audzināšanas sistēmu. Arī šeit minētie audzināšanas ceļi balstās uz skolas audzināšanas sistēmu kā uz stipra pamata.

Tātad galvenie nosacījumi gribas iezīmju veidošanā mācību procesā ir šādi:

1. Vajadzība būt uzmanīgam stundās un pārvarēt grūtības attīsta skolēnā gribu, tādēļ ieteicamas mācību metodes, kas paredz skolēnu nodarbināšanu stundā jaunās vielas apgūšanas gaitā un tās nostiprināšanu.

2. Skolēnu ražošanas un dzīves pieredzes izmantošana pacel skolēnu ieinteresētību un ar to rada noskaņojumu, kas veicina gribas piepūles intensitātes pastiprināšanos.

3. Patstāvīgā darba (piemēram, darbs ar mācību grāmatu) iemaņu izkopšana rada skolēnos zināmu drošības izjūtu, kas palielina palāvību saviem spēkiem un līdz ar to attīsta gribu.

4. Laba instrukcija mājas darbu veikšanai un mājas darbu ciešs sakars ar stundas vielu rada vēlēšanos tos izpildīt.

5. Zināšanu pārbaudei jābūt sistemātiskai un tā iekausētai stundā, lai skolēniem nerastos iespēja nō tās izvairīties vai meklēt izdevību atbildēt pēc paša vēlēšanās, it īpaši atlikt atbildēšanu līdz ceturkšņa beigām. Sistemātiski mācoties mazās devās, skolēni vingrinās neatlaidībā un mērķtiecībā.

6. Skolotāju atsaucība, izpratne par vakara skolu skolēnu grūtībām un taktiskā izturēšanās pret pieaugušajiem skolēniem rada tajos vēlēšanos, lai skolotājs neviltos viņos. Tāds pārdzīvojums rada vajadzību sevi piespiest, lai veiktu mācību pienākumus.

7. Panākumi skolēnu gribas audzināšanā atsevišķiem priekšmetu skolotājiem ir lielāki, ja viņi var balstīties uz visu skolas audzināšanas sistēmu.

LITERATURA

1. Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programa. Rīgā, LVI, 1961.
2. L. Iljičovs. Partijas ideoloģiskā darba kārtējie uzdevumi. Rīgā, LVI, 1963.
3. Latvijas PSR Izglītības Ministrijas Skolu zinātniski pētnieciskais institūts. Vakarskolu darba pieredze. Rīgā, 1962.
4. Учебно-воспитательная работа в школах рабочей молодежи (Опыт работы школ Свердловской области). Сост. А. Н. Александров, Е. Н. Князев. М., Гос. Уч.-пед. изд-во Мин. просв. РСФСР, 1961.
5. А. А. Попов. Школа рабочей молодежи и ее особенности. М., Учпедгиз, 1961.
6. С. М. Косая. Проверка и оценка знаний учащихся вечерней (сменной) школы. М., Изд-во АПН РСФСР, 1963.
7. Пути повышения эффективности учебной работы в вечерней (сменной) школе. Под ред. Г. Д. Кириловой и И. И. Финкельштейна.
8. Пути повышения качества вечернего образования. Под ред. А. К. Бушли. Л., Учпедгиз, Мин. просв. РСФСР, Ленинградское отделение, 1962.
9. Л. А. Высотина. Воспитание сознательного отношения к учению у учащихся. М., Изд-во АПН РСФСР, 1962.
10. Ф. В. Костылев. Учет и оценка знаний учащихся в вечерней (сменной) школе. «Советская Педагогика», 1963, № 10, стр. 129—136.

А. Ф. Стене.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ АКТИВНОСТЬ НА УРОКЕ — ОСНОВА ВОСПИТАНИЯ ВОЛИ УЧАЩИХСЯ В ВЕЧЕРНИХ И СМЕННЫХ ШКОЛАХ

В статье широко используется опыт работы 8 Рижской общеобразовательной сменной средней школы им. Я. Райниса, дается анализ форм организации учебной работы и методов обучения, дающих наибольший эффект с точки зрения воспитания воли. Автор показывает, что лучшие результаты дала система тех приемов, которая в учениках возбуждала стенические чувства и вызывала активное отношение к предмету обучения. К таким приемам отнесены: различные виды самостоятельной работы учащихся в классе, частичное изучение ими нового материала на уроке и целеустремленный инструктаж учителя по выполнению домашнего задания. Для самовоспитания воли учащихся большое значение имеет умелый подход учителя к учащимся, его чуткость и отзывчивость, что стимулирует к работе и помогает преодолевать трудности. Автор показывает, как указанная система приемов способствует слиянию обучения и воспитания в единый поток — воспитывается воля учащихся, повышается успеваемость и устраняется отсев.

A. Stepe

LIVELY, ACTIVE LESSONS, AS A BASIS FOR DEVELOPING WILL-POWER IN PUPILS ATTENDING NIGHT SCHOOLS AND SECONDARY SCHOOLS FOR SHIFT WORKERS

The article deals with the problem of how to increase the effectiveness of lessons given at Night Schools and Secondary Schools for Shift Workers.

Using the personal experience gained at Riga's Secondary School for Shift Workers, No. 8, the author analyses teaching methods and various ways of arranging teaching procedures from the standpoint of how they may encourage the development of will-power in pupils.

The best results are achieved by devices that arouse the strong interest of the pupils, and which enable them to participate personally and actively when acquiring new lesson material. For example, such devices or methods might consist of giving various kinds of independent work, of helping the pupils acquire the material during the lesson itself, and of instruction from the teacher as to how best to do homework; another method is that of the teacher being responsive, tactful etc.

Such devices, recommended as an aid to building up will-power, enable pupils to make progress in their studies, prevent them from leaving school and, further, assists in uniting education and teaching into a complete unit.

V. Zelmenis

APGALVOJUMU ANALIZE KĀ SKOLENU ZINĀŠANU PĀRBAUDES UN PRECIZESANAS PAŅĒMIENS

Straujā zinātnes un tehnikas attīstība nemitīgi bagātina skolā apgūstamo mācību vielu. Nebūtu lietderīgi attiecīgi pagarināt arī mācību laiku. Tāpēc izvirzās pamatota prasība pēc racionālākām mācību metodēm un paņēmieniem, kas nodrošinātu nevien straujāku, bet reizē arī dziļāku un stabilāku programmas apgūšanu katram skolēnam.

Par vienu no galvenajiem traucējumiem, kas mazina mācību darba efektivitāti, uzskata savlaicīgas informācijas trūkumu par to, kā norit skolēna domāšana jaunās vielas apguves laikā [1]. Šādu informāciju skolotājs zināmā mērā gan iegūst, pārbaudot skolēnu zināšanas, tomēr tā ir netieša un nosebota informācija, kas bieži vien skolotāju atstāj neskaidrībā par skolēna kļūdu cēloņiem. Tādējādi skolotājs tikai daļēji vada skolēna izziņas darbību mācībās. Kā panākt pilnvērtīgāku vadību un izsekot, kā katrs skolēns izpilda mācību uzdevuma atsevišķās detaļas? Te nu pedagogijai palīgā nāk kibernetika un programētā mācīšana. Pedējā izvirza par mērķi iemācīt skolēnus mācīties, bet skolotājus — mācīt. Šai sakarībā skolēni jāiemāca domāt, t. i., veikt intelektuālas operācijas uz fizisko darbību bāzes [1; 20]. Lai to panāktu, viss vielas apgūšanas process jāsadala atsevišķās operācijās un jāiemāca tās izpildīt noteiktā secībā, t. i., domāšanas procesu vajag algoritmizēt. Programā paredzētā mācību viela savukārt jāsadala loģiski saistītās nodaļās, apakšnodaļās, tematos un nelielās vienībās — dozās, kas ietver kādu noslēgtu jautājumu. Savu zināšanu pārbaudei skolēnam tiek doti kontroles jautājumi un tiem atbilstošās atbildes, pie tam nevien pareizas, bet arī nepareizas. Skolēns izvēlas viņam šķietami pareizo atbildi. Ja izvēle bijusi pareiza, viņš saņem apstiprinājumu (pēc vajadzības arī papildinājumus un

paskaidrojumus), kam seko nākamais uzdevums. Nepareizas izvēles gadījumā skolēns saņem atbilstošu kļūdas izskaidrojumu un uzaicinājumu atgriezties pie jautājuma vēlreiz.

Viena no programētās mācīšanas priekšrocībām ir tā, ka tā ļauj mācību procesā ieviest zināmu automatizāciju: sākot ar vienkāršām caurumotām kartītēm un beidzot ar elektronu skaitļošanas mašīnām, ar kurām vienlaikus var apmācīt vairāk simtu skolēnu, pie kam mašīna momentāli reaģē uz atsevišķu skolēnu pareizo vai nepareizo darbību, tādējādi nodrošinot mācību vadītājam vajadzīgo informāciju. Sevišķi ērti un ātri šādā ceļā var veikt skolēnu zināšanu pārbaudi (kas reizē ir arī vingrinājums, ar ko panāk zināšanu nostiprināšanu, papildināšanu un precizēšanu). Šāda tipa mašīnas eksperimentālā kārtā jau sāk pielietot arī mūsu republiku augstskolās. (Sk. A. Blaua rakstu šā krājuma 39. lpp.). Vispārizglītojošās skolās tās vēl maz izmēģinātas, tomēr ar šādu iespēju jārēķinās jau tuvākajā laikā*. Toties vienkāršākās automatizācijas paņēmienus meklē un pielieto vairāki mūsu republikas skolotāji (piem., matemātikas skolotājs J. Mencis Liepājas 5. vidusskolā). Šāda automatizēta pārbaude vairāk vai mazāk iespējama jebkurā mācību priekšmetā. Pēc rekomendācijām literatūrā, kā arī vērojumiem republikas skolotāju darbā un paša veiktajiem izmēģinājumiem varam izvirzīt skolotājiem pārdomāšanai un praktiskai pārbaudei dažus ierosinošus paraugus. Tā, piemēram, teikuma analīzi pēc vārdu šķīrām var izdarīt ar šādas kartītes palīdzību:

Vārdi	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Lietvārds												
Ipašības vārds												
Darbības vārds												
Divdabis												
Vietnieka vārds												
Skaitļa vārds												
Neviens												
Nezinu												

Te augšējā horizontālā ailē ievietotie skaitļi norāda analizējamo vārdu secību. Kreisajā vertikālajā ailē atzīmētas iespēja-

* Attiecīgu mašīnu konstruējis Cēsu I vidusskolas fizikas skolotājs J. Galviņš. Viņš arī daļēji programējis fizikas kursu.

mās vārdu šķiras. Ailē «neviens» atzīmējama cita, uzskaitē ne-minēta vārdu šķira, bet ailē «nezinu» skolēns izdara atzīmi tad, ja nevar pateikt, kādai šķirai dots vārds pieder. Atzīmes attiecīgajās ailēs skolēns izdara ar pieņemtām zīmēm (piem., ar «+»). Analīzes rezultātus skolotājs ātri var pārbaudīt ar īpašu perforētu vāciņu palīdzību: vienā no tiem atbilstoši ailēm, kurās jābūt pareizajām atbildēm, iegriežti caurumiņi. Ieliekot skolēna izpildīto kartīti vāciņos, caurumiņos parādās atzīmes vai to iztrūkums. Tagad skolotājs viegli var saskaitīt pareizās atbildes un izdarīt novērtējumu. Pēc vajadzības skolotājs izdara plašāku un pamatīgāku skolēna darba analīzi, iztirzājot kā pareizās, tā arī nepareizās atbildes un to cēloņus. Lai kartīti padarītu ietilpīgāku, vārdu šķiras var apzīmēt ar attiecīgiem alfabēta burtiem, piemēram, a — lietvārds, b — īpašības v., c — darbības v., d — divdabis, e — vietnieka v., f — skaitļa v., g — «neviens», h — «nezinu» utt. Tādā gadījumā arī kreisajā vertikālajā ailē virzienā no augšas uz leju tiek ierakstīti skaitļi 1, 2, 3 ... utt. Tagad augšējie horizontālie skaitļi tāpat apzīmē analizējamo vārdu secību, bet vertikālie skaitļi apzīmē pašu analizējamo teikumu secību. Pārbaudes kartītē tagad nepieciešami caurumiņi pret visām ailēm un virs katra caurumiņa uzrakstīts attiecīgais burts.

Līdzīgā kārtā var veikt arī spraigus mutvārdu vingrinājumus. Tā, piemēram, var izgatavot katram skolēnam kartīšu komplektu, kurā uz katras kartītes uzziņmēts attiecīgs alfabēta burts. Skolotājs raksta uz tāfeles vai nosauc analizējamo vārdu, bet skolēni paceļ atbilstošo burtu. Tā skolotājs var izsekot katra skolēna darbībai un pēc vajadzības pievērsties tiem, kam nepieciešama aktuāla palīdzība. Jaunāko klašu skolēni burtu vietā var lietot kartītes ar saīsinātiem vārdu šķiru apzīmējumiem. Te matemātikas stundās skolēni līdzīgi var izmantot attiecīgas ciparu kartītes, ar kuru palīdzību sastāda uzdevuma iznākumam atbilstošus skaitļus. Analizējot skolotāja doto apgalvojumu pareizību* vai atbildot uz alternatīviem jautājumiem, skolēni jebkurā mācību priekšmetā var signalizēt ar 2 kartītēm, uz kurām ir «+» vai «—» zīme: ja skolēns apgalvojumu atzīst par pareizu, viņš paceļ kartīti ar «+», ja par nepareizu, tad ar «—» zīmi. Tā, frontāli strādājot ar visu klasi, skolotājs iegūst vajadzīgo informāciju par katru skolēnu.

Šāda tipa uzdevumi ienes patīkamu pārmaiņu mācību darbā, ir interesanti skolēniem, vairo viņu aktivitāti, ietaupa laiku

* Sk. autora rakstu «Skolēnu audzināšana kritikas un paškritikas garā kā komunistiskā apzinīguma ieaudzinašanas nosacījums» krājumā «Audzināšanas jautājumi padomju skolā» 114.—117. lpp., R., 1962.

stundā un rada priekšnoteikumus objektīvāka (matemātiska) vērtēšanas kritērija pielietošanai, salīdzinot ar parasto skolēna sasniegumu novērtēšanu «pēc sirdsapziņas». Pēdējai, kā zinām, vienmēr ir vairāk vai mazāk subjektīvs raksturs, kas bieži vien negatīvi ietekmē skolēna attieksmi pret skolotāju un viņa mācīto priekšmetu. Konkrēts un objektīvs vērtēšanas kritērijs turpreti dod iespēju arī pašiem skolēniem lietišķi novērtēt savu un biedru darbu. Šāda iespēja un tās sistematiska izmantošana sekmē objektīvas kritikas un paškritikas attīstību.

Zināšanu pārbaudei un precizēšanai lietojamās programētos uzdevumus pēc to iedarbības efekta (t. i., izraisītās piepūles) pedagogiskajā literatūrā mēdz iedalīt trīs grupās [2], [3]. Pirmajā grupā ieskaitāmi uzdevumi, kas prasa pilnīgi patstāvīgu atbildi, piemēram: Vārds «dziedāšana» ir ... (jānorāda attiecīgā vārdu šķira). Otrai grupai pieder uzdevumi, kur atbilde jāizvēlas no vairākām dotajām iespējām, piemēram: Vārds «dziedāšana» ir: a) darbības vārds, b) divdabis, c) lietvārds, d) īpašības vārds. Trešās grupas uzdevumi tiek izvirzīti alternatīvā formā, kā divas iespējas, no kurām jāizvēlas pareizā, piemēram, vārds «dziedāšana» ir a) darbības vārds vai b) lietvārds. Te nereti tiek pieļauta arī trešā iespēja: «neviens» vai «nezinu». (Sk. 195. lpp.). Pirmās grupas uzdevumi patērē visvairāk laika un prasa vislielāko piepūli. Tie pēc būtības atbilst praksē plaši pielietotajiem jautājumiem (minētajā piemērā: kas par vārdu šķiru ir vārds «dziedāšana?»), tikai tiek formulēti daudz īsāk. Vismazāk laika un piepūles prasa trešās grupas uzdevumi. Te teorētiski pastāv 50% liela iespēja atbildi uzminēt. Praksē to tomēr var viegli novērst, ja pieradina skolēnus domāt, liekot tiem būt vienmēr gataviem savu atbildi motivēt. Ar atbildes motivāciju var padarīt efektīvākus visu grupu uzdevumus. Tam nolūkam kartītē jāiekārto īpaša aile «kāpēc?» Tas, protams, skolēnam rada lielāku piepūli un prasa vairāk laika, toties skolotājam dod saturīgāku informāciju. Atbildes pamatojumu un citus paskaidrojumus skolotājs no skolēna vienmēr var iegūt arī ar papildinājumiem mutvārdu pārrunās pēc uzdevuma izpildes.

Ielūkojoties tuvāk apskatīto uzdevumu variantos, nav grūti konstatēt, ka skolēna domāšanas pamatoperācija visu trīs grupu uzdevumu izpildē ir kāda atsevišķa *apgalvojuma analīze* un kritisks novērtējums: lai apzinīgi izvēlētos pareizo *apgalvojumu* no vairākiem dotajiem (vai paša reproducētajiem), ir nepieciešami kritiski novērtēt ikvienu no tiem. Skolēna domu gaita iepriekš minētajā piemērā ir šāda: 1) tiek reproducētas pazīmes, kas raksturīgas proponētajai (respektīvi, vienai no iespējamām, ko pielāvis pats skolēns) vārdu šķirai, 2) tiek konstatētas nosakāmā vārda pazīmes, 3) pieļaujamās vārdu šķiras

pozīmes tiek salīdzinātas ar nosakāmā vārda pazīmēm un 4) tiek izdarīts pozitīvs vai negatīvs secinājums. Sai piemērā, nosakot vārda «dziedāšana» piederību attiecīgajai vārdu šķirai, skolēnam var rasties zināmas pretrunas, jo dots lietišķais apzīmē ne lietu, bet darbību. Toties pretrunu pārvarēšana palīdz precizēt zināšanas par abām minētajām vārdu šķirām, kamēr pretrunu noklusēšana atstāj neatklātu neprecizitāti zināšanās. Tāpēc nepareizu apgalvojumu izvirzīšana uzdevumā nebūt nav nevajadzīga skolēnu mulsināšana, bet gan apzināta un mērķtiecīga viņu domas vadība nolūkā atklāt kļūdas, neprecizitātes un neskaidrības viņu zināšanās. Izvairoties no bieži sastopamo (tipisko) nepareizo apgalvojumu analīzes, raksturīgās kļūdas var palikt neatklātas nevien skolēnam, bet arī pašam skolotājam. Šādā gadījumā ārēji (respektīvi, pielietojot parastās pārbaudes metodes) var likties, ka «viss kārtībā», jo kļūdas un trūkumi zināšanās nav konstatēti. Tomēr neatklāta nezināšana ir lielāks ļaunums nekā atklāta, jo pēdējo ar attiecīgu piepūli vienmēr iespējams novērst. Neatklāta nezināšana ir viens no formālo zināšanu galvenajiem cēloņiem.

Atsevišķu apgalvojumu analīzi nolūkā noteikt to pareizību var uzskatīt par ceturto, visvienkāršāko uzdevumu grupu. Ar šādiem uzdevumiem tad arī būtu jāsāk skolēnu gatavošana programētajai mācīšanai un iespējamai kibernetisko mašīnu pielietošanai nākotnē. Apgalvojumu analīzei ir liela attīstoša un audzinoša nozīme. Tā prasa konsekventu domu gaitu un līdz ar to sekmē skolēnu loģiskās domāšanas attīstību. Tā arī pieradina skolēnus kritiski, ar izpratni un atbildību, novērtēt dzirdēto, lasīto un piedzīvoto, t. i., no uztvertā atzīt un pieņemt tikai pārdomāto un izprasto, apzināties vēl neizprasto un censties arī to izprast. Šāda attieksme pret īstenību ir viens no skolēnu intelektuālās attīstības galvenajiem nosacījumiem. Tā ir priekšnosacījums arī pareizas attieksmes ieaudzīšanai pret kritiku un paškritiku.

Apgalvojumu analīzi kā skolēnu zināšanu pārbaudes un precizēšanas paņēmieni savā skolotāja darbā sāku pielietot jau pirms trīsdesmit gadiem (1935.—44. g. Rīgas 18. pamatskolā un 1945.—49. g. Rīgas 1. vidusskolā), kad par programēto mācīšanu vēl nekas nebija zināms.

Uzdevumus ar pareiziem un nepareiziem apgalvojumiem 1962.—63. g. eksperimentāli pārbaudījām vairākās republikas skolās dažādos mācību priekšmetos. Skolēni noteica doto apgalvojumu pareizību un motivēja savu slēdzienu. Skolēni un skolotāju vairums šos uzdevumus uzņēma ar interesi. Sniedzam te dažus paraugus un to izmēģinājumu rezultātus.

1. Dabas zinības Ogres vidusskolas 5. klasēs

Apgalvojumi.

1962. g. 16.—19. IV.

1. Sēklu dīgšanai nepieciešams gaiss. (Pareizi).
2. Sēklu dīgšanai nepieciešama gaisma. (Nepareizi).
3. Sēklu uzglabāšanai nepieciešams mitrums. (Nepareizi).
4. Ar sēklu kodināšanu atbrīvojas no nezālēm. (Nepareizi).
5. Smilts augsnē sēklas jāsēj dziļāk nekā māla augsnē. (Pareizi).

Rezultāti:

Atzīmes klases	5	4	3	2	Skolēnu skaits	Piezīmes
5-a kl.	7	12	8	—	27	Daži nebija ieradušies
5-b kl.	8	9	6	—	23	
5-c kl.	4	8	2	2	16	
Kopā	19	29	16	2	66	
%	29%	44%	24%	3%	100%	

Kā redzam, skolēni visumā uzdevumu veikuši labi. Tas izskaidrojams gan ar samērā šauru vielas apjomu (viena temata, 8—9 stundu robežās) un to, ka uzdevums dots tūdaļ pēc vielas nostiprināšanas, gan arī (un galvenokārt) ar to, ka skolotāja stundās konsekventi lieto eksperimentus u. c. demonstrējumus, kā arī sistemātiski saista mācāmo vielu ar atkārtojamo. Atklājās tomēr arī rupja būtiska kļūda: apmēram 18% skolēnu nebija izpratuši sēklu kodināšanas būtību un nozīmi, viņi atzina, ka ar to var atbrīvoties no nezālēm. Pieņemumu pamatoja dažādi: noindē nezāles, to sēklas zaudē dīg spējas, atbrīvojas no kaitīgiem kāpuriem, atbrīvojas no neražas utt. 6 skolēni dīgšanu jauca ar augšanu, 3 atzina, ka sēklu uzglabāšanai nepieciešams mitrums, 2 — ka dīgšanai nepieciešama gaisma. Viena skolniece sprieda tā: ja sēklas saslimst, tad viņas izplata slimību un dod pavisam savādākas sēklas, kas pārvēršas par nezālēm.

Ir pamats šaubīties, vai ar parastajām pārbaudes metodēm šīs apslēptās neskaidrības klases mērogā būtu konstatētas.

II. Botānika Auces vidusskolas 6. klasēs

Apgalvojumi.

1962. g. 8.—9. X.

1. Kāpostiem nav ziedu. (Nepareizi).
2. Kāpostu auglis ir galviņa. (Nepareizi).
3. Tomāta auglis ir oga. (Pareizi).
4. Kartupeļa augļi ir pazemes bumbuļi. (Nepareizi).
5. Visiem tauriņziežiem ir kāpelējoši stumbri. (Nepareizi).

6. Sarkanā āboliņa galviņa nav zieds. (Pareizi).
7. Sarkanais āboliņš pieder pie kurvziežu dzimtas. (Nepareizi).
8. Saulgriezes ziedi sasniedz 15—20 cm caurmēra. (Nepareizi).
9. Saulgriezes augli ir viena sēkla. (Pareizi).
10. Kartupeļi un tomāti pieder pie vienas augu dzimtas. (Pareizi).

Rezultāti:

Atzīmes Klases	5	4	3	2	Skolēnu skaits	Piezīmes
6.-a kl.	3	9	2	—	14	Daži iz- trūka
6.-b kl.	—	14	7	2	23	
6.-c kl.	—	14	6	1	21	
Kopā	3	37	15	3	58	
%	5,2%	63,8%	25,8%	5,2%	100%	

Uzdevums pēc vielas apjoma līdzīgs iepriekšējam, tikai tajā ietverts divreiz lielāks jautājumu skaits, tādēļ no katra skolēna prasīja ilgāku piepūli. Skolēni ar to tika galā pieņemami. Tomēr šoreiz jau atklājās vairākas būtiski nozīmīgas kļūdas. 36% skolēnu saulgriezes auglīkopu jauca ar augli un ziedkopu ar ziedu. 30% kartupeļu bumbuļus atzina par augļiem, bet 20% par augli uzskatīja arī kāposta galviņu. Pavisam tika konstatētas 19 dažāda tipa kļūdainas atziņas, kas gan daudz neatkārtojās (1—4 reizes). Šie kļūdainie apgalvojumi savukārt labi izmantojami līdzīga rakstura jaunu uzdevumu sastādīšanai (piemēram: kartupeļi un tomāti ir krustziežu dzimtas augi, saulgriezes ziedkopu sauc par galviņu, saulgriezei nav augļu, kāposta auglis ir sēklenis u. c.).

III. Fizika Rīgas Leona Paegles I vidusskolas 6.a klasē

Apgalvojumi

1963. g. 28. V

I variants.

1. Gāzes atdziestot saraujas vairāk nekā cietas vielas. (Pareizi).
2. Vasaru ezera ūdens nakti siltāks nekā dienu. (Nepareizi).
3. Aukstā ziemas laikā zem bieza sniega ir siltāk nekā virs tā. (Pareizi).
4. Sahtu lampas sietīņš jāizgatavo no materiāla, kas slikti vada siltumu. (Nepareizi).
5. Aizsalušā ezerā visdziļākajās vietās ir vissiltākais ūdens (Pareizi).
6. Vasaras agrā rītā gaiss virs jūras ir siltāks nekā krastā. (Pareizi).

II variants

1. Cietas vielas sasilstot izplešas vairāk nekā šķidrumi. (Nepareizi).
2. Kažoks nesilda cilvēku, bet cilvēks kažoku. (Pareizi).
3. Jo ātrāka vielas molekulu kustība, jo siltāka ir šī viela. (Pareizi).
4. Pavasarī daļa ledus nogrimst ezera dibenā un tur izkūst. (Nepareizi).

5. Vasaru ezera visdziļākajās vietās ir visaukstākais ūdens. (Pareizi).
6. Jo lielāka sietiņa virsma šahtas lampai, jo lampa drošāka pret eksploziju. (Pareizi).

Rezultāti

Atzīmes Grupas	5	4	3	2	Skolēnu skaits	Piezīmes
I grupa (I variants)	1	4	8	4	17	
II grupa (II variants)	—	9	6	2	17	
Kopā:	1	13	14	6	34	
‰	3,00‰	38,20‰	41,20‰	17,60‰	100‰	

Darba rezultāti un pieļautās kļūdas parādīja, ka siltuma pārrādību izpratne skolēniem sagādā nopietnas grūtības. I grupā 65% skolēnu nebija tikuši galā ar 2. apgalvojumu, jauca ūdens temperatūru ar gaisa un ūdens temperatūru attiecību (neizprastās pieredzes rezultāts!). 40% atzina, ka šahtu lampas sietiņam piemērots materiāls, kas slikti vada siltumu, jo tad liesma nevarot tikt laukā. II grupā 60% pieļāva, ka ledus var nogrimt ūdenī un tur izkust, bet 53% domāja, ka cietas vielas sasilstot izplešas vairāk par šķidrumiem, jo starp cietu vielu molekulām esot gaiss. Apstiprinājās, ka skolēniem vēl ir visai neskaidrs priekšstats par molekulām (vairāki raksta, ka molekulas izplešas, sasilst utt.) No rezultātiem un tipiskajām kļūdām skolotāja varēja izdarīt svarīgus secinājumus par galvenajām grūtībām un to pārvarēšanas iespējām, bet skolēniem radās lielāka priekšstatu un jēdzienu skaidrība.

Kā redzams, ar apgalvojumu analīzes palīdzību iespējams ievērojami aktivizēt skolēnu kritisko domāšanu, saasināt pretrunas, ko izraisa vajadzība esošās zināšanas pielietot jaunā situācijā, un tādējādi panākt lielāku zināšanu precizitāti. Kā pārbaudes paņēmienam apgalvojumu analīzei ir tā priekšrocība, ka ar tās palīdzību var īsā laikā pārbaudīt visu klasi un konstatēt tipiskās kļūdas un neskaidrības attiecīgajā tematā.

Tomēr nepareizi būtu pārvērtēt šo paņēmieni un piešķirt tam kādu unikālu nozīmi. Skolēnu zināšanu, prasmju un iemaņu pārbaude tikai tad dod pārlicinošus rezultātus, ja tā tiek veikta vispusīgi. Tāpat zināšanu precizēšanai un nostiprināšanai lietotami visi skolotāja rīcībā esošie daudzveidīgie paņēmieni. Apgalvojumu analīze uzskatāma tikai kā papildinājums, kas vienlaikus arī palīdz sagatavot ceļu jaunajām metodēm, kas šodien ienāk skolā ar programēto mācīšanu un kibernetisko mašīnu pielietošanu.

1. I. Epšteins, Programēta mācīšana — progresīva parādība pedagogijā. «Padomju Latvijas skola», 1963. g. Nr. 10.

2. Л. Н. Ланда, Методы построения рациональных алгоритмов и формулы оценки их рациональности. Новые исследования в педагогических науках, I, АПН, М., 1963, 119—124.

3. С. И. Воскрещьян, Об использовании метода тестов при учете успеваемости школьников. «Советская педагогика», 1963, № 10.

В. Ф. Зелменис

АНАЛИЗ ВЫСКАЗЫВАНИЙ КАК ПРИЕМ ПРОВЕРКИ И УТОЧНЕНИЯ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ

В статье рассматриваются особенности применяемых в программированном обучении заданий и делается вывод, что в их основе лежит анализ и оценка отдельных высказываний. Такие задания автором рекомендуется применять в целях развития активности и критического мышления учащихся. В статье приведены многочисленные примеры заданий, а также дан анализ ответов на них.

V. Zelmenis

STATEMENT PROBABILITY ANALYSIS AS A MEANS OF TESTING AND CORRECTING THE KNOWLEDGE OF PUPILS

The author gives a survey of test problems used in programmed teaching and infers that these problems are founded on the analyses and deductions of separate statements. These problems are recommendable for school purposes as a means of stimulating class activity and developing critical thinking in pupils. The author displays several examples and shows the results of the analyses made by the pupils.

J. Anspaks, P. Zeile

AKTUĀLI ESTĒTISKĀS AUDZINĀŠANAS UZDEVUMI UN JAUNĀ CILVĒKA VEIDOSANA *

I

Padomju Savienības Komunistiskās Partijas Programā kā viens no svarīgākajiem uzdevumiem izvērstas komunisma celtniecības posmā izvirzīta prasība veidot vispusīgu un harmoniski attīstītu personību. «Periodā, kad norisinās pāreja uz komunismu, — teikts Programā, — palielinās iespējas audzināt jaunu cilvēku, kas harmoniski apvienotu sevi garīgu bagātību, morālistisku skaidrību un fizisku pilnību» [1; 108].

Šī prasība saistās ne tikai ar objektīvajām iespējām, ko pavērušas padomju varas un sociālisma uzcelšanas uzvaras mūsu zemē, bet vēl jo vairāk ar tiem lielajiem un atbildīgajiem uzdevumiem, kas jāveic šodien un vēl jo vairāk būs jāveic rīt komunisma celtniecībā. Tā prasa un prasīs no laudīm dziļas zināšanas, stipru gribu, lielu enerģiju, prasmī un jaunrādī visu veidot ne tikai pēc zinātniski-praktiskās, ekonomiskās mērķniecības, bet arī skaistuma likumiem. Arī cilvēku attiecībām jāveidojas ne tikai tādām, kuru pareizību nosaka laba griba un loģika, bet organiska, uz prātu un jūtām dibināta prasība dzīvot daiļi, izturēties pret citu cilvēku ar tādu dziļu cieņu, izpalīdzību un brālīgu attieksmi, kurai ir emocionāli-estētiska nokrāsa. Kad lasām komunisma cēlāju morāles kodeksu, mēs jūtam, ka rīcība, kas balstīta uz kodeksa principiem ir ne tikai vienkārši laba un cildena, bet arī skaista.

* Rakstā par pamatu ņemta Kandavas internātskolas piecu gadu pieredze, kā arī izmantoti skolas pedagogu (K. Edelnieka, A. Vaidziņa u. c.) npublicēti materiāli.

Visa mūsu dzīves virzība uz rītdienu prasa aizvien lielāku vērību veltīt personības harmoniskai attīstībai. Tās neatņemama, ļoti būtiska sastāvdaļa ir estētiskā audzināšana. Ne velti estētiskajai audzināšanai tik liela vērība ierādīta V. I. Leņina darbos, partijas dokumentos. Patiešām, estētiskais ir tā sfēra, kurai ir ļoti liela nozīme komunistisko ideju ieviešanā cilvēkā, lai šīs idejas kļūtu par viņa pārliecību un vadītāju darbībai.

Estētiskās audzināšanas tālākais pacēlums lielā mērā ir atkarīgs no marksistiskās estētikas problēmu izpēti. Līdz šim daži estētikā nepilnīgi vai vāji risināti jautājumi vienpusīgā gultnē ievirzīja arī estētiskās audzināšanas problēmu izpēti. Bieži vien estētikā ietver tikai mākslu un tās likumsakarības. Tādējādi skaistā principi netiek attiecināti uz novadiem, kas saistās ar padomju cilvēku darba dažādajām nozarēm, sadzīvi, ražošanu. Tāpēc nav jābrīnās, ka arī skolas praksē nereti estētiskās audzināšanas uzdevumi tiek sašaurināti līdz mākslinieciskās izglītības pasākumiem. Izslēdzot estētiskās audzināšanas iespējas no ikdienas dzīves un darba sfēras, tiek ierobežotas jaunā cilvēka veidošanas iespējas mācību un audzināšanas procesā.

Plaša estētiskās audzināšanas darba izvēšanu šobrīd traucē arī tas apstāklis, ka nav vienotas izpratnes par estētiskās audzināšanas būtību un uzdevumiem, tās formām un līdzekļiem. Publicētajos darbos par estētikas jautājumiem dažādi tiek skaidrotas tādas kategorijas kā estētiskā gaume un jūtas, estētiskie uzskati un spējas, nav zinātniski pamatotas izpratnes par vairākiem estētiskās audzināšanas pamatjautājumiem. Tāpēc ir ļoti pamatota prasība dažādu nozaru speciālistiem izpētīt visu estētikas problēmu kompleksu, izstrādāt estētiskās audzināšanas teorijas pamatus.

Estētiskās audzināšanas problēmas ir plašas un daudzveidīgas. Dabīgi, ka šajā rakstā mēs varēsim skart tikai dažus jautājumus, galvenokārt saistītus ar skolas darbu, tālāk aplūkojot, kā tie konkrēti tiek risināti Kāndavas internātskolā, kur šajā ziņā uzkrāta pozitīva pieredze. To plašāk iztīrāsīm raksta otrajā daļā, šeit pakāvējoties galvenokārt pie dažiem patreiz nozīmīgiem estētiskās audzināšanas jautājumiem, skatītiem PSKP Programas gaismā.

Šķiet, ka nav plaši jārunā par to, cik liela nozīme estētiskās audzināšanas izvēšanai skolā. Tieši te tiek likti cilvēka estētiskās kultūras un pārliecības pamati.

Kad jāsāk nodarboties ar bērnu estētisko audzināšanu, viņu gaumes un estētiskā ideāla veidošanu? Šāds jautājums nereti

tiek izvirzīts pedagoģiskajā literatūrā. Tā, piemēram, profesors V. Golubkovs «Literatūras metodikā» izvirza uzdevumu veidot literāro gaumi, tikai sākot ar V—VI klasi. Estētiskās audzināšanas speciāliste pirmskolu vecuma bērnu periodā N. Vetlugina uzskata par iespējamu mākslinieciskās gaumes audzināšanu sākt jau ar bērnudārzu. Turpretī citi apgalvo, ka māksliniecisko gaumi var sākt veidot tikai vidusskolā, bet visā pilnībā — tikai pēc vidusskolas beigšanas, kad jauniešiem izveidojusies noteikta zināšanu, priekšstatu, jēdzienu summa. Pēdējās koncepcijas piekritēji pēc mūsu domām māksliniecisko gaumi saprot nepareizi, tikai kā rezultātu. Taču emocionālās atsaucības, estētiskās gaumes, uzskatu un daiļrades spēju veidošana dialektiski jāapskata kā process, kur, tiecoties uz mērķi un relatīvi to sasniedzot, nav absolūtas apstājas. Ja, iekarojot vienu mērķi, cilvēks neizvirza jaunus mērķus, daudz augstākus ideālus, viņš pārstāj augt, pakļaujas pašapmierinātībai. Arī pats process nav jāsaprot tikai kā priekšstatu, faktu uzkrāšana vien, bet kā noteiktu pakāpju, noteiktas kvalitātes, noteikta brieduma sasniegšana izzinošā un estētiskā ziņā.

Kaut arī apspriežamais jautājums ir visai complicēts, taču mēs principā uzskatām, ka estētiskā audzināšana jāsāk, tai pamati jāliek jau no agrās bērnības — bērnudārzā, ģimenē. Šis darbs sākas ar bērna pirmajiem sakariem ar dabas un sabiedrības parādībām, ar apkārtējo lietu pasauli, ar pirmajiem iespaidiem, dziesmiņām, pasakām un rotaļām, bet vēlāk ar daiļliteratūru, filmām, kino un televīzijas pārraidēm, kā arī citiem mākslas veidiem, ar pirmajiem patstāvīgajiem visa tā vērtējumiem, ko bērns ir redzējis, dzirdējis, kas viņā izsaucis emocionālu pārdzīvojumu.

Bērns tiecas pēc spilgtā, tēlainā, emocionālā. Tieši šī emocionālā atsaucība, izrādās, ir nepieciešams nosacījums, lai bērni iemācītos uztvert un pārdzīvot skaisto savā apkārtņē un mākslā. Bērnā, attīstot emocionālu atsaucību, vajadzības pēc estētiski pilnvērtīgā, izkopjot skaistā uztveres spējas, jūtas, iztēli, liekam pamatus estētisko priekšstatu, jēdzienu, uzskatu, pārliecības un estētiskās gaumes veidošanai, viņu daiļrades spēju un dotību izkopšanai. Audzēkņu iekšējo pasauli, viņu jūtu dzīvi, kā norāda N. Krupskaja, ļoti dziļi ietekmē ne tikai atbilstoši mākslas līdzekļi, bet arī viņu dzīves organizācija un pārdzīvojumu spilgtums kolektīvā. Tikai jāraugās, lai šie emociju izraisīti pārdzīvojumi iegūtu realizējumu — izpaustos estētiskā parādību vērtējumā, uzvedības kultūrā un estētiskajā gaumē. Galvenais spēcīgu emociju avots ir audzēkņu darbs — mācības, ražošanas darbs, sabiedriski derīgais un organizatoriskais darbs, rotaļas, cīņa par pilnvērtīgu un priecīgu dzīvi un skaistumu skolā un

savstarpējās attiecībās. Pētījumā iegūtie fakti mūs pārlicina, ka daudzveidīgā darbība palīdz audzēkņiem apzināties nepieciešamību papildināt savas zināšanas mākslas nozarēs.

Estētiskā audzināšana paredz ne tikai emociju un estētisko jūtu veidošanu. Ne mazāk svarīgs tās uzdevums ir attīstīt audzēkņu apziņu, intelektu, veidot estētiskos jēdzienus, uzskatus un pārlicību. Jo dziļāk audzēkņi izprot skaisto apkārtējā dzīvē, darbā un mākslā, jo patiesāk viņi var iemīlēt skaistumu un īstenot to savā praktiskajā darbībā.

Skaistuma pārdzīvojums un izpratne raksturo arī estētisko gaumi kā cilvēka garīgās bagātības organisku sastāvdaļu. Estētiskā gaume balstās uz jūtām, taču vienmēr tā saistīta ar zināšanām, noteiktu estētisko uzskatu sistēmu un pārlicību. Gaumē izpaužas estētiskās izziņas aktīvā pusē (ieaudzinātie paradumi, jūtas, uzskati, pārlicība, rīcība), un tā kā vērtējoša kategorija arī nosaka cilvēka darbību pēc skaistuma likumiem. Tādējādi estētiskā gaume kļūst par sava veida «iekšējo spēku» — tā tonizē visu personības psihisko dzīvi un darbību.

Estētiskā gaume cieši saistīta ar estētiskā ideāla veidošanu. Gaume — tā ir izvēle; daudzu parādību vidū cilvēks apstājas pie tām, kas atbilst viņa priekšstatam par skaisto, estētisko. Viņš izvēlas lietas, kas atbilst viņa estētiskajai apziņai un estētisko jūtu limenim. Viņš izvēlas ziedus, grāmatas, mūziku, kas atbilst viņa intelektam, viņa dvēseles stāvoklim un dzīves prasībām. Gaume — tā ir izvēle, kas balstās uz noteiktu estētisko pārlicību, uz estētisko novērtējumu.

Taču estētiskā gaume cilvēkā nav iedzimta, nav no dabas dota gatavā veidā. Tā netop automātiski. Tā veidojas sarežģītā audzināšanas un pašaudzināšanas procesā. Gaumes un reizē estētiskā ideāla pamati tiek likti jau bērnībā. Estētiskie iespaidi, ieaudzinātie paradumi, ko topošais cilvēks saņem bērnībā, jau sāk veidot viņa gaumi, izvirza prasības novērtēt apkārtējās īstenības parādības estētiski, rada estētiskās simpātijas un anti-pātijas jūtas. Tāpēc ģimenē, bērnudārzā, kultūras un mākslas iestādēs, kas kalpo bērniem, estētiskajai audzināšanai jāveic izšķirīga loma. Estētiskie priekšstati par to, kas ir skaists un neskaidrs pāriet estētiskajā pārlicībā. Sīka un nepareiza estētiskā ideāla cilvēks būs neizvēlīgs savas gaumes ziņā, bet cilvēkam ar lielu un patiesi skaistu estētisko ideālu gaumes prasījumi būs augsti, viņa gaume pretosies pieņemt antiestētiskas parādības cilvēku, lietu un mākslas pasaulē. Viņam vienmēr būs negatīva attieksme pret surogatu gan ētiskā, gan estētiskā ziņā.

«Lai iegūtu redzi, nepietiek skatīties apkārt... Labi redzēt zemi un ļaudis var tikai tas, kas viņus mīl» — šie K. Paus-tovska vārdi pilnīgi attiecināmi uz estētiskās gaumes, ideāla

audzināšanu. Tikai tas, kas iemācās mīlēt savu zemi, tautu, darbu spēs īsti iemīlēt arī tās skaistumu, pats padarīt sevi un savu apkārtni aizvien skaistāku. Cita lieta — vai jūtas, gaume, jaunrades spējas ir izkoptas, attīstītas vai neattīstītas, vai arī novirzītas nepareizā virzienā. Tas pirmām kārtām atkarīgs no audzināšanas. Cilvēks nedzīvo neitrālā vidē. Ja viņa neaudzina pietiekami aktīvi, mērķtiecīgi, saistoši labo, skaisto, atrodas vide, kas veido kroplīgu, ačgārnu «skaistas» (lasi «vieglas, dīkdienīgas») dzīves izpratni, simpālijas pret kļiedzoši raibu apgērību, kroplīgu dejas stilu, žargonu, nemelodisku džesa mūziku.

Jau no mazotnes, bet gadiem ejot, jo vairāk, audzēknī nostiprinās pārliecība, ka tikai darbā, darbībā, jaunu vērtību radīšanā cilvēks iegūst savu «es», savu patieso skaistumu. Radošs darbs, ieguldīts materiālo vērtību ražošanā, zinātnē, mākslā, objektivizējas lietās, kas sniedzas pāri cilvēka šaurajam «es». Izprotot gaumi kā estētiski novērtējošu attieksmi pret īstenību, pirmām kārtām pret daļo tajā, mēs varam runāt par tās likumsakarīgu izpausmi dažādās cilvēka vecuma un attīstības pakāpēs. Protams, attiecībā pret pirmo klašu, bet vēl jo vairāk — pirmskolas vecuma bērniem priekšlaicīgi būtu runāt par to vai citu jau izveidojušās gaumes pakāpi. Te var būt runa tikai par gaumes iedīgļiem, kas izkopjami tālāk, par atsevišķu, sākotnēju izlases veida attieksmi pret tām vai citām parādībām. Taču arī tā ir vajadzīga un stimulējama estētiskās gaumes un pārliecības veidošanas daļa, no kuras vēlāk izaug dziļāki un vienotāki iekšēji estētiski pamudinājumi: interese, tieksmes un vajadzības. Vajadzība pēc skaistuma izaug mērķtiecīgi vadītas audzināšanas un pašaudzināšanas procesā un izpaužas kā tās noteikts rezultāts. Svarīgi katram skolotājam veikt savu darba daļu. Estētiskās audzināšanas nopietnos uzdevumus ar sekmēm varēs risināt tikai tad, ja katrai skolai būs izstrādāts zinātniski, pedagogiski pamatots vienots estētiskās audzināšanas plāns. Tajā jāietver darbības mērķi un motīvi: pirmkārt, ko mēs gribam panākt, otrkārt, kā, kādiem līdzekļiem un ceļiem mēs gribam realizēt izvirzītos uzdevumus.

Neapšaubāmi, ka ļoti svarīgs uzdevums estētiskās gaumes veidošanā ir audzināt labu lietišķo gaumi attiecībā pret apkārtnes lietām un savu ārieni, prast uzvesties sabiedrībā un tamlīdzīgi. Taču, ja izvirzīs tikai šos mērķus, estētiskās audzināšanas vajadzības tiks pārāk sašaurinātas. Tādā gadījumā būs aizmirsta M. Gorkija doma par estētiku kā nākotnes ētiku. Šī doma, kuras sākotne jau meklējama Aristoteļa estētikā (tā sauktais «kalagatijas» princips par labā un skaistā vienotību), prasa cieši saistīt estētisko un ētisko. Tikai tādi estētiskās

audzināšanas veidi un metodes attaisno sevi, kuru mērķis virzīts uz idejisko un ētisko principu, padomju sociālistiskā, komunistiskā humānisma jūtu un apziņas ieaudzināšanu.

Padomju humānisms ietver sevī dziļu un izjustu dzimtenes mīlestību, cieņu pret savas zemes cilvēku darbu, tai pašā laikā arī proletāriskā internacionālisma jūtas. Tas saistās ar partejisku cīņu par cilvēces progresu visās tā izpausmēs. To raksturo laikmetam atbilstošas personības intelektuālā bagātība, mīlestība pret patiesās kultūras tradīcijām pagātnē un visu labāko, kas veidojas mūsu šodienā. Tas cieši saistās ar mūsu literatūras un mākslas izpratni un pretstatu irstošajai dekadentiski—formalistiskajai buržuāziskajai mākslai.

Svarīgi, lai estētiskā audzināšana tiktu virzīta nevis tikai uz ārējā skaistuma veidošanu un apjūsmošanu, bet gan uz dziļi saturīgu pozitīvu radošu darbību.

Estētiskās audzināšanas uzdevums veidot tādu cilvēka uzvedību un rīcību, kad cilvēks nedara neko sliktu ne jau tāpēc, ka par to var sodīt, bet gan tāpēc, ka šī sliktā rīcība viņam organiski pretīga, sveša viņa ētiski estētiskajiem principiem un padomju cilvēka iedabai. Šī procesa uzdevums audzināt tādu cilvēku, kas labu, skaistu darbu izdarīs pirmām kārtām ne jau tāpēc, ka par to viņam samaksās, bet tāpēc, ka bez radoša, skaista darba viņš vienkārši nevar, nespēj un negrib dzīvot.

Daži aizbraukuši, piemēram, uz Kandavas internātskolu, priecājas par skaisti izkrāsotajām klasēm, koridoriem, pievilcīgi izveidotajiem kabinetiem un internāta telpām. Aprakstot visu to presē, viņi estētisko reducē uz visu šo ārējo, tiesa, tik nepieciešamo skaistumu, bet neredz, cik daudz skolas kolektīvs dara, lai veidotu dziļi saturīgu skaistuma caurstrāvētu dzīves kārtību. Estētiskā audzināšana te balstās uz iekšējā, garīgā un ārējā, ja tā var teikt, materiālā skaistuma harmonisku saskaņošanu un veidošanu. Šis svarīgais un nepieciešamais mērķis sasniedzams pakāpeniski un skolas apstākļos saskaņoti plānveidīgā darbā. Protams, ka pirmajos skolas gados, pat skolas vidējā posmā varbūt nav pārmērīgi jātiecas uz to, lai skolēni apgūtu teorētiskus likumus par mākslu, skaisto, par pareizu gaumi. Taču jau no bērnības jāattīsta emocionāla attieksme pret apkārtējām parādībām un mākslas darbiem, lai tā varētu kļūt par ieradumu, tradīciju, bērna, jaunieša, bet vēlāk — pieauguša cilvēka «otro dabu». Estētiskās audzināšanas darba mērķtiecībai un idejiskai virzībai, skolēnu pieradināšanai patstāvīgi spriest un vērtēt — šim procesam jāaptver visi audzēkņi. Gaume veidojas ne tikai mācību stundās, bet visā skolas un ārpusskolas darbā. Jāņem vērā, ka estētiskā gaume attīstās visas cilvēka darbības, apkārtnes un vides, kā arī personības attīstības iekšējo un ārējo

cēloņu iespaidā. To formē gan telpa, kurā viņš dzīvo, gan darbs, ko viņš veic, gan vārdi, ko viņš dzird, gan mākslas darbi, kas viņu iespaido. Objektīvie un subjektīvie faktori te atrodas ciešā vienībā un mijiedarbībā. Jo skaistāka darba un mācību vide, jo pilnīgāki uztveramie mākslas darbi, jo labāki cilvēki, kuru vidū atrodas indivīds, jo ātrāk un pilnīgāk tie sekmē estētiskās audzināšanas procesu. No otras puses — jo intelektuāli un estētiski bagātāks cilvēks, jo vairāk viņš var darīt ārējās vides estētiskā pilnveidošanā, darba kultūras celšanā, citu cilvēku audzināšanā. To pašu zināmā mērā var attiecināt arī uz bērniem un jauniešiem skolas vecumā. Jo vairāk ikvienā no viņiem būs ietverts skaistuma, kas nācis «no dzīves», jo vairāk katrs no viņiem parādīs personīgo dzirksteli skolas dzīvē, iniciatīvas un pašdarbības izvērsē, jo lielāku pozitīvu iespaidu atstās uz saviem biedriem, jo interesantāka un saturīgāka būs klases kolektīva, visas skolas dzīve, kas ir jaunieša nākošās «lielās dzīves» pamats, lielās dzīves «uvertūra». Bet tāpat kā labā uvertūrā gaiši un skaidri jāskan galvenajiem darba pamatakordiem, tāpat skolā jāveidojas nākošā cilvēka iezīmē, vai, kā tēlaināk teikts kādā filmā par jaunatni, nākošā «īstā cilvēka uzmetumam».

Tālāk centīsimies īsumā noskaidrot, kāds ir jēdziena «estētiskā audzināšana» apjoms, saturs, ko mēs ar to saprotam?

Dažkārt estētiskās audzināšanas jēdzienu saprot visai šauri, reducējot to tikai un vienīgi uz māksliniecisko audzināšanu, pat tikai uz māksliniecisko izglītību. Arī mūsu republikas skolās šī vienpusīgā pieeja sastopama visai bieži. Mācīt bērniem literatūru, mākslas vēstures pamatus, aiziet kopīgi uz mākslas muzeju, ieteikt lasīšanai labas grāmatas — ar to daži arī aprobežo estētiskās audzināšanas uzdevumus skolā. Daži vecāki saviem bērniem māca spēlēt klavieres, vijoli, sūta baleta pulciņā, cenšoties norobežot bērnus no piemērotas darba dzīves un grūtību pārvarēšanas. Viņi uzskata, ka ar to pilnībā tiek veikts estētiskās audzināšanas uzdevums.

Protams, māksla ir un paliek viens no galvenajiem estētiskās audzināšanas līdzekļiem. Reizē māksla ir arī morālās audzināšanas līdzeklis, tāpēc jau arī to sauc par dzīves mācību grāmatu, neaizvietojamu zināšanu un dzīves pieredzes avotu. Vārdu sakot, mākslai sabiedrības dzīvē ir visai daudzveidīgas funkcijas. Tās estētiskā funkcija ir neatraujama no citām funkcijām, taču arī nereducējas uz tām.

«Ja gribi baudīt mākslu, tev jābūt mākslinieciski izglīotam cilvēkam» — šie Marksa vārdi aptver to uzdevumu dziļumu un svarīgumu, kas saistās ar māksliniecisko audzināšanu un pašaudzināšanu [2; 70].

Taču daudzveidīgas estētiskās audzināšanas uzdevumus nevar reducēt tikai uz māksliniecisko audzināšanu, lai arī cik svarīga tā būtu, bet vēl jo vairāk uz māksliniecisko izglītību vien. Tādā gadījumā ārpus estētiskās audzināšanas sfēras paliek daba, darbs un cilvēku savstarpējās attiecības. Bet, kā zināms, visiem tiem ir svarīga nozīme cilvēka dzīvē, tai skaitā viņa estētiskajā izaugsme.

Tāpēc metodoloģiskas un praktiskas skaidrības labad jārunā par estētisko audzināšanu plašā plānā un par māksliniecisko audzināšanu kā par estētiskās audzināšanas būtisku sastāvdaļu.

Estētisko audzināšanu plašā nozīmē galvenos vilcienos varētu raksturot šādi: estētiskā audzināšana ir tādu spēju audzināšana, kas palīdz izprast un iemīlēt skaisto un ar to saistīto ētiski pilnvērtīgo dzīvē, izkopt estētiskās jūtas, spriedumus un vērtējumus, lai atšķirtu estētiski pilnvērtīgo dzīvē un mākslā, tajā pašā laikā izstrādāt negatīvu attieksmi pret visu neskaisto un pretsabiedrisko. Estētiskā audzināšana virzīta uz komunistisko ideālu caurstrāvētas personības, tāda cilvēka veidošanu, kas tiecas ienest skaistuma elementus gan savā, gan kolektīva dzīvē un uzvedībā.

Mākslinieciskā audzināšana ir estētiskās audzināšanas sastāvdaļa. Tās uzdevums ieaudzināt un attīstīt mākslinieciski radošas spējas, gaumi un uzskatus, kas balstīti mākslinieciskajā izglītībā un apmācībā. Viens no svarīgiem mākslinieciskās audzināšanas uzdevumiem — sagatavot cilvēku dziļai mākslas izpratnei, lai ar mākslas palīdzību izstrādātu pareizus idejiski-estētiskus kritērijus dzīves parādību novērtēšanai un līdz ar to savas rīcības un vajadzību veidošanai noteiktā virzienā.

Viens no svarīgākajiem estētiskās audzināšanas uzdevumiem ir vispusīga personības attīstība, cilvēka radošās aktivitātes izvērsšana. Šo uzdevumu var veikt tikai tad, ja estētisko audzināšanu realizē plašā, izvērstā nozīmē. Cilvēkā ir jāaudzina ne tikai spējas izprast mākslu, bet pašam aktīvi darboties un dzīvot pēc daļuma likumiem.

Mūsu sabiedrībai jāveido «...vispusīgi attīstītus un vispusīgi sagatavotus cilvēkus, tādus, kas prot visu darīt, — rakstīja Ļeņins. — «Uz to komunisms iet, uz to tam jāiet...» [3; 30]. Ja kapitālisms standartizē un sašaurina cilvēka spējas, tad sociālisms un komunisms iet uz to, lai šīs spējas vispusīgi attīstītu.

Šo spēju attīstīšanā un izvērsšanā ikviena skola var darīt ļoti daudz. Ēkskursijas pa tāliem un tuviem mūsu zemes novadiem, tūrisms, sabiedriski derīgais un ražošanas darbs, darbošanās da-

žādos kolektīvos, nodarbošanās ar fizikultūru, sportu — visi šie pasākumi, pareizi un mērķtiecīgi virzīti, var palīdzēt un palīdz dzimtenes skaistuma un patriotisma jūtu, darba mīlestības un visa daiļā ieaudzinašanā. Sevišķi lielas iespējas šajā ziņā paveras internātskolām, kur bērni vienkopus mācās, pavada savu brīvo laiku audzinātāju vadībā, strādā skolas darbnīcās un dažādās fakultatīvās nodarbībās.

Tā Kandavas internātskolā darbojas 25 ārpusklases pulciņi un fakultatīvās nodarbības, kur ikviens skolēns var izkopt savas spējas un dotības. Cik daudz meklējumu prieka un radošas liksmes bija skolas darbnīcā, kad skolotāja A. Špillera vadībā zēnu grupa būvēja indonēziešu savdabīgo laivu katamoranu, ar kuru vēlāk paši devās ceļojumā pa Abavu. Bet vēlāk — kad 9. klases audzēknis Ģirts uzbūvēja oriģinālu motorolleru, kas guva lielu ievēribu Maskavā tautas saimniecības sasniegumu izstādē, daudzus skolas audzēkņus šis panākums spārnoja nozīmīgam radošam darbam. Tagad vairāki zēni iecerējuši uzbūvēt helikopteri, kas varētu pacelties un nolaisties skolas pagalmā. Skaisti, radošas enerģijas un izziņas prieka pilni ir šie jauniešu sapņi un to realizējums. Daudzos virzienos izpaužas audzēkņu spējas. Skolēns Ģirts spēlē vairākus mūzikas instrumentus, apguvis keramiķa darba iemaņas, veido skaistus traukus un mākslinieciskas figūras, reizē strādā par skolas radistu — ir sazinājies ar daudzu valstu radioamatieriem. Modris, kas beidzis skolu un tagad strādā par ekskavatorista palīgu, darbojas pūtēju orķestrī, viņš skolā ir apguvis kokvirpošanas un citas dzīvei derīgas darba iemaņas. Strādāt radoši, strādāt ar iedvesmi un skaisti — no tāda principa vadās skola savā darbā. Varbūt tikai retais no jaunajiem kandaviešiem nākotnē būs gleznotājs, tēlnieks vai komponists (kaut arī skola sekmē ikviena talanta iespējami pilnīgāku izpausmi un attīstību), taču, lai kādu profesiju izvēlētos, lai kādu darbu strādātu tagadējie audzēkņi, viņiem līdzī ies alkas pēc dziļas, pilnvērtīgas dzīves. Tā veidojas rītdienas cilvēks, viņa dzīves mērķtiecība un estētiskie ideāli.

Runājot par estētisko ideālu, daži to traktē kā kaut kādu ļoti tālu, skaistu nākotnes ieceri, kā «vēlamo pasauli, ko veidojusi iztēle pēc personīgiem ideāliem». Gandrīz vai par normu tiek uzskatīta neatbilstība starp dzīvi un ideālu, starp esošo un nākotni. Pār ideālu šķiet nolaidusies kaut kāda «futūristiska» ēna — it kā ideāls, ejot dzīvei uz priekšu, nemitīgi attālinās, nepārvēršoties realitātē. Pēc šīs koncepcijas iznāk, ka realizēts ideāls nav nekāds ideāls.

Sādam ideāla vispār, tai skaitā estētiskā ideāla traktējumam mēs nevaram piekrist. Tiesa, dzīves attīstības gaitā, sasniedzot

vienus mērķus, mēs izvirzām jaunus, lielākus. Taču mūsu dzīve virzās tādā gultnē, ka vēsturisko apstākļu ietvaros mums ir iespējams savus ideālus realizēt dzīvē. Cerniševskis kādreiz rakstīja, ka nākotne ir skaista un gaiša, ka ir jācinās par to, jātiecas pēc tās, jāienes no nākotnes šodienā cik iespējams vairāk. Taču «ienest no nākotnes šodienā pēc iespējas vairāk» nozīmē padarīt šodienu par lielās nākotnes cienīgu, radīt pēc iespējas vairāk jau šodien derīgā, labā un daiļā. Un, kad mēs redzam, kā Kandavas internātskolas un citu skolu ļaudis izdaiļo savu skolu un apkārtni, kā viņi tiecas darboties pēc skaistuma likumiem, redzot, ka arī mākslas darbi ir iegājuši viņu ikdienā, kļūstot par pirmo nepieciešamību līdzīgi dienīšķajai maizei. tad mēs saprotam, ka bērni, audzinātāju vadībā ne tikai tiecas pēc kāda tāla un abstrakta estētiskā ideāla, bet veido to paši savām rokām jau šodien. Skaistais te jau izveidojis savas tradīcijas. Skolā iegūtais skaistums ies tālāk šodienas audzēkņu dzīves ceļos, kalpojot vēl pilnīgāka skaistuma radīšanai. Tikai tur, kur cilvēks pats ir kūtrs meklētājs un darītājs, tikai nododas oblo-moviskiem abstraktiem sapņiem, bet neveido skaistumu savām smadzenēm un rokām, var rasties domas par tā nerasniedzamību. Tikai tur var mēģināt reālo dzīves skaistumu aizstāt ar literāri uzkrāšnotu, laķējoši idealizētu «skaistumu», kā tas zināmā mērā bija personības kulta gados dažās dzīves nozarēs un dažos romānos, kur nebija patiesā dzīves skaistuma un patiesas cīņas pretrunu. Tāpēc arī radās pretrunas starp dzīvi un zināmu literatūras daļu, kas ieguva tā sauktās «bezkonfliktu literatūras» nosaukumu.

Tikai tas cilvēks var dziļi izprast un mīlēt mākslu, gūt no mākslas savai dzīvei un darbam nepieciešamās vērtības, kas mīl ne tikai mākslu kā tādu, bet mīl mūsu dzīvi, izprot skaistumu dabā un darba procesā.

Māksla būs mīkla ar septiņiem zīmīgiem tam, kas pats nepazīst estētisku attieksmi pret pašu dzīvi, pret īstenību, turpretī prieka pilna atklāsmē tam, kas dzīvo aktīvu, emocionālu dzīvi, kas ar visas savas personības jaunrades degsmi pieiet dabai, sabiedrībai, cilvēkam un viņa darbam. Jo ciešākas ir jaunieša saites ar dzīvi, jo lielāku estētisku gandarījumu viņam sniedz māksla. Par to liecina daudzi fakti.

Vai tā bija nejaušība, ka Džeka Londona romāns stiprināja mūsu jauniešu garu viņu briesmu pilnajā odisejā Klusajā okeānā. Nē, nebūt nē, jo šo četru komjauniešu aktīvā, rosīgā, zinātkārā attieksme pret dzīvi kolhozā, skolā, Padomju armijā padarīja viņus garā tik bagātus, ka viņi pat briesmu un ciešanu skaudrajos brīžos spēja dziļi izjust mākslas sniegto estētisko gandarījumu, kas vairoja viņu spēkus cīņā ar jūras stihiju.

Nebūt nav nejaušība, ka viens no Komunistiskās partijas vecākajiem un ievērojamākajiem darbiniekiem V. Bončs-Brujevičs kādreiz rakstīja: «Vēl nekur nav aprakstīti tie pārdzīvojumi, tie zvēresti, kurus mēs, revolucionāri, viens otram devām tur, Tretjakova galerijā, kad apskatījām tādas gleznas kā «Ivans Bargaiss un viņa dēls Ivans», «Strēļu soda rīts», «Kņaze Tarahanova...» Atcerēsimies, ka dižajam proletariāta vadonim V. Ļeņinam uz darba galda blakus Hēgeļa «Loģikas zinātnei» bieži atradās Ģetes «Fausts». V. Ļeņins mākslā nekad nemeklēja tikai vienkāršu atpūtas un izklaidēšanās līdzekli. Tā bija revolucionāra-komunista prasīgā un nopietnā attieksme pret mākslu. Viņa Krievijas dzīves uztverē bija ļoti daudz no asās Ščedrīna satīras, bet Tolstojs palīdzēja uz dzīvi skatīties Krievzemes zemnieka acīm, kas bija tik svarīgi V. Ļeņinam kā politiķim. Māksla V. Ļeņinam bija ievērojams sabiedrotais cīņā par tautas atbrīvošanu un laimi.

Tieši nepārtraukta cīņa par cilvēces nākotni, kas patiesībā ir visradošākā personības attieksme pret īstenību, tik daudzpusīgi attīstīja komunistu-pagrīdnieku garīgo apvārsni, ka viņi no šīm gleznām un daiļliteratūras darbiem varēja iegūt neparasti dziļu idejisku, morālu un māksliniecisku gandarījumu.

Nereti literatūras skolotājiem tiek pārņemts, ka viņi izcilu rakstnieku klasiskos daiļdarbus analizē pēc šablona, ņemot par pamatu tikai vēsturiski-socioloģisko shēmu. Šādos gadījumos kā galveno ļaunumu saredz to, ka nepietiekami tiek atsegta literārā darba specifika, kas izpaužas tā formā, struktūrā, valodā. Protams, tas ir viens no svarīgiem trūkumiem. Taču vēl svarīgāks ir tieši saturiskas dabas trūkums — mākslas tēli tiek skatīti nevis kā dzīvas, emocionāli vispusīgas personības viņu cilvēciskajā sintēzē, bet gan uzstājas tikai kā sociālu problēmu ilustrējums. Te it kā nobāl, pazūd patiesās un daudzveidīgās saiknes, kas tos saista ar dzīvi un citiem cilvēkiem. Tāpēc nav jābrīnās, ka daži skolēni, beiguši vidusskolu, vairs negrib lasīt skolā aplūkoto rakstnieku — klasiķu darbus. Daži vidusskolas vecāko klašu audzēkņi izsakās: «Bez literatūras var arī iztikt».

Protams, runājot par īstenības estētisko apgūšanu un estētisko audzināšanu plašā plānā un mākslu, aplūkojot kā tās sastāvdaļu, nav jāaiziet galējībās, kā tas pēdējā laikā šur tur izskanējis. Tā kāds lietīšķās mākslas pārstāvis žurnālā «Dekoratīvoje iskusstvo» nesen rakstīja, ka mums nav vajadzīgas gleznas, kurās attēlota skaista dzīve, bet mums visa uzmanība jāveltī, lai pašu dzīvi veidotu skaistu. Pēdējam jāpiekrīt, taču nekādā gadījumā nedrīkst mākslu pretstatīt dzīvei. Tas ved tikai pie praktiski utilitārā daiļuma dievināšanas, neredzot, ka mūsu šodienas un vēl jo vairāk rītdienas cilvēks nevar un

nevarēs savu dzīvi iedomāties labu, pilnvērtīgu, garīgi bagātu bez mākslas un literatūras. Māksla ir īstenības estētiskās audzināšanas koncentrāts un virsotne. Māksla sevī sintezē idejisko, morālo un estētisko ciešā vienībā, tāpēc nekādi nevar pārvērtēt mākslas nozīmi topošā cilvēka uzskatu, emociju veidošanā. Tieši literatūrai un mākslai ir ļoti nozīmīga vieta estētiskajā audzināšanā kā komunistiskās audzināšanas sastāvdaļai. Tāpēc katrā skolā liela vēriba jāvēlti literatūras, mākslas pamatu, dziedāšanas un zīmēšanas mācīšanai, cenšoties šajos priekšmetos iepazīstināt ar vērtīgāko pagātnes un šodienas mākslinieciskajā kultūrā. Svarīgi, lai šos priekšmetus mācītu labi sagatavoti, talantīgi skolotāji, kas mīl savu priekšmetu un emocionāli, ar degsmi māca to bērniem un jauniešiem. Darbs pulciņos, patstāvīgā daiļliteratūras lasīšana, muzeju un izstāžu apmeklēšana, filmu noskatīšanās un apspriešana, koncerti — tas viss papildinās un izvērsīs mācību stundās apgūto vielu.

Rītdienas cilvēka personības veidošanas uzdevumi prasa mērķtiecīgi un ar īstu pedagoģisku meistarību īstenot plašu visu skolēnu estētiskās audzināšanas darbu. PSKP jaunās Programmas skatījumā ir jāpārvērtē skolu kolektīvu veikums šajā nozīmīgajā darba jomā. Vairākās mūsu republikas skolās ir uzkrāta interesanta pieredze skolēnu māksliniecisko spēju izkopšanā un estētiskās gaumes izveidošanā. Šajā virzienā skolām redzamus panākumus nodrošina mācību nodarbību sakausesāna ar ārpusklases darbu. Tomēr arī te samierināšanās ar gūtajiem panākumiem ir visai šķietama. Aptaujā šajās pašās skolās mēs pārliecinājāmies, ka tikai daļa audzēkņu iekļaujas tādās ārpusklases darba formās un veidos, kur varētu norītēt padziļināta skolēnu mākslinieciskā audzināšana. Pētījumā iegūtie materiāli arī parāda, ka lielākā daļa pusaudžu, bet it sevišķi skolas vecuma jauniešu aizraujas ar tehniku vai citiem darba veidiem, bet tālu turas no mākslas pasaules. — Viņš jau daiļliteratūru nelasa, — tā sava biedra neierašanos literārā tiesā motivē viņa klases audzēkņi. — Artūrs ir mūsu skolas labākais radiotehniķis, mākslas vēsture viņu neinteresē, — citā gadījumā sava audzēkņa nevērību pret mākslas disciplinām pamato klases audzinātājs.

Vai šajā gadījumā klases audzinātājs jau arī neattaisno sava audzēkņa interešu attīstībā visai krasī iezīmējušos vienpusību? Šīs bažas apstiprina tuvāka iepazīšanās ar 8. klases skolnieku Artūru. Tehnikas virzienā audzēknim tiešām atzīstami rezultāti; viņš daudz lasa arī speciālo literatūru par matemātikas un tehnikas jautājumiem, konstruējis radiovadāmo lidmodeli. Bet pusgadā ārpus programmas ietvariem viņš nav izlasījis nevienu daiļdarbu, nav apmeklējis nevienu teātra izrādi...

Nav attaisnojama arī pretējā galējība — pāragra skolēna ieslēgšana šaurā mākslas pasaulītē, viņa atraušana no dzīves parādībām, ražīga darba un tehnikas pasaules. N. Krupskaja ironizē par šādu mākslinieku, teikdama, ka šāds zīmētājs grozu ar augliem gan uzzīmēs lieliski, bet nepratīs vienkārši un nemāksloti attēlot mūsdienu dzīves parādības.

Mēs uzskatām par pilnīgi likumsakarīgu vienas daļas audzēkņu aizraušanos ar tehniku, citas — ar mākslu. Taču krasa audzēkņu norobežošanās «fizīķos» un «līriķos» neizbēgami rada noteiktu vienpusību arī skolēnu spēju attīstībā un viņu interešu izkopšanā. No skolu prakses zināmi daudzi piemēri, kur dažkārt «fizīķi» sāk noniecināt humanitārā cikla priekšmetus, turpretī «līriķi» — nevērīgi izturas pret ražošanas darbu un mācību priekšmetiem, kas nav saistīti ar iecerēto profesiju.

Vai ir iespējams pārvarēt šādu nosacītu norobežošanos audzēkņu interešu un spēju attīstībā? Vai ir iespējams pievērst «fizīķus» arī mākslas pasaulei un otrādi?

Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, vispirms jāatzīmē, ka cilvēka personības vispusīgas attīstības ideja prasa harmoniski apvienot vienotā pedagogiskā procesā garīgo, fizisko, tikumisko, politehnisko un estētisko audzināšanu. Komunistiskās audzināšanas uzdevumi ir jārisina vienotībā, tie atrodas ciešā savstarpējā nosacītībā. Pazīstamajos partijas un valdības dokumentos par skolas tuvināšanu dzīvei netiek noniecināta neviena no komunistiskās audzināšanas sastāvdaļām. Tieši otrādi: šajos dokumentos, kas atspoguļo šodienas dzīves prasības un uzdevumus, sevišķi pasvītota nepieciešamība pilnveidot skolēnu sagatavotību ražīgam darbam, kā arī uzlabot audzēkņu idejisko un tikumisko audzināšanu, vērst plašumā viņu estētisko audzināšanu, māksliniecisko uzskatu un labas gaumes veidošanu. Mūsu skolas uzdevums ir panākt, lai visi audzēkņi, vienalga kādu praktiskās darbības lauku viņi arī izvēlētos, bez vispārīgajām, politehniskajām zināšanām un sagatavotības specialitātē, izveidotu arī noteiktu māksliniecisko redzesloku. Mūsu sabiedrības jauno cilvēku visur pavadīs apziņa ieaudzināta, paradumos un kolektīva tradīcijās nostiprināta v a j a d z ī b a pēc skaistuma.

Kandavas internātskolas un citu audzināšanas iestāžu gūtā pieredze parāda, ka ir iespējams ievērojamā mērā pilnveidot visu audzēkņu estētiskās audzināšanas darbu, sekmēt viņu mākslinieciskās gaumes veidošanu. Izrādās, ka audzēkņiem, kas aizraujas ar tehniku un tehnisko jaunradi, var ar panākumiem paplašināt māksliniecisko redzesloku un viņu rīcībā un attieksmēs nostiprināt vajadzību pēc skaistuma. Protams, panākumi šajā virzienā ir atkarīgi no šā darba organizācijas skolā,

vispirms — no skolotāja sagatavotības un intereses par estētikas jautājumiem.

Bieži dzird sakām, ka ne jau katrā skolā ir iespējams ar panākumiem izvērst plašu un daudzpusīgu skolēnu estētiskās audzināšanas darbu. Labāko audzinātāju un skolotāju pieredze šādus iebildumus pilnīgi atspēko. Mūsu apstākļos ir visas iespējas, lai izvērstu mākslinieciskās audzināšanas darbu ikvienā skolā. Par to liecina kaut vai tālās Sibīrijas skolotājas Elvīras Gorjuhinas pieredze, kas, pārvarot lielas grūtības, daudz darījusi estētiskajā audzināšanā vispār un mākslinieciskajā audzināšanā īpaši.

No Maskavas līdz tālajam Sibīrijas ciemam, kur par skolotāju strādā Elvīra Gorjuhina, ir trīs tūkstoši kilometru. Tur nav ne muzeju, ne gleznu galeriju, tur nenotiek simfoniskā orķestra koncerti. Līdz šim tur strādājuši daudzi skolotāji. Un nevienam agrāk neienāca prātā, ka lauku skolotājai būtu jāmaca jaunieši pareizi dejojot un skaisti gērbties... Vēl mazāk kāds domāja par to, ka šeit vajadzētu organizēt skolēnu estētisko audzināšanu tā, kā to dara šodienas kultūras pilsētās. Taču Elvīra Gorjuhina tiecās likt lietā institūtā, kultūras universitātē un pašmācības ceļā iegūtās zināšanas un prasmi. Viņa spēja atklāt saviem audzēkņiem brīnišķīgu skaistuma pasauli dabā, literatūrā un mākslā. Jaunā skolotāja no reprodukcijām skolā radīja «Tretjakova gleznu galeriju», bērniem mācīja izprast un mīlēt glezniecības krāsu, gaismas un līniju valodu. Pēc tam notika tas, par ko sapņoja gan skolēni, gan viņu audzinātāja. Kolhoza valde bija piešķīrusi līdzekļus, lai bērni varētu doties uz Maskavu, uz Tretjakova galeriju un citiem muzejiem.

Vai gan Tretjakova galerijā ierodas mazums šādu skaistu, gaumīgu gērbušos jaunu sieviešu? Taču muzeja darbinieki bija pārsteigti, uzzinot, ka šie bērni, kas ir kopā ar skolotāju, atbraukuši no tālās Sibīrijas, ka viņiem ir plaša erudīcija glezniecībā un ka viņi uzdod tādus jautājumus, uz kuriem pieredzējušajiem darbiniekiem nemaz tik viegli nav iespējams atbildēt.

Maskavas apmeklējums radīja jaunus stimulus tālākam darbam. Elvīra Gorjuhina aizsūtīja vēstuli pazīstamam žurnālistam. Tajā bija gan prieks par pirmajiem panākumiem bērnu ievadīšanā mākslas, skaistuma pasaulē, gan raizes par to, ka trūkst materiālu estētiskās audzināšanas izvēšanai. Vēstule tika publicēta laikrakstā «Literaturnaja Gazeta» un radīja plašas pārrunas.

«Jūs nevarat iedomāties, — rakstīja Elvīra Gorjuhina, — cik laimīga es esmu. Es raudu no prieka. Katru dienu mūsu skola saņem vēstules, pakas — cik daudz lielisku cilvēku mūsu zemē!»

Nepazīstami cilvēki, gleznotāji, mākslas darbinieki, Sibīrijas skolotāji sūtīja reprodukciju albumus, gleznas, brīnišķīgus mākslas izdevums...

Elvīru Gorjuhinu mēs atcerējāmies, kad nesen gadījās pat būt divās mūsu republikas skolās. Viena no tām atrodas apmēram 100 km no Rīgas, netālu no lielajiem satiksmes ceļiem. Skola izvietojusies vecā barona pilī, kas atrodas lielā, ēnainā parkā. Skolas telpās valda pelēcīgums un garlaicība. Klasēs — pa kādam portretam un lozungam, koridoros dažas sienas avīzes, ziņojumu dēļis, sekmju rādītāji pa klasēm. Ne gleznas, pat ne gleznu reprodukcijas vai pašu skolēnu zīmējumu te neatrast, kaut arī skolā ir vairāki labi zīmētāji un fotogrāfi. Direktors neklātienē beidzis universitāti, bet literatūras skolotāja tādā pašā ceļā — institūtu. Cik var just — viņi strādā kā slikti amatnieki — dara tikai to, kas ir paredzēts tiešajās mācību programmās. Par skolēnu estētiskās audzināšanas izvērsanu te pat nav domāts.

Lūk, otrā skola — tā ir jaunuzcelta Latgales vidusskola. Būtu nepareizi teikt, ka te pavisam nekas nav darīts skolas estētiskās noformēšanas ziņā. Klases un koridori krāsoti gaišās, tīkamās krāsās. Skola iegādājusies vairākas oriģinālgleznas, koridoros redzam gleznu reprodukciju, tiesa, pārāk sablīvētu izvietojumu, pie sienām izvilkumi no komunisma cēlāju morāles kodeksa, rakstnieku emocionāli izteicieni par darbu, mieru, draudzību un grāmatām...

Un tomēr, sarunā ar vidusskolniekiem noskaidrojām, ka daudziem nav pat elementārākā priekšstata par glezniecību, par to, kā jāskatās glezna, par to, kas ir šodienīgs un gaumīgs lietišķajā mākslā...

Skolas direktors bija licis lielas cerības uz jauno valodas un literatūras skolotāju, domājot, ka viņa (bez valodas un literatūras) varēs mācīt arī mākslas pamatus. Bet izrādījās, ka viņa šim darbam ir pilnīgi nesagatavota. Fakultātē gan lasīja mākslas vēsturi un estētiku, taču šie priekšmeti bija fakultatīvi, studente K., līdzīgi daudziem citiem viņas kursa biedriem (kuri skaidri zināja, ka būs skolotāji), tos neapmeklēja, kaut gan te iegūtās zināšanas varēja vēlāk izmantot, iepazīstinot skolēnus ar mākslas pamatiem, mākslas veidiem, radot interesi par skaisto. Šī studente bija gan dažas reizes bijusi mākslas muzejos, bet maz no tiem atcerējās.

Daudziem jaunajiem skolotājiem, acīmredzot, nav īsti skaidrs tas, cik daudzveidīgs darbs tos gaida pēc augstskolas beigšanas tieši estētiskās audzināšanas laukā. Viņi būs tie, kam jā māca mākslas pamati, jā vada literatūras un dramatiskie kolektīvi, jā organizē literārās tiesas un saistošas lasītāju konferen-

ces, jāizvērs daudzpusīga skolēnu darbība. Daudz jāzina un jāprot skolotājam, lai izvērstu plašu estētiskās audzināšanas darbu. P. Stučkas LVU Vēstures un filoloģijas fakultātes studentes L. Elsberga un S. Kaņepe savā pedagoģiskās prakses dienasgrāmatā par Kandavas internātskolā pavadīto laiku starp citu raksta. «Šie mazie cilvēciņi prot izvilkēt visu, kas tevī ir: gan zināšanas literatūrā un lidmašīnu būvē, gan spējas dziedāšanā un kartupeļu lasīšanā, gan prasmi karnevala masku gatavošanā un logu rāmju krāsošanā. Brīžos, kad gluži negaidīti vajag likt sevi lietā, mēs klusībā ar pateicību atceramies namu pārvalžu bērnu istabas, bērnu dārzos, pionieru nometnēs, kolhozu laukos, fakultatīvajās estētikas lekcijās, otrās specialitātes — svešvalodas nodarbībās, studentu kluba organizētajos deju, mājsaimniecības un citosursos un universitātes Tautas korī «Daina» pavadīto laiku...»

Lai daiļais caurauž visu mūsu dzīvi, lai jau šodien veidojas komunistiskās rītdienas cilvēks — par to daudz domā un strādā Kandavas internātskolā. Isumā aplūkosim, kā Kandavas internātskolas kolektīvs veic šo svarīgo un šodien tik nepieciešamo estētiskās audzināšanas darbu.

II

Viens no jaunā tipa audzināšanas iestādes vadmotīviem ir plaši atvērt durvis skaistumam visā skolas darbā — katrā mācību stundā un ārpusklases nodarbībā, visā skolas dzīves organizācijā. Tikai saskaņotā un daudzveidīgā skolēnu darbībā izdodas audzēkņiem izveidot spēju un vajadzību saskatīt un uztvert, izjust un pārdzīvot, iemīlēt un vērtēt, radīt un paust patiesi skaisto dabā, darbā, mākslā un savstarpējās attiecībās, kā arī aktīvi vērsties pret visu, kas neatbilst skaistuma principiem.

Ciņa par skaistumu Kandavas internātskolā sākās vēl pirms bērnu ierašanās. Šajā ziņā ļoti nozīmīga izrādījās audzinātāju un skolotāju sagatavotība estētiskās audzināšanas uzdevumu veikšanai. Jaunās paaudzes garīgajiem aizbildņiem taču jāapmierina audzēkņu estētiskās prasības darboties un izkopt savas spējas kādā no mākslas nozarēm vai arī kādā citā darbības veidā. Skolas pieredze rāda, ka audzēkņi savas estētiskās prasības tiecas apmierināt ne tikai kādā mākslas nozarē, bet arī tehniskajā jaunradē, darbā skolas saimniecībā, augļu dārzā, novadpētniecības pasākumos, mākslas vingrošanā, sportā, intelektuāli bagātā, radošā darbībā. Nokomplektētais pedagogs kolektīvs jau pašā savas darbības sākumā spēja mērķ-

tiecīgi organizēt skolēnu darbību, lai apmierinātu viņu daudzpusīgās estētiskās prasības.

Vispusīga sagatavotība, dziļas zināšanas savā specialitātē, plašs redzesloks un praktiskas iemaņas dažādās darba un mākslas nozarēs ļāva šiem pedagogiem kļūt par prasmīgiem bērnu dzīves un darbības organizatoriem.

Skolotāja A. Brauna vispusību ir grūti pārvērtēt. Bez matemātikas un angļu valodas zināšanām, dziedāšanas un kora vadītāja prasmes, viņš spēlēja vairākus mūzikas instrumentus — klavieres, vijoli, akordeonu, kokli, ģitāri, pūšamos instrumentus. A. Braunam tuva arī galdniecība un mūzikas instrumentu gatavošana. Sava skolotāja ierosināti audzēkņi sadraudzējās ar dziesmu un mūziku, paši sāka darināt mūzikas instrumentus, savam skolotājam palīdzēja ievadīt arī mazākos audzēkņus brīnišķīgajā skaņu mākslas pasaulē.

Labs paraugs skolēniem kļuva jaunais skolotājs — audzinātājs komunist A. Kalvāns. Augstskolā iegūtā sagatavotība fizikulturā un sportā apvienojās ar dziļu interesi par fiziku un jaunradi radiotehnikā. Jau pirmajā savas pedagogiskās darbības gadā skolotājs ieinteresēja savus audzēkņus par īsvilņu raidītāju, pievērsa viņus sportam, sevis rūdīšanai, tehnikai un daiļliteratūrai. Skolotāja daudzpusība apvienojās ar dziļu pedagogisku iejūtību, taktu, prasmi skolēnos izraisīt iniciatīvu, pašierosmi un nopietnu interesi par radošu darbu.

Zelta rokas vairākās praktiskā darba jomās ir skolotājam A. Špilleram. Viņš vienlīdz labi orientējas koka un metāla apstrādē, keramikā, radiotehnikā, elektrotehnikā un mākslā. Pēc Špillera ierosmes audzēkņu grupa pievērsās izmēģinājumiem ar zemstikla kultūrām, citi — ieinteresējās par lauksaimniecības mašīnām. Šobrīd grūti ir uzskaitīt, cik un kādos virzienos skolēniem jaunrades degsmi devis līdzī dzīvē šis talantīgais audzinātājs.

Pāris gadu vēlāk internātskolā uzsāka darbu latviešu valodas un literatūras skolotājs A. Vaidziņš. Skolotāja dziļās zināšanas literatūrā un mākslā apvienojās ar lielu interesi par daiļdārzniecību un mūziku. Skolotājs A. Vaidziņš ir labs aktieris un jauno aktieru audzinātājs, režisors, dekorators un noformētājs. Sodiens audzēkņu līdzdalība cīņā par skaistumu skolā nebūtu tik plaša bez skolotāja A. Vaidziņa ierosinājumiem un prasmīgās audzēkņu ievadišanas mākslas pasaulē.

Arī pārējiem skolotājiem un audzinātājiem raksturīga dziļa interese par kādu sabiedriski derīgā darba veidu vai mākslas nozari. Vecākais audzinātājs R. Tauriņš ar audzēkņiem brīvo laiku labprāt pavada bišu dravā vai pārgājienā; mācību pārzine Dz. Pētersone — lelļu teātra mēģinājumos; latviešu valodas un

literatūras skolotāja B. Kalniņa — daiļlasītāju un deklamatoru konkursu sagatavošanā; matemātikas skolotājs E. Lapiņš — nodarbībās lidmodelismā; vēstures skolotājs V. Vītols — turismā un novadpētniecībā; pamatskolas skolotāja E. Millere — mākslas aušanā; matemātikas skolotājs V. Millers — tehnikā un lauksaimniecībā; praktisko darbu skolotājs — audzinātājs G. Zigerts — kuģu modelismā, metāla un koka apstrādē; pamatskolas skolotāja M. Strautiņa — mākslas vingrošanā; audzinātājs V. Strautiņš — mākslas vingrošanā un keramikā; L. Zvejnīks — nodarbībās deju kolektīvos utt.

Katrs skolotājs un audzinātājs dod savu ieguldījumu, lai audzēkņus pievērstu aktīvai darbībai. Tas bija ļoti svarīgs nosacījums, kas skolai jau pašā tās darbības sākumā palīdzēja atrisināt sarežģītus audzināšanas uzdevumus — izraisīt audzēkņos interesi par skolu, aktivizēt viņu dotības un spējas, palīdzēja iziet viņiem uz radošā komunistiskā darba ceļa. Ne jau moralizēšana un pārliecināšana nodrošināja panākumus jaunā cilvēka veidošanā. Daudzpusīgas darbības iespējas, darbs, īsta cīņa, kā gleznaini izteicies A. Makarenko, varēja dot sākumu saturīgai, pilnskanīgai un skaistai kolektīva dzīvei.

Pedagogi parādīja priekšzīmi cīņā par skaistumu. Viņi uzlūkoja, ka audzināšana sekmīgi var noritēt tādā kolektīvā, ar kuru audzēkņi lepojas. Audzinātāji un skolotāji nolēma, ka audzēkņi jāapgērbj gaumīgi. Taču tobrīd grūtības radīja audzēkņu augumam atbilstošu, glīti darinātu gatavu apģērbu iegāde. Nekavējoties pie apģērbu sagatavošanas ķērās viss pedagogu un darbinieku kolektīvs. Pirmie skolas audzēkņi saņēma glītus savu audzinātāju darinātus tērpus. Arī šis apstāklis palīdzēja paātrināt audzēkņu tuvināšanu skolai. Jau ar pirmo skolas dienu tika paziņots: «Mūsu skolā visam jābūt skaistam, bet dzīvei — priecīgai. Tāpēc katram jāpiedalās skaistuma radīšanā un sargašanā.»

Pirmā iepazīšanās ar bērniem parādīja, ka audzēkņu māksliniecisko priekšstatu loks ir gaužām nabadzīgs. Tikai daži no viņiem bija turējuši rokās kādu mūzikas instrumentu. Skolotāju un audzinātāju vidū izvirzījās jautājums: vai ir saprātīgi akcentēt estētiskās audzināšanas darbu, kad skolai jāveic tik daudz citu neatliekamu uzdevumu — jāveido un jāsaliedē skolēnu kolektīvs, jānostiprina disciplīna, jānovērš lielā nesekmība, jāpārvar daudzu audzēkņu noraidošā attieksme pret jebkuru darbu. Taču skolas pedagogu kolektīvs drīz vien saprata, ka tieši estētiskās audzināšanas izvēršana var sekmēt šo grūtību pārvarēšanu, no dažādiem Latvijas novadiem sanākušo audzēkņu saliedēšanu vienotā kolektīvā. Vajadzēja audzēkņiem atklāt internātskolas dzīves skaistumu spēcīgos pārdzīvojumos, kolektīvos cen-

tenos. kopīgā darbā, panākumu priekā, ko dziļi varētu izjust un pārdzīvot katrs bērns.

Jau pirmajā skolas dienā audzēkņus aicināja lielas, gaišas klases, kabineti, telpas ārpusklases nodarbībām, kur valdīja tīrība un kārtība. Tomēr sākumā jaunajā skolā trūka pašu skolēnu rūpju un nemitīgās gādības un atbildības par skaistumu. Spraigā darbā ritēja diena pēc dienas. Jo vairāk bērni paši ieguldīja savus pūliņus cīņā par skaistumu telpu, skolas apkārtnes labiekārtošanā un kārtības nostiprināšanā, jo skola viņiem kļuva tuvāka. Bet gribējās paveikt vēl vairāk. Drīz vien audzēkņi kā rūpīgi saimnieki izteica savus ierosinājumus.

— Jāizveido skaisti stendi un vitrīnas, kas stāstītu par visu interesanto mūsu Dzimtenē.

— Jārīko tēmatiski vakari par izcilākajiem mūziķiem, gleznotājiem un rakstniekiem.

— Jāiekārto skaista atpūtas telpa mazajiem.

— Kāpēc mūsu skolā nevar radīt savu oktobrēnu un pionieru kinoteātri?

Tika izsludināti konkursi par pionieru istabas iekārtošanu, atsevišķu stendu izveidi, gaitenju noformēšanu. Jau pirmajos skolas mēnešos pionieru vienības padome kļuva par sava veida centru cīņā par skaistumu skolā. Izvirzīja atbildīgos sektoriem un darba iecirkņiem. Uzdevumus saņēma atsevišķas skolēnu brigādes un komandas. Katrs skolēns veica kādu kopēju darba daļiņu. Šajā posmā ikvienu skolas audzēkni aizrāva kolektīvā darba noskaņa. Atceroties to dienu darbu, audzēknis Ģirts, kas tagad ir jau komjaunietis, stāsta: «Gribējās padarīt katru lietu, katru skolas stūrīti patīkamu, katru telpu skaistu, lai, uz to paskatoties, būtu prieks. Gribējās, lai viss mūsu skolā būtu skaists un katram sagādātu estētisku baudījumu.»

Kopīgā darbā, pirmo panākumu priekā skolēni saskatīja un dziļi izjuta kolektīva dzīves skaistumu. Cīņa par skaistumu palīdzēja no dažādām pusēm nākušos, dažādos apstākļos augušos bērnus saliedēt vienotā saimē.

Audzēkņi sāka apzināties disciplīnas skaistumu. Internātskolā tika panākta precizitāte uzdevumu izpildē, bezierunu pakļaušanās dežurantu vai kolektīva pilnvaroto personu rīkojumiem, labākās klases norīkošana grūtāko uzdevumu veikšanai.

Katra atbildība un rūpes par tīrību un kārtību skolas telpās un apkārtnē teritorijā kļuva par parastu lietu. Audzēknis jau bez īpaša norādījuma sakārtoja grīdsegu, pacēla nomestu priekšmetu. Bija jūtams, — te jau iet saimnieks, kas visu vērtē no skaistuma viedokļa.

Ieiesim šodien ceturtajā klasē. Mūs iepriecina audzēkņu stāja, prasme pieklājīgi sarunāties, viņu disciplīna un gaišie smaidi.

Divu gadu laikā klases seja izmanijusies līdz nepazīšanai. Audzinātāja Leitarte ar smalku pedagogisku taktu, sirsnību un noteiktību prasībās pratusi savas grupas zēnos ieaudzināt pienākuma apziņu, disciplinētību un skaistuma izpratni savstarpējās attiecībās un uzvedībā. Audzēkņi vienmēr atceras savus biedrus un audzinātājus ar nelielu apsveikumu vai ziediem svētku dienās. Klases zēni pieklājībā neatpaliek no saviem vecākajiem biedriem — klasē un ēdnīcā vienmēr pirmās ienāk meitenes, arī sēdvietas vispirms tiek ierādītas meitenēm. Vecāki stāsta, ka brīvdienās arī mājās bērni tagad ievēro internātskolas režīmu, labprāt piedalās darbā, palīdz uzpost un gaumīgi iekārtot dzīvokli, bet palaikam arī pamāca, kā pareizi noslaucīt putekļus, uzklāt gultu vai salikt vāzē ziedus. Šajos gadījumos viņi zīmīgi piemetina: Tā mācīja audzinātāja. ... Pienācis ilgi gaidītais 8. Marts. Katrs klases audzēknis jau ir paša rokām izgatavojis savai māmiņai dāvanu. Zēni gatavo veltes arī savas klases meitenēm un audzinātājām. Un kā lai šajā dienā neatceras vienmēr gādīgo skolas apkopēju! Sirsnība un pateicība lasāma zēna acīs, pasniedzot ziedus un paša rokām darinātu vāzīti ar dzintara rotājumiem.

Pirms dažiem gadiem aizsāktais šodien skolā jau radis tradīcijas raksturu un palīdz skolēnu savstarpējās attiecībās ieviest un viņu uzvedības paradumos nostiprināt to jauno un spīgto, ko mūsu ikdienā ienes rītdienas dzīves celtniecības paloss.

Cik gan jauna piecos gados iesakņojies internātskolā! Audzēkņus, kas šodien pirmoreiz ver internātskolas durvis, tradīcijas it kā nemanot iekļauj jau izveidotajā darba ritumā un savstarpējo attieksmju sistēmā. Kolektīvā izveidotā noteiktā kārtība palīdz audzēkņos ieaudzināt uzvedības kultūru, kuru A. Makarenko raksturo kā iekšējās estētikas ārēju izpaudumu.

Varētu minēt vēl daudzus piemērus, kas raksturo audzēkņu uzvedības estētiku — neiecietību pret visu to, kas ir pretrunā ar skaistā un tikumiskā principiem. Bērni tiecās pēc skaistuma, pēc iespējām izteikties dziesmā, rotaļā, dejā, paust sevi kādā vienā vai vairākos darbības veidos.

Audzinašanas māka, pedagogiskā meistarība lielā mērā arī ir atkarīga no tā, kā audzinātāji izprot bērnu pašizpaušmi. Kandavnieki soli pa soli īstenoja N. Krupskajas domu, ka arī audzināšanā svarīgi ievērot bērnu pašizpaušmi, viņas aicinājumu — visās nodarbībās ietvert mākslinieciskuma elementus, nedrīkst apmierināties tikai ar dažu mākslas formu apgūšanu atsevišķos mācību priekšmetos. Visai skolēnu dzīvei jābūt caurstrāvotai ar estētiski pilnvērtīgo.

Skolēnu kolektīva dzīvē un centienos, jebkurā kolektīva atīstības posmā, ikvienā skolēnu darbības veidā skaistuma nekad nevar būt par daudz. Tikai jāprot skaistumu saskatīt, rast un ieviest skolā, lai padarītu bērnu dzīvi bagātāku, saturīgāku. Nepārspilējot var teikt, ka bez skaistuma mācības, darbs, skolēnu kolektīva dzīve zaudē savu pilnskanīgumu un pievilcīgumu. Tieši skaistuma trūkums šobrīd ir viens no galvenajiem cēloņiem, kas nereti padara skolas ikdienu pelēcīgu, mācības un fizisko darbu nepatīkamu, bet skolotājus, audzinātājus — skolēnu pietiekami nesaprustus. Ipaši tas attiecas uz bērnu dzīvi internātskolā, kura ir viņa mājas, kur audzinātājam jāveic vecākā biedra, drauga un padomdevēja pienākums. Bez skaistuma internātskola zaudētu savu auglīgo ietekmi uz bērna dvēseli, uz viņa dzīves turpmākajām gaitām.

Prasība, ka jau ar pirmo internātskolas darba dienu ikvienam audzēknim jāpiedalās skaistuma radīšanā, orientēja skolotājus un audzinātājus gatavot tādu jauno paaudzi, kas tīri praktiski, ar savu tiešo līdzdalību cīnītos par skaistumu.

Audzēknis Ģirts savā sacerējumā raksta: «Jau ar pirmo skolas dienu sākās apkārtnes pārveidošana. Sākumā skaisto celtni lenca dubļu «jūra», bet drīz vien skolas priekšā parādījās pašu izveidotās puķu dobes, bērziņu rindas un dzīvžogu apstādījumi. Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXII kongresa atklāšanas dienā katrs skolēns iedēstīja pa kociņam. Tādējādi kolektīvā darbā izveidojām skaisti iekārtotu laukumu, kuru arī nosaucām PSKP XXII kongresa vārdā... Viss, protams, sākumā negāja tik gludi. Atradās arī tādi audzēkņi, kuriem sevišķi nepatika, ka stends stāv bez saplēsta stikla vai cita bojājuma. Bet ar šādiem audzēkņiem mēs pratām tikt galā, un, paskatoties šodien, mēs varam teikt, ka pašlaik mūsu apziņas līmenis skaistuma saglabāšanā ir tik augsts, ka droši varam uzņemties atbildību par tiem daudzajiem mākslas darbiem, kas atrodas mūsu skolā. Bet ar to mūsu cīņa par skaistumu nebeidzās. Mēs palīdzējām iekārtot skaistas telpas, izveidot skaistu skolas apkārtni. Vajadzēja radīt katrā mūsu skolas audzēknī arī iekšēju skaistumu, lai mums būtu pareizs uzskats par skaistumu. Un šai skaistuma izpratnei jāizpaužas ne tikai skolā. Arī izejot dzīvē visām mūsu domām, jūtām un darbam jābūt patiesa skaistuma apdvestam.»

Tādējādi jau skolas darbības sākuma posmā tika novērsta dažkārt sastopamā vienpusība skolēnu estētiskajā audzināšanā, aizraušanās ar tīri vērojošu skaistā uztveri un verbālu skaistuma apjūsmošanu. Arī estētiskajā audzināšanā verbalisms nedod neko saturiski vērtīgu. Turpretī, ja paši bērni kļūst par skaistuma radītājiem, rezultāti estētiskajā audzināšanā neizpaliek. Estētiskās audzināšanas ciešā saikne ar dzīvi, ar audzēkņu centieniem un darbu palīdz veidot komunistisku pasaules uzskatu, padara bagātāku viņu garīgo pasauli, nostiprina idejisko pārliecību.

Cilvēkā viss ir cieši savstarpēji saistīts. Cilvēka garīgo bagātību raksturo arī attīstīta estētiskā gaume. Ir cieša sakarība starp cilvēka garīgo attīstību un estētisko izaugsmi, tāpat kā starp zinātni un estētiku. Šo sakarību spilgti iezīmē Ļ. Tolstojs, parādot, ka zinātne un estētika ir tikpat cieši saistītas puses, kā sirds un plaušas cilvēka organismā. Ja viens no šiem orgāniem pārstāj funkcionēt, aiziet bojā viss organisms. Vēl lielāka sakarība ir starp estētiku un ētiku. Lai gan dzīves parādību estētiskais vērtējums izriet no skaistā, bet ētiskais — no tikumiskā principiem, tomēr parādību vērtējumā tiem ir vienoti kritēriji, vienots sabiedriskais ideāls. Cīņa par komunistisko mūsu dzīvē — tā reizē ir cīņa par labo un skaisto cilvēkā.

Sasniegtais estētiskās audzinātības līmenis kļūst par nozīmīgu faktoru visa skolas mācību un audzināšanas darba tonizēšanai, audzēkņu sabiedriski politiskās aktivitātes rosināšanai, personības virzības veidošanai. Piemēram, šādam kolektīvam estētiskā vide un estētiskās jūtas kļūst par ne ar ko neaizstājamu skolēnu uzvedības regulētāju faktoru, ar kuru grūti sacensties skolotāja norādījumiem un notācijām. Estētiskās audzināšanas process palīdz audzēkņos ieaudzināt radošu aktivitāti un ievēdot nozīmīgāko jaunā cilvēka iezīmi — komunistisku attieksmi pret darbu. Uz internātskolu atnāca daudzi audzēkņi bez paraduma strādāt, bet daži — pat ar nīcinošu attieksmi pret darbu, it sevišķi pret fizisko darbu.

Šī svarīgā uzdevuma atrisināšanu skola uzsāka ar plašu ārpusklases darba izvēršanu, ar katra audzēkņa individuālo spēju attīstīšanu. Daudzajās ārpusklases nodarbībās katrs skolēns atrada savām spējām un interesēm atbilstošu aizraušanos. Šobrīd skolā katrs audzēknis, sākot ar 1. klasi, iekļaujas kādā no ārpusklases nodarbībām. Daudzi skolēni savas spējas izkopj vairākos virzienos — visbiežāk zinātniski praktiskajā un mākslinieciskajā. Līga L. darbojas mākslas aušanas brigādē un matemātikas pulciņā, Juris L. — kokvirpotāju brigādē, jauno tehniķu brigādē un fizikultūras kolektīvā. Gandrīz katrā audzēknī apvienojas sava veida mākslinieks, domātājs, labs praktiķis un

organizators. Tas ir audzēkņu ideāls, pēc kā viņi arī tiecas.

Daudzveidīgās nodarbības attaisnojās. Lielu prieku un dziļu estētisku pārdzīvojumu skolēnos izraisa skaists, pašu rokām darināts priekšmets — izveidota figūriņa, izvirpots šķivis, no austa sedziņa. Šim nolūkam sākumā sevišķi atbilda kokvirpotāju, keramiķu, audēju nodarbības skolas darbnīcās. Skolotāji un audzinātāji šīm nodarbībām piešķīra radošu un sabiedriski nozīmīgu raksturu. Darbnīcas vadītāja A. Špillera prasme ātri un veikli izvirpot glītas vāzes, šķīvjus arī audzēkņos radīja dedzīgu vēlēšanos veikt kaut ko līdzīgu. Pēc ilgākiem pūliņiem darbs vainagojās panākumiem. Skolotāja atzinīgais vērtējums audzēkņiem sagādāja neaprakstāmu prieku un estētisku pārdzīvojumu.

Darba procesā nostiprinās estētiskās jūtas, līdz ar to veicamo darbu padarot cildenu, sabiedriski nozīmīgu. Dažiem audzēkņiem darbs noformētāju brigādē sākumā šķita vienmuļš, garlaicīgs. Taču skolotājs A. Vaidziņš prata arī šim darbam piešķirt radošu raksturu. Pašiem audzēkņiem vajadzēja izstrādāt projektus telpu noformējumam, izvēlēties materiālus. Šajās nodarbībās skolēni mācījās izprast darba skaistumu, veidojās viņu estētiskā gaume. Andris raksta: «Darba skaistumu nevar izprast, ja pats nestrādā. Estētiskā gaume veidojas darbā. Bieži vien pie kādas telpas noformējuma esam strādājuši ilgāku laiku. Vairākas reizes izstrādājām projektus, tos papildinājām, labojām, līdz tie sasniedza savu pilnību. Tikai rūpīgi pārdomātus projektus realizējām. Šādā darbā mēs mācījāmies izprast un cienīt visu skaisto.»

Topošā cilvēka personību veido, tā radošos spēkus atraisa ne darbs pats par sevi, bet darbs kā cīņa par kolektīva lietu. Tagad katrs audzēknis ar savu darbu cenšas piedalīties kopīgajā darbā. Šajā sakarībā interesantus spriedumus izsaka paši audzēkņi.

«Mēs no visas sirds cenšamies, lai mūsu skola būtu daiļa un krāšņa. Mēs, meitenes, iesaistāmies mākslas aušanas nodarbībās. Mēs aužam un izšujam sedziņas. Sos darbiņus mēs nododam skolai, lai padarītu skaistākas mūsu guļamtelpas, atpūtas telpas un klases. Zēni savukārt izvirpo dažādus kokizstrādājumus, kuri grezno mūsu skolu» (Herta).

«Galvenais skaistuma radītājs ir darbs. Tikai neatlaidīgi strādājot, mēs panācām, ka ikvienam ir patīkami iegriezties mūsu skolā. Panākumi vēl vairāk liek saprast, ka no grūtībām nav jābaidās... Skaistums ir nesaraujami saistīts ar laimi. Isti laimīgs cilvēks ir tikai ar lielu mērķi un tikai tad, kad viņš prot novērtēt dzīvi, atšķirt labo no sliktā, saskatīt īstu skaistumu dzīvē un darbā; īsts cilvēks nekad neļaus apvienot sevi pašlabumu, savtīgumu, nenovīdību» (Anna).

«Ja izrunājam vārdu skaistums, tad bieži nāk prātā klusa, mierīga vasaras diena, ziedoša plava, kura kā paklājs iestiepjas meža ielokā un apsedz

paugurus. Nāk prātā skaistas kinofilmas, gleznas, lugas. Bet skaistums nav tikai mākslā, dabā. Skaistums ir arī dzīvē, sabiedrībā, cilvēkos, viņu darbā... Darbā slēpjas liels skaistums un varenība. Ne mazums mūsu valstī ir cilvēku, kuri strādā skaisti un ar savu darbu iedvesmo arī citus uz jauniem panākumiem. To var teikt par N. Zagladu, V. Gaganovu, A. Bārtuli, A. Krieviņu un daudziem citiem. Mēs gribam līdzināties viņiem. Strādājam sabiedriski derīgu darbu. So darbu cenšamies paveikt tā, lai arī citi tajā saskatītu skaistumu» (Juris).

*

Padziļinātu izpratni par skaistumu audzēkņi iegūst mācību procesā. Tāpēc skola cenšas rast iespējas estētiskās audzināšanas uzdevumu veikšanai visos mācību priekšmetos. Skolēnu mākslinieciskā redzesloka veidošanai vispirms tiek izmantotas literatūras, dziedāšanas, zīmēšanas un mākslas vēstures stundas, kā arī plašais ārpusklases darbs. Dziedāšanas stundās skolotāji V. Brauna un A. Brauns izkopuši skolēnos mīlestību uz kora mākslu, sekmējuši māksliniecisko spēju attīstību, izveidojuši pareizu izpratni par labu mūziku. Pamazām patiesi skaistā mūzika sāk ieņemt arvien nozīmīgāku vietu katra audzēkņa dzīvē. Zīmēšanas stundās skolēni iepazīstas ar tēlotājas mākslas labākajiem paraugiem, kuru uztvere rada estētisku pārdzīvojumu un audzēkņos nostiprina vajadzību pēc idejiski un mākslinieciski pilnvērtīgiem darbiem.

Audzēkņu iepazīstināšana ar dažādiem mākslas darbiem noris visu vispārīzglītojošo priekšmetu stundās. Dažādu priekšmetu metodiskajās apvienībās pārrunātas iespējas mākslas darbu sistemātiskai izmantošanai mācību procesā. Daiļliteratūras un tēlotājas mākslas darbi, ceļotāju un dabas apraksti ir ļoti nozīmīgi estētiskās audzināšanas avoti. Vēstures stundās stāstījums par Krievzemes kultūru IX—XI gs. tiek ilustrēts ar daiļdarbu — «Teiksma par Igora Kauju», mācību materiāls par tematu «Lielais Ziemeļu karš» tiek papildināts ar A. Puškina poēmu «Vara jātnieks». Stundā par senkrievu valsts kultūru lieti iederas Antokolska skulptūras «Hronists» attēls, par Rietumsibīrijas apvienošanas ar krievu zemi — viņa skulptūras «Jermaks» attēls.

Skolā tiek meklēti ceļi, lai mācību procesā radītu skolēnos pārdzīvojumu, attīstītu iztēli, plašāk izmantotu skolēniem tuvas parādības no apkārtējās dzīves, atklātu apgūstamo zināšanu sabiedrisko nozīmīgumu. Šie paņēmieni palīdz attīstīt estētiskās jūtas, palielina mācību audzinošo nozīmi.

Ar kādu aizrautību bērni piedalījās pašu novadpētniecības muzeja izveidošanā. Tagad vēstures stundas notiek muzejā. Cēlusies skolēnu interese par vēsturi. Šajās stundās daudzie priekšmeti it kā atdzīvojas un aizved skolēnus dūmainajās istabās,

rijās, maltuvēs. Audzēkņi dzird satrauktu stāstījumu par darba cilvēka dzīvi, ciņām un centieniem. Gandrīz visas eksponētās lietas stāsta par darba cilvēku izlietajiem sviedriem, asinīm un asarām. Rūpīgi vērojot skaudrajos laikos nezināmu tautas meistaru darinātos priekšmetus un lietas, skolēni redz, kā lietīšķais apvienojas ar formas skaistumu un mērķtiecību. Arī vērotais skolas muzejā liek pārdzīvot darba un tautas revolūcionārās ciņas poētisko skaistumu un skaudrumu.

Krievu valodas stundās, mācoties Puškina un Jeseņina dzejoļus par ziemu (VIII klasē), skolēni mācās saskatīt skaistumu dabā. Pa skolas plašajiem logiem paveras skats uz gleznaino Abavas senleju un vieglajā dūmakā tītajiem mežiem tālumā...

Tuvojās krievu kultūras nedēļa. Bibliotēkā un grāmatnīcā tika meklēti materiāli, lai gatavotos pārrunai par tēmu — «Darbs krievu gleznotāju mākslā». Tika sarīkota plaša gleznu reprodukciju izstāde. Krievu mākslas pēcpusdienā par katru gleznu viens no audzēkņiem krievu valodā īsi pastāstīja par mākslinieku un raksturoja gleznu, bet cits — nodeklamēja attiecīgu dzejoli, kas asociējas ar tajā attēloto ainu vai notikumu.

Bieži vien krievu valodas, bet jaunākajās klasēs — dzimtās valodas vai aritmētikas stundās skan dziesma, bet valodas un literatūras stundās tiek atskaņoti ieraksti lentā. Sarunu valodas iemaņu izkopšanai plaši tiek izmantoti attēli, gleznu reprodukcijas, tēlotājas mākslas oriģināldarbi. Šādas pārrunas ir tēmatiskas un ir veltītas mākslas jautājumiem.

Mācību procesā skolēni sistemātiski iepazīstas ar vērtīgiem tēlotājas mākslas oriģināldarbiem. Tos skola uz līguma pamata saņem no Latvijas PSR Kultūras ministrijas Republikāniskā Mākslas fonda. Ik pēc sešiem mēnešiem saņemtos mākslas darbus skola apmaina pret citiem. Daudzie tēlotājas mākslas oriģināldarbi ir ne tikai neatņemama skolas telpu mākslinieciskā noformējuma sastāvdaļa, bet arī lieliski sekmē skolēnu mākslinieciskā redzesloka paplašināšanu. Audzēkņi pietiekami daudz var pastāstīt par tādiem jaunākajiem mākslas darbiem, kā N. Zaura kokgriezumu «Fašistu nāves nomelne», D. Paņičeva un A. Kotļarova gleznu «Latviešu strēlnieki», E. Meldera «P. Stučkas krūšu tēls», I. Rubaumas augstcilni «Talka», R. Piņņa gleznu «Kurzemes mežs» u. c. Dažādās mācību nodarbībās skolēni mācās novērot, analizēt un vērtēt mākslas darbus, gūst zināšanas par tēlotājas mākslas dažādiem veidiem un žanriem, iepazīstas ar māksliniekiem.

Nepārspilējot var teikt, ka literatūrai ir noteicošā loma skolēnu estētiskajā audzināšanā. Pateicoties tās spēcīgajai ietekmei, literatūra veido aktīvu skolēnu attieksmi pret dzīves parādībām, palīdz izprast citus cilvēkus un apzināties sevi.

Ievēribu pelna skolotāju B. Kalniņas un R. Tauriņa prasme un meistarība daiļdarbu analizē noskaidrot un veidot skolēnu atlieksmi pret literārajiem tēliem. Piemēram, iztīrējot Andreja Upīša stāsta «Sūnu ciema zēni» varoņu gaitas, tiek noraksturota stāstā notēloto zēnu rīcība, tās mākslinieciskais attēlojums. Tēlu analīzes noslēgumā skolotāja B. Kalniņa jautā: «Kādas no šo tēlu īpašībām jūs vēlētos ieaudzināt sevi?» Izraisās dzīva, nepieņemama pārruna. Literārie tēli kļūst skolēniem vēl tuvāki, māca viņus dzīvot, veidot savus raksturus un pārliecību. Šādai literatūras mācīšanai ir arī pozitīvi rezultāti. Jānis pievērsies tehnikai, nodarbojas ar sportu un sevis veidošanu. Brīvā laikā viņš daudz lasa daiļliteratūras darbus. Viņš saka, ka literāros darbos labi esot parādīta cilvēku dzīve, viņu centieni, grūtību pārvarēšana, savstarpēja palīdzība. «Literatūra māca sevi veidot». — tāds ir Jāņa secinājums.

Speciālā aptaujā mēs pārliecinājāmies, ka gandrīz visi VI—IX klašu audzēkņi daiļliteratūrā raduši ierosmi pašaudzināšanai.

VIII klases audzēkne Anna raksta: «Man patīk tādas grāmatas, kurās patiesi stāstīts par cilvēku dzīvi, jauniešu drosmi. Manas iemīļotās grāmatas ir: «Mana Zoja», kuru sarakstījusi Zojas māte, A. Sakses — «Pret kalnu», V. Lāča — «Uz jauno krastu». Man sevišķi patīk J. Iljinas stāsts «Ceturta augstiene». Tas ir patiess dzīves stāsts par drosmīgu jauniešu Guļu Koroļovu. Viņa bija aktīva komjauniete, cīnījās frontē un atdeva savu dzīvību par padomju Dzimtenes brīvību. Tādai kā Guļai gribētos būt arī man. Grūtākos brīžos es vienmēr atceros Guļu, un tas man palīdz pārvarēt grūtības. Man liekas, ka es norīdū savu raksturu, vadoties pēc grāmatas «Ceturta augstiene». Bieži es domāju, kā tādos gadījumos būtu rīkojusies mana iemīļotā varone Guļa Koroļova.»

Skola cenšas rast iespējas estētiskās audzināšanas uzdevumu realizēšanai visos mācību priekšmetos. Savu skaistumu skolēni pārdzīvo fizikas stundās, skatot mašīnu gabaritu vareno skaistumu. Dabas zinību stundās audzēkņi iegūst prasmi redzēt un saprast dabas skaistumu un priecāties par to. Daudz skaistuma skolēni saskata mācību darbā.

Lūk, daži viņu izteicieni.

«Mācību stundās mēs atrodamies visdažādākajos kontinentos, iepazīstamies ar visu zemju ļaudīm un viņu dzīvi. Savas zināšanas varam papildināt, noskatoties dokumentālās un mākslas kinofilmas. Šādās stundās tālu traucas mūsu domas. Ar interesi mācāmies fiziku. Bet kāpēc mums jāmacās fizika? Arī mēs kādreiz trauksimies debess plašumos, tāpat kā to veica kosmonauti J. Gagarins, H. Titovs, P. Popovičs, A. Nikolajevs, V. Bikovskis un V. Nikolajeva-Tereškova. Bet kā tad mēs varēsim vadīt šo kosmosa kuģi, ja nepazīsim sarežģītos mehānismus, nezināsim, uz kāda likuma pamata tie darbojas? Jā, mācībās ir daudz skaistuma.» (Aija).

«Mācībās ir tik daudz skaista, aizraujoša un interesanta. Ielaužamies zinātnes dziļēs, pētām zemi, kosmosu, iepazīstamies ar citu tautu kultūru un dzīvi, pārstaigājam savas zemes vēstures ceļus. Zinātnē ir daudz skaistuma.

Nesim kaut vai matemātiku. (Mēs bieži sūdzamies, kāpēc matemātika mums vajadzīga.) Pirmkārt, tā paasina mūsu prātu un domāšanu. Otrkārt, tā stāsta par cilvēka prāta attīstību pirms vairākiem gadsimtiem. Matemātika ir nākotnes zinātne. Ar tās palīdzību mums iespējams ielauzties zemes dziļēs, traukties kosmosā. Jā! Tie būs mēs, kas spersim pirmo soli uz citām planētām. Lūk, tas ir zinātnes skaistums (Vizma).»

Skaistuma izpratne palīdz skolēniem atklāt m ā c ī b u d a r b a n o z ī m ī g u m u. Daudzi fakti mūs pārlicina, ka estētiskās audzināšanas procesā audzēkņos nostiprinās nepieciešamība nemitīgi augt, mācīties, pievērsties pašizglītībai. Audzēkņu izpratnē skaists ir nemitīgi augošais cilvēks.

*

D a b a ir viens no bagātākajiem skaistuma avotiem. Pastai-gas, pārgājieni, ekskursijas sniedz dziļu estētisku pārdzīvojumu. Audzinātāji pievērs skolēnu uzmanību skaistajam, palīdz viņiem saskatīt savdabīgo skaņu, krāsu un formu neaprakstāmā skaistuma pasauli. Pastaigās jaunāko klašu skolēni spēlē «krāsas». Viņiem jāraksturo ziedu, debesu, tālā meža, šosejas krāsu nian-ses. Skolēni sacenšas: — Kurš prātis atrast visvairāk krāsu zeltainajās rudens lapās? — Kurš prātis vislabāk raksturot zieda krāsas?

Citā gadījumā skolēnu uzmanība tiek pievēsta skaistām ainavām, atsevišķiem skaistiem augiem, kukaiņiem, putniem. Šādos vērojumos gūtie spilgtie estētiskie pārdzīvojumi attīsta bērnos daiļuma izjūtu un kļūst par pamatu māksliniecisko ap-rakstu un gleznu emocionālajai uztverei un dziļākai izpratnei. Bieži vien šādi novērojumi izraisa interesantu domu apmaiņu par skaisto dabā.

Skolēni vēro drenu grāvju izvagoto likšni Abavas krastā.

— Nu izrakņājuši gan pļavu! — izsaucās Valdis.

— Vai tas tevi uztrauc? — iejautājās Ieva.

— Jā, — seko atbilde. — Bija tāda skaista pļaviņa...

— Tad ta' gan skaista, cinis pie ciņa... Tagad gan skaistāka — paziņo savu viedokli Ziedonis. Vērtējumu par vēroto izsaka vairāki skolēni:

— Man ļoti patīk izmestās zemes krāsa! Skaties tik! Melna un balta, melna un atkal balta...

— Man patīk tur tās sarkanās caurulītes!

— Bet man patīk rakī grāvi! Aizbērt patīk! Zemi līdzināt patīk!

— Esmu makšķernieks, mīlu dabu. — Brīdi klusums. Tad — Valdis: — Un kas tu par racēju. Ķeries tik pie lāpstas, vakarā redzēsim...

— Kāpēc — pie lāpstas? Man patik ar frēzi, ar buldozeri. Tagad šis «man patik» skanēja ar lepnumu.

— Tu neproti.

— Iemācīšos.

Nejauši aizsāktā sarunā bērni tik patiesi un vienkārši risināja jautājumu par estētisko attieksmi pret īstenību. Audzinātājas ievirzīti, skolēni mācījās redzēt un izjust skaisto apkārtnē dzīvē un cilvēku darbā.

Taču internātskolas audzēkņi nepaliek tikai dabas vērotāji. Var teikt, ka katrs audzēknis ir sava veida dārznieks, — katram kopšanā nodota viena vai arī dažas paša iestādītas ābelītes. Audzēkņi kopj pašu izveidotās puķu dobes, košumkrūmus. Audzēkņi mīl dabu un tās skaistuma pilnveidotāju — cilvēka radošo darbu. Pirmās klases audzēkņi pirmajā skolas pavasarī iestāda katrs savu ābelīti, kura tad arī aug reizē ar audzēkni. Tāda ir skolas tradīcija. Lai mazajiem darbs dārzā būtu interesantāks, pirmās klases audzēkņiem iedala arī kādas no vecajām ābelēm.

Kā lieli svētki tiek organizētas tradicionālās meža un dārzu dienas, kurās aktīvi piedalās viss audzēkņu kolektīvs. Šajās dienās skolēni uzpoš arī veco pilsētas parku, skolas apkārtni, piedalās šoseju un ceļu apstādīšanā. Audzēkņi palīdz arī pensionāriem apkopt augļu dārzus, iestādīt kādu košuma krūmu vai kopt puķes. Tāpat lielu vērību šajās dienās audzēkņi pievērš revolucionāru un Lielā Tēvijas karā kritušo varoņu kapu apkopšanai, tādā kārtā godinot varoņus, kuri ziedoja savas dzīvības mūsu paaudzes laimei.

Cilvēku darba un ciņas apdvestais dabas skaistums patiešām kļūst par varenu, neaizstājamu jaunā cilvēka veidotāju faktoru, ar kuru grūti ir sacensties pedagoga ietekmei. Audzinātāju prasmīgajā vadībā tiek atvērtas skolēnu acis un sirdis dabas skaistuma uztverei un dziļam estētiskajam pārdzīvojumam.

*

Ārpusklases nodarbībās internātskolā paveras plašas iespējas skolēnu mākslinieciskā redzesloka paplašināšanai, estētiskās gaumes izveidei un radošo spēju attīstībai.

Dziedāšanas stundās skolēni iemīlējuši dziesmu un mūziku. Taču ar programā paredzēto skolotāji un audzēkņi nepmierinās. Sobrīd trijos koros iekļauti gandrīz visi skolas audzēkņi. Koru dalībnieki apgūst ne tikai mācību programā paredzētās, bet arī pašu skolēnu izvēlētās dziesmas. Labākie dziedātāji iesaistīti divos ansambļos — jauktajā un vecāko klašu meiteņu ansamblī. Daudzi audzēkņi darbojas četros

tautas instrumentu orķestros, trijos pūtēju orķestros.

Muzikālās audzināšanas rezultātā katrs otrais skolas audzēknis mācās spēlēt kādu mūzikas instrumentu. Ievērojama grupa audzēkņu mūzikas entuziastu — pārzina vairākus mūzikas instrumentus. Skolas darba īpatnība ir tā, ka pašlaik visi pirmās klases skolēni apgūst tautas mūzikas instrumentu — kokli. Vecāko klašu skolēni mācās spēlēt klavieres, vijoli, klarineti, trompeti, saksofonu, stabuli.

Skolā izveidoti 3 latviešu tautas instrumentu orķestri, kurus sastāda 1. klases audzēkņi, 2.—5. klašu audzēkņi un 6.—9. klašu audzēkņi. Vecāko klašu audzēkņi — orķestra dalībnieki apmāca arī jaunāko klašu audzēkņus kokles spēlē. Piemēram, 8. klases audzēknis Nikolajs vada 2.—5. klašu kokļu orķestri.

Vecāko klašu audzēkņi prot ne tikai spēlēt dažādus mūzikas instrumentus, bet arī tos gatavot. Skolotāju A. Brauna un J. Bidiņa vadībā orķestra vajadzībām izgatavotas daudzas kokles un stabules. Jaunie tehniķi uzbūvējuši elektronu klavieres.

Kopā ar mūzikas skolotāju A. Braunu vecāko klašu audzēkņu grupa komponējusi skolas maršu, kuru parasti atskaņo visos svinīgajos gadījumos. Kokļu orķestra repertuārā ir vairākas dziesmas, kuras komponējis skolotājs A. Brauns.

Ar labiem panākumiem uzsācis darbu krievu tautas instrumentu orķestris. Orķestris apguvis vairākas krievu, ukraiņu, baltkrievu dziesmas, pavada tautas deju izpildījumus un ieguvis lielu atsaucību apkārtējā sabiedrībā. Aktīvi darbojas arī skolēnu estrādes orķestris, kura repertuārā ir vairāki padomju komponistu darbi («Vai krievi karu grib», «Kareivju valsis», «Silavas valsis» u. c.). Estrādes orķestris pavada viesību deju iestudējumus un apmācības, kurām pievērš visus audzēkņus sākot ar 4. klasi.

Skolēnu interesi par mūziku nostiprina un gaumi attīsta regulāri organizētie muzikāli izglītojošie pasākumi. Tiek organizētas speciālas mūzikas klausīšanās nodarbības un tematiskas pārrunas, kur skolēni iepazīstas ar mūzikas instrumentiem, mūzikas žanriem, izcilu krievu, latviešu un pasaules komponistu dzīvi un darbību, mācās audzēkņi klausīties un izprast mūziku. Jaunie mūzikas mīlotāji savās nodarbībās padziļina zināšanas mūzikas teorijā, iepazīstas ar mūzikas literatūru, tās vēsturi. Kolektīva dalībnieki savu skolotāju vadībā veic lielu mūzikas propagandas darbu skolā un arī ārpus tās.

Mūzikā labi orientējas vairāki skolas pedagogi un audzinātāji. Šis apstāklis veicina nopietnu muzikālo audzināšanu, palīdz audzēkņiem saklausīt un dziļi pārdzīvot mūzikas un dziesmas skaistumu.

Skolēnu estētiskajā audzināšanā nozīmīgu vietu ieņem ritmikas un trīs deju kolektīvi. Apgūstot krievu, latviešu, moldāvu, igauņu, lietuviešu, kubiešu tautas dejas, audzēkņiem kļūst tuvākas šo tautu īpatnības, kam liela nozīme internacionālajā audzināšanā.

Skolas šuvēju darbnīcā tiek izgatavoti dejām nepieciešamie tērpi. Audzēkņi pašuvuši 26 latviešu, 12 krievu, 8 čehu, 10 lietuviešu, 2 moldāvu, 4 igauņu tērpus. Skolā tiek gatavoti tērpi arī viesību dejām. Vairākus gadus pēc kartas skolas deju kolektīvi ir izcīnījuši pirmās vietas rajonā.

Ar plašu deju kolektīvu darbu skola panākusi to, ka kolektīva dalībnieki iemilējuši skaisto dejas soli un dejas mākā apmāca visus pārējos skolas audzēkņus. Skolu sarīkojumos audzēkņi labprāt un skaisti dejo, un par to ir jāpateicas deju kolektīvu dalībniekiem — teicamiem deju pratējiem. Ik dejā izjūtam grāciju, spraigumu un kustību prieku. Deju kolektīvu dalībnieki ar savu personīgo piemēru cīnās par dejas kultūru un skaistumu skolas sarīkojumos.

Arī fiziskās audzināšanas nodarbībās tiek izkopts ne tikai spēks un veiklība, bet arī attīstīta stājas, kustību skaistuma un ritma izjūta, tiek veidota pareiza izpratne par cilvēka auguma daļumu.

Ar labiem panākumiem skolā darbojas leļļu teātris, dramatiskā teātra kolektīvs. Leļļu teātra dalībnieki iestudējuši vairākas pasaku lugas — «Rācenis», «Jautrie lācēni», «Goda vārds».

Kā lielākais dramatiskā teātra kolektīva uzvedums jāmin A. Brigaderes pasaku luga «Sprīdītis». Tās inscenējumā labi iekļaujas mūzika, horeografija, tēlotāja māksla un dažādi tehniskie elementi. Lugā darbojas 52 personas. Lai labāk izdotos atsevišķās lugas lomas, aktīvi tajā iesaistījās arī skolotāji. Vecās mātes lomā — mācību pārzine Dz. Pētersone, Vēja mātes lomā skolotāja B. Kalniņa, Sīkstulja lomā — A. Vaidziņš. Tērpus gatavoja skolas šūšanas darbnīcā audzēkņu brigāde, dekorācijas darināja tēlotājas mākslas brigāde, apgaismošanas meistaru pienākumus veica skolas elektriķi. Ļoti atbildīgajā uzveduma sagatavošanas gaitā audzēkņi iepazinās ar teātra mākslas pamatiem, lasīja K. Staņislavska darbus un rakstus par teātra mākslu. Audzēkņi rūpīgi pētīja lugas darbības vietu, iepazinās ar autoru dzīvi un literāro daiļradi. Jaunie aktieri analizēja savu darbu, izkopa izteiksmīgo runu, apmeklēja teātra izrādes un vērtēja aktieru darbu, centās izveidot un pakāpeniski pilnveidot stabilas skatuviskās formas. Daiļdarba apguves procesā skolēniem kļuva tuvi lugas mākslas tēli un dejas, saprotami galvenie mākslinieciskās izteiksmes līdzekļi. Tas nodrošināja lugas izrādē

audzēkņiem noteikt savu attieksmi pret to, kas jāizpilda, palīdzēja skatītājiem uztvert daiļdarbu.

Lugas sagatavošana izrādei ilga gandrīz divus gadus, taču izpildītāju sastāvs šajā laikā palika nemainīgs. Tika izvirzītas augstas prasības pret izrādes iestudējuma kvalitāti, tā panākot labu, savilņojošu un izteiksmīgu skolēnu sniegumu. Rūpīgais lugas sagatavošanas darbs sniedza lielu apmierinājumu izpildītājiem un estētiski dziļi ietekmēja skolēnus. Lielais kolektīva iestudējums atsaucīgi tika uzņemts vairākas republikas skolās un kultūras namos. Kopīgos pārdzīvojumos vēl vairāk saliedējās kolektīvs, nostiprinājās draudzības un savstarpējās uzticēšanās saites starp pedagogiem un audzēkņiem.

Skolā sistemātiski tiek sarīkotas literatūras un mākslas pēcpusdienas, literārās tiesas, kur arī parasti iesaistās liels audzēkņu skaits.

Ievērojamu vietu skolēnu estētiskajā audzināšanā ieņem keramikas, kokizstrādājumu un virpotāju, mākslas aušanas brigādes. Ieejot keramikas darbnīcā, uzmanību saista vitrinās izliktie audzēkņu darbi. Te ir cilpojoši zaķi, eži, lācēni, roņi, cūkas, zirgi, stirniņas un citi dzīvnieki. Ar gaumi veidotas ir sēņu grupas, cūku fermu maketi, tintnīcas, podiņi, trauciņi. Tā kā veidotāju skaits skolā ir stipri liels, it īpaši jaunāko klašu grupā, tad nodarbības tiek organizētas nelielās grupās, kuras nereti vada vecāko klašu audzēkņi. Tā, piemēram, 9. klases audzēkne komjauniete Vera šajā mākslā apmāca jaunāko — 4. un 5. klašu meitenes.

Jaunie keramiķi rīko ekskursijas uz republikāniskajām keramikas izstādēm, māla trauku darbnīcām un fabrikām, rīko satikšanās ar lietišķās mākslas meistariem. Šādas nodarbības keramikas darbnīcā izkopj estētisko gaumi, skolēnos izraisa interesi un radīšanas prieku lietišķajā mākslā.

Labus panākumus gūst skolas kokvirpotāji. Ar labu izdomu un lietišķu prasmi tiek gatavoti dažādi izstrādājumi — šķīvji, lēzenas augļu vāzes, kausiņi, bunduliņi, dozes, svečturi, ornamentiem rotātas lādītes, papīra naži, tintnīcas, koka karotes. Virpotāji izgatavojuši arī zemes mākslīgos pavadoņus. Sevišķi iecienīti ir virpotāju darinātie dekoratīvie šķīvji. Kausu vāciņi izgreznoti ar dzintara actiņām. Audzēkņi ieguvuši prasmi apstrādāt un izslīpēt dzintaru. Daudzus lietišķās mākslas izstrādājumus skolēni dāvina saviem biedriem valsts svētkos, dzimšanas dienās un citos svinīgos gadījumos. Lietišķās mākslas priekšmetu dāvināšana Starptautiskās sieviešu dienas gadījumā jau kļuvusi par skaistu skolas tradīciju.

Ar lielu aizrautību meitenes piedalās mākslas aušanas nodarbībās. Trīs skolas aužamās stelles strādā nepārtraukti. Tiek

apgūta arī tautisko jostu aušana, izšūšana, prievīšu gatavošana, kaklautu aušana rāmīšos. Visas meitenes — mākslas aušanas nodarbību dalībnieces — sadalītas grupās, un tās vada pionieres un komjaunietes — instruktore. Čakli strādā 6. klases meiteņu grupa, kuru vada pioniere instruktore Erika. Šīs meitenes gatavo galdautiņus un sedziņas guļamtelpām. VII klases meiteņu grupa pionieres instruktores Valentīnas vadībā gatavo izšūtas sedziņas, lakatus un kaklautus. Draudzības un biedriskuma vārdā meitenes nodāja zēniem slēpošanas cepurītes, zēnu istabās izšuva aizkarus, nakstsgaldiņu sedziņas.

Savu veikumu čaklās audējas nodod skolas telpu dekorēšanai, deju kolektīva vajadzībām, dāvanām un izstādēm. Jau trīs gadus pēc kārtas meiteņu darbi tiek eksponēti Vissavienības Tautas saimniecības sasniegumu izstādē.

Skolotāji un audzinātāji atbalsta bērnu tieksmi attēlot un dažādos veidos izpaust apkārtējā dzīvē vai dabā uztverto skaistumu. Tā rodas skolēnu zīmējumi, veidojumi, modeļi, herbāriji, kolekcijas, maketi, dabas apraksti un pirmie literārie sacerējumi prozā un dzejā. Visas šīs nodarbības nenoliedzami veicina estētisko uztvērumu, spriedumu un radošu spēju attīstību, audzina skaistuma izpratni apkārtējā dzīvē un mākslas darbos. Daudzveidīgajās ārpusklases nodarbībās audzēkņi mācās novērot, uztvert un attēlot apkārtējās pasaules krāsu un formu skaistumu. Mākslinieciskā redzes loka paplašināšanai tiek rīkotas pārrunas par glezniecību (vēsturiskā un sadzīves tēmatika, portrets, peizāža, klusā daba u. c.). Tiek apspriesti un vērtēti pašu skolēnu radītie darbi. Tēlotājas mākslas entuziasti rīko mākslinieku oriģināldarbu un reprodukciju izstādes. Pašu audzēkņu spēkiem tiek radīta gleznu galerija skolā, ar kuru iepazīstas viss skolas kolektīvs un daudzie apmeklētāji. Šādi pasākumi ievērojamā mērā sekmē skolēnu iepazīstināšanu ar krievu, latviešu un pasaules tēlotājas mākslas mantojumu.

Lielu darbu skolas telpu estētiskajā noformēšanā veic tēlotājas mākslas brigāde skolotāja A. Vaidziņa vadībā. Kolektīva dalībnieki plāno un noformē standus, pētī telpu apgaismojuma īpatnības, izkārt mēbeles, paklājus, aizkarus, vada mākslas darbu izvietojumu. Šobrīd jau paši audzēkņi sniedz daudz savu ierosinājumu mērķtiecīgi organizētas estētiskās vides izveidošanā. Ikvienu uzmanību saista gaumīgs telpu noformējums, kas palīdz audzēkņos nostiprināt kārtības izjūtu un gaumi.

Gaiteni un klases, guļamtelpas un atpūtas istabas krāsotas gaišos, priecīgos toņos bez izraibinājumiem. Uz vienkrāsainām sienām labāk izvietot mākslas darbus. Atsevišķās klasēs ieturētas vienotas krāsas — zaļā, zilā, dzeltenā, iesārtā... «Zaļajā»

klasē sienas, grīdas, soli, tāfele krāsota zaļā krāsā. «Zilajā» klasē sienas un soli krāsoti gaiši zilos toņos. Kādā klasē vienas sienas gleznojumā redzam, kā gaišzilajos debesu plašumos traucas stilizēta raķete, bet pie citas sienas savirknētas izcilāko padomju rakstnieku un dzejnieku ģimenes. Šajā telpā top literatūras kabinets. Mūzikas klasē sienu krāsojumu papildina atbilstošu līniju un krāsu laukumu rotājums. Vairāku telpu sienas krāsotas kontrasta vai atšķirīgos krāsu toņos, kas acij ir tikami un labi iederas kopējā skolas mākslinieciskajā veidojumā.

Klašu telpās daudz puķu — zaļumu un ziedu. Ārā sprēgā sals, bet paši mazākie — 1. klases audzēkņi rūpīgi kopj daudzus palmu dēstus. Klasē zied kallas, alpu vijolītes un oleandri. Klases «dzīvo» dabu papildina dekoratīvais stends — birztaļiņa, kā arī attēlos parādītie gada laiki. Uz gaišajos toņos krāsotajiem soliem un sienām neredzam nevienu traipu. Protams, gadās arī kāda kļūme. Bet tad jāpaberž ar lupatu.

Skolā plaši pielieto dekoratīvo materiālu — rievoto papīru, presētās skaidu plāksnes, auklas, stiklu, finieri. Piemēram, tā saucamos ziņojumu dēļus veido no nokrāsota rievotā papīra, kuram piestiprina no finiera izgrieztus burtus. Lieliski noformēti ziņojumu dēļi ir skolotāju istabā. Uz ķieģelkrāsas sienas labi kontrastē no rievotā papīra veidots melns trīsstūris, kuru daļēji nosedz zils un dzeltens finiera taisnstūris. Auklas lieliski noder ne tikai kā dekoratīvais materiāls, bet arī ērtu grāmatu stendu iekārtošanai skolas bibliotēkā.

Gaitenīs un atsevišķās skolas telpās labi harmonē stendi ar monumentāli dekoratīvās mākslas iezīmēm. Šādi stendi izveidoti V. I. Ļeņina zālē, pionieru istabā, novadpētniecības muzejā, bibliotēkā.

Internāta ēkā skaisti veidota ir pirmās klases audzēkņu atpūtas istaba. Tur mākslinieciski izveidota vesela birzs: īsti bērzu stumbri, aiz tiem noslēpušies kadiķu krūmi. Virvītēs piestiprinātas vāzītes, no kurām nokarājas zaļumi. Pasaku elementi ieaуžas arī pirmās klases meiteņu gulāmtelpas sienu gleznojumā.

Ieskatīsimies internātskolas pirmajā stāvā — tautu draudzības gaitenī, kur izlikti daudzi mākslas darbi, noformēti stendi... Šajā gaitenī ienācēju sveic piecpadsmit savienoto republiku karogi, bet zem tiem — meitenes ģērbtas PSRS tautu nacionālajos tērpos. Tas ir mākslinieciski izveidotais monumentālais tautu draudzības stends, kuru apvieno vadmotīvs — «Zem pasaules debesu loka lai draudzību gadsimti dzimst.» Šo tautu draudzības ansambli bagātina tuvumā novietotais Brīvības salas premjera Fidela Kastro dāvētajam revolucionārās Kubas karogam veltītais stends — «Viva, Cuba». Mākslinieciski darināto Kubas stendu papildina J. Mauriņa skulpturālā grupa «Jūgā» un

padomju jūrnieku dāvana — no saulainās draugu zemes pārvestais kaktuss.

Pirmā stāva gaitenā mākslinieciskais noformējums, stendi ar savu monumentalitāti un nozīmīgumu aizrauj un savilņo katru skolas audzēkni. Ik uz soļa te jūtam sevišķu svinīgumu. Pat vislielākie nerātneļi te piebremzē savu straujo soli... Katrs skolas audzēknis ar savu darbu piedalījies šī skaistuma radīšanā. Sajā tautu draudzības gaitenī katrs audzēknis dziļi apzinās savu piederību Kandavas internātskolas kolektīvam, izjūt lepnumu par savu skolu un dziļu atbildību kolektīva priekšā. Tautu draudzība, miers, darbs, brīvība, skaistais — šo vārdu jēga dziļi atbalsojas pat vismazāko skolas audzēkņu sirdīs un prātos.

Protams, daudz vēl varētu pastāstīt par pedagogu meklējumiem skaistas vides radīšanā. Tomēr skolas nozīmīgākais sasniegums ir tas, ka audzēkņos nostiprinātā estētiskā attieksme pret apkārtējo īstenību saistās ar viņu tieksmi saskatīt un ienest skaistumu ikdienas dzīvē. To varam spilgti izsekot 9. klases audzēknes Maijas stāstījumā, kas saucas «Fidela Kastro karogs — par skaistumu!»

«Lūk, ekskursijas veidā parādišu jums savu skolu. Jau pirmā stāva gaitenī katru ienācēju sagaida visu savienoto republiku karogi un nacionālajos tērpos ietērtās lelles. Nepamanītas nevar palikt arī sienas, kuras krasi atšķiras viena no otras, bet kopējā fonā rada patikamu un modernu iespaidu. Ieejot pionieru istabā, liekas, ka kļuvis vieglāk elpot, viss ir viegls un gaišs. Vakaros, kad darbs ir pabeigts un dienas rūpes aizgājušas līdz saulrietam, no pionieru istabas atskan jaunas balsis, smieklī un mūzika. Ir patīkami novērot jaunu rosību un saliedētu kolektīvu, bet vēl patīkamāk ir pašam celt un veidot tā skaistumu. Lūk, mūzikas kabinets. Skaists? Jā. Svinīgi un nopietni uz mums raugās divpadsmit izcilākie krievu mūzikas klasiķi. Čaikovskis, Borodins, Musorgskis... Visi viņi mūs ierauj plašajā skaņu pasaulē. Šīs klavieres, kuras spoži spīguļo, nīrbīnādamas melnbaltos taustiņus, aicināt aicina no tiem izvilināt skaņas gan plūstošas, liegas, gan dziļi smeldošas. Plauktos novietoti dažādi instrumenti, un katrs grib, lai tam pieskaras audzēkņu rokas. Telpa... pēc telpas, un katrā jūs atradīsiet savas atšķirības gan iekārtojumā, gan arī krāsās. Bibliotēkā glitās un kārtīgās rindās plauktos novietotas grāmatas, bet vitrīnās izstādīti jaunāko izdevumu paraugi un ieteicamā literatūra. Katra no viņām aicina sevi izlasīt un atrast tajā derīgo un skaisto. Nevar paiet garām arī gaitenīs un klasēs novietotajiem mākslas darbiem. Daudz dažādu žanru gleznas izrotā gaitenju un klašu sienas. Savu īpatnēju noskaņu dod arī skulptūru daudzveidīgās kompozīcijas. Lūk, jau esam nonākuši pie vienas no galvenajām telpām — V. I. Ļeņina zāles. Šeit viss ir svinīgs, nopietns. Soli, kuri atbalsojas augstajā griestu velvē, atstāj cilvēkā dziļu iespaidu. Daudzās īpatnēja tipa vitrīnas stāsta par lielā krievu tautas un visas pasaules darbaļaužu vadoņa Vladimira Iljiča Ļeņina dzīvi un skaisto cīņu. Citas vitrīnas un daudzveidīgie parāda padomju tautas sasniegumus gan zinātnes, tehnikas, gan kosmosa laukos, aicinot padomju tautu sasniegt vēl skaistāku un dziļāku nākotni. Drīz jau mūsu ekskursija pa mācību ēkas telpām tuvojas noslēgumam, atlicis vēl tikai skolas novadpētniecības

muzejs. Ieejot šai telpā, katrs audzēknis tiek ievadīts savas dzimtenes revolucionārajā pagātnē. Šeit ir daudz skaistu un vērtīgu lietu, kuras liecina par tavas tautas augsto kultūras līmeni un vispusīgo darba pieredzi. Cik jaukas un patīkamas ir visas lietišķas, kur pie katras ir pieliktas savā ziņā mazākas vai lielākas pūles. Šeit vēlreiz pierādās tas, ka darbs veido visu skaisto un derīgo.

Kad skolas apskate ir beigusies, varam doties apskatīt internātu. Vispirms iegriezīsimies ēdamtelpā. Pusdienas paēstas, galdi nokopti, un telpa iegrimusi dziļā, klusā ziemas krēslā. Trijās glītās rindās zāles visā garumā novietoti galdiņi, kuri ar savu spoguļaino virsmu uztver katru saules staru. Te pēkšņi — divi uzraksti: «Kas nestrādā, tam nebūs ēst» un «Nav maizes bez garozas, nav darba bez grūtuma». Jums liekas divaini? Nē, tie ir labi vārdi, viens no viņiem taču ir ietverts morāles kodeksā. Otrs katram liek padomāt: lai kur iedams tu aizietu, visur iesākums ir grūts, lai kādu darbu tu strādātu, katram ir savas grūtības. Lūk, jūs raugāties uz ēdamzāles raibi svīrotajām sienām un domājat, ka šis glītais krāsojums izdevies tūlīt? Nē, arī šeit ir vairākas reizes pārkrāsots un pielidzināts, iekams izdevās tieši vajadzīgais tonis. Tagad dosimies aplūkot citas internāta telpas. Ir vakars. Ārā lielām pārslām snieg sniegs un lēnām aizputina ceļu no skolas līdz internātam, aizputina sikos, jautros mazāko audzēkņu soļus, nosedz smagnējo un nosvērtāko vecāko audzēkņu gaitu. Mācību ēka nogrimusi dziļā, mierīgā dusā, gaidot jauno dienu un nebēdnīgo zvanu. Toties internāts mirdzināt mirdzina savas daudzkrāsainās acis. Redzat, tur pašā augšējā stāvā tās sātās logu acis? Redzat? Tā ir 9. klases meiteņu guļamtelpa. Apskatīsim! Uzkāpjam ceturtajā stāvā un veram stiklotās durvis. Istabā paklusi skan radio, Mocarts... Meitenes sasedušās ap galdiņu lasa vai arī raksta piederīgajiem vēstules, citas salasījušās pulkā un klusi apspriežas, dažas mūzikas skaņas iesaukušās sapņū un domu pasaulē. Glītās rindās novietotas baltas un kārtīgi pārklātas gultas. Nokareni noliekušies skuju zari un dzīvi smaržo pēc meža. Jauki ar iesārto sienu harmonē uz puķu plauktiem novietotās gaiši zaļās pukes, kuras guļamtelpā ienes nedaudz vasarīguma. Apstaigājot vēl citas telpas, visur mēs saskatām dažādību un atšķirību. 1. klases meitenes iesauktas Sprīdišu valstībā, jo uz vienas sienas, pārmetuši lāpstas pār mugurām, soļo veseli pieci Sprīdiši. Katrs no viņiem ir savā krāsā un kustībā. Mazajiem vakaros ātrāk nāk miegziņš, jo Sprīdiši, droši vien, stāsta pasaciņas. Ir vēl daudz kā jauka, bet visu uzreiz nav iespējams apskatīt vienā dienā, lai katrā vietā un lietišķā saskatītu vēl ko skaistāku...

Līdz ar pirmo gadu, kad atvēra mūsu skolas durvis, lielu un izdomas pilnu darbu mēs visi pielikām tieši pie skolas apkārtnes veidošanas. Atnācām, skola viena atšķirta no pārējās pilsētas daļas stāvēja gluži noskumusi, ne kociņa, ne zālītes šeit nebija iespējams sastapt. Darbs, darbs un atkal darbs. Un nu, vai jūs vēl saskatāt kaut ko no vecā un nepatīkamā? Uzcelts internāts, skolotāju māja, dažādas saimniecības ēkas un pats galvenais — izveidoti apstādījumi. Viegli liecoties vējā PSKP XXII kongresa laukumā šūpojas slaidi, lokani bērziņi, bet paies gadi un šajā vietā šalks sirmi, sūnām apauguši mīleņi. Pašā skolas priekšā, izplatot aromātisku smaržu un liecot krāšņās ziedu galviņas, ieauguši ap divsimt rožu stādu. Pat ielūkojoties dabas visdziļākajos noslēpumos, mēs atkal sastopam skaistumu.

Viss skaistais ir atrodams darbā un sevišķi tādā, pie kura ir pielikts paša roku un domu spēks. To es jums tūlīt parādīšu. Mūsu skolā ir iespējams nodarboties divdesmit piecos ārpustekles nodarbību veidos, kur skolēni nostiprina un izkopj savas spējas. Ieejam zālē. Šeit jau notiek nodarbības mākslas vingrošanā. Vingrie meiteņu ķermeņi izpilda vijīgus un reizē sarežģītus vingrojumus. Skaisti un elastīgi meitenes cenšas izpildīt katru sīkāko elementu, ko demonstrē pasniedzēja. Ja, beidzot nodarbības, muguras ir

gluži mitras un ķermeni pārņēmis gurdenums, tad tomēr sejās laistās prieks, jo ar katru nodarbību nostiprinās skolas sporta gods.

Keramikas darbnīcā saskaršies un nopietni strādā vairāki skolēni. Jā, grūts, atbildīgs, bet ļoti skaists darbs. Lūk, uz plaukta novietota vesela virkne dažādu figūriņu. Ne jau vienu reizi vien mūsu keramiķu, mākslas audēju, kokvirpotāju izgatavotie izstrādājumi ir aizceļojuši uz Maskavas Tautas saimniecības sasniegumu izstādi.

Atkal kādā citā telpā notiek dramatiskā kolektīva mēģinājums. Te satopam gandrīz visu klašu audzēkņus. Lai cik arī dažreiz ir nepatīkami klausīties neatlaidīgajos režisora aizrādījumos, bet arī jāsavaldās. Dažreiz gribas pat visu pamest, aiziet, bet nevar un nedrīkst. Darbs ir iesākts, un tad tas arī jānoved līdz galam. Nedrīkst teikt, ka skaistais ir tikai minētajās nodarbībās, ne! Skaistums ir visur, ja tik cilvēks pats to vēlas saskatīt, pilnveidot un iegūt.»

Skaistuma izpratnes un estētisko jūtu audzināšana internātskolā norit ciešā vienotībā ar audzēkņu domu, jūtu un izturēšanās veidošanu komunisma ideālu garā. Radošs darbs, draudzība, dzimtenes mīlestība audzēkņos nevar neizraisīt estētisku attieksmi. Ar neaprakstāmu emocionālu pacilātību un prieku audzēkņi runā par draudzības skaistumu.

«Draudzība — tās ir viscēlākās cilvēka jūtas. Draudzība ir skaista tikai tad, ja tā ir patiesa un ja tā palīdz mums darbā un mācībās. Tikai tāda ir draudzība, tikai tāda. Tā pārveido cilvēku, iznīcina trūkumus, izdzēš kļūdas, liek izpausties visam labajam un cēlajam. Draudzība ir skaidra nedziļa upe, droši pa viņu brist, jo redzami oļi dibenā. Mēs draudzīgi dzīvojam ne tikai skolā. Mēs draudzējamies ar mūsu Dzimtenes republiku un citu zemju skolēniem. Ar draugiem mēs sarakstāmies, apmaināmies piemiņas lietiņām. Bet cik tas tomēr jauki! Mēs daudz ko uzzinām par dzīvi citās republikās un zemēs. Starp citu mēs iepazīstamies ar citu tautu kultūru. Bez tam mēs satiekamies ar Āfrikas melno draugu — nēģeri, Kubas drosmīgajiem skolēniem un citu tautu skolēniem — pionieriem Artekā — Vissavienības pionieru nometnē. Tur apmaināmies ar dažādiem suvenīriem un nozīmēm. Bezgala skaista ir šāda draudzība!» — tā par brīnišķīgo tautu draudzības skaistumu stāsta komjauniete Melita.

Bet, lūk, ko saka komjaunietis Juris: «Tautu draudzība šodien skan pār visiem kontinentiem, tai nav robežu, jo nekādi šķēršļi nespēj vērsties pret visu gaišo un labo.

Mēs gribam draudzēties ar visām mieru mīlošajām valstīm un tautām. Šie vārdi ietverti arī komunisma cēlāju morāles kodeksā: «Brālīga solidaritāte ar visu zemju darbaļaudīm, ar visām tautām.» Skolas internacionālajā klubā sakopoti materiāli, ko mums atsūtījuši draugi no vistālākajiem kontinentiem. Mūsu draudzības saites ir nesaraujamas ar Čehoslovākijas, Polijas, VDR, Rumānijas, Ungārijas, Indijas un citu zemju zēniem un meitenēm. Draudzība pārvar okeānu plašumus un sniedzas līdz tālajai Kubai, kura mums ir tik tuva un dārga. Kubas karogs atgādina «Mūsu sirdis ar tevi, Kuba!» Liels skaistums un spēks slēpjas draudzībā!»

Audzēkņu mīļākā viesņa ir pastniece, jo viņas somā atrodas ne tikai vecāku un radnieku vēstules, bet arī draugu sveicieni un sūtījumi. Ar lielu prieku kandavnieki pastāsta saviem draugiem par skaisto, labo un vērtīgo internātskolā, risina kopīgus

jautājumus par nākotni turpmākajiem dzīves plāniem. Tautu draudzības varena spēks audzēkņus vieno kopējiem darbiem. Visus viņus vieno viens mērķis — miers un komunisma cēlāju morāles kodeksa tikumiskais princips — cilvēks cilvēkam draugs, biedrs, brālis.

Estētisko iespaidu un pārdzīvojumu iedarbībā sekmīgi skolā sokas dziļo tautu draudzības un darbaļaužu starptautiskās solidaritātes jūtu ieaudzinašana skolēnos.

Izdarīsim dažus kopsecinājumus.

1. Skolā estētiskā audzināšana nav pašmērķis, bet ir nozīmīgs faktors vispusīgi un harmoniski attīstītas personības veidošanai. Skaistuma nepietiekama izpratne vai mākslinieciskās gaumes trūkums nevar raksturot labi audzinātu, kulturālu cilvēku. Tāpēc ir ļoti svarīgi audzēkņos pakāpeniski izraisīt vajadzību pēc patiesa skaistuma. Uzvedības praksē un tradīcijās jānostiprina tāds savstarpējo attiecību stils, kas palīdzētu izvērst un rosināt estētiskās audzināšanas darbu mācību procesā un daudzveidīgajās ārpusklases nodarbībās, kā arī izraisīt pionieru un komjauniešu aktivitāti un iniciatīvu cīņā par vēl pilnīgāku skaistumu. Pedagogu teorētiskā, metodiskā un praktiskā sagatavotība, tuvais garīgais kontakts ar saviem audzēkņiem, prasme organizēt saturīgu darbību palīdz pārvarēt formālismu estētiskajā audzināšanā un sagatavot jauno cilvēku, kas tīri praktiski un ar dziļu pārlicību cīnītos par skaistumu darbā, priekšmetu izvēlē, cilvēku attiecībās un mākslā.

2. Audzēkņu daudzveidīgā darbība, kas norit pēc skaistuma likumiem, ir nepieciešams pamats estētiskās uztveres, jūtu, iztēles, emocionālās atsaucības, estētisko vajadzību veidošanai un jaunrades spēju un dotību attīstīšanai. Mērķtiecīga mācību un audzināšanas saliedēšana vienotā plūdumā (pārvarot atrautību starp mācībām, ārpusklases nodarbībām un skolēnu sabiedriski derīgo darbu) palīdz sistematizēt mācību procesā un skolēnu personīgajā pieredzē iegūtos priekšstatus un zināšanas par skaistumu, veidot noteiktu māksliniecisko redzesloku un estētisko gaumi.

3. Bez vispārizglītojošajām zināšanām nevar pietiekami dziļi izprast mākslas darbus un saskatīt skaistumu apkārtējā dzīvē. Vispārīgās un estētiskās audzināšanas uzdevumu īstenošana ciešā vienotībā nodrošina skaistā izpratni apkārtējā dzīvē, darbā un mākslā. Savukārt estētiskā audzināšana, bāzējoties uz

zināšanām literatūrā, mūzikā, glezniecībā, tēlniecībā, kinomākslā, ievērojamā mērā paplašina skolēnu vispārīzglītojošo redzesloku, rada estētiskos stimulus strādāt pēc skaistuma likumiem.

4. Māksla ir varens īstenības izziņas un skolēnu idejiski politiskās audzināšanas līdzeklis. Mākslas līdzekļu sistemātiska un plānveidīga ieviešana pedagogiskajā procesā palīdz audzēkņos nostiprināt idejisku un estētisku attieksmi pret darbu un apkārtējās dzīves parādībām, ieveidot komunistiskos ideālus, mācībām piešķirot lielu audzinošās iedarbības spēku. Šādas mācības, runājot N. Krupskajas vārdiem, palīdz audzēkņiem «...ar mākslas starpniecību dziļāk apzināties savas domas un jūtas, skaidrāk domāt un dziļāk just», palīdz skolēniem «...šo sevis izzināšanu pārvērst par līdzekli citu izzināšanai, par līdzekli, ar kuru ciešāk tuvoties kolektīvam, par līdzekli, kas dotu iespējas kolektīvā augt kopā ar citiem un kopīgi iet pretim jaunai, dziļu un svarīgu pārdzīvojumu pilnai dzīvei» [4; 101.—102.].

5. Interesi par skaisto palīdz nostiprināt audzēkņu pievēršana tādiem darbības veidiem, kur organiski apvienojas māksla, tehniskā jaunrade un sabiedriski derīgais darbs. Aktīvā praktiskā darbībā izdodas skolēniem attīstīt intereses vienlaikus tehnikas un mākslas virzienā, pārvarēt skolēnu sadalīšanos «fiziķos» un «līriķos».

6. Estētiskās audzināšanas aktīvais raksturs palīdz audzēkņu apziņā un uzvedībā nostiprināt tās jaunā cilvēka tikumiskās īpašības, kādas ietvertas komunisma cēlāju morāles kodeksā.

7. Visas internātskolas saņem lielu valsts palīdzību, lai radītu apstākļus jaunās paaudzes spēju un dotību vispusīgai attīstībai. Taču Kandavas internātskolas kolektīvs šīs iespējas labi pratis izmantot it īpaši estētiskajā audzināšanā, saistot to ar plaši izvērstu pašdarbību, bērnu māksliniecisko jaunradi, nodarbībām mūzikā, glezniecībā, kas ne visās izpausmēs un ne vienmēr ir atkarīga no materiālajiem līdzekļiem, bet vispirms gan no radošas izdomas un labas gribas. Tajā arī meklējams Kandavas internātskolas estētiskās audzināšanas darba pieredzes nozīmīgums.

«Ja ikviens cilvēks, — rakstīja Čehovs, — uz tā sava zemes gabala, kur viņš dzīvo, darītu visu, kas no viņa atkarīgs, cik skaista varētu būt mūsu zeme!»

Cilvēces dižgars — Gorkijs savu domu jau izteica ar lielu ticību un pārliecību: «Es zinu — pienāks laiks, kad cilvēki cits par citu priecāsies, kad katrs otram būs kā zvaigzne! Cilvēka tēls pacelsies augstu jo augstu: brīvajiem jebkuri augstumi aizsniedzami! Diži būs šīs zemes laudis...»

Sodien abas domas salejas vienā un iemiesojas dzīvē, komunisma cēlāju savstarpējās attiecībās. Mūsu šodienas cilvēka dižums nav atraujams no viņa ideālu, mērķu un ikdienas darbu skaistuma. Mēs esam tā laikmeta liecinieki un līdzveidotāji, par ko sapņoja pagātnē visdiženākie prāti.

Plaši izvērstais estētiskās audzināšanas darbs skolai palīdz gatavot mūsu jaunatni vislielākajam varoņdarbam — komunisma uzcelšanai.

LITERATURA

1. Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programa, LVI, R., 1961.
2. К. Маркс и Ф. Энгельс, Об искусстве, 1938.
3. V. I. Ļeņins, Raksti, 31. sēj., LVI, R., 1951.
4. N. Krupskaja, Pedagoģisko rakstu izlase, LVI, R., 1951.
5. A. Makarenko, Pedagoģisko rakstu izlase, LVI, R., 1950.

Я. И. Анспак, П. Я. Зейле

АКТУАЛЬНЫЕ ЗАДАЧИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И ФОРМИРОВАНИЕ НОВОГО ЧЕЛОВЕКА

В статье рассматриваются наиболее актуальные вопросы эстетического воспитания, осуществление которого содействует подготовке нового человека. Особое внимание уделяется пониманию эстетического и художественного воспитания, формированию эстетического вкуса и идеала, развитию творческой активности и инициативы в едином процессе обучения и воспитания.

Более подробно анализируется положительный опыт Кандавской школы-интерната (Латвийская ССР). Система эстетического воспитания, осуществляемая в многообразной деятельности учащихся, дает возможность закрепить принципы прекрасного в повседневной жизни: в отношениях воспитанников между собой и к другим людям, в учебе, в труде, вызывает потребность к познанию истинных ценностей искусства. Формирование эмоциональной отзывчивости, эстетического вкуса и творческих способностей, содействует лучшему пониманию воспитанниками советской действительности, позволяет осознать свое место в жизни, глубоко раскрыть идеалы коммунизма.

В таких условиях, когда сознание и поведение нового человека формируются и определяются не только этическим, но и эстетическим принципами, раскрываются широкие возможности для нравственного усовершенствования, для превращения норм строителя коммунизма во внутреннюю потребность, в привычку.

J. Anspak. P. Zeile

AESTHETIC EDUCATION AND THE SHAPING OF A NEW TYPE OF MAN

The paper dwells on the most urgent problems of aesthetic education which is essential in developing new traits of character in man. Emphasis is laid on a correct comprehension of aesthetic education, in order that it might help to develop good taste and creative initiative.

The experiment conducted at the Kandava Boarding School of the Latvian SSR serves as a noteworthy example. Aesthetic education is manifested there in a large variety of activities among school-children, directed throughout towards inculcating in them a taste for the beautiful in daily life. This finds expression in their mutual relations, in their attitude to people in general, in their studies and in work; it arouses in the children a genuine urge to appreciate and comprehend art. A system of education that develops in children emotional subtlety, responsiveness to beauty, and creative aptitudes deepens their comprehension of Soviet reality, guides them in finding their proper place in life, and helps them to consciously apprehend the ideals of Communism.

Placed in an environment in which consciousness and behaviour are determined not only by ethical, but also by aesthetic principles, man may indeed attain to moral perfection, and the norms essential for a builder of Communism will become an inner necessity, a habit.

Priekšvārdi	5
✓ 1. J. Anspaks. Mācību un audzināšanas vienotība padomju vispār- izglītojošajā skolā	7
Я. И. Анспак. Единство обучения и воспитания в советской общеобразовательной школе	36
J. Anspak. Education and Upbringing as a Single Process in Soviet Comprehensive Schools	37
✓ 2. A. Blauss. Daži programētās apmācības jautājumi	39
А. Блаус. Некоторые вопросы программированного обучения	56
A. Blauss. Some Problems on Selecting and Feeding Data to Auto- matic Teaching Machines	56
✓ 3. Э. Я. Гринберг, М. А. Шнепс. Некоторые опыты по про- граммному обучению	59
E. Grinberg, M. Shneps. Some Experiments in Programme Teaching	74
✓ 4. О. А. Ивашенко. Вопросы общественно-политического воспи- тания учащихся 5—8 классов во внеклассной работе	75
O. Ivashchenko. Social and Political Education during Extra- curricular Work in Forms V—VIII	110
✓ 5. Ю. Ф. Качин. Гигиенический режим дня и предупреждение утомляемости учащихся	111
J. Kacin. Hygienic Daily Routine to avoid Fatiguability among School-Children	118
✓ 6. N. Klēģeris. Padomju skolas tradīcijas	121
Н. П. Клегерис. Традиции советской школы	169
N. Klegeris. Soviet Pedagogical Traditions in Our Schools	169
✓ 7. A. Stepe. Intelektuālā aktivitāte stundā kā pamats vakara un maiņu skolu skolēnu gribas audzināšanai mācību procesā	171
✓ А. Ф. Степе. Интеллектуальная активность на уроке — основа воспитания воли учащихся в вечерних и сменных школах	190
A. Stepe. Lively, acting lessons, as a basis for developing will- power in pupils attending Night Schools and Secondary Schools for Shift Workers	191
✓ 8. V. Zelmenis. Apgalvojumu analīze kā skolēnu zināšanu pārbau- des un precizēšanas paņēmieni	193
В. Ф. Зелменис. Анализ высказываний как прием проверки и уточнения знаний учащихся	201
V. Zelmenis. Analysis of Statements as a Means of Testing and Correcting the Knowledge of Pupils	201
✓ 9. J. Anspaks, P. Zeile. Aktuāli estētiskās audzināšanas uzdevumi un jaunā cilvēka veidošana	203
Я. И. Анспак, П. Я. Зейле. Актуальные задачи эстетического воспитания и формирование нового человека	241
J. Anspak, P. Zeile. Aesthetic Education and the Shaping of a New Type of Man	242

Parakstīta iespiešanai 1964. g. 28. novembrī. JT19567. Papīra formāts 60×90^{1/16}; 15,25 iesp. loksnes; metiens 1000 eks. Maksā 98 kap. Iespiesta LPSR Ministru Padomes Valsts preses komitejas Poligrafiskās rūpniecības pārvaldes Paraugtipogrāfijā Rīgā, Puškina ielā 12. Pasūt. Nr. 1216.

414202

18

98 kap.

44/5776

LATVIJAS UNIVERSITĀTES BIBLIOTĒKA

0509052548